

İçindekiler / Contents

- Kriz Zamanlarında Sosyal Mesafe
Kadir Canatan
1
- Post-Pandemi Süreci İçin Ekonomik Kalkınma Arayışı: Türkiye Örneği
İlkay Güler
19
- Kapitalist Fırsatçılığa Kurumsal Çözüm Önerisi: Muşaraka Vakfı
Yusuf Dinç
51
- Investigation of the Relationship between Economic and Political Uncertainty and
General Economic Outlook: An Econometric Analysis on Athens Stock Exchange
Mustafa Özyeşil
73
- The Effect of Ethical Leadership on Work Engagement
Ezgi Dede, Canan Çetin, Serdar Eryılmaz
105
- Examining the Impact of Empowering Leadership and Emotional Intelligence
Zafer Adiguzel, Gülay Uygun
125
- Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Profillerinin Analizi
Adem Sağır, Erhan Aydın
153
- Günelik Hayatı Yerinden Etmek:
Özlem Avcı Aksoy
183
- Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması
Rüştü Yeşil, Hasan Yılmaz
219
- Hegemonik İdeoloji, Birey ve Psiko-Politik Etkileşimler: Persepolis Filmi Örneği
Burcu Şüheda Şimşek, Ekmel Geçer
241

Cilt: 10 Sayı: 1, Haziran 2020
Volume: 10 Issue: 1, June 2020

ADAM AKADEMİ
ADAM ACADEMY
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/ADAM ACADEMY

Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

ISSN:2146-4936

e-ISSN:2645-9019

Sahibi/Owner

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/Editor in Chief

Mehmet Bulut - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Editörler/Editors

Bünyamin Erul - *Ankara Üniversitesi*
Cahit Güran - *Hacettepe Üniversitesi*
Erdal Karagöl - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Intisar A. Rabb - *Harvard Üniversitesi*
Jari Ojala - *Jyväskylä Üniversitesi*
Jonathan A. Brown - *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Barca - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Metin Toprak - *Istanbul Üniversitesi*
M. Shahid Alam - *Northeastern Üniversitesi*
Nasuh Uslu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Ramazan Gözen - *Marmara Üniversitesi*

Editör Yardımcıları/Associate Editors

Fuat Oğuz - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Recai Aydın - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors

Fatih Kaplanhan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammet Enes Kala - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator

Cem Korkut - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a double-blind peer reviewed international journal published twice a year (June and December).

ADAM AKADEMİ, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın kabul etmektedir.

ADAM ACADEMY accepts articles in Turkish and English.

Yayın ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarındadır.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed at the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Dizin SBVT ve diğer birçok ulusal ve uluslararası endeks tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Dizin and other national and international index services.

İletişim Bilgileri/Contact Information

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Ankara Center for Thought and Research
Hacettepe Mh. Taniş Sk. No: 2/A Hamamönü
06230 Altındağ - Ankara - Türkiye
Email: bilgi@adam.org.tr
Web: www.adamakademi.com
Web: www.dergipark.org.tr/pub/adamakademi
Web: www.adam.org.tr

Abonelik/Subscription

Yıllık abone bedeli/Annual Fee:
Kurumlar için /For Institutions:
Yurt içi / Domestic: 150 TL Yurt dışı / Abroad: 150 USD
Kişi / For Individuals: 50 TL Öğrenci / Students: 25 TL
Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 15 TL

Hesap Numarası/Account Number:

Kuveyt Türk Ankara Balgat şubesi
TR52002050000078955540001

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet Tabakoğlu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Arif Ersoy - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Benjamin Braude - *Boston College*
Bülent Arı - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Carl S. El-Tobqui - *McGill Üniversitesi*
Cemal Kafadar - *Harvard Üniversitesi*
Derya Örs - *T.C. Tahran Büyükelçisi*
Erol Özvar - *Marmara Üniversitesi*
Fatih Uşan - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Gulliaume Dugin - *Paris Üniversitesi*
Gülfettin Çelik - *Istanbul Medeniyet Üniversitesi*
Hakan Kırımlı - *Bilkent Üniversitesi*
Haldun Evren - *Suffolk Üniversitesi*
Hamdi Pınar - *Bilkent Üniversitesi*
Himmat Taşkömür - *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar - *Manheim Üniversitesi*
İbrahim Kalın - *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin - *New York Üniversitesi*
Kadir Canatan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Mehmet Genç - *Istanbul Şehir Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu - *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
Murat Yülek - *Ostim Teknik Üniversitesi*
Nazım Ali - *Hamad bin Khalifa Üniversitesi*
Sıdıka Başçı - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly - *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı

TÜRKİYE DİYANET VAKFI TİC. İŞLETMESİ
Ostim OSB Mahallesi 1256 Cade No: 11 06370
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İçindekiler / Contents

Kriz Zamanlarında Sosyal Mesafe

Kadir Canatan

1

Post-Pandemi Süreci İçin Ekonomik Kalkınma Arayışı: Türkiye Örneği

İlkay Güler

19

Kapitalist Fırsatçılığa Kurumsal Çözüm Önerisi: Muşaraka Vakfı

Yusuf Dinç

51

Investigation of the Relationship between Economic and Political Uncertainty and
General Economic Outlook: An Econometric Analysis on Athens Stock Exchange

Mustafa Özyeşil

73

The Effect of Ethical Leadership on Work Engagement

Ezgi Dede, Canan Çetin, Serdar Eryılmaz

105

Examining the Impact of Empowering Leadership and Emotional Intelligence

Zafer Adiguzel, Gülay Uygun

125

Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Profillerinin Analizi

Adem Sağır, Erhan Aydın

153

Gündelik Hayatı Yerinden Etmek:

Özlem Avcı Aksoy

183

Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması

Rüştü Yeşil, Hasan Yılmaz

219

Hegemonik İdeoloji, Birey ve Psiko-Politik Etkileşimler: Persepolis Filmi Örneği

Burcu Şüheda Şimşek, Ekmel Geçer

241

Kriz Zamanlarında Sosyal Mesafe

Kadir Canatan*

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Öz

Bu makale, doğal ve sosyal felaketlerin ya da başka bir deyişle krizlerin sosyal mesafe üzerindeki etkileri konusunda sosyolojik bir tartışma yapmayı amaçlamaktadır. Tartışmanın çıkış noktasını, kriz dönemlerinde normal hayat seyrinin ve bunu düzenleyen normların geçersiz ve kullanışsız olduğu fikri oluşturmaktadır. Kriz, günlük ezber ve rutinlerin bozulmasını beraberinde getirir. Normal zamanlarda geçerli olan sosyal mesafe ölçüleri kriz dönemlerinde anlamlı olmaktan çıkar ve hatta sakıncalı bir hale gelir. Bu nedenle insanlık sadece normal dönemlerde geçerli olan normları değil, kriz dönemlerinde de geçerli olabilecek normları üretmiş ve gerektiğinde bunları uygulamıştır. Krizin etkileri, niteliğine bağlı olarak değiştiği gibi, kısa ve uzun süreli olmasına bağlı olarak da farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler

sosyal mesafe, krizler, korona salgını ve sosyal ilişkiler

Social Distance in Crisis Times

Abstract

This article aims to have a sociological discussion about the effects of natural and social disasters, or crises on social distance. The starting point of the discussion is the idea that the normal life course and the norms that regulate it during periods of crisis are invalid and unusable. The crisis brings with it the disruption of daily routines. Social distance measures, which are valid in normal times, do not make sense during crisis periods and even become objectionable. For this reason, humanity has produced not only the norms that are valid in normal periods, but also the norms that can be valid in times of crisis, and activates them when necessary. The effects of the crisis differ depending on the nature of the crisis, as well as being short and long term.

Keywords

social distance, crises, corona epidemic and social relations

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kadir.canatan@izu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2358-6051

Extended Abstract

Introduction

This article aims to have a sociological discussion about the effects of natural and social disasters, or crises on social distance. The starting point of the discussion is the idea that the normal life course and the norms that regulate it during periods of crisis are invalid and unusable. The crisis brings with it the disruption of daily routines. Social distance measures, which are valid in normal times, do not make sense during crisis periods and even become objectionable. For this reason, humanity has produced not only the norms that are valid in normal periods, but also the norms that can be valid in times of crisis, and activates them when necessary. The effects of the crisis differ depending on the nature of the crisis, as well as being short and long term.

The concept of social distance is related to spatial closeness and distance in social relations. Describes the degree of proximity and distance between individuals and social groups. An American sociologist who develops a social distance scale defines the concept as “the degree of acceptance and closeness we feel towards others”. When we think with the general concepts of sociology, the family and familiar environment that realizes primary socialization is an environment where social distance is least experienced. In contrast, units such as social environment, street, friendship and school, which carry out secondary socialization, are environments where social distance gradually increases and accordingly the degree of acceptance decreases. Cultural anthropology emphasizes the importance of ingroup-outgroup separation in pre-modern societies. Especially in tribal societies, a person is a member of his own tribe and tribe and is in solidarity with members of this social group to which he is a member. The social distance is so low that the members are almost identified with each other. An attack on one is perceived as an attack on all tribal members. The consequence of this is that crime and punishment have a collective character in such societies. Members of a tribe see groups and tribes other than their own strangers, rivals and even enemies.

Different dimensions of social distance can be distinguished. If we consider the intensity of social relations between groups, we are talking about the social dimension of distance. If we are measuring emotional commitment or belonging to the community or group, then the emotional dimension appears. We can add a cultural dimension to these two dimensions. The cultural distance comes to the fore when it comes to the degree of cultural adaptation to the group or society. Of course, we can think that there is a relationship between them. The social dimension can be seen as a basis for developing the emotional and cultural dimension. The individual, who has frequent relationships with a group, will increasingly identify with the group emotionally and culturally.

Minimum and Maximum of Social Distance

In everyday encounters as well as meeting or being introduced, some cultures do not allow close contact, and in some societies, limited physical contact is considered normal. In Jopanya, for example, while it is sufficient to lean slightly, it is seen as a sufficient greeting, while in many societies, oral greeting is accompanied by a handshake. Handshaking is a point where social distance is zeroed. Because the two people shake each other's hands and establish a physical contact. In fact, people who are more sincere in doing this even exhibit behaviors such as hugging and kissing. This can be defined as a sign of forward sincerity and trust.

Handshake is very common in European, American and Middle Eastern countries and its history goes back to very old times. In Muslim culture, behaviors such as greetings and complementary handshaking and even hugging are carried out to strengthen friendship, peace and solidarity among people. With these actions, people send messages to each other as "I am your friend" or "I will not harm you."

To give a few examples from the Western world, in the Netherlands and Belgium, especially in meetings, handshakes are more frequent. In Switzerland, women are expected to shake hands first. Austrians often shake hands with the children at meetings. In the United States, a traditional handshake is performed with the right hand, with good posture and eye contact. In Norway, where a solid handshake is preferred, people often shake hands in deals, private and business dealings.

The zero point of social distance is shaking, the extreme point is social isolation. There are two known forms of social isolation: ghettoization and quarantine. The word ghetto is an Italian word, a word describing the concentration and residence of a group in a particular location. It is derived from the word geta in the language of the Venetians and refers to the remains from the iron foundry. The reason for this is that there is an iron foundry in Italy where Jews have to live.

The aim of ghettoization is to set a distance between the groups that are objectionable and threatening and the settled society. It can be said that this distance has a dual function: On the one hand, the society is protected from the group perceived as a threat, and on the other hand, it is prevented that the group feels as a group belonging to the society. Due to the social distance, prejudices and stereotypes occur about the group in question, sometimes settling in society for centuries and becoming impossible to dispose of.

Quarantine is a medical term to the opposite of the ghetto, and emerged in Italy during the plague epidemic in the 14th century. During the plague epidemic, ships arriving at the ports were kept for 40 days and crew and passengers were prohibited from leaving the ship during this time. The word quarantine

is derived from the word “quaranta”, which corresponds to the number 40 in Italian. Quarantine is a precautionary activity taken by not bringing people and animals in doubt to an infectious disease into contact with anyone for an equal period of the disease’s longest incubation period, it is a health isolation.

There is a fundamental difference between the ghetto and quarantine: the first tends to exclude people, while the second tends to protect people. But it can also be said that they meet on a common denominator: Persons with insulation in both are declared as “objectionable”. This drawback is fictional in the first and realistic in the second.

Effects of Crises on Social Distance

Since crises cause daily routines to deteriorate, we have to rethink everything. The criteria we use on normal days change, we may even need to review our very rooted habits. Since the first weeks of the corona virus outbreak and spread to the world, the memorization of our lives has been ruined. The most important change occurred in daily life traffic. In addition, corona virus outbreak, economy, education, politics, health, media; In short, it deeply affects all areas and dimensions of our lives.

So, how do crises affect social distance, especially the corona virus outbreak that we live in?

If we try to draw conclusions from the crisis we are experiencing today, this will be deceptive. When we examine different types of crises, it seems possible to develop an ideal-typical triple typology:

- 1) *Natural disasters such as earthquakes: While increasing social solidarity, social distance decreases.*
- 2) *Infectious diseases: It increases both social solidarity and social distance.*
- 3) *Violent acts such as terrorism: Increases hostility (hence social distance) to activists, but increases solidarity with victims (hence decreases social distance).*

For social scientists, “social solidarity” and “social integration” are concepts that express the soundness of the social structure. Especially in modern society, excessive individualization, decreased social control, increased anomy, etc. developments solve the social structure and social solidarity networks. Modern society is “to become abstract”, as the sociologist Zijderveld put it. According to him, modern society is an “abstract society”. In abstract society, the network of relationships is diversifying, becoming fragile, and has a very flexible and distant shape. While these happen in a structural sense, cultural values become general, uncertain and free floating-traveling (Zijderveld, 2014).

While these developments occur in modern society and everyone tries to justify these developments, sudden crises have unexpected effects and consequences in our lives. Most disasters often increase social solidarity. People interlock each other to combat the crisis and try to heal the wounds with the synergy created by this interlocking.

Conclusion

It is possible to summarize the results we have reached in a few points in this article where the effects of crises on social distance are discussed. First of all, crises activate a process in which rules and standards regarding social distance that are valid in normal days are broken and reconsidered. This process is a difficult process to endure and cope with. Because human beings cannot leave their habits easily.

Secondly, the impact of crises on social distance should not be considered as a one-way and uniform effect. Some crises increase social distance and solidarity at the same time as seen in the example of earthquakes, while others decrease social distance and increase social solidarity. Especially the coronavirus outbreak that is being experienced today should be evaluated in this second category. In other crises, as seen in terrorist incidents, while social distance is considered exclusively for activists, it is exclusionary at the extreme point, while there is no social distance against victims and solidarity is quite high.

Finally, the period of crises should be seen as a timeframe where incidental evaluation and social norms are temporarily canceled. The law specific to these periods, as stated in Mecelle, is the law that states "Obligations frees what is prohibited". All the precautions taken, from the cancellation of worshiping in shrines to the application of daily life rituals such as handshaking and hugging, are to cope with and avoid the crises. These are legitimate and functional measures as long as they are aimed at this purpose.

Giriş

Sosyal ve doğal yaşamda belirli düzenliliklerin olması, bilim insanlarına bilim yapma imkânını bahşeden ontolojik bir zemindir. Bu noktada bilim ve din ortak bir görüşe sahiptir: Her ikisi de evrende bir düzenin varlığını kabul eder. Bununla birlikte bu düzenliliği anlamlandırma ve kullanma açısından aralarında farklar vardır. Bilim, bizatihi bu düzenlilikleri keşfetme ve formülasyonlara bağlamak isterken, din bu düzenliliği akıllı ve yaratıcı bir gücün ifade biçimi olarak görür. Teolojide “düzen” delili, Tanrı’yı kanıtlamak için kullanılan önemli bir kanıttır. Hikmetten yoksun bugünkü modern bilimin gerçeklik ötesine taşan aşkın bir boyutu yoktur. Deyim yerindeyse modern bilimde geçerli olan şey, “Bilim, bilim için yapılı” kuralı ya da “Bilgi güçtür” anlayışıdır. Bilimde düzenlilikler, gerçekliği olduğu gibi anlamak, açıklamak ve biraz da geleceği öngörmek içindir.

Düzenlilikler kadar düzenliliklerin kesintiye uğraması da din ve bilim açısından farklı yorumlanır ve anlamlandırılır. Eski Yunan felsefesinde düzen “kosmos”, düzensizlik ise “kaos” olarak adlandırılmıştır. Eski Yunanlıların gözünde kosmos, aynı zamanda evrendir, çünkü evren dakik bir düzene sahip olarak algılanır. Kosmosun kaosa dönüştüğü anlar, kriz anlarıdır. Kelimenin Latince kökeni, krizin ne anlama geldiği konusunda bize bir nebze olsun yardımcı olur. Kriz kelimesi, etimolojik olarak “kırılma noktası” anlamına gelmektedir. Düzenli işleyen bir süreç kesintiye uğradığı zaman kriz meydana gelir. Bu kelime, daha sonra günlük hayat, ekonomi ve psikolojide çeşitli biçimlerde kullanılmaya başlamıştır, ama nerede ve hangi alanda kullanılırsa kullanılsın kırılma ve kritik bir duruma işaret eder. Günlük hayatta sistemin işleyişini bozan acil durumlara kriz denir. Psikoloji ve tıpta, bir hastalığın kritik aşaması kriz olarak adlandırılır. Ekonomide ise, genellikle durağanlık ve gerileme bir kriz olarak algılanır.

Bilim açısından kriz, istenmeyen ve hemen düzeltilmesi gereken bir durumdur. Sözelimi modern tıbbın gözünde bir otomobilin bozulması ile bir insanın hastalanması arasında bir fark yoktur. İlkini tamir ettirmek için tamirhaneye, ikincisini iyileştirmek için hastaneye gitmek gerekir. Belli ki teknik ve biyolojik sistemde bir arıza, krize yol açmıştır. Arıza düzeltildikten sonra kriz atlatılmış olur. Bilimin zıddına din (daha doğrusu dini otoriteler) krizleri daha farklı yorumlar. Sözelimi mikro düzeyde bir hastalık ya da makro düzeyde bir felaket (doğal veya sosyal olması pek bir şey değiştirmez) kişinin veya toplumun yaptığı bir eyleme karşılık olarak görülür. Bunun savuşturul-

ması için kişi ve toplumun kendi eylemlerini düzeltmesi ve ıslah etmesi, ayrıca Tanrı'dan yardım dilemesi beklenir.

İster sosyal felaketler isterse doğal felaketler biçiminde karşımıza çıksın, krizlerin sebepleri kadar sonuçları da önemli bir tartışma konusudur. Sosyal bilimciler krizlerin sosyal yapı ve ilişkilere etkilerini ele alırlar ve bunun mevcut yapı ve ilişkileri nasıl değiştireceğini hesap ederler. Oldukça geniş bir alanı kapsayan bu konunun, biz sadece “sosyal mesafe” yönüyle, yani krizlerin sosyal mesafeye etkileriyle ilgileniyoruz. Bu yazımızda özellikle bu noktaya yoğunlaşmak istiyoruz.

Sosyal İlişkilerin Uzamsal Çerçevesi: Sosyal Mesafe

Günlük hayat içinde kurduğumuz ilişkilerde, her zaman farkında olmasak da bu ilişkilerin çerçevesini oluşturan mekân, mesafe, süre ve ifade biçimleri çok önemli bir yer tutar. İki insan sokakta karşılaştığında belirli bir uzaklıktan birbirlerine bakarak geçip giderler. Sadece uzun süreli bir bakış ya da kızgın bir bakış, bu karşılaşmayı problematik bir hale getirebilir. Bakışmanın süresi kadar bakışın biçimi de “uygar” normlara uygun olmalıdır. Bu normlar aşıldığında kişi kendini tehdit altında hisseder. Yeni bir kişiyle tanışacaksanız, bu tanışmanın şekli ve tokalaşmanın olup olmayacağına, olacaksa nasıl olacağına toplumsal normlar karar verir. Müslüman bir toplumda iseniz, tanıştığınız kişinin cinsiyeti önemlidir. Çünkü bu husus, tokalaşmanın olup olmayacağını belirleyici bir etkidir. Ama bu bir açıdan çok önemli de olmayabilir. Hangi Müslüman ülkede ve hangi toplum kesimiyle muhatap olduğunuz da önemlidir. Demek ki, ilişkileri belirleyen kodları bilmek yeterli değildir, bunları ne zaman nerede ve nasıl kullanacağınızı da bilmeniz gerekir.

Sosyal mesafe kavramı, sosyal ilişkilerde uzamsal yakınlık ve uzaklıkla ilgilidir. Birey ve sosyal grupların birbirleri karşısında koyduğu yakınlık ve uzaklık derecesini anlatır. Sosyal mesafe ölçeği geliştiren Amerikalı bir sosyolog kavramı, “başkaları karşısında hissettiğimiz kabul ve yakınlık derecesi” olarak tanımlamaktadır (Bogardus, 1933). Sosyolojinin genel kavramlarıyla düşündüğümüzde, birincil sosyalleşmeyi gerçekleştiren aile ve tanıdık çevre sosyal mesafenin en az deneyimlendiği bir ortamdır. Buna zıt olarak ikincil sosyalleştirmeyi gerçekleştiren sosyal çevre, sokak, arkadaşlık ve okul gibi birimler ise sosyal mesafenin giderek arttığı ve buna bağlı olarak kabul derecesinin de düştüğü ortamlardır. Kültürel antropoloji, pre-modern toplumlarda iç grup-dış grup (*ingroup-outgroup*) ayrımının önemini vurgular. Özellikle kabile toplumlarında bir insan kendi kabile ve aşiretinin üyesidir ve üyesi olduğu bu sosyal grubun üyeleriyle dayanışma içindedir. Sosyal mesafe öylesine düşüktür ki, üyeler neredeyse birbirleriyle özdeşleşmişlerdir. Birine yapılan saldırı, tüm kabile üyelerine yapılmış bir saldırı olarak algılanır. Bunun beraberinde getirdiği sonuç, bu tip toplumlarda suç ve cezanın kollektif bir karakter taşı-

masıdır. Bir kabilenin üyeleri, kendi dışındaki gruplar ve kabileleri yabancı, rakip ve hatta düşman görürler.

Sosyal mesafenin farklı boyutları ayırt edilebilir. Gruplar arasında sosyal ilişkilerin yoğunluğunu dikkate alırsak, mesafenin *sosyal boyutunu* konuşuyoruz demektir. Toplum veya grupla duygusal bağlılığını ya da aidiyetini ölçüyorsak, o zaman *duygusal boyut* karşımıza çıkar. Bu iki boyuta bir de *kültürel boyutu* ekleyebiliriz. Gruba ya da topluma kültürel uyum derecesi söz konusu olduğunda kültürel mesafe gündeme gelir. Elbette bunlar arasında da bir ilişki olduğunu düşünebiliriz. Sosyal boyut, duygusal ve kültürel boyutu geliştiren bir zemin olarak görülebilir. Bir grupla sıkça ilişki içinde olan birey, giderek o grupla duygusal ve kültürel anlamda da özdeşleşecektir.

Günümüzde sosyal mesafe araştırmaları, genellikle dezavantajlı gruplarla bağlantılı olarak yapılmaktadır. Bu grupların toplum tarafından ne kadar dışlandıkları ya da tersinden bu grupların kendilerini toplumdan ne kadar yalıtıldıkları önemli bir araştırma konusudur. Avrupa'da göçmen kökenli azınlıklar, genellikle topluma entegre olamayan ve kendini yalıtılayan gruplar olarak algılanmaktadır. Hollanda'da farklı etnik gruplar üzerine yapılan bir araştırmada, iki model olduğu görülmüştür. Türk ve Faslı göçmenlerin içinde yer aldığı bir modelde kişiler genellikle kendi grubundan insanlarla ilişki kurmakta ve Hollandalılarla mesafeli bir ilişki içinde olmaktadır. Buna karşın Sürinam ve Antillerin içinde yer aldığı diğer bir modelde ise, göçmenler karma bir arkadaş grubuyla ilişkiler kurmaktadır. Bunların Hollandalılarla aralarında daha az sosyal mesafe koydukları saptanmıştır (Huijnk & Dagevos, 2012).

Türkiye'de kırsal kesimde halkın depresyonlu hastalara ilişkin tutumları, sosyal mesafe ve bunları etkileyen etmenler araştırma konusu yapılmıştır (Taşkın vd., 2006). Araştırmaya göre kırsal kesimde depresyonu tanıma ve depresyon konusundaki bilgi düzeyi kentsel kesime benzer şekilde ve yeterli orandadır. Ancak depresyonlu hastaları damgalama eğilimi kırsal kesimde kentsel alanda yaşayanlardan daha fazladır. Depresyonu olan bireylere karşı kırsal kesimde yaşayan halkın tutumları genel olarak daha olumsuz ve reddedicidir.

Sosyal mesafe konusunda dünyada yapılan en kapsamlı araştırma Dünya Değerler Araştırması'dır (World Values Survey, 2020). Bu araştırmada insanlara hangi grupları komşu olarak kabul edip etmeyecekleri sorulmaktadır. Söz konusu gruplar ya toplum tarafından marjinal olarak görülen gruplar ya da dinsel ve kültürel açıdan kendine yabancı olan gruplardır. Türkiyeli insanların bu gruplar karşısındaki sosyal mesafe tutumları incelendiğinde, özellikle uyuşturucu ve alkol bağımlıları, eşcinseller ve dost hayatı yaşayanlar ve AIDS hastaları ezici bir çoğunluk tarafından komşu olarak kabul edilmemektedir. Başka dil, din ve ırktan olanlarla göçmenlere karşı ise daha düşük düzeylerde (yüzde 30-40 arasında) bir kesim çekince ortaya koymaktadır. Bu veriler, teh-

dit algısının yüksek olarak algılandığı kesimlere karşı mesafeli bir duruşun olduğunu göstermektedir.

Sosyal Mesafenin Sıfır Noktası: Tokalaşma/El Sıkışma

Tanışma veya tanıştırılma kadar günübürlük karşılaşmalarda bazı kültürler, yakın temaslara müsaade etmediği gibi bazı toplumlarda da sınırlı oranda fiziksel temas normal karşılanmaktadır. Sözelimi Jopanya’da günübürlük karşılaşmalarda bedensel olarak hafifçe eğilmek yeterli bir selamlaşma olarak görülürken, pek çok toplumda sözlü selamlaşmaya tokalaşma eşlik etmektedir. Tokalaşma, sosyal mesafenin sıfırlandığı bir noktadır. Çünkü iki kişi birbirinin elini sıkarak fiziksel bir temas kurmaktadır. Hatta bunu yaparken daha samimi olan kişiler, sarılma ve öpme gibi davranışlar bile sergilemektedir. Bu ileri giden bir samimiyet ve güvenin göstergesi olarak tanımlanabilir.

Avrupa, Amerika ve Ortadoğu ülkelerinde tokalaşma çok yaygın olup tarihi de çok eskilere dayanmaktadır. Bu ritüelin kökeni tam olarak bilinmemektedir. Bazıları Roma askerleri arasında yaygın olan Mithras ritüelinin bunun kökenini oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu kültürlerde, uzatılan eli geri çevirmek bir incitme ve nezaketsizlik olarak görülür. Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerinde el sıkışmasının ötesinde insanlar (erkek ve kadınlar bazen ayrı bazen de cinsiyet ayırt etmeden) birbirileriyle öpüşürler. Bunun İncil metinlerinde de örneği bulunmaktadır (Kitâb-ı Mukaddes, 1997). Bazı ülkelerde tokalaşma hukuka da girmiştir. Sözelimi Belçika’da resmi yetkililer, nikâh aşamasında eşlerle el sıkıştıktan sonra nikâh kıymaktadırlar.

Tokalaşma yaygın olmakla birlikte her kültürde tokalaşma adabı aynı değildir. İki farklı örnek üzerinde durmak, tokalaşma adabının nasıl detaylı bir işlemler serisi olduğunu ve nasıl anlamlandırıldığını ortaya koyacaktır.

Müslüman dünyada selamlaşma, tokalaşma ve sarılma gibi işlemler İslamiyet’in ilk yıllarına kadar gitmekte ve Hz. Muhammed’in sünnetine dayanmaktadır. Tokalaşma “musafaha” olarak ifade edilir ve bu sözcük, “bir şeyin yan tarafı” anlamına gelen safh kökünden türetilmiştir. Tokalaşmada eller karşılıklı avuç içleri birleşecek şekilde tutulduğundan buna musâfaha denilmiştir. İslâm’da Müslüman kardeşliğini güçlendirmek için selâmlaşma, musâfaha ve gülyüzlülük teşvik edilmiştir. Selâmlaşmanın bir parçası sayılan tokalaşma, Hz. Peygamber’in sünnetinde yer alan âdâb-ı muâşeret kaidelelerinden (Bozkurt, 2012: 217).

Müslüman kültüründe selamlaşma ve bunu tamamlayan el sıkışma ve hatta sarılma gibi davranışlar, insanlar arasında dostluk, barış ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla yapılır. Bu eylemlerle insanlar birbirlerine “ben senin dostunum” veya “benden sana zarar gelmez” şeklinde mesajlar verirler.

İslam kültür tarihinde tokalaşmanın çok eskiden beri var olduğu belirtilir ve ilk tokalaşma âdeti Hz. İbrâhim’e dayandırılır. Alışveriş esnasındaki tokalaş-

ma veya elleri hızlıca birbirine vurma âdeti “safka” kelimesiyle ifade edilir (Bozkurt, 2012: s.217). Bu veriler tokalaşmanın tüccarlar tarafından geliştirilen bir pazar âdeti olduğunu ima etmektedir. Pazarda tüccar ve müşterilerin alışveriş yaparken pazarlığa girişmeleri ve fiyatı düşürmek için samimiyeti ifade eden el sıkışmaları, muhtemelen daha sonra tüm toplumsal ilişkileri yumuşatmak gayesiyle yaygınlaştırılmıştır.

Hz. Muhammed’in selamı yaygınlaştırmayı emreden buyrukları olduğu gibi, çeşitli biatlarda da insanlarla el sıkıştığı tarih, siyer ve hadis kaynaklarında yer almaktadır. Âlimler gündelik hayatta uyulması gereken âdâb-ı muâşeret (görgü) kuralları çerçevesinde konuşma, selâmlaşma, sarılma, el veya alından öpme, tokalaşma, karşılama, ayağa kalkma, vedalaşma gibi iletişim biçimlerini bir bütün halinde inceleyerek sünnete uygun âdâbî belirlemeye çalışmışlardır.

Fakih ve bilginler, arada evlilik yasağı bulunup bulunmaması ve yaş gibi kriterlerden hareketle insanları dört grupta ele almışlar ve tokalaşma kurallarını buna göre ortaya koymuşlardır (Bozkurt, 2012: 218-219).

- 1) *Kişinin evlenmesi ebediyen haram olan akrabalarından biriyle tokalaşmasında sakınca bulunmadığı ifade edilmiştir. Bunlar nesep, süt akrabalığı veya sıhriyet yoluyla kurulan akrabalıklardır. Ana-baba, dede-nine, kardeşler, yeğenler, hala ve teyze gibi nesep bağıyla, sütanne, sütkardeş gibi süt akrabalığı yoluyla ve kayınvâlîde, gelin, babanın eşi, eşin kızı gibi sıhriyet bağıyla akraba olunanlarla musâfahada bir sakınca görülmemiştir.*
- 2) *Aralarında Hanefiler ve Hanbelîler’in de yer aldığı fakihlere göre mahrem olmasa da yaşlılarla musâfahada bir sakınca yoktur.*
- 3) *Yine herhangi bir akrabalık bağı bulunmasa da küçüklerle tokalaşma (Mâlikîler dışındaki) mezheplere göre câiz görülmüştür.*
- 4) *Mahrem olanlar dışında karşı cinsten genç ve orta yaşlılarla tokalaşmaya, kadim dönemde fakihler cevaz vermemiştir; günümüzde ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Cevaz vermeyenler, Hz. Peygamber’in biat alırken kadınlarla tokalaşmayı sözle yetindiğine dair rivayetleri delil getirirler. Cevaz verenler ise bunun zorunlu olmadığını ileri sürmektedirler.*

Bu kurallar, Müslüman toplumda tokalaşmanın genel ve her zaman bağlayıcı olmadığını, bazı sınırlamaları ve ilkeleri bulunduğunu göstermektedir. Tarihsel süreç içinde de farklı Müslüman toplumlar, bu kuralları kendi yapılarına adapte etmiş ve daha esnek bir tokalaşma kültürü oluşturmuşlardır. Bu bakımdan Türklerle Araplar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Önemli bir farklılık, cinsiyet farkını dikkate alıp almama kuralıdır. Bu konu bir ülke içinde bile toplumsal kesimlere ve gruplara göre değişkenlik arz eden bir mesele haline gelmiştir.

Bu alışkanlığı Roma'ya ve hatta daha eski dönemlere kadar götürenler bulunmaktadır. Tam kökeni tespit edilmemekle birlikte bilinmesi gereken şey şudur: Selamlaşma ve tokalaşma, modern zamanlarda icat edilmiş yeni bir şey olmayıp, geleneksel toplumlarda da rastlanan bir iletişim biçimidir. Bilakis modern zamanlarda, aşırıya giden bireyselleşme ve sekülerleşme gibi etkenler dolayısıyla toplumsal ilişkiler sarsılmış ve bu tür samimiyet ifade eden eylemlerden bir kaçınma hali ortaya çıkmıştır.

Batı dünyasından birkaç örnek vermek gerekirse, Hollanda ve Belçika'da, özellikle toplantılarda, el sıkışmalar daha sık yapılmaktadır. İsviçre'de önce kadınların elinin sıkılması beklenir. Avusturyalılar toplantılarda sık sık çocuklarla birlikte olmak üzere el sıkışırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde geleneksel bir el sıkışma, sağ el ile, iyi bir duruş ve göz teması ile gerçekleştirilir. Sağlam bir el sıkışmasının tercih edildiği Norveç'te, insanlar anlaşmalarda, özel ve iş ilişkilerinde çoğunlukla el sıkışırlar (Wikipedia, 2020b).

Bununla birlikte ülkeden ülkeye nezaketen dikkat edilmesi gereken çok ince ayrıntılar gözlemlenmektedir. Sözelimi Hollandalı iletişim bilimci Hans Kaldenbach, kendi ülkesinde geçerli olan kuralları 10 noktada özetlemektedir (Kaldenbach, 2016).

- 1) *Tokalaşmaya başlarken neredeyse uzanmış bir kol ile diğer kişiye doğru yürümelisiniz.*
- 2) *Yaklaşırken dirseğinizi bükün ki "doğru" mesafeyi kontrol edebilirsiniz.*
- 3) *Önce diğer kişiye bakıyorsunuz, sonra kısaca onun eline bakıyorsunuz ve ancak bundan sonra tekrar yüzüne bakabilirsiniz.*
- 4) *Sağ elinizle tokalaşınız. Sağ kolunuz meşgul ise özür dileyiniz.*
- 5) *Elinizi dikey olarak tutun, aksi takdirde sizin baskın veya itaatkâr bir karakter olduğunuzu düşünürler.*
- 6) *Ardından başparmağınızın içyüzüyle karşı tarafın avuç içini sıkıca tutunuz.*
- 7) *Şimdi elinizi sıkıştırmalısınız. Hollandalılar bunu baskın, zorlayıcı veya saldırgan bulmazlar. Eğer bunu yapmazsanız sizi zayıf bulacaklardır.*
- 8) *Karşı tarafın ellerini tuttukten sonra bir kez dikey olarak sallayın, ardından iki kez daha kendiliğinden aşağı-yukarı sallanma olacaktır.*
- 9) *Bu esnada gülümsemelisiniz ve/veya kafanızı hafifçe eğip kaldırmalısınız.*
- 10) *Son olarak başparmağınızı diğer kişinin yumuşak etine sıkıca bastırıp noktayı koymalısınız. Bu işareten sonra diğer kişi sizin ne demek istediğinizi hisseder!*

Bu kurallar, eşitlikçi ve kendine güveni olan bir insan tipinin varlığını ima etmektedir. Üstelik bu kurallar uygulanırken, karşınızdaki kişinin yerli-yabancı veya kadın-erkek olması hiç önemli değildir. İlk tanışmada tokalaşma olmaz-

sa, bir Hollandalı kendini sizinle tanışmış saymaz. Yine zaman zaman karşılaşmalarda, tokalaşmazsanız bir şeyin eksik kaldığını düşünür.

Sosyal Mesafenin En Uç Noktası: Gettolaşma ve Karantina

Sosyal mesafenin sıfır noktası tokalaşma ise, en uç noktası ise toplumsal yalıtlanmadır. Toplumsal yalıtlanmanın ise eskiden beri bilinen iki biçimi bulunmaktadır: Gettolaşma ve karantina. Getto kelimesi İtalyanca bir kelime olup bir grubun belirli bir mekânda yoğunlaşmasını ve ikametini anlatan bir kelimedir. Venediklilerin dilinde *geta* kelimesinden türetilmiştir ve demir dökümhaneden çıkan kalıntıları ifade etmektedir. Bunun sebebi İtalya'da Yahudilerin yaşamak zorunda kaldığı yerde bir demir dökümhanesinin bulunuyor olmasıdır (Wikipedia, 2020a). Tarihte Yunan şehir-devletlerinde yabancılar için ayrı bir mahalle tahsis edildiği ve ilk getto uygulamasının burada başladığı bilinmektedir. Ortaçağda, 1179 yılında Üçüncü Lateran Konsili'nin aldığı bir kararla, Yahudiler yerleşik toplumdaki ayrı bir yerde ikamete mecbur edilmiştir. Takip eden yüzyıllarda Portekiz, İspanya, Almanya, İtalya ve Polonya gibi çoğu Avrupa ülkelerinde gettolar ortaya çıkmıştır.

Gettolaşmanın amacı, sakıncalı ve tehditkâr görülen gruplarla yerleşik toplum arasına bir mesafe koymaktır. Bu mesafenin ikili bir işlevi olduğu söylenebilir: Bir yandan tehdit olarak algılanan gruptan toplum korunduğu gibi, diğer yandan o grubun kendisini topluma ait bir grup olarak hissetmesi de engellenir. Sosyal mesafeden dolayı söz konusu grup hakkında önyargılar ve kalıpyargılar oluşur, bunlar bazen yüzyıllar boyunca topluma yerleşir ve atılması imkânsız hale gelir.

Toplumun geneli açısından bakıldığında, her gettolaşma ve segregasyon toplumda farklı yapıların ve oluşumların ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Eğer bir toplumda giderek nüfus olarak da büyüyen bir grubun toplumsal yalıtlanması söz konusu ise, burada toplumun ikiye ayrılması ya da ikili bir toplumun oluşması kaçınılmazdır. Bu tür toplumlara, toplumbilimciler ve siyasetçiler "paralel toplumlar" olarak da adlandırmaktadırlar. Paralel toplumlarda en büyük korku, sosyo-ekonomik, etnik ve hatta kültürel bakımdan giderek derinleşen çelişkilerin gerilimlere ve çatışmalara dönüşme ihtimalidir (Canaan, 2011: 14).

Gettonun zıddına karantina tıbbi bir terim olup, 14. yüzyılda veba salgını sırasında İtalya'da ortaya çıkmıştır. Veba salgını sırasında limanlara gelen gemiler 40 gün bekletilmiş ve bu sürede mürettebat ve yolcuların gemiyi terk etmesi yasaklanmıştır. Karantina kelimesi İtalyanca'da 40 sayısının karşılığı olan "quaranta" kelimesinden türemiştir. Karantina, bulaşıcı bir hastalığa maruz kalan şüpheli durumdaki insan ve hayvanları, hastalığın en uzun kuluçka devresine eşit bir süre kimseyle temas ettirmemek suretiyle alınan tedbirsiz faaliyetlerin tümüdür, sağlık amaçlı bir yalıttır.

Getto ile karantina arasında temel bir fark vardır: İlkinde insanları dışlama eğilimi varken, ikincisinde insanları koruma eğilimi söz konusudur. Ama ortak bir paydada buluştukları da söylenebilir: Her ikisinde de yalıtım konusu olan kişiler “sakıncalı” ilan edilmiştir. Bu sakınca ilkinde kurgusal, ikincisinde ise gerçekçidir.

Bu tarihsel bilgiler bir tarafa, getto ve karantina yöntemleri günümüzde de halen geçerli olan uygulamalardır. Geçmişte olduğu gibi yabancıları ve azınlıkları zorla bir mahalle veya mekânda tutmak söz konusu olmasa da, Avrupa ve Amerika gibi ülkelerde altsınıflar, göçmenler ve azınlıklar halen belirli mahallelerde yoğunlaşmış olarak yaşamaktadırlar. Bunlarla yerleşik toplum arasında ciddi bir sosyal mesafe olup, bu mesafe aynı zamanda söz konusu grupların toplumla bütünleşmesinin önünde bir engel olarak görülmektedir. Günümüzdeki gettolaşma daha çok sosyo-ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Düşük gelirli gruplar eski ve ucuz evlerin bulunduğu mahallelerde yaşamak zorunda kalmakta ve böylece şehir, seçici bir konut piyasasıyla yapılandırılmaktadır. Bunu önlemenin yollarından biri, dağıtım politikası olup düşük gelirli kendileri için yapılan başka semtlerdeki konutlara yerleştirilmektedir. Ya da kirası yüksek olsa bile, kira yardımları ve destekler verilerek düşük gelirli grupların başka mahallelere taşınması teşvik edilmektedir.

Karantina, salgınlar söz konusu olduğunda uygulanan bir yöntemdir. 2019 sonu 2020 başı itibariyle maruz kaldığımız salgında yurtdışından gelen insanlara 14 günlük bir karantina uygulanmaktadır. Bunun dışında 65 yaş üstü yaşlılar ile 20 yaş ve altındaki çocuklar ve gençlerin sokağa çıkması yasaklanarak evlerinde karantina altına alınmaları sağlanmıştır. Bunun dışında ivedi işleri olmadıkça, insanların dışarda ve kamusal alanda dolaşmamaları konusunda uyarılar yapılarak “gönüllü” bir karantina uygulamaları talep edilmiş ve bu büyük oranda uygulanmıştır. Ayrıca 30 büyükşehir ve Zonguldak ilinde zaman zaman sokağa çıkma yasağı uygulanarak zorunlu karantina tedbirleri alınmıştır.

Bu tedbirler toplu olarak düşünüldüğünde bu küresel dünyada uygulanan ilk zorunlu ve gönüllü karantina olup milyonlarca insan birbirinden yalıtlanmıştır. Çünkü korona virüs ya da “COVID-19” olarak adlandırılan bu salgın, küresel bir salgın olup tüm dünyayı ve insanlığı tehdit etmektedir. Virüsün yayılma eğilimi ve yayılma merkezleri doğrudan doğruya küreselleşme düzeyiyle alakalıdır. Nasıl küresel çağda mal, sermaye, işgücü ve bilgi serbestçe dolaşım halindeyse, bir bölge ya da ülkede ortaya çıkan virüs salgını da hızla küreselleşme mekanizmaları yoluyla yayılmaktadır. Salgın, küresel olduğu gibi sosyal, ekonomik, politik ve diğer etkileri de küresel nitelikte olacaktır.

Krizlerin Sosyal Mesafeye Etkisi

Krizler, günlük rutinlerin bozulmasına neden olduklarından her şeyi sil baştan yeniden düşünmek zorunda kalırız. Normal günlerde kullandığımız kri-

terler değişir, hatta çok köklü alışkanlarımızı gözden geçirmemiz gerekebilir. 2020 yılında koronavirüs salgını çıktığı ve dünyaya yayıldığı ilk haftalardan bu yana, hayatımızın ezberleri bozulmuş durumdadır. En önemli değişim, günlük hayat trafiğinde gerçekleşmiştir. İnsanlar önce evlere çekildi, sonra sokaklar ve yollar boşaldı. Uzayacağı anlaşılınca insanlar işlerini evlerine taşıdılar. Milyonlarca insan işyerlerini terkettiler ve evde çalışma düzenine geçtiler. Ardından şehirlerarası ve ülkelerarası ulaşım kesildi. Acil ve ihtiyaç olmadıkça, kimse yerinden kıpırdamadan yaşamak zorunda kalmıştır. Önce 65 yaş ve üzerinin sokağa çıkmasının yasaklanması, sonra bu yasağın kapsamına 20 yaş altının eklenmesi, çok önemli bir nüfus kesiminin günlerce ve haftalarca içerde kalmasına yol açmıştır.

Korona virüs salgını, ekonomiyi, eğitimi, siyaseti, sağlığı, medyayı; kısacası hayatımızın tüm alanlarını ve boyutlarını derinden etkilemektedir. Ekonomide üretimin azalması ve bazı sektörlerin durması hem sektörü hem de ülkeyi büyük zararlara sokmaktadır. Örgün ve kurumsal eğitim, artık fiilen uzaktan eğitime dönüşmüş durumdadır. Siyaset, sağlık ve medya sadece bir konuyla uğraşmaktadır: Salgın bizi nasıl etkiliyor ve neler yapmalıyız? Şimdilerde herkesin aklını bu soru meşgul etmektedir. Şu ana kadar bu sorunun cevabı, “sosyal mesafe” ilkesini her yerde yaşama geçirmek şeklinde olmuştur. Çünkü söz konusu salgın, etkileşim yoluyla yayılmaktadır. Salgın, Çin’in bir bölgesinde (Vuhan) başlamış ve hızla Ortadoğu, Avrupa ve Amerika’ya kadar yayılmıştır. Küresel trafiği kesmek, salgını önlemenin en önemli şartıdır.

Peki, bu yaşadığımız korona virüs salgını başta olmak üzere, krizler sosyal mesafeye nasıl etki etmektedir?

Bugün yaşadığımız krizden sonuçlar çıkarmaya çalışırsak, bu aldatıcı olacaktır. Farklı türden krizleri incelediğimiz zaman, ideal-tipik üçlü bir tipoloji geliştirmek mümkün görünmektedir:

- 1) *Deprem gibi doğal felaketler: Sosyal dayanışmayı artırırken sosyal mesafe de azalmaktadır.*
- 2) *Bulaşıcı hastalıklar: Hem sosyal dayanışmayı hem de sosyal mesafeyi artırmaktadır.*
- 3) *Terör gibi şiddet eylemleri: Eylemcilere karşı düşmanlığı (dolayısıyla sosyal mesafeyi) artırır, ama mağdurlarla dayanışmayı attırır (dolayısıyla sosyal mesafeyi de azaltır).*

Sosyal bilimciler açısından “sosyal dayanışma” ve “sosyal bütünleşme”, toplumsal yapının sağlamlığını ifade eden kavramlardır. Özellikle modern toplumda aşırı bireycilleşme, sosyal kontrolün azalması, anominin artması vb. gelişmeler sosyal yapıyı ve sosyal dayanışma ağlarını çözmektedir. Modern toplum, sosyolog Zijderveld’in ifade ettiği üzere “soyutlaşmak”tır. Modern toplum, ona göre “soyut toplum”dur. Soyut toplumda ilişkiler ağı çeşitlenmekte, kırılğan hale gelmekte, çok esnek ve mesafeli bir şekilde kavuşmaktadır. Ya-

pısal anlamda bunlar olurken, kültürel anlamda da değerler genel, belirsiz ve serbest yüzer-gezer bir hale gelmektedir (Zijderfeld, 2014).

Bu saydığımız gelişmeler modern toplumda meydana gelirken ve herkes bu gelişmeleri meşrulaştırmaya çalışırken, birdenbire ortaya çıkan krizler hayatımızda beklenmedik etkiler ve sonuçlar doğurmaktadır. Çoğu felaketler genellikle sosyal dayanışmayı artırmaktadır. İnsanlar krizle mücadele etmek için birbirine kenetlenmekte ve bu kenetlenmenin yarattığı sinerjiyle yaraları sarmaya çalışmaktadırlar. Kur'an'da haber verilen bir şey gerçekleşmektedir: "Sizin şer gördüğünüz bir şey hayır; sizin hayır gördüğünüz bir şey de şer olabilir" (Bakara Suresi, 2:126). Korona virüs salgını şüphesiz ki bir şerdir! Binlerce insan ölüyor ve krizin çok yönlü olumsuz etkileri var. Ama öte taraftan, insanlar krizi önlemek için kampanyalara katılıyor, kendi evine ve ailesine sahip çıkıyor ve hatta ülkeler başka ülkelere çeşitli türden destek ve yardımlar veriyorlar. Hiç kimsenin normal zamanlarda başaramayacağı bir dayanışma sergileniyor.

Yine paradoksal olan bir başka durum var: Salgını önlemek için sosyal mesafeyi korumak ve ısrarla uygulamak zorundayız. Başka bir deyişle normal zamanlarda yaptığımız eylemleri ve davranışları yapmaktan kaçınıyoruz ve kaçınmalıyız da. Hem kenetlenme ve sosyal dayanışma hem de sosyal mesafe kurallarını uygulamak, aynı anda başarılmalıdır.

Mecelle'de yer alan bir kural, bu paradoksu şöyle açıklar: "Zaruretler, yasak olan şeyleri serbest kılar" (Akgündüz, 2018). Bu ilke, bazen "Aciliyet yasayı iptal eder" şeklinde de ifade edilir. Eğer ortada acil ve zorunlu bir durum varsa, normal zamanlarda geçerli olan kurallar geçersiz hale gelirler. Bulaşma tehlikesi, tokalaşma ve sarılma gibi adap kurallarını ortadan kaldırmıştır. Hatta ibadet mekânlarında toplu olarak namaz kılmak ve dua etmek iptal edilmiştir. Bununla namaz ve dua mutlak olarak iptal edilmiş değildir. Dini ibadetlerin ev ortamında sürdürülmesi pekâlâ mümkündür. Her şeyin eve sığdırıldığı böyle bir dönemde ibadetler de eve sığdırılabilir. Ancak bu durumlar arızidir, geçicidir.

Geleceği öngörmek çok zor, ancak bu salgının süresine bağlı olarak bazı şeyler söylenebilir. Eğer salgın kısa sürede engellenirse, aradan bir süre geçtikten sonra, bu kriz günlerini hızla unutacağız ve hiçbir şey olmamış gibi eski günlere döneceğiz. Kriz öncesi yaşadığımız hayatın rutinleri tamamen devreye girecektir. Bugünlerden hatırladığımız birkaç enstantaneyi zaman zaman hatırlayacağız ve belki çocuklarımıza ve torunlarımıza geçmişten anılar olarak anlatacağız.

Eğer kriz uzun sürerse -ki bu hepimizi korkutuyor- hayatımızda birçok şeyi değiştirmek zorunda kalacağımız gibi, "kriz öncesi ve sonrası" diye cümleler kurmaya başlayacağız. Özgürlüğümüz kadar güvenliğimizi de düşüneceğiz. Çok tüketmeyi değil, azla yetinmeyi başaracağız. Sağlık çalışanlarına daha fazla saygı göstereceğiz. Çocuklarımız için sağlıklı ve güvenli olmayı salık ve-

receğiz. Bu iki meslek yakın gelecekte yükselişe geçecektir. Temizlik kurallarını önemle ve özenle yerine getirmeye çalışacağız. Daha çok hareket ve spor yapacağız. Kolayca kirlettiğimiz parkları ve toplu yaşam alanlarının kıymetini daha iyi bileceğiz ve daha temiz kullanacağız. Belki kriz günlerinin otoriter havasını içselleştirmiş ve başıboş serbestliğin özgürlük olmadığını öğreneceğiz. Hayatımıza ve ailemize verdiğimiz önem bir kat daha artacaktır. Sosyal mesafeyle ilgili olarak eski samimiyetten ve bedensel temaslardan kaçınacağız. Bu, bugün modern toplumlarda uygulanan “Uygar kayıtsızlık” (Goffman, 1971) stratejisinden daha başka ve çekinceli bir sosyal ilişki biçimi olacaktır.

Sokağa çıkmaya, normal hayata dönmeye özlem duyuyoruz fakat salgın sona erse bile hayatımızın ciddi bir şekilde değiştiği konusunda da hem fikiriz. Ipsos’un yaptığı “Koronavirüs ve Toplum Araştırması”na göre Türkiye’de kamuoyunun %70’i bir süre sonra sona erse bile, koronavirüs salgınının hayatımızı ciddi bir şekilde değiştireceğini düşünüyor (Ipsos, 2020b).

Etkisi uzun süren felaketlerin toplum psikolojisini değiştirdiği gibi buna bağlı olarak dini tutum ve kanaatlerde de değişmelere yol açacağı beklenebilir. Krizler genellikle insanların dindarlaşmasına veya en azından varoluşsal sorular sormasına sebep olurlar. Dünyada oldukça sağlam ve istikrarlı bir konumu olan insanların bu konumu kaybetmesiyle dünyanın pek de güvenilecek bir liman olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda insanlar daha güvenilir bir sığınak arayışına girmektedirler. Bu sığınak çoğunlukla Tanrı ve dindir. Çünkü Tanrı insanları mutlak gücüyle koruyabileceği gibi, belirli bir dinin kendi mensupları arasında sergilediği dayanışma ve kurduğu samimi ilişkiler, adeta Tanrı’nın bir rahmeti ve yardımı olarak algılanmaktadır.

Küresel salgının etkileri çok yönlü olacaktır. Sağlıkçılar ve tıpçılar toplum sağlığına etkilerini, sosyologlar ve psikologlar toplumsal ilişkilere ve ruhsal yapıları etkilerini araştırırken, elbette iktisatçılar ve siyaset bilimciler ekonomi ve siyasete etkilerini tartışmaktadırlar. Ekonomik hayatta toptan bir durgunluktan bahsetmek aşırı bir kötümserlik olacaktır. Kriz, ekonomide bazı sektörleri geriletirken, bazı sektörleri de geliştirecektir. Sözelimi kargo ve iletişim hizmeti veren firmalar ve kurumlar yanında sağlık hizmeti ve ürünleri pazarlayan kurumlar da bu dönemde en kazançlı çıkacak sektörlerin başında gelmektedir. Toplumun yaşam tarzı değişince, üretim ve tüketim biçimleri de değişmektedir. Krizin başladığı günden bu yana hanelerin satın aldığı hızlı tüketim ürünleri harcamalarında önemli değişiklikler görülmektedir: İçecek ürünlerinde, bağışıklık sistemini güçlendirici olduğuna yönelik haberlerin de etkisi muhtemeline Turşu tüketiminde, dış macunu ve dış fırçalarının satımında artışlar dikkat çekmektedir. Ayrıca evde yemek yapma ve yemek yeme sayısının artması ile hazır yemekler ve soslarda da artışlar gözlemlenmiştir (Ipsos, 2020a).

Gerek Avrupa gerekse Türkiye’de yapılan tartışmalarda siyasal rejimlerde bir otoriterleşme eğiliminden bahsedilmektedir. Çünkü Hollandalı bir felsefecinin belirttiği gibi “Korona korkusundan dolayı, normal zamanlarda hiçbir şekilde vermeyeceğimiz şekilde hükümetlere yetkiler veriyoruz.” (Huijer, 2020). Bu yetkilerin kronikleşmesi ve rutinleşmesi kesinlikle siyasette bir otoriter-

leşme anlamına gelecektir. Korona salgını gerek iktidarları gerekse kurumları bir teste tabi tutmaktadır. Bu krizle mücadele etmede yetersiz kalan hükümetler yeni bir seçimde çekip gidecekler ve yerlerine başkaları gelecektir. Amerika'da Michigan eyaletinde eyalet valisine karşı yapılan aşırı sağcı grupların silahlı gösterisinde görüldüğü üzere, bu salgının sokak hareketlerini de hızlandıracağı beklenmelidir. Bu gösteri de ilginç olan nokta, ilkesel olarak otoriterlik yanlısı olan bir grubun "evde kal" tedbirleri çerçevesinde alınan kararlara karşı çıkmasıdır. Yasakların uzaması ve tedbirlerin sertleşmesi durumunda hükümet güçleriyle eylemci grupların sık sık karşı karşıya gelmesi hiç beklenmedik bir gelişme olarak görülmemelidir.

Sonuçlar

Krizlerin sosyal mesafeye etkilerinin tartışıldığı bu makalede ulaştığımız sonuçları birkaç noktada özetlemek mümkündür. İlk olarak krizler normal günlerde geçerli olan sosyal mesafeye dair kuralların ve standartların kırıldığı ve her şeyinden yeniden düşünüldüğü bir süreci harekete geçirmektedirler. Bu süreç, katlanılması ve baş edilmesi zorlu bir süreçtir. Çünkü insanoğlu alışkanlıklarını kolayına terk edememektedir.

İkinci olarak krizlerin sosyal mesafeye etkisi, tek yönlü ve tek biçimli bir etki olarak değerlendirilmemelidir. Bazı krizler, depremler örneğinde görüldüğü gibi sosyal mesafe ve dayanışmayı aynı anda artırırken, bazıları da sosyal mesafeyi azaltırken sosyal dayanışmayı artırmaktadır. Özellikle bugünlerde yaşanmakta olan coronavirüs salgını bu ikinci kategoride değerlendirilmelidir. Terör olaylarında görüldüğü gibi başka krizlerde ise sosyal mesafe, eylemcilere yönelik olarak düşünüldüğünde uç noktada dışlayıcı iken, mağdurlara karşı sosyal mesafe olmadığı gibi dayanışma da oldukça yüksektir.

Son olarak krizler dönemi, arızı olarak görülmesi ve sosyal normların geçici olarak iptal edildiği bir zaman kesiti olarak düşünülmelidir. Bu dönemlere özgü yasa, Mecelle'de ifade edildiği üzere "Zaruretler, yasak olan şeyleri serbest kılar" yasasıdır. İbadetlerin mabetlerde yapılmasının iptalinden, tokalaşma ve sarılma gibi günlük hayat ritüellerinin uygulanmasından kaçınılması kadar alınan tüm tedbirler, krizlerle baş etmek ve savuşturmak içindir. Bu gayeye matuf oldukları sürece de meşru ve işlevsel tedbirlerdir.

Kaynakça

- Akgündüz, A. (2018). *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereklileriyle Birlikte)*, İstanbul: OSAV Yayınları.
- Bogardus, E. S. (1933). A Social Distance Scale, *Sociology & Social Research*, 17, 265-271.
- Bozkurt, N. (2012). Tokalaşma. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 217-219.
- Canatan, K. (2011). Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları. *Sosyo-Ekonomi, Göç Özel Sayısı*, (15), 7-28.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. London: Allen Lane.

- Huijer, M. (2020). Heiligt het doel de middelen? Filosoof Marli Huijer: 'Ik weet eigenlijk niet wat het doel is. *De Volkskrant*: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/heiligt-het-doel-de-middelen-filosoof-marli-huijer-ik-weet-eigenlijk-niet-wat-het-doel-is~b70b08df/> [09.06.2020].
- Huijnk, W. J. J., & Dagevos, J. F. L. M. M. (2012). *Dichter bij elkaar?: de sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ipsos. (2020a). *Hane İçi Hızlı Tüketim Ürünleri Satın Alımında İçecek Ürünleri Dikkat Çekti*: <https://www.ipsos.com/tr-tr/hane-ici-hizli-tuketim-urunleri-satin-aliminda-icecek-urunleri-dikkat-cekti> [17.04.2020].
- Ipsos. (2020b). *Koronavirüs Salgını ve Toplum Araştırması 4. Dönem'den Öne Çıkanlar*: <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-salgini-ve-toplum-arastirmasi-4-donemden-one-cikanlar> [17.04.2020].
- Kitâb-ı Mukaddes. (1997). Selanıklilere Birinci Mektup, 5:26; Petrusun Birinci Mektubu, 5:14. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kaldenbach, H. (2016). *Doe maar gewoon*. Amsterdam: Prometheus.
- Planbureau, S. C., & voor het Regeringsbeleid, W. R. (2014). Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland. Den Haag: <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/publicaties/2014/10/30/gescheiden-werelden-een-verkenning-van-sociaal-culturele-tegenstellingen-in-nederland/Gescheiden-werelden-verkenning-sociaal-culturele-tegenstellingen-Nederland.pdf> [05.05.2020].
- Kuipers, G. & Van den Haak, M., (2014). *De cultuurkloof? Cultuurverschillen en sociale afstand in Nederland*, In: *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag.
- Taşkın, E. O., Şen, F. S., Özmen, E., & Aydemir, Ö. (2006). Kırsal kesimde depresyonlu hastalara yönelik tutumlar: sosyal mesafe ve etkileyen etmenler. *Türkiye'de Psikiyatri*, 8(1), 11-17.
- Wikipedia. (2020a). *Getto*: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Getto> [17.04.2020].
- Wikipedia. (2020b). *Handshake*: <https://en.wikipedia.org/wiki/Handshake> [16.04.2020].
- World Values Survey. (2020). <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp> [15.04.2020].
- Zijderveld, A. C. (2014). *Kültür Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Post-Pandemi Süreci İçin Ekonomik Kalkınma Arayışı: Türkiye Örneği

İlkay Güler*

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Öz

Ekonomik kalkınma modellerinden; Hirschman'ın dengesiz kalkınma modelinde, diğerleri ile ilişkileri fazla olan sektörler önem taşıırken ihracata dayalı sanayileşme modelinde üretimi ithalata bağımlılığı düşük olan sektörler değer görmekte, sürdürülebilir kalkınma için ise ekonomik kalkınmanın yanında çevrenin korunması hedeflenmektedir. COVID-19 salgını nedeniyle kırılan küresel ticaret zinciri bizi genel geçer tek bir gerçeklik olmadığı olgusu ile yüzleştirmektedir. Çalışmada, post-pandemi sürecinde, ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi hangi kalkınma modelinin uygulanması gerektiğini belirlemek için, Giddens'in kavşak oluşturma çabası temel alınmış, WIOD tarafından en son yayımlanan veriler kullanılmıştır. Bu bağlamda; Hirschman'ın ve Rasmussen'in anahtar sektörleri, ithalata bağımlılığı en düşük olandan en yüksek olana doğru sıralanmakta, üretim zincirinin Leontief benzerlik analizi ve Mann Whitney-U testi ile dönemler arasındaki benzerlikler belirginleştirilmiştir, bir birim çevre ve enerji kullanım emisyonları ile eşleştirilmektedir. Post-pandemi sürecinde, Türkiye'de ekonomik kalkınma için oluşturulacak kavşakta toplanacak sektörler aynı zamanda ekonomik kalkınmanın anahtarı olacaktır. Söz konusu sektörler; tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı, kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı, kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

anahtar sektör, ekonomik kalkınma, post-pandemi, sürdürülebilir kalkınma

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, Emlak ve Emlak Yönetimi Bölümü, ilkay.guler@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1289-6652

Seeking Economic Development for The Post-Pandemic Period: The Case of Turkey

Abstract

In the Unbalanced Growth Theory of Hirschman, which is one of the economic development models, while the sectors with high inter-sectoral relations are important, the sectors in which dependence of production on imports is low are valued in the export-based industrialization model, and in addition to economic development, environmental protection is targeted for sustainable development. The global trade chain that has been broken due to the COVID-19 confronts us with the fact that there is no single reality. The study is based on Giddens effort to create a crossroad to determine which model should be applied to achieve economic development in the post-pandemic period. In this context; by making Input-output analysis, coefficients of total forward linkages, import dependency coefficients of the sectors' production and environmental-energy emission coefficients per unit are calculated. The data the most recently published by WIOD was used. Through the obtained coefficients, the key sectors of Hirschman and Rasmussen are determined, the key sectors are ranked from the sector with the lowest dependence on imports to the sector with the highest and are matched, the similarity of the production chain between periods with the Leontief similarity analysis and Mann Whitney-U test are determined with environmental-energy use emissions per unit. In the post-pandemic period, the sectors in crossroad which will be created for economic development in Turkey will also be the key to economic development. These sectors; manufacture of textiles, wearing apparel and leather products, manufacture of paper and paper products, manufacture of chemicals and chemical products, manufacture of computer and electronic and optical products.

Keywords

key sector, economic development, post-pandemic, sustainable development

Extended Abstract

Introduction

Broken global trade link because of COVID-19 pandemic, confronting us with the fact that there is no just one universal consent reality, showed there cannot be a unique model of economic development. Unbalanced development model or export-oriented industrialization model or sustainable development has been seen impossible standing alone. At this point, Giddens'effort to build crossroads springs to mind for the economic development to realize. When developmental models are evaluated, instead of applying just one model, it has been aimed to identify sectors with high inter-sectoral linkages, which are low export-oriented, whose interperiod production chain showing similarities, whose environment and energy usage emission is low or whose potential to reduce emission with the help of policies is high in this study.

Methodology

The main objective of this study is to determine the strategic sectors to invest in post COVID-19 pandemic. In our present conditions in which the use of one single economic model is not enough for economic development, it has been targeted to build up a crossroads through the obtained results accounting all development parameters which have potentiality to be assessed through input-output analysis separately, one by one. To determine the priority sectors for investment; although studies take place to regulate key sectors, accumulating whole development indicators in one crossroads has not been coincided yet in literature, in this framework, making up a new development model expresses the importance of the research.

In this study, five different analyses have been made on the basis of input-output analysis. The analysis while being used to predict the economic activities in future, within the scope of assessed coefficients, reliability of predicts depends on the reliability of structural coefficients and the final demand. In this context, domestic input-output table and import input-output table of Turkey released by WIOD and the most up-to-date data including satellite accounts for environment and energy use have been used. The first analysis is to calculate Hirschman key sectors. Manufacture of chemicals and chemical products sector that provides us with the production of disinfectant in the fight against COVID-19, manufacture of basic metals, manufacture of computer, electronic and optical products sectors that make it possible to produce respiratory devices, manufacture of paper and paper products sectors that realize the production of disposable materials for hospitals such as bed sheet, towel, etc. to be thrown away after use are the sectors taking place in Hirschman's category of key sectors.

The second analysis is to assess Rasmussen key sectors. Sectors which are our proud in the struggle against pandemic take place in sectors that are assessed according to Rasmussen criteria. The leading sector in these sectors is manufacture of textiles, wearing apparel and leather products sector in which mask and clothing are manufactured to protect the medical staff, and Manufacture of chemicals and chemical products sector that helps us with the production of disinfectant taking place in Hirschman's category of key sectors, Manufacture of basic metals, manufacture of computer, electronic and optical products sectors which supply the production of respiratory devices, manufacture of paper and paper products sectors that realize the manufacturing of disposable materials for hospitals like bed sheet, towel, etc. to be thrown away after using once. Other sectors that take place in this category can be counted as manufacture of coke and refined petroleum products, Electricity, gas, steam and air conditioning supply sectors.

The third analysis is to assess the import dependency of production. As the result of the analysis, all of the sectors mentioned in manufacturing have a high import dependency along with the globalization.

Sectors which have potential to take place at the economic crossroads are Supply of electricity, gas, steam and air-conditioning, manufacture of textiles, wearing apparel and leather products, manufacture of chemicals and chemical products, manufacture of paper and paper products, and which have potential to take place at the developmental crossroads are manufacture of paper and paper products, manufacture of coke and refined petroleum products, manufacture of chemicals and chemical products, manufacture of computer, electronic and optical products, manufacture of basic metals sectors. As a result of the analysis to analyze the sectors which these sectors use the most imported inputs have been seen to be mostly their own sectors.

The fourth analysis is Leontief similarity analysis and Mann Whitney-U test to determine if inter-period chain of production of sectors which have a high potential to take place at the crossroads, we have constructed shows similarity or not. These analyses having the feature of indicating if there is a structural change or not in production, they are of great importance for our economic development crossroads. According to the test results, statistically there exists no meaningful difference among the medians of production chains of sectors which have the potential of economic development and therefore the conclusion has been reached that input components which are supplied for production have not become different.

The fifth analysis is to calculate energy use and CO₂ emissions created by one single unit. Determining CO₂ emissions released by sectors as a result of one single unit production and the emissions of energy use is of utmost importance. Through this assessment, the rate of sectors'polluting the environment is specified, the current situation is determined and if the rate being talked about is too much, the required policy and precautions have been suggested. In the analysis, the most current data including the satellite accounts for the environment and energy use emissions in WIOD database has been used. In Turkey, sectors which have a high potential to take part at the crossroads constructed for economic development spreading CO₂ to the environment as a result of one single unit production and having the highest coefficient of energy use emission are sectors such as Electricity, gas, steam and air conditioning supply, Manufacture of coke and refined petroleum products and Manufacture of basic metals. While increasing the production of these sectors supplies the economic development, it will cause a high amount of environment pollution on the other hand. Hence, sectors being mentioned here should continue their present production not taking place at the economic development crossroads. Yet, as the emission will be high even in such a case, global targets stated in the 11th Development Plan and United Nations Development Program determined for the sustainable development should necessarily be applied.

Findings

tiles, wearing apparel and leather products, Manufacture of paper and paper products, manufacture of chemicals and chemical products, and manufacture of computer, electronic and optical products take place at the economic development crossroads made for the post-pandemic period.

Conclusion

In the research, a new development model has been suggested being inspired by Giddens' crossroads approach constructed between positivism and hermeneutik view with the aim of determining in which sectors to increase production during post-pandemic period. Analysis applied is based on input-output analysis and data used helps only with determining the state. Within this scope, economic development crossroad we have built just takes the photo of the present and lights the way for the economic development during post-pandemic period.

Sectors taking place at the economic development crossroads we have built are at the same time the sectors that produce mask, medical protective clothing, disinfectant; disposable materials for hospitals such as bed sheet, towel, etc. to be thrown away after use in the fight with COVID-19 pandemic and sectors constituting the cornerstone of manufacturing respiratory devices. To prevent the sustainable development from causing an unsustainable environment, it is of utmost importance to put environmental policies recommended in the study into practice. Electricity, gas, steam and air conditioning supply sectors as the leading sectors and manufacture of coke and refined petroleum products sectors and main metal manufacturing sectors can also take place at the economic development crossroads providing that CO₂ and energy use emissions are reduced. It is required that sectors recommended to take place at the economic development crossroads should be made free of imported-input dependency urgently and our production should be realized with domestic and national opportunities. As a result of the realization of all these conditions, sectors which will collect around the crossroads to be constructed for the economic development during post-pandemic period will be the key to the economic development at the same time. Sectors to mention here are manufacture of textiles, wearing apparel and leather products, manufacture of paper and paper products, Manufacture of chemicals and chemical products, and Manufacture of computer, electronic and optical products.

During post-pandemic period, to make sure that the wheels are turning, these precautions should be taken: to help increase the production of sectors that are at the crossroads we constructed, supports should be supplied; economic incentives should be provided; in case there occurs production surplus, the state should be the final purchaser, the rates of value added tax and special consumption tax should be reduced to boost the demand. Domestic intermediate input production should be focused not to encounter again with imported-input problem occurring after breaking of supply chain in the COVID-19 pandemic.

Giriş

Çin’de başlayan COVID-19 salgını bir taraftan insan sağlığını tehdit ederken diğer taraftan ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Pandemiye kontrol altına almak için izolasyon merkezli alınan önlemlerin başında; sokağa çıkma kısıtlamaları, büyükşehirlere giriş-çıkışların engellenmesi, hava trafiğinin durması, alışveriş merkezleri ve semt pazarları gibi son tüketicinin temel tüketim mallarına ulaştığı yaygın tedarik merkezlerinin önce kapatılması daha sonra kontrollü ve kısıtlı şekilde hizmete açılması sonucu toplam talep daralmış, bu daralma arzı da olumsuz etkilemiştir.

2020 yılının ilk üç ayında Çin ekonomisi neredeyse durma noktasına gelmiş ve küresel tedarik zincirinde aksamalar meydana gelmiştir. COVID-19 virüsünün Dünyadanın en büyük ekonomilerinde hızla etkin bir şekilde yaygınlaşması küre çapında ekonominin yavaşlamasına neden olmuştur. COVID-19 salgınıyla mücadele eden tüm ülkelerin, bu süreçte sosyal, siyasi ve iktisadi olarak güçlü ve zayıf yönleri belirginleşmiştir. Türkiye’nin ilk gözlemde dikkat çeken güçlü yanları; gıda konusunda yeterli stoğun bulunması, adaptif bir imalat sektörüne sahip olması, pandemiyle mücadelede talebi hızla artan maske, dezenfektan, solunum cihazları, koruyucu sağlık ekipmanları vb. ürünlerin arzını vakit kaybetmeden arttırabilmesi olarak sıralanabilir.

Salgın tüm etkileriyle değerlendirildiğinde sadece bir sağlık sorunu olarak kalmadığı, çok yönlü, yerel ve küresel sorunlara kapı araladığı söylenebilir. Bu sorunların başında ekonomik olanları öncelikli gündem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle COVID-19 sadece Tıp tarihi kitaplarında aynı zamanda iktisat tarihi kitaplarında yer alması muhtemel bir olgudur. Arz ya da talep yönlü ekonomik krizlere aşına olan dünya ekonomileri pek az çift yönlü (arz ve talep) bir daralmayla başa çıkmak zorunda kalmıştır. COVID-19 pandemisinin etkileri üzerinden ulusal ve küresel bakış açısından birçok tahmin yapılmakta, bu tahminler arasında küresel bir sistem değişimini öngörenler olduğu gibi aynı zamanda mevcut sistemin kan tazeleyerek dünyayı domine etmeye devam edeceğini iddia edenler de olmuştur. Yapılan yorumlar arasında yaşanan bu sürecin I. ve II. Dünya Savaşları ya da Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşandığı gibi küresel ölçekte sistemde majör bir etkisi alamayacağı, 11 Eylül saldırıları, 2008 küresel finansal krizi gibi yeni üretim modellerine geçiş sağlayacağı görüşü reel politik dinamikler içinde makul görünmektedir. 1918-1920 yılları arasında tüm dünyayı etkisi altına alan İspanyol Gribi pandemisi şartlarında milli mücadelesini sürdüren Türkiye’nin, içinde bulun-

duğumuz zor koşulları da doğru stratejiler uygulandığında en az hasarla atlatacak potansiyele sahip olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada, doğru stratejilerin belirlenmesine katkı sunmak amacıyla öncelikli sektörler tespit edilmeye ve bugüne kadar ayrı ayrı uygulanan kalkınma modelleri bir araya getirilerek bir kalkınma kavşağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, Giddens özelinde, COVID-19 pandemisi sonrası beklenen bölgesel ve küresel değişim ortamında bir kalkınma fırsatı arayışı yer almaktadır. İkinci bölümde teorik çerçeve ve literatür bir arada değerlendirilmekte, üçüncü bölümde analizin amacı, önemi, verileri, tekniği ve uygulaması yer almakta, dördüncü bölümde ise analiz sonuçları çerçevesinde kalkınmada kavşak oluşturacak sektörler değerlendirilmekte ve son bölümde genel değerlendirme, sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Türkiye’de Post-Pandemi Sürecinde Ekonomik Kalkınma Çabası

COVID-19 salgını ile emeğin, mal ve hizmetlerin, sermayenin serbestçe hareket ettiği bir dünyadan, sınırların kapatıldığı, ulaşım imkânlarının kısıtlandığı, evden dışarıya çıkmanın dahi belirli kurallara tabi olduğu bir dünyaya hızla geçilmesi küreselleşme ve kendine yetebilirlik tartışmalarını yeniden akademik gündeme taşıdı. Ülkelerin kendi kendine yetebilmesinin önemi, özellikle stratejik sektörlerin korunmasının gerekliliği yürütülen tartışmaların merkezini oluşturmaktadır. Süreç içerisinde ABD ve Avrupa Birliğinde yaşanan gelişmeler yenedünyanın sonu söylemlerini de beraberinde getirdi. Bu süreçte işsizlik ve kısmî çalışma ödeneği gibi otomatik stabilizatörleri etkin kullanan, pahası hafif olsa da süreçle mütenasip sembolik anlamı yüksek olan maske, sağlık çalışanları için koruyucu kıyafet ve ekipmanları ve yerli üretim sunum cihazlarından oluşan hibesini 57 ülkeye ulaştıran Türkiye, potansiyelini gözlemleyen araştırmacılara önemli doneler vermiştir.

Dünya’da ilk defa arz ve talep krizi eşanlı olarak yaşanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik anlamda yaşanan en önemli riskin finans sektörüne olan güvenin kaybedilmesi olarak ifade edilebilir İGİAD, 2020: 6-10 Salgınla mücadele kapsamında alınan kısıtlama kararları sebebiyle reel sektörde yaşanan yavaşlama sokakta kendisini hissettirir seviyeye ulaştığı söylenebilir. Sanayi üretimi ile elektrik tüketimi arasındaki anlamlı ve pozitif ilişkiyi modelleyen literatürde yer alan çalışmalara referansla bu yavaşlama elektirik tüketiminden de takip edilebilir. TÜİK verilerinde Nisan 2020 itibari ile elektrik tüketiminin bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,64 azaldığı izlenmektedir (TÜİK, 2020). Elektirik tüketimindeki bu eğilim sadece Türkiye’de değil aynı zamanda salgından etkilenen ülkelerin tamamında gözlemlendi, dolayısı ile dünyayı etkileyen bir ekonomik daralmadan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Bu daralmanın yoksul ülkelerle varlıklı ülkelere etkilerinin aynı olduğunu/olacağını söylemek toptancı ve kolaycı bir yaklaşım olacaktır. Salgından nispeten daha az etkilenen Afrika kıtasındaki ülkeler, emtia fiyatlarında yaşanan gerilemeden olumsuz etkilendi. IMF Başkanı Kristalina Geor-

gieva yaklaşık 100 ülkenin destek için IMF'ye başvurduğunu açıkladı (Ulutaş, 2020: 10-17

COVID-19 salgını nedeniyle kırılan küresel ticaret zinciri bizi genel geçer tek bir gerçeklik olmadığı olgusuyla yüzleştirerek, tek bir ekonomik kalkınma modelinin tüm dünya için genel geçer olamayacağını birkez daha gösterdi. Tek başına, dengesiz kalkınma modeli veya ihracata dayalı sanayileşme modeli veya sürdürülebilir kalkınmanın yeterli olmadığını tüm dünya yaşayarak tecrübe etmektedir. Bu noktada, ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için Giddens'in kavşak oluşturma çabası bir çıkış noktası olarak değerlendirilebilir. Giddens, bir taraftan doğa bilimlerinin üstünlüğüne inanarak, yöntem anlayışlarını sosyal teoriye uygun hale getirilmesi gerektiğini öne süren pozitivist görüşü önemserken diğer taraftan da sosyal bilimlerin, doğa bilimlerinden tamamen farklı, anlamaya ve yoruma dayalı bir yöntemle sahip olması gerekliliğini belirten yorumsamacı yöntemi de sürece dâhil eden bir anlayışı benimsemiştir. Bu anlayış, "çifte hermeneutik" olarak nitelendirilip pozitivist ve hermeneutik yöntemlerinden oluşturulan bir anlama çabasından ibarettir (Giddens, 2002; Işık & Serim, 2017). Giddens'den esinlenerek, kalkınma modelleri değerlendirildiğinde, tek bir modeli seçip uygulamak yerine hem ekonomideki diğer sektörlerle bağlantısı yüksek hem de ithalata olan bağımlılığı düşük, hem dönemler arası üretim zinciri benzerlik gösteren hem de çevre ve enerji kullanım emisyonları düşük ve/veya uygulanacak politikalarla sürdürülebilir potansiyeli yüksek sektörleri belirlemek, bu çalışmanın temel motivasyonudur.

Teorik Çerçeve ve Literatür

Quesnay'ın "Tableau Economique" ve Walras'ın tam rekabet şartlarına dayalı denge modeli temelinde, Leontief tarafından hazırlanan girdi-çıkıtı tablosu kullanılarak pek çok hesaplama yapılmakta ve bu hesaplamalar ülkelerin yatırım yapmak için hangi sektörlerle öncelik vermesi gerektiğini göstermektedir (Quesnay, 1758; Walras, 1954; Leontief, 1936; 1949; 1970 Bu bağlamda; girdi-çıkıtı analizi ile dengesiz kalkınma, ihracata dayalı sanayileşme, dönemler arası üretim zincirinin benzerliği ve sürdürülebilir kalkınma için analizler yapılmaktadır.

Hirschman'a göre sektörlerin bağlantılarını hesaplanmanın en sağlıklı yolu girdi-çıkıtı analizi ile gerçekleşmektedir. Hirschman, dengesiz kalkınma modeli için, doğrudan geri bağlantı ve doğrudan ileri bağlantı etkisi ile hesaplanan anahtar sektörlerle ağırlık verilmesinin, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının ilk aşamalarında kalkınma sürecini hızlandırdığını ileri sürmüştür (Hirschman, 1978: 100-107 Chenery & Watanabe, 1958: 493-494 Akande, 1995: 3 Rasmussen ise, toplam geri, toplam ileri bağlantı etkileri, Hazari ise bu etkilerle birlikte yayılma gücü endeksi ve yayılma hassasiyeti endeksini kullanarak anahtar sektörleri belirlemiştir (Rasmussen, 1956; Hazari, 1970: 302-304

David Ricardo'nun (1891) karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanan ihracata dayalı sanayileşme modeli, bir ülkenin uluslararası rekabet gücünün fazla olduğu sektörlerde üretimin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu model, 1980'li yıllarda ticari liberalizasyon ve sanayileşme odaklı gelişmekte olan pek çok ülkede ekonomik büyüme için kullanılmıştı (Han & Kaya, 2012: 241 Girdi-çıkıtı analizi ile her sektörün üretiminin ithalata hangi oranda bağımlı olduğu hesaplanabilmektedir. Analiz sonucu elde edilen katsayılar ile ithalata bağımlılığı düşük olan sektörler belirlenip hangi sektörlerin ihracat odaklı teşvik mekanizmalarına dâhil edileceği hususunda karar alıcılara veri sunmaktadır (Dietzenbacher & Los, 2000). Özellikle COVID-19 salgını ile tedarik zincirinde dikkate alınması gereken aksamaların meydana geldiği uluslararası ticaret atmosferinde ithalata bağımlılığın azaltılması konusu müstakil olarak yeniden gündeme getirilmesi güçlendirilmek istenen milli ekonomiler açısından faydalı olabilir.

Bir sektörün, üretim zincirinin dönemler arası benzerlik göstermesi, üretim yapısında önemli bir yapısal değişimin olmadığına karine teşkil etmektedir. Bu amaçla Chenery ve Watanabe (1958), ülke çiftlerinin üretim yapılarını karşılaştırmak için bir Leontief Benzeşme yöntemini geliştirmiştir. Literatürde söz konusu analiz, dönemler arası üretim yapısını karşılaştırmak için de kullanılmaktadır (Altan, 1996: 73-74 Küçükkiiremitçi & Güler, 2020: 127-130

Sektörlerin üretim süreçlerini etkilemesi muhtemel dış etmenlerden birisi de Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda uygulanan iç hukuka ve uluslararası ticareti etkileyen regülasyonlardır. Sürdürülebilir Kalkınma ilk kez, 1987'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu "Ortak Geleceğimiz Raporu" ile uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiştir. Söz konusu raporda, ekonomik kalkınmanın yanında, çevre kaynaklarını sürdürebilecek ve genişletebilecek tedbirlerin alınması, doğal kaynakların hem insanlığın bugününe hem de sürekli ilerlemesine dönük olarak gelecek projeksiyonuyla yönetilmesi ilkelerine yer verilmiştir (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987: 70-72 Ekonominin kalkınması, sektörlerin üretimine bağlıdır. Ancak her üretim beraberinde çevre açısından negatif dışsallık getirmektedir. Büyüme ve kalkınmanın çevre üzerindeki negatif dışsallığın minimize edilmesi için sektörlerin çevre üzerinde oluşturduğu stresin hesaplanması gerekmektedir. Bu hesaplama WIOD veri tabanında yer alan, çevre ve enerji kullanım emisyon verileri ile girdi-çıkıtı tablosu aracılığıyla yapılabilmektedir. Söz konusu tablo yapısı gereği girdi, sermaye, teknoloji ithalat vb. gibi oranlarının sabit olduğu varsayımı ile anlık durum tespiti yapmakta, dolayısı ile elde edilen sonuçlar, sürdürülebilir kalkınma için yol göstermektedir (Korum, 1963: 9-13 TÜİK, 2020).

Girdi-çıkıtı analizinde temel varsayım, bir sektörün geri ve ileri bağlantılar yoluyla diğer sektörleri etkilemesidir. Bu nedenle katsayısı yüksek olan anahtar sektörlerin tüm ekonomiyi etkileyeceği öngörülmektedir. Söz konusu katsa-

yıllarla tespit edilen anahtar sektörlerin ekonomide lokomotif rol üstlenerek diğer sektörleri çekerek/itererek özellikle gelişmekte olan gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecini hızlandırdığı düşünülebilir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için pek çok önemli değişkenin göz ardı edildiği görülmüştür. Bu gelişmeler neticesinde anahtar sektör analizinin zayıf yönlerini saptayıp güçlendirmeye çalışan yayınlar literatürde müstakil bir yer işgal etmeye başlamıştır.

Cuello, Mansouri ve Hewings, 1992’de, Leontief ters matrisindeki büyük çarpan değerlerine duyarlılıklarını düzeltmek için Hirschman-Rasmussen anahtar sektör tanımlama endekslerini yeniden düzenlemiştir. Genelleştirilmiş anahtar sektör endeksleri, varyasyon katsayılarını hesaplamıştır.

Reyes 1996 ve 2002’de, Hirschman ve Rasmussen’in belirlediği anahtar sektörlerin kaç tane sektörle önemli derecede bağlantılı olduğu bilgisine ulaşılmadığını saptamıştır. Reyes’e göre, bağlantı katsayısının yüksek olması; ilgili sektörün sadece birkaç sektörden çokça girdi alması veya çokça çıktı satması şeklinde gerçekleşmiş olabilir. Böyle bir durumda ilgili sektörün yaratacağı etki sadece birkaç sektöre yansiyacağından, ekonomide diğer sektörleri harekete geçirmeyecektir. Reyes, önemli katsayılar yaklaşımını geliştirerek bu sorunu çözmüştür.

Sonis, Hewings ve Guo, 2000’de, Hirschman ve Rasmussen’in ayrı ayrı kriterlere göre oluşturduğu anahtar sektörlerin, farklı sektörler arasındaki ekonomik etkileşimler hakkında bilgi vermediğin vurgulamış, bu duruma bir çözüm bulmaya çalışmış, böylece klasik anahtar sektör analizinin yeni bir görüntüsünü oluşturmuştur. Geri ve ileri bağlantılarını hiyerarşik bir yapıya kavuşturarak sektörleri, anahtar sektörler, ileri bağlantı odaklı, geri bağlantı odaklı, zayıf odaklı olarak sınıflandırmıştır.

Alejandro Cardenete ve Sancho 2006’da, Leontief’in girdi-çıkıtı analizinde karşılıklı bağımlılık etkilerine odaklanırken, kritik bağlantıları kaçırdığını belirterek, sosyal hesaplar matrisi (SAM) oluşturmuş ve eksik gelir bağlantılarını gidermiştir.

Güler 2019’da, Reyes’in önemli katsayılar yaklaşımında, toplam geri ve toplam ileri bağlantılara önemli katsayılar yaklaşımı uygulandıktan sonra ayrı ayrı değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Toplam bağlantı etkileri çerçevesinde, önemli sıfatı taşıyan sektör sayıları toplanarak -keşistiği sektörleri dâhil edilmeden- bir sektörün “önemli derecede” kaç sektörü etkilediği saptanmıştır.

Ekonomik Kalkınma İçin Kavşak Oluşturma Analizi

Analizin Amacı ve Özgünlüğü

Çalışmanın temel amacı, COVID-19 pandemisi sonrası normalleşme sürecinde Türkiye ekonomisinin hızla toparlanmasına pozitif katkı sağlayacak stratejik sektörleri belirginleştirmektir. Günümüz şartlarında tek bir ekonomik kalkınma modeli yeterli olmadığı için daha önce de ifade edildiği üzere bir

kalkınma kavşağı oluşturmaya çalışılacaktır. Etkin bir kavşak oluşturabilmek için girdi-çıkıtı analizi ile hesaplama imkânı olan tüm kalkınma parametreleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Literatürde yatırım önceliği taşıyan sektörleri belirlemek için anahtar sektörlerin düzenlenmesine yönelik çalışmalar yer almakla beraber bu çalışma olduğu gibi tüm kalkınma göstergelerini bir kavşakta toplayan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Analizin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Girdi-çıkıtı analizi gelecekteki ekonomik aktiviteleri tahmin etmek amacıyla kullanılmakta olup, hesaplanan katsayılar çerçevesinde tahminlerin güvenilirliği, yapısal katsayıların ve nihai talebin güvenilirliğine bağlıdır (Viet, 1980: 161) Bu bağlamda, WIOD tarafından yayımlanan Türkiye'nin yurtiçi girdi-çıkıtı ve ithal girdi-çıkıtı tabloları ile çevre ve enerji kullanım emisyonu uydu hesaplarını içeren en güncel veriler kullanılmaktadır (Genty, Arto & Neuwahl, 2012). Girdi-çıkıtı tablolarının tüm dünyada hazırlanması uzun yıllar almaktadır. Bu analizin temel varsayımı, girdi, sermaye, teknoloji vb. gibi oranların sabit olduğu yönündedir (Korum, 1963: 9-13 TÜİK, 2020) Analiz, üretim projeksiyonları oluşturmak için kullanılmaktadır. Çalışmada, Türkiye'nin en güncel verisi olan 2014 yılına ait girdi-çıkıtı tablosu ile 2016 yılına ait¹ çevre ve enerji verileri kullanılmaktadır (WIOD, 2016; 2019; Corsetea & diğerleri, 2019). WIOD veri tabanında her sektörün, yurtiçi girdi katsayıları (A_d) ile ithalat girdi katsayıları (A_m) toplanarak girdi-çıkıtı tablosu oluşturulmaktadır (Küçükkiiremitçi & Güler, 2020: 128-129; Dietzenbacher & Los, 2000; Leontief, 1946; Leontief, 1953; Leontief 1985: 228; Zhao et al., 2015: 917-920). Teknoloji matrisi oluşturulduktan sonra "0" katsayısı taşıyan; temel farmasötik ürünlerin ve farmasötik preparatların imalatı, makine ve ekipmanların tamir ve montajı, posta ve kurye faaliyetleri, yayıncılık faaliyetleri, sinema filmi, video ve televizyon programı yapımı, ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetleri; programlama ve yayıncılık faaliyetleri, hukuk ve muhasebe faaliyetleri; merkez ofis faaliyetleri; yönetim danışmanlık faaliyetleri, mimari ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz, reklam ve pazar araştırması, hanehalkının işveren olarak faaliyetleri; hanehalklarının kendi kullanımları için farklılaştırılmamış mal ve hizmet üreten faaliyetleri; uluslararası örgütler ve organların faaliyetleri hesaplamada aksaklığa neden olmaması için hem satırlardan hem de sütunlardan silinmiş böylece 46x46 matris oluşturulmuştur.

Analiz Yöntemi ve Uygulaması

Çalışmada 5 farklı analiz uygulanmıştır. İlk analiz Hirschman anahtar sektörlerinin hesaplanmasıdır. Bu amaçla ilk olarak teknoloji matrisi² oluştu-

1 Gerçekleştirilen çalışmada genişletilmiş çevre ve enerji girdi-çıkıtı tablosu kullanılmayacağı için, girdi-çıkıtı tablolarında 2014 verisi kullanılırken, çevre ve enerji kullanım emisyonu hesaplaması için daha güncel olan 2016 verileri kullanılmaktadır.

2 Öncelikle, x sektörünün bir birim üretim yapmak için kullandığı, y sektörünün üretimi hesaplanır. Bu şekilde her sektör için ayrı ayrı hesaplanan katsayılardan oluşan matrise teknoloji matrisi denir. Bu matrisin sütun toplamları sektörlerin DGB'sini oluştururken, satır

rumuştur. Bu matris aracılığı ile bir sektörün diğer sektörlerden kullandığı çıktıları gösteren toplam geri bağlantı katsayısı (DGB), ile bir sektörün çıktısının diğer sektörler açısından ne kadar önemli olduğunu gösteren toplam ileri bağlantı katsayısı (DİB) hesaplanmaktadır. Hirschman analiziyle DGB ve DİB katsayıları kullanılarak anahtar kategoriler belirlenmiştir. Söz konusu kategoriler; 1.kategori: (DGB) ve (DİB) ortalamadan yüksek sektörler, 2. kategori³: DGB'si yüksek DİB'si düşük sektörler, 3. kategori: DİB'si yüksek, DGB'si düşük sektörler, 4. kategori ise DGB ve DİB'si düşük sektörlerdir (Hirschman, 1978: 100-108; Chenery & Watanabe, 1958: 493-494). Tablo 1'de, birinci analiz neticesinde Türkiye'deki tüm sektörler Hirschman kategorileri ile sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Türkiye'deki Tüm Sektörlerin Hirschman Kategorileri

SEKTÖR İSİMLERİ		
1.KATEGORİ (ANAHTAR SEKTÖRLER)	DGB YÜKSEK	DİB YÜKSEK
Mobilya ve mobilya hariç, ahşap ve mantar ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	0,7266	0,8023
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0,7080	1,0054
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	0,5990	0,7802
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,7994	1,5327
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,6834	1,2912
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	0,7002	0,6238
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	0,6178	0,7906
Ana metal imalatı	0,7291	1,2013
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,7453	0,7377
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	0,6839	0,8372
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	0,5295	0,7702
Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,5689	0,9965
2.KATEGORİ	DGB YÜKSEK	DİB DÜŞÜK
Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünleri imalatı	0,7584	0,2983
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	0,7156	0,4528
Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	0,6684	0,5089
Elektrikli teçhizat imalatı	0,6840	0,4918
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	0,5992	0,3122
Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı	0,7339	0,3323

toplamları sektörlerin DİB'sini oluşturur.

3 Hirschman'ın ekonomik kalkınmada, sektörlerin geri bağlantılarına daha büyük önem verdiği için, DGB'si yüksek sektörlerin ikinci kategoride yer alırken, DİB'si yüksek sektörlerin üçüncü kategoride yer almaktadır.

Mobilya imalatı; diğer imalatlar	0,7286	0,0970
İnşaat	0,5329	0,0660
Hava Taşımacılığı	0,6357	0,4644
Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	0,5344	0,1758
3. KATEGORİ	DGB DÜŞÜK	DİB YÜKSEK
Ormancılık ve tomrukçuluk	0,1399	0,7173
Madencilik ve taş ocakçılığı	0,3770	0,9049
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0,4980	0,6993
Su toplama, arıtma ve temini	0,1845	0,6878
Kanalizasyon; atık toplama, işleme ve bertaraf faaliyetleri	0,4829	0,6663
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	0,4239	0,6387
Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	0,3802	0,6554
Su ulaştırma	0,3855	0,8321
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri	0,3398	0,6793
Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,3520	0,7049
Zorunlu sosyal güvenlik hariç sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	0,3588	0,7385
Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,4052	1,6124
Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik hizmetleri	0,3376	0,8383
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,3971	0,6756
4. KATEGORİ	DGB DÜŞÜK	DİB DÜŞÜK
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	0,3314	0,5978
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,2301	0,2697
Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	0,3809	0,4482
Kara taşımacılığı ve boru hatları ile ulaşım	0,4000	0,4943
Telekomünikasyon	0,4420	0,5317
Gayrimenkul faaliyetleri	0,1529	0,2064
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0,3934	0,0105
Eğitim	0,1986	0,0442
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,4741	0,0727
Diğer hizmet faaliyetleri	0,4501	0,3037

Kaynak: WIOD 2016 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 1’de Türkiye’deki tüm sektörler Hirschman kategorileri ile sınıflandırılmıştır. COVID-19 salgını ile mücadelede talebi artan dezenfektan gibi hijyen ürünlerinin imalatını üstlenen kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sektörü, solunum cihazı üretiminin gerçekleşmesini sağlayan ana metal imalatı,

bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörleri, hastanelerde için üretilen kullan-at çarşaf, havlu vb. gibi malzemelerin üretimini sağlayan kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı sektörleri Hirschman'ın anahtar sektörler kategorisinde yer almaktadır.

İkinci analiz ise Rasmussen anahtar sektörlerinin hesaplanmasıdır. Bu amaçla Leontief ters matrisi⁴ oluşturulmuştur. Bu matris aracılığı ile bir birimlik nihai talep artışının ekonomide neden olduğu toplam üretim artışı şeklinde ifade edilen toplam geri bağlantı etkisi (TGB) ile tüm sektörlerdeki birer birimlik nihai talep artışlarının belli bir sektörün üretiminde sebep olduğu artış şeklinde ifade eden toplam ileri bağlantı etkisi (TİB) hesaplanmaktadır (Küçükkiremitçi, 2011: 12 Küçükkiremitçi, Karaca & Eşiyok, 2010: 3-5). U_j ve U_i katsayıları⁵ kullanılarak Rasmussen anahtar sektör kategorileri belirlenmiştir (Rasmussen, 1956). Hazari, toplam bağlantı katsayısı ile ekonomiye yayılacak etkinin yüksek olmasının yanında, bu kategoriye düşük değişim katsayısını da eklemenin gerekliliğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, toplam geri bağlantı değişim katsayısı, V_j ile ifade edilmektedir. Formül şu şekilde gösterilmektedir:

$$V_j = \frac{\sqrt{\frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m \left(K_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m K_{ij} \right)^2}}{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m K_{ij}} \quad (j = 1, \dots, m)$$

Toplam ileri bağlantı değişim katsayısı ise V_i ile ifade edilmektedir (Hazari, 1970: 302). Formül şu şekilde gösterilmektedir:

$$V_i = \frac{\sqrt{\frac{1}{m-1} \sum_{j=1}^m \left(K_{ij} - \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m K_{ij} \right)^2}}{\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m K_{ij}} \quad (i = 1, \dots, m)$$

Rasmussen kategorileri şu şekildedir; $U_j > 1$, $U_i > 1$ ile V_j ve V_i düşük ise anahtar sektör, $U_j > 1$, $U_i < 1$ ile V_j ve V_i düşük ise sektörler arası arzba bağımlı, $U_j < 1$, $U_i > 1$ ile V_j ve V_i düşük ise sektörler arası talebe bağımlı, $U_j < 1$, $U_i < 1$ ile V_j ve V_i düşük ise sektörler genel olarak bağımsızdır (Rasmussen, 1956; Hazari, 1970: 302).

4 x sektörü ürününe olan bir birimlik nihai talep artışının, y sektörü üretiminde ne kadarlık artışa neden olacağını ifade eder. Bu şekilde her sektör için ayrı ayrı hesaplanan katsayılardan oluşan matrise, Leontief ters matrisi adı verilir. Bu matrisin sütun toplamları sektörlerin TGB'sini oluştururken, satır toplamları sektörlerin TİB'sini oluşturur.

5 TGB katsayıları her sektör için kısmi olarak değerlendirilerek ve ilgili sektörlerin ortalamasına bölünerek normalize edilir, U_j katsayısına ulaşılır. Aynı işlem TİB katsayıları için uygulanarak U_i katsayısına ulaşılır.

Tablo 2’de, Türkiye’nin Rasmussen kategorilerine göre anahtar sektörleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Türkiye’deki Sektörlerin Rasmussen Kategorileri

SEKTÖR İSİMLERİ				
1.KATEGORİ (ANAHTAR SEKTÖRLER)	BL_j≥1	FL_j≥1	V_j	V_i
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	1,3186	1,3270	4,0737	4,0182
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	1,2524	1,0918	3,3801	3,8851
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	1,2445	1,4875	3,3508	2,5968
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	1,1996	2,3064	3,8071	2,0384
Ana metal imalatı	1,3251	2,1355	3,8795	2,5831
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1,3494	1,0487	3,6697	4,7182
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	1,2858	1,9822	4,8313	3,0809
2.KATEGORİ	BL_j≥1	FL_j<1	V_j	V_i
Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünleri imalatı	1,1901	0,9513	3,4846	4,1239
Mobilya ve mobilya hariç, ahşap ve mantar ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	1,2200	0,6779	3,1666	5,6318
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1,1189	0,7208	3,1135	4,7123
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	1,2491	0,8402	3,0019	4,1432
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	1,1100	0,8767	3,3567	4,2174
Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	1,2467	0,7054	2,9697	4,7976
Elektrikli teçhizat imalatı	1,2395	0,7007	2,9579	5,1391
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	1,1505	0,7387	3,1292	4,7089
Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı	1,3146	0,7138	2,9889	5,4016
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	1,0102	0,5619	3,3884	6,1017
Mobilya imalatı; diğer imalatlar	1,3153	0,5282	2,6648	6,2497
İnşaat	1,0479	0,6173	3,1652	5,3691
Hava Taşımacılığı	1,0963	0,6409	3,1715	5,3396
Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	1,0046	0,7780	3,3089	4,1976
3. KATEGORİ	BL_j<1	FL_j≥1	V_j	V_i
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	0,7950	1,0921	4,7778	3,7117
Madencilik ve taş ocaklığı	0,8681	1,5031	3,9281	2,4217
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	0,8750	1,0762	3,8963	3,1328
Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	0,8251	1,8687	4,1068	1,7675
Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	0,8134	1,4130	4,0570	2,2978
Kara taşımacılığı ve boru hatları ile ulaşım	0,8731	2,4642	4,3153	1,4783
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	0,9860	1,3119	4,2279	3,1247
Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,7866	1,4142	4,4683	2,4752
Gayrimenkul faaliyetleri	0,6381	1,0563	5,1598	3,0721

Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik hizmetleri	0,8248	1,7056	4,1931	1,9814
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,8390	1,1536	4,6038	3,3062
4. KATEGORİ	BL_j <1	FL_i <1	V_j	V_i
Ormançılık ve tomrukçuluk	0,6143	0,5991	5,3406	5,5145
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,7117	0,4928	4,6188	6,7089
Su toplama, arıtma ve temini	0,6859	0,5809	4,7544	5,6158
Kanalizasyon; atık toplama, işleme ve bertaraf faaliyetleri	0,9638	0,5836	4,0418	6,6695
Su ulaştırma	0,8519	0,8511	4,1822	4,1433
Telekomünikasyon	0,9002	0,9355	3,8759	3,6798
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri	0,7989	0,5669	4,0984	5,7802
Zorunlu sosyal güvenlik hariç sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	0,7952	0,5410	4,1078	6,0430
Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,9888	0,6077	3,5979	5,8203
Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,9000	0,4848	3,6095	6,7522
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0,8659	0,5043	3,7388	6,4887
Eğitim	0,6757	0,5324	4,8301	6,1581
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,9433	0,5378	3,5337	6,2341
Diğer hizmet faaliyetleri	0,8913	0,6924	4,2151	5,4324

Kaynak: WIOD 2016 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde Rasmussen kriterlerine göre hesaplanmış olan anahtar sektörlerin içerisinde salgınla mücadelede etkin rol alan sektörlerin belirginleştiği gözlemlenebilmektedir. Bu sektörler, maske ve tıbbi personeli korumak için kıyafet üretiminin yapıldığı tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı sektörü; Hirschman'ın anahtar sektörler kategorisinde de yer alan dezenfektan gibi hijyen ürünlerinin imalatını gerçekleştiren kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sektörü; solunum cihazı üretiminde paydaş olan ana metal imalatı, bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörleri; hastanelerde bir kerelik kullanım amaçlı üretilen kullan-at çarşaf, havlu vb. gibi malzemelerin üretimini sağlayan kağıt ve kağıt ürünleri imalatı sektörleri şeklinde sıralanabilir. Bu kategoride yer alan diğer sektörler; kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini sektörleridir.

Üçüncü analiz önemli bir aşama olup üretimin ithalata bağımlılığının hesaplanmasıdır. İthalat girdi-çıkış tablosu, ithalatı yapılan mal ve hizmetlerin hangi ürün ve hizmetlerin imalatında kullanıldığını ve hangi nihaî talep unsurları tarafından kullanıldığını gösterir. Bu şekilde, bir birim üretim artışının sebep olduğu ithal girdi talebinde meydana gelen artışa ve doğrudan üretim girdileri içinde ithal girdilerin payına ulaşılmaktadır. Tüm sektörler için hesaplandığında, Türkiye ekonomisindeki 46 sektörün üretiminin ithalata olan

bağımlılığına ulaşılmaktadır (Leontief, 1953: 65-67 Küçükiremitçi & Güler, 2020: 122-129).

İhracata dayalı sanayileşme, bir ekonominin bir taraftan iç talebi karşılarken diğer taraftan ürettiği ürünleri dış pazarlara ihraç edebilmesi prensibine dayanmaktadır. Ancak COVID-19 salgının da olduğu gibi ithal ara girdiye yüksek bağımlılığı olan ekonomiler küresel arz zincirinde aksamaların meydana geldiği olağanüstü koşullarda imalata dayalı sektörlerin faaliyetlerinde istenmeyen durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu gibi dönemlerde üretiminde ithalata bağımlılığı az olan sektörler ekonominin geri kalanı için lokomotif olabilmektedir. Stratejik önemi haiz sektörlerde ara girdinin ithalata bağımlılığı yüksek olması durumunda ihtiyaç duyulan ara girdinin yerli ve milli imkânlarla üretilmesi için gerekli müşevvik mekanizmaları devreye sokulmalıdır. Sektörlerin ithalata bağımlılık seviyelerini gösteren analizler karar alıcılara da yardımcı olabilir. Bu çerçevede Tablo 3’de, Türkiye ekonomisinde yer alan tüm sektörlerin toplam üretim içindeki ithalata bağımlılık durumları küçükten büyüğe doğru sıralanmaktadır.

Tablo 3. Türkiye Ekonomisinde Yer Alan Tüm Sektörlerin Toplam Üretim İçindeki İthalata Bağımlılık Katsayıları

SEKTÖR İSİMLERİ	İthalata Bağımlılık
Zorunlu sosyal güvenlik hariç sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	0,0156
Ormancılık ve tomrukçuluk	0,0176
Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,0180
Eğitim	0,0241
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	0,0250
Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	0,0267
Diğer hizmet faaliyetleri	0,0279
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,0301
Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	0,0310
Gayrimenkul faaliyetleri	0,0313
Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,0341
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri	0,0434
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	0,0466
Su toplama, arıtma ve temini	0,0515
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,0525
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	0,0546
Telekomünikasyon	0,0553

Post-Pandemi Süreci İçin Ekonomik Kalkınma Arayışı: Türkiye Örneği

Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,0589
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0,0611
Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	0,0619
Kara taşımacılığı ve boru hatları ile ulaşım	0,0659
Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri	0,0683
Su ulaştırma	0,0694
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	0,0782
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,0834
Madencilik ve taş ocaklığı	0,0883
Hava Taşımacılığı	0,0935
Kanalizasyon; atık toplama, işleme ve bertaraf faaliyetleri	0,1019
Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünleri imalatı	0,1106
Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	0,1291
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	0,1293
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	0,1294
İnşaat	0,1518
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0,1865
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0,1931
Mobilya ve mobilya hariç, ahşap ve mantar ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	0,1993
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,2053
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,2773
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	0,2793
Elektrikli teçhizat imalatı	0,2830
Mobilya imalatı; diğer imalatlar	0,2946
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	0,3152
Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	0,3330
Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı	0,3489
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,3510
Ana metal imalatı	0,3598

Kaynak: WIOD 2016 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Girdi ve çıktı işlemlerinin oluşturduğu bütünü temsil ettiği için hizmet sektörleri de hesaplama dâhil edilmektedir. Ancak söz konusu sektörler, sadece hizmete yönelik olduğu için çok düşük ithal bağımlılığa sahiptir. İmalata konu olan sektörlerin birçoğunda küreselleşmenin de etkisiyle ithalata bağımlılığın yüksek olduğu görülmektedir.

Nihâî analiz neticesinde ulaşılmaya çalışılan ekonomik kalkınma kavşağı için hem doğrudan geri bağlantı katsayısı hem de doğrudan ileri bağlantı katsayısının yüksek olan sektörlerin ön plana çıkarılması, bu sektörler içinde de ithalata

bağımlılığı düşük sektörlerin belirginleştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Hirschman anahtar sektörler analizinde ve Rasmussen anahtar sektörler analizinde ulaşılan sektörler ithalata bağımlılıklarına göre düşükten büyüğe göre sıralanarak her iki analizin kesişim kümesinde yer alan sektörler belirlenmiştir. Bu çerçevede 7 sektör ekonomik kalkınma kavşağında yer alma potansiyeli taşımaktadır. Söz konusu 7 sektör ve bu sektörlerin en çok ithal girdi kullandığı ilk 3 sektör Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Ekonomik Kavşakta Yer Alma Potansiyeli Yüksek Olan Sektörlerin En Çok İthal Girdi Kullandığı Sektörler

Ekonomik Kavşakta Yer Alma Potansiyeli Yüksek Olan Sektörler	Ekonomik Kavşakta Yer Alma Potansiyeli Yüksek Olan Sektörlerin En Çok Girdi Kullandığı Sektörler	Katsayı
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	Madencilik ve taş ocakçılığı	0,0206
	Elektrikli teçhizat imalatı	0,0087
	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	0,0046
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,0542
	Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	0,0419
	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,0113
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0,0778
	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,0538
	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,0145
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,0929
	Madencilik ve taş ocakçılığı	0,0733
	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,0162
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,2051
	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,0196
	Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	0,0081
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,2394
	Ana metal imalatı	0,0313
	Elektrikli teçhizat imalatı	0,0167
Ana metal imalatı	Ana metal imalatı	0,2952
	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,0099
	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	0,0077

Kaynak: WIOD 2016 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Bu tablodan hareketle ekonomik kavşakta yer alma potansiyeli yüksek olan sektörlerin en çok ithal girdiyi yine kendi sektörlerinden talep ettiği söylenebilir.

Dördüncü analizde, oluşturulan ekonomik kalkınma kavşakta yer alma potansiyeli yüksek olan sektörlerin dönemler arası üretim zincirlerindeki⁶ benzerlikleri ve üretimde yapısal değişim olup olmadığını gözlemlememize yardımcı olan Leontief benzeşme analizi ve Mann Whitney-U testi uygulanacaktır. Dönemler arası benzerlik analizini gerçekleştirmek için WIOD veri tabanında yer alan Türkiye için yayımlanan 2000 yılına ait ilk girdi-çıkıtı tablosu ile 2014 yılına ait son girdi-çıkıtı tablosu kullanılmıştır. Öncelikle her iki tabloda TGB katsayıları hesaplanmış ve dönemler arası üretim zincirinin benzerliğini analiz etmek için Chenery ve Watanabe'nin kullandığı formüldeki⁷ ülkeleri ifade eden notasyonlar yerine, dönemleri ifade eden notasyonlar kullanılmıştır (Leontief, 1951; Bezdek, 1984: 502-505).

Formül şu şekildedir:

$$P_j = \frac{\sum_{i=1}^n |a_{ij}^{t+1} - a_{ij}^t|}{1/2 \sum_{i=1}^n (a_{ij}^{t+1} + a_{ij}^t)}$$

Formülde yer alan t, 2000 yılının TGB katsayılarını, t+1 ise 2014 yılının TGB katsayılarını ifade etmektedir. Analizde, elde edilen katsayılar küçüldükçe dönemler arası benzerliğin arttığı belirtilmekle beraber eşik değer belirtilmediği için bir zafiyet söz konusu olmaktadır. Bu zafiyeti gidermek ve çalışmayı sağlam bir yapıya oturtmak amacıyla; öncelikle doğru istatistik yönteminin uygulanabilmesi için 2000 yılı TGB ve 2014 yılı TGB katsayılarının normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediği Shapiro-Wilk testi ile sınanmıştır. Test sonucunda normal dağılıma uygunluk göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç çerçevesinde, 2000 yılı TGB ve 2014 yılı TGB katsayılarının karşılaştırmak için Mann Whitney-U testi uygulanmış hesaplamada SPSS 23 yazılımı kullanılmıştır (Gamgam & Altunkaynak, 2012: 156-157). Kullanılan formül: $T = S - [n_1(n_1+1)]/2$

Oluşturulan ekonomik kavşakta yer alan sektörlerin küçükten büyüğe doğru sıralanmış Leontief Benzeşme Testi, Shapiro-Wilk Testi ve Mann Whitney-U Testi sonuçları Tablo 5'de bir arada gösterilmektedir.

6 Bir sektörün toplam geri bağlantı etkisi aynı zamanda, ilgili sektörün üretim zincirini de göstermektedir. Zinciri oluşturan sektörlerdeki bir tek ürüne olan nihai talepteki farklılaşma tüm sektörleri etkilemektedir.

7 Ülkeler arasındaki üretim yapısının benzerliği ile ilgili ilk formülü Leontief oluşturmuştur. Chenery Watanabe, pay bölümünü mutlak değer içerisine almıştır.

Tablo 5. Ekonomik Kavşakta Yer Alma Potansiyeli Yüksek Olan Sektörlerin, Üretim Zincirinin, Dönemler Arası Değişimi

Sektör İsimleri	Leontief Benzeşme Testi	Shapiro Wilk Testi	Mann Whitney Testi			
			2000 Rank Ortalaması	2014 Rank Ortalaması	z değeri	p-değeri
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	11,8557	0,1649	65,048	59,952	-0,787	0,431
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	12,3338	0,1526	62,968	62,032	-0,142	0,887
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	12,6535	0,1941	63,790	61,210	-0,397	0,691
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	13,1504	0,2292	66,145	58,855	-1,127	0,260
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	12,6589	0,1930	64,613	60,387	-0,652	0,514
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	12,8110	0,1871	64,968	60,032	-0,762	0,446
Ana metal imalatı	13,2159	0,1676	65,177	59,823	-0,827	0,408

Kaynak: WIOD 2016 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Leontief benzeşme analizine göre tüm sektörler değerlendirildiğinde, en düşük katsayı, 10,4747, en yüksek katsayı ise 19,5652'dir. Analiz kriterine göre katsayı ne kadar küçülürse üretimin dönemler arası daha çok benzediği varsayılmaktadır. Tablo 5'deki yer alan sektörler, en düşük ve en yüksek katsayıya sahip sektörlerin ortalamasının altında değerlere sahiptir. Bu veriler ışığında dönemler arasında üretimde kullanılan girdi bileşenlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı belirtilebilir. Ancak bir eşik değer bulunmadığı için Mann Whitney-U testiyle daha güvenilir sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir. Mann Whitney-U testi sonuçlarına göre, Tablo 5'de yer alan sektörlerin üretim zincirlerinin medyanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç daha önce ulaşılan üretim için tedarik edilen girdi bileşenlerinin farklılaşmadığı sonucunu teyit eder niteliktedir⁸.

Beşinci analizde bir birim üretim sonucunda salınan CO₂ miktarı ve enerji kullanım emisyonları hesaplanmıştır. Doğada bulunan bir hammedeyi ya da insan ürünü bir yarı mâmülü işlemek, şekil vermek vb yöntemlerle imâlât sürecine

8 Girdi-çıkıtı analizinin temel varsayımlarından biri teknolojinin sabit kabul edilmesidir. Bu nedenle zaman içerisinde teknoloji değişim analizi etkilemektedir.

dâhil etmenin doğaya verdiği tahribatı en aza indirecek yöntemlerin araştırılıp geliştirilmesi günümüz dünyasının önemli gündemleri arasında yer almaktadır. Bir taraftan üretim yaparken diğer taraftan negatif dışsallıkların minimize edilerek çevrenin korunması esasına dayanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için sektörlerin bir birim üretim sonucu çevreye yaydığı CO₂ miktarının ve enerji kullanım emisyonlarının saptanması önem arz etmektedir. Beşinci analizde yapılan hesaplama ile sektörlerin çevreyi kirletme oranları belirlenmekte, yapılan durum tespiti neticesinde politika önerileri ve olası tedbirlere yönelik tavsiyeler sunulmaktadır. Analizde WIOD veri tabanında yayımlanan CO₂ salınımı ve enerji kullanım emisyonlarının verileri kullanılmıştır (WIOD, 2019, Corsatea et al., 2019). Söz konusu veriler, ilgili sektörün toplam üretim sonucu (milyon dolar cinsinden) ortaya çıkan, enerji kullanım emisyonu miktarını göstermektedir. Enerji kullanım tablosunda, (x) sektörünün toplam üretimi sonucu açığa çıkan enerji kullanım emisyonu, girdi-çıktı tablosunda (x) sektörünün toplam çıktısını gösteren sütun toplamına bölünerek, (x) sektörünün birim başına -1 dolar- enerji kullanım emisyonları hesaplanmakta ve bu işlem tüm sektörler için tekrarlanarak sonuçlar yeni bir sütunda gösterilmektedir (Wang vd., 2019; Timmer vd., 2015). Enerji verileri ile yapılan işlemin aynısı CO₂ salınımı verileriyle de yapılmaktadır (Dietzenbacher & Los, 2000; Leontief, 1946; Leontief, 1953; Zhao vd., 2015: 917-920).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) hem büyümeyi teşvik etmek hem de negatif dışsallıkları minimize ederek sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını tesis edebilmek için temel önerisi gelişmekte olan ülkelerin hepsinde temiz enerji sağlayacak altyapının genişletilmesi ve teknolojinin yükseltilmesidir. Bu çalışma çerçevesinde UNDP'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden en önemlisinin herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir enerjiye erişiminin sağlanması olduğu ifade edilebilir. "Erişilebilir ve Temiz Enerji" hedefi doğrultusunda, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile Türkiye'de emisyon azaltıcı politikaların üretilmesi önem arz etmektedir (UNDP, 2016).

Türkiye'nin 2019-2023 kalkınma hedeflerini içeren 11. Kalkınma Planının da "ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlamak bu çerçevede ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığının artırılmasına" yönelik çevrenin korunması politika ve tedbirler öngörülmüştür (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Bu çerçevede Tablo 6'da Türkiye'deki tüm sektörlerin bir birim üretim yapması sonucunda salınan CO₂ miktarı ve enerji kullanım emisyon katsayıları, büyükten küçüğe doğru sıralanarak gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'deki Sektörlerin CO₂ ve Enerji Kullanım Emisyonları

SEKTÖR İSİMLERİ	CO ₂ EMİSYONU	SEKTÖR İSİMLERİ	ENERJİ KULLANIM EMİSYONU
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	3,3247	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	53,0429
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	3,2917	Hava Taşımacılığı	45,3031
Ana metal imalatı	0,4936	Su ulaştırma	11,6009
Hava Taşımacılığı	0,3658	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	11,2992
Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,3314	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	9,1063
Kanalizasyon; atık toplama, işleme ve bertaraf faaliyetleri	0,2646	Ana metal imalatı	9,0033
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	0,1981	Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	6,1519
Zorunlu sosyal güvenlik hariç sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	0,1858	Mobilya ve mobilya hariç, ahşap ve mantar ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	4,0563
Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,1669	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	3,8073
Kara taşımacılığı ve boru hatları ile ulaşım	0,1568	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	3,6349
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,123	Madencilik ve taş ocaklığı	3,6178
Mobilya imalatı; diğer imalatlar	0,12	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	3,2561
Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri	0,1182	Ormancılık ve tomrukçuluk	3,0338
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	0,1158	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	2,9597
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0,1155	Kanalizasyon; atık toplama, işleme ve bertaraf faaliyetleri	2,5939
Ormancılık ve tomrukçuluk	0,1002	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	2,3806
Diğer hizmet faaliyetleri	0,091	Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	2,3519
Su ulaştırma	0,0876	Su toplama, arıtma ve temini	2,2135

Post-Pandemi Süreci İçin Ekonomik Kalkınma Arayışı: Türkiye Örneği

Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri	0,0854	Diğer hizmet faaliyetleri	2,1152
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0,0796	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	2,0689
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,0754	Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	2,0164
Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünleri imalatı	0,0705	Eğitim	1,9807
Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	0,0617	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	1,9636
Mobilya ve mobilya hariç, ahşap ve mantar ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	0,049	Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	1,8746
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ve onarımı	0,0488	Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	1,6242
Eğitim	0,0452	Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı	1,4986
Gayrimenkul faaliyetleri	0,0403	Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	1,2778
Madencilik ve taş ocaklığı	0,0389	Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünleri imalatı	1,2342
İnşaat	0,0386	Kara taşımacılığı ve boru hatları ile ulaşım	1,2147
Elektrikli teçhizat imalatı	0,0369	Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	1,1322
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	0,0364	Mobilya imalatı; diğer imalatlar	1,107
Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,0351	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	1,106
Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç toptan ticaret	0,0329	Makine ve teçhizat hariç fabrikasyon metal ürünleri imalatı	1,0844
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	0,0321	İnşaat	1,0167
Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,0298	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1,0125
Motorlu kara taşıtları, römork ve yarı römork imalatı	0,0291	Telekomünikasyon	0,8403

Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	0,0285	Elektrikli teçhizat imalatı	0,6809
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	0,0234	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,6264
Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri	0,023	Finansal hizmetlere ve sigorta faaliyetlerine yardımcı faaliyetler	0,6176
Konaklama ve yemek servisi faaliyetleri	0,0217	Zorunlu sosyal güvenlik hariç sigorta, reasürans ve emeklilik fonları	0,612
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,0202	Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri	0,6083
Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı	0,0201	Gayrimenkul faaliyetleri	0,5186
Su toplama, arıtma ve temini	0,012	Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri	0,4463
Perakende ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	0,0115	Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri	0,3906
Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	0,0106	Bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,3432
Telekomünikasyon	0,0101	Bilimsel araştırma ve geliştirme	0,3073

Kaynak: WIOD 2019, 2016, Corsatea ve diğerleri, 2019 verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye için belirginleştirilmeye çalışılan ekonomik kalkınma kavşağında yer alma potansiyeli yüksek olan sektörlerden⁹ emisyon katsayısı en yüksek olanlar; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini sektörü (Bloomberg, 2020)¹⁰, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı ve ana metal imalatı sektörleridir. Söz konusu sektörlerin üretimlerini arttırmak, kalkınmayı hızlandırırken, çevrenin yüksek oranda kirlenmesine de yol açacaktır. Burada sürdürülebilir çevre ile kalkınma arasında bir ödünleşim söz konusudur. Bu nedenle söz konusu sektörlerle oluşturulan ekonomik kalkınma kavşağında yer verilmemesi tercih edilebilir, bu durumda mezkûr sektörler mevcut üretimlerini arttırmadan faaliyetlerine devam etmelidir. Böyle bir durumda bile emisyon salınımının, 11. Kalkınma Planında ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında belirlenen hedeflerden uzak olduğu dikkat-i nazardan kaçırılmamalıdır.

9 Tablo 6'da koyu renkle gösterilmektedir.

10 COVID-19 salgını nedeniyle ekonomik faaliyetler azalması sonucu petrol talebi görünür bir şekilde azaldı, buna karşılık arzın paralel olarak azalmaması nedeniyle ham petrol fiyatları düştü. Düşen petrol fiyatları, petrol ürünlerine olan eğilimi artırarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının daha da azalmasına neden oldu. Bu durumun geçici olacağı, post-pandemi sürecinde üretimin artması ile beraber petrol fiyatlarının artacağı göz önüne alınmalıdır.

Söz konusu hedefler ile uyumlu olarak marjinal maliyeti en düşük emisyon azaltma fırsatlarının kullanılabilmesi için aşağıda özet olarak yer verilen politika önerileri dikkate alınabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

- *2030'a kadar yenilenebilir enerjinin küresel enerji kaynakları içindeki payının büyük ölçüde artırılması, enerji verimliliği ile gelişmiş ve daha temiz fosil yakıt teknolojilerini kapsayan temiz enerji araştırmalarının artırılması, enerji altyapısı ve temiz enerji teknolojisi alanlarına yatırımın teşvik edilmesi, küresel enerji verimliliği ilerleme oranının iki katına çıkarılması (UNDP, 2016),*
- *Yenilenebilir enerji kaynaklarıyla elektrik üretiminin artırılması ve yenilenebilir enerjiyle üretilen elektriğin kullanılması,*
- *Doğal gaz yer altı depolama kapasitesinin artırılması,*
- *Karbon salınımının azaltılmasına dair, enerji verimliliği kazanımları ve orman varlığının artırılması,*
- *Temiz kömür teknolojileri ile ilgili AR-GE projelerinin desteklenmesi,*
- *Emisyon kontrolüne yönelik; sera gazı emisyonuna sebep olan binalar ile enerji, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerinde, "Niyet Edilmiş Ulusal Katkı" çerçevesinde çalışmalar yürütülmesi,*
- *Emisyonların kontrolünün sağlanarak hava kalitesinin iyileştirilmesi,*
- *Kirlilik ve emisyon kontrolüne yönelik mevzuatın güncellenmesi.*

Analiz Sonuçları

Türkiye için ekonomik kalkınma kavşağı oluşturmak için uygulanan 5 analizden anlamlı bir sonuçlar elde edilmiştir. Bu kavşakta yer alacak sektörler hem Hirschman'ın hem de Rasmussen'in kriterlerine göre anahtar sektör özelliği taşıyan sektörlerdir, bu sektörlerin ithalata bağımlılık oranları yaklaşık olarak şu şekildedir¹¹; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini (%5), tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı (%13), kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (%19), kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (%21), kimyasal madde ve ürünlerin imalatı (%28), bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (%35), ana metal imalatı (%36). Geri bağlantı etkisi incelendiğinde, bu sektörlerin en çok kendi sektörlerinden ithal ara girdi temin ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik kalkınma kavşağında yer alma potansiyeline sahip olan sektörler, bir taraftan bağlantı etkilerinin kuvvetli olması nedeniyle ekonomiyi harekete geçirirken, diğer taraftan ithal girdi kullandıkları için dışa bağımlılığı daha fazla arttıracaktır. Pandemi, ticaret savaşı, iç-dış savaş, doğal afetler vb. sebeplerle uluslararası tedarik zincirinin aksadığı dönemlerde pek çok sektör de bu aksamadan olumsuz etkilenebilmekte ve üretimlerinde aksamalar meydana gelebilmektedir. Bu etkileri

11 Tek istisna, tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı sektörüne aittir. İstisnâ olmasındaki temel neden, salgın süresince ülkemiz başta olmak üzere ABD ve pek çok Avrupa ülkesinin, maske, tıbbi koruyucu kıyafet ihtiyacını sağlayan güçlü ve esnek üretim yapısına sahip olmasıdır.

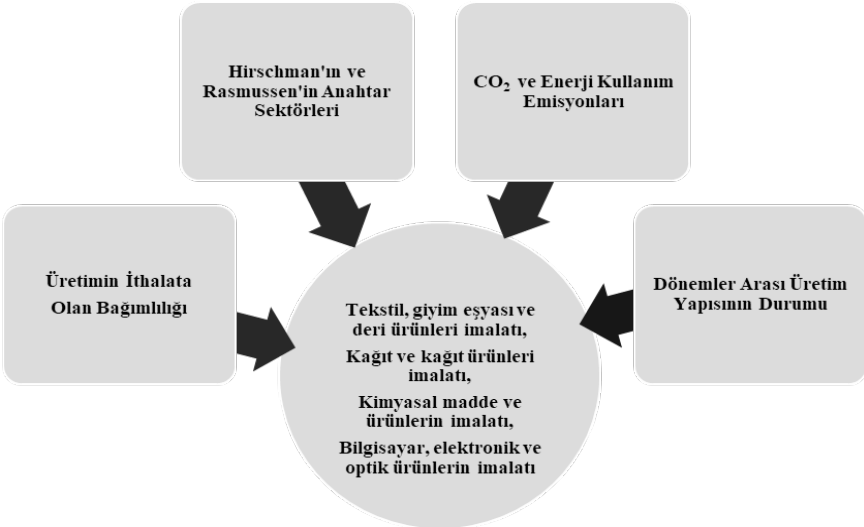
en aza indirebilmek amacıyla yerli ve milli imkânlarla ara girdi üretimine ağırlık verilmesi gündeme getirilebilir.

Söz konusu sektörlerin, dönemler arasında girdi katsayılarında önemli bir değişim olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan Leontief benzeşme analizi ve Mann Whitney-U testi sonuçlarına göre girdi bileşenlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı, sağlam bir üretim altyapısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada özenle incelenmeye değer bir diğer analiz sonucu ise sektörlerin bir birim üretim sonucu çevreye yaydığı CO₂ salınımı ve enerji kullanım emisyonlarıdır. Özellikle elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini sektörü başta olmak üzere kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı sektörü ve ana metal imalata sektörünün, hem CO₂ salınımı hem de enerji kullanım emisyon katsayıları çok yüksek düzeydedir. Söz konusu sektörler 11. Kalkınma Planı ve UNDP'nin sürdürülebilir kalkınma için belirlediği hedeflerin uzağında CO₂ ve enerji kullanım emisyonlarına sahiptir. Bu sektörlerin emisyonlarının düşürülmesi için gerekli adımların atılması ve emisyon miktarları düşürülünceye kadar kalkınma kavşağında yer almaması tavsiye edilebilir.

Bu yorumlar neticesinde post-pandemi süreci için oluşturulan ekonomik kalkınma kavşağı önerisi Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Pandemi Sonrası Dönemde Türkiye için Ekonomik Kalkınma Kavşağı

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

COVID-19 pandemisinin ekonomik alanda sebep olduğu yıkıcı etkilerini azaltmanın yollarından biri de ekonomik kalkınmayı hızlandıracak politikalar uygulamaktır, üretimin arttırılması bu noktada önemli bir araç olarak değerlendirilmelidir. Pandemi sürecinde küresel tedarik zincirinde ortaya çıkan aksamalar ithal ara girdi bağımlılığı az bir îmalât yapısı oluşturmanın önemini bir kez daha gösterdi. Post-pandemi sürecinde Türkiye'nin hangi sektörlerle odaklanması gerektiğini tespit edebilmek amacıyla, Giddens'in pozitivizm ve hermeneutik görüş arasında oluşturduğu kavşak yaklaşımından esinlenerek yeni bir kalkınma modeli önerilmektedir. Çalışma girdi-çıkıta analizi çerçevesinde şekillendirilmiş, kullanılan veriler ve elde edilen sonuçlar durum tespiti için anlamlı doneler sağlamıştır. Bu çerçevede oluşturduğumuz ekonomik kalkınma kavşağı, sadece anın fotoğrafını çekmekte olup post-pandemi süreci için geliştirilecek politikalarda dikkat edilirse faydalı olabilecek belirli noktalara işaret etmektedir.

Ekonomik kalkınma kavşağı oluşturulurken göz önünde bulundurulacak kriterlerden birincisi kavşakta yer alacak sektörlerin hem Hirschman hem de Rasmussen kriterlerine göre anahtar sektör özelliklerini taşımasıdır. İkinci kriter düşük ithal girdi bağımlılığıdır. Üçüncü kriter, üretiminde kullanılan girdi bileşenlerinde dönemler arası farklılıkların olmamasıdır. Dördüncü kriter ise îmalât neticesinde çevreye yayılan CO₂ ve enerji kullanım emisyonlarının düşük olmasıdır.

Bu kriterler yardımıyla oluşturulan ekonomik kalkınma kavşağında yer alan sektörler; tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı, kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı, kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, bilgisayar, elektronik ve optik ürünlerin imalatı sektörleridir. Bu sektörler, aynı zamanda, COVID-19 salgınıyla mücadele için maske, tıbbi koruyucu kıyafet, dezenfektan, hastaneler için özel üretilen kullan-at çarşaf, havlu vb. gibi malzemelerin üretimini gerçekleştiren ve solunum cihazı üretiminde aktif rol alan sektörlerdir.

Pandeminin ekonomik tahribatını en aza indirmek, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunmak ve kalkınmanın sürdürülemez çevreye neden olmasını önlemek bu çalışmanın temel motivasyonları arasındadır. Bu motivasyonla, yukarıdaki bölümlerde bahsi geçen tavsiyelerin/önlemlerin dikkate alınmasının önemine bir kez daha vurgu yapmak faydalı olabilir. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini sektörü başta olmak üzere kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı sektörü ve ana metal imalat sektörlerinin CO₂ salınımı ve enerji kullanım emisyonları azaltılması kaydıyla ekonomik kalkınma kavşağında yer verilmesi, tesviye edilen kavşağın ekonomi üzerindeki pozitif etkilerini arttıracaktır. Ayrıca, ekonomik kalkınma kavşağında yer alması önerilen sektörlerin, ivedilikle ithal girdi bağımlılığının daha da azaltılması, yerli ve milli imkânlarla îmalâtlarını gerçekleştirmesi için gerekli adımların atılması çalışmanın tavsiyeleri arasında yer almaktadır.

Tüm bu şartların gerçekleşmesi sonucu, bir kavşakta toplanacak sektörler, ekonomik kalkınmanın anahtarı olacaktır.

Post-pandemi sürecinde tavsiye edilen kalkınma kavşağının etkinliğini arttırmak için aşağıda yer allan ek önmelere de başvurulabilir; Kavşakta yer verilen sektörlerin üretimlerini arttırmaya yönelik hibe, finansman ve vergi teşvikleri geliştirilmeli. Küresel talepte oraya çıkan daralma göz önünde bulundurulurarak, arz fazlası olan ürünlerde devlet nihai alıcı olmalı, iç talebin canlandırılması için KDV ve ÖTV oranlarını düşürülmelidir. Küresel tedarik zincirindeki aksamalardan en az düzeyde etkilenmek için yerli ara girdi tedarığıne ağırlık verilmelidir.

Kaynakça

- Akande, B. O. O. (1995). *Hirschman's Unbalanced Strategy: A Study of Linkage Effects in A Developing Economy: The Case of Nigeria*, The University Of Oklahoma Graduate College. Doktora Tezi.
- Alejandro, C. M. & Sancho, F. (2006). Missing Links in Key Sector Analysis. *Economic Systems Research*, 18(3), 319-325. DOI: 10.1080/09535310600844409.
- Altan, Ş. (1996). *Girdi-Çıktı Analizinde Girdi Katsayılarının Tahmininde Değişik Bir Yöntem ve Uygulaması*. Doktora Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bezdek, R. H. (1984). Tests of Three Hypotheses Relating to the Leontief Input-Output Model. *Royal Statistics Society*, 147(3), 499-509. DOI: 10.2307/2981581.
- Bloomberg, (2020). *En güncel brent petrol fiyatları*: <https://www.bloomberght.com/emtia/brent-petrol> [ET: 01.05.2020].
- Chenery, H. B. & Watanabe, T. (1958). Tsunehiko: "International Comparison of the Structure of Production". *Econometrica*, 26(4), 487-521.
- Corsatea, T. D., Lindner, S., Arto, I., Roman, M. V., Rueda-Cantuche, J. M., Afonso, A. V. & Neuwahl, F. (2019). *World Input-Output Database Environmental Accounts* (No. JRC116234). Joint Research Centre (Seville site).
- Cuello, F. A., Mansouri, F. & Hewings, G. J. (1992). The Identification of Structure at the Sectoral Level: A Reformulation of The Hirschman-Rasmussen Key Sector Indices. *Economic Systems Research*, 4(4), 285-296. DOI: 10.1080/09535319200000027.
- Demir, İ. (2020). *Kovid-19 Salgının Seyri ve Türkiye Ekonomisi*. Demir İ. (Ed.) Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri içinde (Bölüm 1:7-16). Ankara.
- Dietzenbacher, E. & Los, B. (2000). Structural Decomposition Analyses With Dependent Determinants. *Economic Systems Research*, 12(4), 497-514. DOI: 10.1080/09535310020003793.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, (1987). *Ortak geleceğimiz*, (B. Çorakçı, Çev.) Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.
- Gamgam, H. & Altunkaynak, B. (2012). *Parametrik Olmayan Yöntemler*. 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Genty, A., Arto, I. & Neuwahl, F. (2012). Final Database Of Environmental Satellite Accounts: Technical Report On Their Compilation. *WIOD deliverable*: http://www.wiod.org/publications/source_docs/Environmental_Sources.pdf [02.05.2020]
- Giddens, A. (2002). *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler*. (H. Arslan, Çev.) (s.20-39), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Güler, İ. (2019). *İktisadi Kalkınma Temelinde Gayrimenkul Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Han, E. & Kaya, A. A. (2012). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hazari, B. R. (1970). Empirical Identification of Key Sectors in the Indian Economy. *The Review of Economics and Statistics*, 52(3), 301-305. DOI: 10.2307/1926298.
- Hirschman, A. O. (1978). *The Strategy of Economic Development*. (İlk basımı New Haven, CT, Yale University Press, 1958 kaynağına ulaşılamamıştır) New Haven: Yale University Press.
- Işık, E. & Serim, H. (2017). İktisadi Hermeneutikle Anlamak. *Bilgi Dergisi*, 19(2), 67-90.
- Korum, U. (1963). *Input-Output Analizi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No. 164-146, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Küçükkiremitçi, O. & Güler, İ. (2020). *Ticaret Savaşları Ekseninde Türkiye’de Üretimin İthalata Bağımlılık Düzeyinin Dönemler Arası Benzerlik Analizi*. M. Çetinkaya ve G. Muratoğlu (Ed.) Ticaret ve Kur Savaşları-Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları Küresel Ekonomik Politığe Yansımaları içinde (Bölüm 4: 119-156). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Küçükkiremitçi, O. (2011). Türkiye Sanayi Strateji Belgesi Temelinde İmalat Sanayinin Yapısal Analizi. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 15, 53-94.
- Küçükkiremitçi, O., Karaca, M. E. & Eşiyok, B. A. (2010). Türkiye’nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, *Rakipler ve Rekabet Gücü*. *Türkiye Kalkınma Bankası AŞ*, 1-42.
- Leontief, W. (1936). Quantative Input and Output Relations in the Economic System of the United States. *The Review of Economic Statistics*, 18(3), 105-125. DOI: 10.2307/1927837.
- Leontief, W. (1946). Exports, Imports, Domestic Output, and Employment. *The Quarterly Journal of Economics*, 171-193. DOI: 10.2307/1880684.
- Leontief, W. (1949). Structural Matrices of National Economies. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 273-282. DOI: 10.2307/1907314.
- Leontief, W. (1951). *The Structure of the American Economy*, New York: Oxford University Press.
- Leontief, W. (1953). *Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Reexamined*. Input-Output Economics (1986) kitabı içinde, (2nd Edition), (s.241-260). New York: Oxford University Press.

- Leontief, W. (1970). Environmental Repercussions and the Economic Structure: An Input-Output Approach. *The Review of Economics and Statistics*, 262-271. DOI: 10.2307/1926294.
- Leontief, W. (1985). *Input-Output Analysis*, Input-Output Economics (1986) kitabı içinde, (2nd Edition), (s.19-40). New York: Oxford University Press.
- Quesnay, F. (1758). *Tableau Economique*. In: Kuczynski, M. and Meek, R. L. (Editor), Quesnay's Tableau Economique. Macmillan, London.
- Rasmussen, P.N. (1956). *Studies in Intersectorel Relations*. Amsterdam: Nourth-Holland.
- Reyes, F.A. (1996). Important Coefficients and Structural Change: A Multi-Layer Approach. *Economic Systems Research*, 8(3), 235-246. DOI: 10.1080/09535319600000017.
- Reyes, F. A. (2002). Structural Transformations and Important Coefficients in the North American Economies. *Economic Systems Research*, 14(3), 257-273. DOI: 10.1080/0953531022000002503
- Ricardo, D. (1891). *Principles of Political Economy and Taxation*. G. Bell and Sons.
- Sonis, M., Hewings, J. D. & Guo, J. (2000). A New Image of Classical Key Sector Analysis: Minimum Information Decomposition of the Leontief Inverse. *Economic Systems Research*, 12(3), 401-423. DOI: 10.1080/09535310050120952.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*, Ankara.
- Timmer, M.P., Dietzenbacher, E., Los, B., Stehrer, R. & De Vries, G.J. (2015). An Illustrated User Guide to the World Input-Output Database: The Case of Global Automotive Production. *Review of International Economics*, 23(3), 575-605. DOI: 10.1111/roie.12178.
- Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD) (2020). *Salgın Sonrası Kobilerin ve İstihdamın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirler*: <https://igiad.org.tr/igiad-covid19-ekonomik-rapor>, (ET: 09.05.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Elektrik Tüketim İstatistikleri*: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1029, YOK [ET: 13.05.2020].
- Ulutaş, U. (2020). *Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler*. Ulutaş U. (Ed.) COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler içinde (Bölüm 1: 10-19). Ankara: SAM Yayınları.
- UNDP (2016). *Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar: Amaç 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji*: <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/erisilebilir-ve-temiz-enerji/> [ET: 22.04.2020].
- Viet, V. Q. (1980). *Sensitivity Analysis In Input-Output: Theory and Application*. New York Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Walras, L. (1954). *Elements of Pure Economics, or the Theory of Social Wealth*. Çev. W. Jaffé, Homewood, Ill.: R.D. Irwin. (Eserin orijinali 1874'te yayımlandı).
- Wang, Y, Li, J., Lee, L.C., Wang, M. & Du, H. (2019). A Review of Input-Output Model Application Hot Spots in the Energy and Environment Fields Based on Co-Words

Network Analysis. *Environmental Reviews*, 27(4), 567-574. DOI: 10.1139/er-2018-0110.

WIOD-World Input-Output Database (2019). Economic, environmental and social effects of globalisation: WIOD Environmental Accounts-2019: <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/economic-environmental-and-social-effects-of-globalisation>, [ET: 05.01.2020].

WIOD-World Input-Output Database, (2016). *National Input-Output Tables, Turkey, NIOT*: <http://www.wiod.org/database/niots16> [ET: 26.03.2020]

Zhao, Y., Zhang, Z., Wang, S., Zhang, Y. & Liu, Y. (2015). Linkage Analysis of Sectoral CO2 Emissions Based on the Hypothetical Extraction Method in South Africa. *Journal of Cleaner Production*, 103, 916-924. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.10.061.

Kapitalist Fırsatçılığa Kurumsal Çözüm Önerisi: Muşaraka Vakfı¹

Yusuf Dinç*

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Öz

Kapitalizm tüm başarısına rağmen sorunlu bir kurgudur ve krizler üretir. Kapitalist sistem içinde herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde ekonomik kriz yaşayan bireyler, işletmeler, sektörler, bölgeler veya ülkeler bulunabilir. Kapitalizm bu durumu içselleştirmiş ve bir sorun olan krizi fırsat olarak sunmuştur. Hatta bu sorundan yararlanan bütün bir sosyoloji ve bu sosyolojinin unsurları olan fırsatçılar ve simsarlar üretmiştir. Bu çalışmanın amacı İslam iktisadı perspektifinden kriz literatürünün sistematik bir analizini yaparak kapitalist fırsatçılık karşısında çözümün önemli bir bileşeni olabilecek nitelikteki muşaraka vakfı model önerisinin uygulanabilirliğini tartışmaktır. Bulgular kriz fırsatçılığı karşısında çözümün vakıf modeli içerisinde şekillendirilebileceğini göstermektedir. Model önerisi Ahilik tecrübesi üzerine kurulmuştur. Öneri ülke düzeyinde bir politika bileşeni olarak ele alınabilir.

Anahtar Kelimeler

İslami finans, kriz, kapitalizm, fırsatçılık, vakıf, mütevellî

1 Bu makalenin ilk taslakları 2018 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi kampüsünde gerçekleştirilen 1st International Waqf Institution Symposium'da sunulmuş ve katılımcıların çok değerli tespit ve katkıları dikkate alınarak tamamlanmıştır.

* Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü, yusuf.dinc@izu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5321-2723

The Enterprise Solution to Capitalist Opportunism: The Musharakah Waqf

Abstract

Despite all its success, capitalism has a problematic structure that produces crises. Individuals, businesses, sectors, regions or countries can be found in crisis anytime and anywhere in the capitalist system. Capitalism has indigenized this situation and presented the crisis, which is normally a problem, as opportunity. It even produced an entire sociology and its elements: opportunists. This study aims to propose and discuss the feasibility of the musharakah waqf model, which can be an important component of the solution to capitalist opportunism by conducting a critical analysis of the current crisis literature. Findings indicate that the proposed model can be an important part of solution against capitalist opportunism. The basis of the proposed model depends on Ahilik (futuwwa) experience in Anatolia. The proposed model can be considered as a country level policy.

Keywords

Islamic finance, crisis, capitalism, opportunism, waqf, trustee

Extended Abstract

The interrelation between the capitalism and the crises is critically analyzed in the literature of Islamic economic thought. Many studies are conducted to reveal the inter-dynamics of capitalism that cause crisis.

Capitalism is the theory of toxic growth and has been successful in this. Its basic problem is how it manufactures crises due to ignoring economic values for the sake of growth. Capitalism, which ignores fair distribution, experiences the demand problem, and the system experiences crises in accordance with its flawed nature. Within the capitalist system, individuals, businesses, sectors, regions, or countries can be found experiencing economic crises anytime and anywhere. Keynes transferred this problem to the conjuncture wave theory. Accordingly, the periods of economic boom and boost that followed each other monitor development.

On the other hand, the model that associates capital with interest and increases the impact of the crises when the profitability of investment reaches or falls below market interest rates. Capitalism has internalized this situation, which is normally a problem, and offers it as an opportunity. It even produces opportunists who seek benefit from the problem caused by capitalist paradigm.

Schumpeter (1942: 83) described the economic model as creative destruction. So that, opportunism is considered the basic feature of the model's economic actor definition (Williamson, 1993: 97). Economic actors of Islamic economic thought are considered efficient against capitalist crisis-oriented structure in

the literature. Besides the applicability of waqf model is discussed from different perspectives for financial and sustainability solutions.

Hasan and Abdullah (2008) showed the waqf model's relationship with developing self-investments and its applicability. Kato (2004), in his study examines the waqf model's historical development, handled the waqf system within the community-oriented model rather than the industry-focused model. His approach is supported through the views of important scholars of Islamic thought. Nevertheless, the waqf model can also be considered successful in each of the two fields.

Schoenvlum (1999) showed capitalist regulations have caused the downfall of waqfs and the rise of trusts (1999). This relationship has been able to effectively push the waqf model outside of the industry and squeeze debates in narrow fields such as microfinance. Yet the waqf model must not be constricted into the form of either industry or society because obviously both individuals and companies may periodically feel the need for waqf services. This relationship can be shown among the reasons why waqfs and waqf-related discussions have spread their way into Western economies as well.

The waqf model, one of the institutional structures of Islamic economics, has a sustainability-focused business concept. The waqf concept can bring a strong alternative to defeat capitalism's opportunism which can be described as ignoble benefit expectation by inspiring from Feriuddin Attar's *Pendname*. As an Islamic economic institution, waqf has come to the forefront as a social service because of its economic security of ownership (Kuran, 2001). Waqfs organized around the principles of assistance and interdependence have been the drivers of socio-economic well-being in various fields. Babacan (2011), however, showed the waqf model to not just be about acceptance and interdependence; it is an institution that needs to be addressed as an economic actor.

The waqf model can be brought as an enterprise alternative against capitalist opportunism and dirty company brokerage. This waqf model is a structure established on participating as partners using the principle of solidarity in businesses that have difficulty on carrying out their commercial activities. Its nature is of a special kind of trustee who participates in the partnership and is the antithesis of capitalist opportunism. It can be established either as a limited musharakah-waqf through sectorial or regional concentration or as an unlimited musharakah-waqf. It can participate as a partner on the basis of application of firms that experience crisis yet have sustainability. Hassan and Kayed (2009), indicating that partnership-based Islamic finance models can be handled in the face of crises as determinants of enterprise and socio-economic well-being, encouraged proposing a model that prioritizes social welfare in their study.

The proposed waqf model is inspired from Ahi associations of Seljuk and Ottoman times. Ahi associations' ability to act as trustee is based on expertise of

board. Its board members are selected from those who are generally accepted as masters in the branches of similar professions. In this respect, they possess the ability to provide correct solutions to problems by analyzing the situation of the member in normal crisis (the main difference of capitalist crisis from a normal crisis is its fictitious anomaly character).

The waqf concept proposed employs specialists who have skills on certain areas that perfectly fit to solutions of the controlled businesses problems, such as management, innovation, and finance. So that, businesses sustain their operations, their business partners or industry or region and the employment are secured. To provide assurance to the other businesses that could be negatively impacted by a failure of the applicant is one of the most important motive of the waqf.

The musharakah-waqf concept support sustainability of overall economic environment through its motive. It holds its profitability for future recovery operations and charity. The conceptual model can bring solutions pre and post crisis with its Islamic finance conversion branch/department. The conversion branch strengthens both the industry or the sector and the waqf itself. Also, the conversion branch provides additional benefits to the waqf's impact area with the blessings of an interest-free financial environment.

This study aims to propose and discuss the feasibility of the musharakah waqf model, which can be an important component of the solution to capitalist opportunism by conducting a critical analysis of the current crisis literature. The study analyzes the relation between capitalism and crisis in the first section from Islamic economics thought perspective. The second section analysis the applicability of the waqf model for different purposes. The last section indicates the potential of Islamic enterprise models as alternatives to capitalist enterprises by defining musharakah-waqf. It concludes with analysis provide valuable insight for future studies to be carried out on this field. Findings indicate that the proposed model can be an important part of solution against capitalist opportunism. The basis of the proposed model depends on Ahi (futuwwa) experience in Anatolia. The proposed model can be considered as a country level policy.

Giriş

Kapitalizm bir arz teorisi. Temel motivasyonu kıtlık sorununun aşılması için arzda büyümenin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Büyüme, belirli tolerans sağlandıktan sonra “diğerinin” (kapitalizmde ikincil unsur kabul edilen geniş toplum kesimleri) aleyhine bir gelişim olarak tekelleşme stratejisidir. Daha ilk krizinden itibaren kapitalizm bu toleransı aşmış ve tekelleşmenin merkezine sermayeyi alarak yeniden örgütlenmiş bir iktisadi model olarak değerlendirilir (Foster & McChesney 2012: 128).

Sonrasında kapitalizmin arz motivasyonunu yerini tüketime bırakmış, tüketim yönlü iktisat finansallaşmış kapitalizmle birleşince, tüketim yönlü büyüme uğrunda ekonominin sürdürülebilirliğinde kilit rol oynayan bölüşüm gibi değerler göz ardı edilmiştir. Kapitalist ahlakın bu yok saymayı biçimlendirdiğini tespit etmek mümkündür (More, 2017). Bölüşümü örgütlemeyen kapitalizm, doğal sonuç olarak tüketim sorunu yaşamış ve sistem aksak doğasına uygun olarak krizli bir yapıya bürünmüştür. Keynes bu durumu konjonktür dalgası biçiminde teoriye aktarmıştır (Grossberg, 2010). Buna göre ekonomi inişler ve çıkışlar dönemlerinin birbirini takip ettiği bir gelişim izler.

Diğer taraftan sermayeyi faizle ilişkilendiren kapitalist model, yatırımın karlılığı piyasa faiz oranlarına eşit veya eksik seviyeye ulaştığında ilave krizler üretmiştir. Finansallaşmanın beslediği bu mekanizma, kapitalizmin en önemli aracına dönüşmüştür. Anomali olan krizlerin kapitalizm içerisindeki sunumu böylece fırsat kavramı etrafında dayatılmıştır. Kaçınılmaz olarak fırsat arayışı cari iktisadi modelin temel önerisi haline gelmiştir (Schumpeter, 2006: 100).

Schumpeter, iktisadi modelin genel karakterini yaratıcı yıkım biçiminde tanımlanmaktadır (Schumpeter, 1942: 83). Doğal olarak fırsatçılık modelin aktör tanımının temel özelliği olarak ele alınır hale gelmiştir (Williamson, 1993: 97). Neticede modelin sosyolojisi tam olarak fırsatçılık olgusu üzerine kurulmuştur (Bulut, 2015).

Dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir anda kriz içinde bulunan iktisadi aktörler bulmak mümkündür. Mevcut iktisadi yapı bir fırsat olarak ortaya koyduğu bu kusurunu, fırsatçılığı ve simsarlığı beslemek için kullanmaktadır. Fırsatçı karakterlerin kapitalizm yarattığı sosyoloji içerisinde sayıları artmış ve sistemden kapitalistler ayıklanacağı yerde fırsatçı olmayanlar elenmiştir. Böylece fırsatçılar kapitalizmin asli aktörlerine dönüşmüştür.

Kriz içerisindeki ekonomik aktörlerin varlıklarını piyasa değerinin altında satın almaya konsantre olmuş olan bu grup, istihdam, emek ve sürdürülebilirlik sorunları üretmektedir. Bu aktörlerin kendi karlılıkları uğruna istihdam, emek ve sürdürülebilirliği tükettiği de anlaşılabilir. Bu yolla ekonomiye yarar değil belki zarar üretmektedirler.

Rasyonel olmayan matematiksel ilişkileri açıklamaya çalışan ve farklı alanlara yönelen "arama teorisinin" (High, 1983: 263) yaklaşımına göre fırsatçılığı kar odaklılık beslemektedir. Buna karşın arama teorisi yaklaşımı alternatif olarak "sürdürülebilirlik odaklılık" merkezli hedeflemeyi önermiştir. Bu yaklaşım karşılık bulsa da iktisadi model fırsatçılık dışındaki yaklaşımları irrasyonel olarak ele aldığından karlılığın sürdürülebilirliği noktasında karar bulmuştur.

İslam iktisadının kurumsal yapılarından birisi olan vakıf modeli tam da ifade edilmeye çalışıldığı gibi sürdürülebilirlik odaklı bir iş modeline sahiptir. Bu çalışmada kapitalist fırsatçılık karşısında güçlü bir alternatif getirebilecek yeni bir vakıf modeli önerilmektedir. Bu yapı muşaraka vakfı olarak sunulmuş ve öneriye olan ihtiyaç İslam iktisadı perspektifinden kriz literatüründeki tartışmaların sistematik analizi üzerine kurulmuştur.

Kriz yaşayan aktörlerin, varlıklarının fırsatçı simsarların eline geçmesi yerine sahip olduğu kaynaklar ve uzmanlığıyla ortaklık kuran muşaraka vakfı, sürdürülebilirlik anlamında güçlü bir çözüm önerisi sunmaktadır ve Ahi geleneği model kurgusu için yeterli ipucu vermektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kapitalizm ve kriz ilişkisi İslam iktisat literatürü çerçevesinde incelenmiştir. İkinci bölümde vakıf modeline ilişkin tartışmalar vakfın farklı alanlara uygulanabilecek karakterini ortaya koymak üzere analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde muşaraka vakfı tanımlanarak iktisadi faydaları üzerinde durulmuştur. Önerilen vakfın iş modeli tarif edilerek uygulanabilirliği tartışılmıştır. Yöntem olarak sistematik literatür analizine başvurulmuş ve kurgu Ahi sandığı modelinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu çalışma İslam iktisat düşüncesinin şekillenmesi üzere yeni model geliştirmeye dönüktür. Bu alanda yapılacak çalışmalar ve düzenleyiciler açısından önemlidir.

Kapitalizm ve Kriz İlişkisine Dair İslam İktisadı ve Finansı Literatürü

Kapitalizmin bölüşüm sorununa çözüm üretmemesi devam eden talep krizlerini beslemektedir. Aslında ortada hiçbir zaman bir talep krizi olmamış bilakis bölüşüm krizleri talep krizi şeklinde kendisini göstermiştir denebilir. Cari olan bu iktisadi model geniş çaplı krizleri sistemin bir parçası olarak sunar. Bunun yanında ekonomik aktör bazlı krizler kapitalizmin fiktif etkisinden kaynaklı şekilde çok şiddetli olmasa da her zaman karşılaşılabilecek bir sorundur.

sızca tanımlanmış ve kapitalist model içinde içselleştirilmiştir. Kalitatif veya kantitatif birçok çalışma bu içselleştirmeyi ortaya koymuştur (Dumenil & Levy, 2011; Tabb, 2012; Saad-Filho, 2011; Overbeek & Apeldoorn 2012; Cahill, 2014).

Modelin kendi sorunları yanında çözüm ararken geliştirdiği yapılar da krizin besleyicisi konumuna gelmiştir. Bunlardan en önemlisi finansallaşmadır. Kapitalizmin temel dinamiğine dönüşen finansallaşma son dönemde krizlerde temel etken olarak rol almaktadır (Palley, 2010). Esasen dengeli kriz olağan bir durum olmakla beraber kapitalist finansallaşmanın fiktif yapısı krizi tıpkı bir kötü son şiddetinde olağanüstü yoğunlukla yaşatmaktadır.

Finansallaşmanın geliştirdiği kurumlar ve post-aktörler de haliyle krizlerde başrol almaktadır. Bunlar krizin kaynağı olan finansal kurumlar ve kriz sonrası ortaya çıkan alım “fırsatlarından” yararlanan fırsatçı simsarlar olarak ikiye ayrılabilir. Birinci grup iktisadi aktörlerin krizlerdeki rolü de araştırmalara konu edilmiştir (Riaz et al., 2011). Ancak ikinci grubun krizlerdeki rolü ile ilgili çalışma sınırlıdır. Aynı zamanda kriz sonrası davranışlarının etkisi incelenmemektedir.

Fırsatçıların birçok firmayı bilinçli olarak krize sürüklemesi ve varlıklarına sahip olmaya çalışması dahi bugün stratejik yönetim başlığında tartışılmaktadır (David, 2009). Esas olarak üçüncü tarafların bu ilişkiden zarar görmesi nedeniyle dünyanın farklı yerlerinde davalar açılarak suçluların cezalandırıldığı bilinmektedir. Fakat üçüncü taraflara dokunmayan simsarlıklar kapitalizm içerisinde kabul edilebilir. Daha doğrusu üçüncü tarafın kim olduğuna bağlı olarak bu ilişkinin şekillendiği düşünülebilir.

Bu problemler nedeniyle iktisadi yapıya alternatifler getirilmesinin yanında finansal aktörlerin sistem içerisindeki konumun da tartışıldığı birçok çalışma geliştirilmektedir. Özellikle kriz sonrası dönemlerde yoğunlaşan bu çalışmalar mevcut aktörler üzerine sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk gibi değerlendirmelere sıkışmıştır. Kurumsal yapı alternatifleri ise bu anlamda ilgi çeken yaklaşımlar olarak görülmemektedir. Elbette mevcut iktisadi model içerisinde yapılan değerlendirmeler çözüm üretmekte kısırdır. Fakat İslam iktisadi düşüncesi içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar bu konuda alternatifler sunmak gücüne sahiptir.

Krizleri İslam iktisat düşüncesi bakımından inceleyen çalışmasında Siddiqi (2009), ahlaki bozulmanın etkili olduğunu tartışmıştır. Çalışmada toplumların ve kurumların birbirine anlamlı desteğinin önemi üzerinde durmuştur. Somut bir kurumsal yapı önermeyen çalışma bu alanda getirilecek öneriler için teşvik edicidir. Önemli bir not olarak dayanışmanın krizler karşısında belirleyici olabileceği çalışma üzerinden yorumlanabilir.

Chapra (2011) son yaşanan küresel finans krizinde finansal disiplindeki bozulmanın etkili olduğu ve İslam ekonomisinin temel unsuru olan risk pay-

laşımının krizlerle mücadelede etkili olabileceği üzerinde durmuştur. Çalışmada risk paylaşımının vakıf biçimlenmesi üzerinde durulmamıştır. Fakat muşaraka temelinde faaliyet göstermesi düşünülecek bir vakıf modelinin risk paylaşımı perspektifinden krizler karşısında etkin olabileceği belirleyici bir çıkarım olarak düşünülebilir.

Ahmad (2010) de krizlere maruz kalmamak için İslami finansın etkin olduğunu tartışmıştır. Çalışmanın bulguları kurumsal yapı önerisinin önemini göstermektedir. Fakat benzer konudaki farklı bir çalışmada İslami finans endüstrisinin, krizlerde kapitalist yapılarla aynı hataları yapabileceği de gösterilmiş olduğundan bu kurumların yönetiminin farkındalığının güçlü olmasında yarar görülmektedir (Smolo & Mirakhor, 2010). Smolo ve Mirakhor'un ulaştığı değerlendirmede kapitalist perspektiften sürdürülebilirliği mümkün olmayan kar odaklılığın belirleyici olduğu düşünülebilir. İslami finansal kurumlar için "niyetin" kapitalizmin amaçlarından arındırılmasında ve sorumluluk duygusunun yönetimler için ön planda tutulmasında varoluşsal bir yön bulunur.

Bu değerlendirmeler yanında ortaklık temelli İslami finans modellerinin girişimcinin ve sosyo-ekonomik refahın belirleyicisi olarak krizler karşısında ele alınabileceğini gösteren çalışmalarıyla Hassan ve Kayed toplumsal refahı önceleyen bir model önerisini teşvik etmektedir (Hassan & Kayed, 2009). Böylece kurumsal modelin önceliği belirlenebilir.

Bu anlamda akla gelebilecek olan en önemli İslam iktisat kurumlarından birisi olarak vakıf fikri ön plana çıkmaktadır. Halihazırda kapitalizmin aşırılık anlamındaki dinamiklerinden sakınmak için birçok liberal ekonomi dahi kooperatif modeli üzerine sektör oluşturmuştur. Bu durum vakıf modelinin etkin rolü için bir diğer önemli karine olarak kabul edilebilir.

Bu tartışmaların bir özeti olarak; incelenen literatürde krizler ve İslam ekonomisi ilişkisini ele alan çalışmalar, dayanışma, ortaklık, sosyal refah, kurumsal çözümler gibi başlıkları vurgulamakta veya ön plana çıkarmaktadır. Bu başlıkları birleştiren veya ortak kümeyi temsil eden en etkin kurumsal yapının vakıf olduğunu tespit etmek gerekir.

Vakıf Modeli

Vakıf, Anadolu'daki anlatıya göre Hz. İbrahim'in (as) tanıttığı ve ilk vakıf mütevellisi olarak faaliyet gösterdiği kadim bir İslami sosyal hizmet örneğidir. Rivayete göre vakfettiği sürüleri genişletmiş ve insanların yararına sunmuştur. Sonra da Hz. Muhammed (sas) sahip olduğu birtakım varlıklarını vakfederek ümmete yol göstermiştir. Kuran (2011), vakfı, mülkiyetin iktisadi güvenliği için sunulan bir sosyal hizmet uygulaması ifade etmektedir. Kala (2019) bu kurguyu kurtarılmış kapital olarak nitelendirmektedir. Mülkiyetin iktisadi güvenliği veya kapitalin kurtarılması ifadeleri İslam medeniyetinde Allah için insanlık namına sunulan bir taahhüttür.

Sonrasında vakıf medeniyeti özellikle Selçuklu ve Osmanlı tecrübeleri ile yaygınlaşmış ve vakıf kurumunu tek başına bir sosyal hizmet faaliyeti olarak açıklamak yetersiz kalmıştır. Vakfın sosyal hizmet özelliğinin yanı sıra müstakil bir iktisadi aktör niteliğinde olduğu da tespit edilmiştir (Babacan 2011). Özellikle Osmanlı tecrübesi vakfı, bir sektör olarak ele almıştır (Genç, 2018). Asutay'ın (2007) aynı konudaki görüşleri de Genç'in yaklaşımına paraleldir. Aynı zamanda vakıf modelinin ekonomik başarısızlıklar karşısında üçüncü bir sektör olarak ele alınmasının önemini vurgulamıştır.

Toplumsal refahın vakıf ile öncelenmesinin mümkün olduğunu gösteren yaklaşımlar da literatürdeki tespitleri güçlendirmektedir (Zuki, 2012). Bu tür çalışmalar vakıf modelinin farklı sosyal modelleri tartmak için uygun bir zemin sunduğunu gösterir niteliktedir. Örneğin Salarzahi ve diğerleri (2010) vakıf modelinin sosyal girişimciliğin bir aracı olarak ele alınabileceğini tartışmıştır. Bu alanda bir ihtiyaç ve eksiklik olduğu ise açıktır.

Piyasa sistemi, girişimcileri sermaye tekelinin ve kapitalist fırsatçılığın karşısında yalnız bırakmaktadır. Kriz halinin gerçekleşmesi karşısında girişimcilerin bir sığınağı bulunmamaktadır. Bu nedenle uzun emeklerle ortaya çıkarılan değerler ve sürdürülebilirliğin kaynağı olan istihdam gibi kazanımlar kaybedilmektedir.

Girişimciyi güçlendirecek vakıf modelleri problemin çözümünde önemli bir rol oynayabilir. Çizakça (1998) vakıflar ve İslam ekonomisi konulu çalışmasında mudaraba (emek-sermaye ortaklığı) modelinin önemi üzerinde durmuştur. Böylece girişimciyi güçlendiren bir vakıf modeli ortaya çıkarılabileceği anlaşılmaktadır.

Bugün vakıf modeli genellikle mikrofinans başlığı altında ele alınsa da klasik vakıflar altyapı yatırımlarına kadar çeşitli alanlarda hizmet vermekteydi. Örneğin Ahmed çalışmasında zekât, karz-ı hasen, vakıf gibi İslami finansal kurumları mikrofinans uygulamasının araçları olarak ele almışlardır (2002). Obaidullah gene mikrofinans alanında zekât, icara, vakıf, sadaka, istisna, istijrar, selem gibi birçok finansman yönteminin bir arada yer aldığı bir kâr amaçlı model de geliştirmiştir (2008). Benzer şekilde Abdulrahman ve Dean (2013) mikrofinans ile ilgili çalışmalarında sosyal sermaye kavramını ön plana çıkarmıştır. İslami mikro finans alanında vakıf, sadaka, zekât ve karz-ı hasen gibi modelleri bu bağlamda ele almışlardır. Vekalet-vakıf modeli ile zekâti birleştiren bir kompozit model önerisi de geliştirmişlerdir.

Vakıf modelinin son dönemde mikrofinans alanına sıkıştırılarak tartışılması bir çeşitlilik sunması yanında bir tür eksiklik olarak değerlendirilebilir. Dahası mikrofinans konsepti en başında ifade biçimiyle kapitalisttir. Bu konuda Lütfi Bergen'in çeşitli platformlarda serz ettikleri görüşleri yerindedir. Çünkü kapitalizm mikrofinansla finansal hizmet tüketimi bakımından toplumu yahut ekonominin aktörlerini avantajlılar/dezavantajlılar biçiminde bir sınıf ayırımına tabi tutar. Pek tabi bu servisin ifadesi ve uygulaması İslami mikro-

finans olarak değil ancak “İslami sosyal finans” olarak ifade edildiği ve anlaşıldığı durumda doğrudur. İslami mikrofinans başlığındaki tartışmaları, tam da Smolo ve Mirakhor tarafından bahsedildiği biçimde İslami finansın yanlış yönetiminin mükemmel bir eğilimi olarak görmekle beraber vakıf modelinin çeşitli alanlara uygulanabilmek üzere elverişli bir yapı sunduğunu göstermeleri bakımından faydalı bulabileceğimi söyleyebilirim.

Vakıf konusu etrafındaki diğer çalışmaların önereceğimiz model kurgusunu besleyecek tespitleri olduğunu da ortaya koymak gerekir. Örneğin Hasan ve Abdullah (2008) vakıfların kendi yatırımlarının kalkınmayla ilişkisini ve uygulanabilirliğini göstermiştir. Vakıf modelinin tarihi gelişimini inceleyen model çalışmasında Kato (2004), endüstri odaklı bir model yerine toplum odaklı perspektif geliştirerek vakıf sistemini ele alırken yaklaşımını önemli İslam düşünürlerinin görüşleriyle desteklemiştir. Tartışmalar, sürdürülebilir endüstri ve kalkınmadan her ikisini birden hedef alarak da vakıf modelinin başarısını pekiştirebileceğini serz etmektedir şeklinde yorumlanabilir.

Vakıf modelinin hem üretimi hem de sosyal öncelleyen bu yönüne rağmen etkinliğini görece kaybetmiş olması ise modeli bir çözüm önerisi olarak sunmak anlamında ayrı bir tartışma konusu oluşturur. Cevap Kuran’a göre paradigma değişiminde yatmaktadır ve bu yöndeki diğer çalışmaların kanaati benzerdir. Schoenblum (1999) çalışmasında hukuki düzenlemelerin vakıfların düşüşüne ve “trust”ların yükselişine neden olduğunu güçlü argümanlarla ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin vakıf modelinin endüstri dışına itilmesinde ve tartışmaların “sempati” oluşturma adına ve kapitalizmin sırtını kaşır nitelikte mikrofinans gibi dar alanlara sıkıştırılmasında etkisi olduğu düşünülebilir. Yani bir nebze varlık zeminini kapitalist dünya görüşü içerisinde kaybettiği düşünülen yapıya yeniden rol biçme gayretleri, kapitalizmin hoşuna gidecek şekilde sunulmaktadır. Bilakis kapitalizmin değil insanlığın amaçlarına hizmet üzere vakıf modelini ihya etmeyi ve hatta vakıf modelini endüstri-toplum şeklinde daraltmamak gerektiğini de tespit etmek gerekir. Mevcut düzenleme zemininde dahi vakıflar asıl misyonlarını yerine getirebilirler. Üstelik hem fertlerin hem firmaların dönemsel olarak vakıf hizmetlerine ihtiyaç duyabileceği açık olmakla beraber vakıf kültürünün paradigmaya rağmen toplum içerisinde canlı olduğuna birçok delil vardır. Vakıfla ilgili tartışmaların nitelik ve niceliksel yönü ve vakıf benzeri yapıların batı ekonomilerinde² yaygınlaşmalarının nedenleri arasında bu deliller bulunabilir.

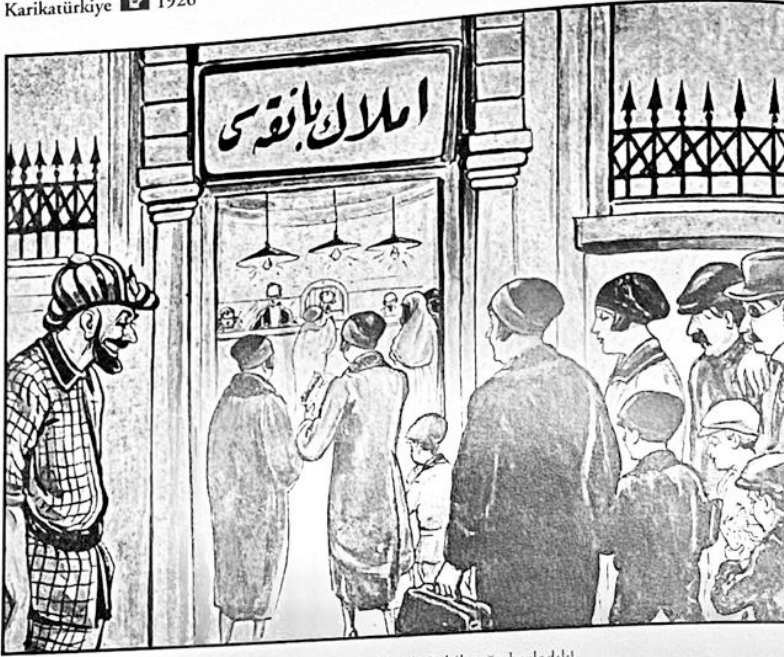
Tarihi tecrübenin önemli bir bileşeni olarak vakıfların farklı kullanım amaçları da incelenmiştir. İlgili birçok çalışmada (Lahsasna, 2010; Chowdury, Ghazali & Ibrahim, 2011; Mohsin, 2013; Ibrahim, Amir & Masron, 2013; Bulut & Korkut, 2016) para vakıfları üzerinde durulmuştur. Bu vakıflar bir tür finans

2 Önerilen kurumsal yapının bir kümelenme modeli olarak da ele alınabileceği düşünüldüğünde, kümelenmeye birçok konvansiyonel model önerisinin getirildiğini ve (Alüftekin et al., 2012; Battal, 2014) kooperatif modelinin kapitalist düzenleme altında dayanışmayı ön plana çıkaran yapısının daha dikkatle yeniden düşünülmesi de gerekmektedir.

kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Uygulama alanları içerisinde ortaklık modellerine de yer vermişlerdir. Bugün var olmuyor olmaları belki bu çalışmada üzerinde çokça durulan yanlış yönetim sonucu olarak görülebilir. Hatta modern bankacılığın bu kurumlar karşısına bir kurtarıcı niteliğinde sunulması düşündürücüdür (Bkz. Resim 1). Buna rağmen finansal aracılığın kar odaklı bir faaliyet türü olamayacağını ifade eden en önemli tecrübeler arasına bugünün katılım finansı yanında para vakıflarını almak gerekir.

Resim 1. Cumhuriyet Döneminde Bankacılığın Karikatürle Sunumu

Karikatürkiye 1926

Biz de iş bilmeğe başladık!

KARAGÖZ- Beyler, hanımlar, çocuklar, artık yetimin, fakirin malı, mülkü hile-i şeriye ile külâh yapılmı. Bu bankada işletilip çoğaltılacak! İsteyen para alsın. İş yapsın, dileyen para versin faiz alsın!

Kaynak: KarikaTürkiye 1923-2008 1.Cilt

Vakıfla ilgili bunlar dışındaki çalışmaların geneli bir bakıma paradigmayı da kanıksamış yahut yenik düşmüş biçimde sektör özelliği göz ardı edilerek daha çok büyüme değil kalkınma odaklıdır. Bu durum her halükârda vakıf modelinin üstünlüğünü gösterir nitelikte kapitalizmin bir diğer sorun alanı olan kalkınma problemine İslam ekonomisinin çözümler sunduğunu ve çoklu fayda elde etmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Vakıf modelinin mevcut düzenleme zemininde dahi hem büyüme hem kalkınma yönü olabileceğini belirtmek gerekir. Buradan anlaşılacağı üzere İslam iktisat düşüncesinin kurumları salt büyüme odaklı olmayıp “sorumluluk” sahibi yapılar olduğundan sürdürülebilir bir iktisadi sistemi besleyeceği anlaşılabilir. Bunun karşısında kapitalizmin zehirli bal çalan fiktifliği kuru bir dala benzer.

Bir iktisadi modele gücünü veren kurumlarıdır. İslam iktisat düşüncesi de gücünü kurumlarından almaktadır. Bu bakımdan kapitalizm karşısında geliştirilmeye çalışılan iktisadi modellerin hepsi bir yana İslam iktisat düşüncesi avantajlı konumdadır. Belki bir kader olarak kapitalizmin bu tecrübesinin İslam iktisat düşüncesinin anlaşılabilmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıktığının da not edilmesi düşünülebilir. Yani vakıf gibi İslam iktisat düşüncesinden beslenen kurumların kapitalizmin sorunlu yapısı iyice gün yüzüne çıkmış olduğundan getireceği çözümlerin ele alınması sürecin doğal sonucu olarak görülebilir. Kapitalizm, asli unsurlarının menfaat edinemediği hallerde “diğerlerinden” esirgeme (paylaşmama) üzerine kurulu bir modeldir. Hatta kendi krizlerinin maliyetini dayanışarak değil diğerlerine ödeterek aşmaktadır. Alternatif ihtiyacının merkezine bu sorunu almak ve toplumsal sorumluluk etrafında kurumsal yapıları ele almak gerekir.

İslam iktisat düşüncesinin merkezindeki dayanışma modellerinin her sorunda çözüm olarak dile getirilmesinin ve ön plana çıkarılmasının nedeni de buna işaret etmektedir. Asıl itibariyle kalkınmayı da besleyen dayanışma modelleri refahı toplum tabanına yaymaktadır. Kapitalizmin tekelciliği karşısında getirdiği bu imkân İslam iktisat düşüncesi ve kurumlarını önümüzdeki dönemde daha güçlü biçimde gündeme taşıyacaktır.

Schumpeter’e (1942) göre artan tekelleşme kapitalizmin sonunu getirecektir. Kapitalist tekelleşmeyle ortaya çıkan durum karşısında İslam iktisat düşüncesi ve kurumlarının sunduğu çözümler ve pratik uygulamanın sonuçları yeterli biçimde incelenebilirse yön arayışı için önemli bir farkındalık olacağı düşünülebilir. Artan kapitalist tekelleşmenin İslam iktisat düşüncesi ve kurumlarına dönük farkındalığı güçlendireceğini beklemek olağandır. İslam iktisat düşüncesinin önümüzdeki dönemde ön plana çıkması ve dahi sürdürülebilirliği mevcut iktisadi modelin sorunları gün yüzüne çıktıkça kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımdan kapitalizmin fırsatçılık sorununa muşaraka vakfı önerisi farkındalığı güçlendirecek önemli bir çözüm olarak ele alınabilir. Vakıf modeli etrafındaki yaklaşımların bu yönü genel olarak Bulut ve Korkut (2019) tarafından da ortaya konmuştur.

Muşaraka Vakfı

Muşaraka vakfı bireysel, sektörel veya bölgesel krizlerin çözüm merkezi olan kriz içindeki iktisadi aktörlerin fırsatçılardan korunmasını sağlayacak bir tür

kayyumluk müessesesidir. Esas olarak burada bahsedilen model yeni olmakla beraber yeniden ortaya konmaya çalışılmaktadır.

İktisadi tecrübemiz Ahilik geleneği ve esnaflık kültürü içerisinde bu tür güvenlik mekanizmalarını barındırır. Fakat bu yapıların kurumsallaşması politika seviyesinde gerçekleşmemiş veya kapitalizmin kısıcılığı karşısında hakkınca korunamayı sürdürülememiştir. Bu çalışmadaki gayret müstakil olarak modelin tanımlanması, kurumsal yapının süreç ve kodlarının kurulması ve böylece sürdürülebilir biçimde özde var olanın yeniden ihyasıdır.

Ahilik Sistemi ve Muşaraka Vakfına Duyulan İhtiyaç

Ahilik mekanizması uzman yetiştiren sonrasında yetiştirdiği uzmanların üretime katılması için finansman sağlayan bir mekanizmadır. Konumuzla asıl alakalı olan husus teşkilat içerisinde ekonomik başarısızlık yaşayanlara kaynak sağlamak konusunda kurumsallaşmış bir sandık bulunmasıdır. Bu sandık öyle bir yapıdadır ki bütçesinden, kriz içindeki teşkilat üyelerine faaliyetlerini sürdürmesi için kaynak aktarılabilir (Kala, 2019).

Keza esnaflık kültürü kriz yaşayan sektör üyelerine, komşularına ve ilişkide oldukları çıkar gruplarına destek olunmasını sağlayan kodlar barındırır. Esnaflık kültürü içerisinde kurumsallaşamamış olan bu dayanışma mekanizmasının kapitalistleşen kültür ve modernizm etkisi altında izleri yok olmak üzeredir. Buna rağmen kadim gelenekle yetişen esnaf arasındaki iş kültürü içerisinde dayanışma ahlakı hala güçlüdür.

Kökene Abbasiler'deki Fütüvvet kurumuna dayandırılan Ahilikte mesleki dayanışma esas kabul edilir. Yapı içinde kurumsallaşma da ihmal edilmemiştir. Örneğin üyeler ve çevre için dahi bir sosyal güvenlik kurumu olarak Orta Sandığı Ahi teşkilatlarına bağlı ayrı bir şube olarak faaliyet göstermiştir. Orta Sandığında iki hesap krediler ve yardımlar şeklinde işletilmiştir. İlginç bir detay Ramazan aylarında sandık hesabına hatim indirilip çevreye pilav sunulmasıdır. Cenaze giderlerinden, fakirlere yardıma ve işleri bozulan esnafın kaynak ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar geniş bir yelpazede Orta Sandığı hem sosyal hem de bir tür sigorta fonu olarak kullanılmıştır. Orta Sandığı gelir kalemleri belirlenmiş ve denetlenen bir yapıdır (Günay, 2008). Üyelerin kriz yaşaması halinde Teşkilat, Sandık aracılığıyla kayyum olarak davranmaktadır. Özellikle dönemi içerisinde genellikle şahıs işletmesi olan üyelerin sürdürülebilirliğini etkileyen en önemli durum vefat halidir. Örneğin bir üye vefat ettiğinde ticari faaliyetine kimin devam edeceğine mirasçıları ve iş çevresi yararına bağlı olduğu Ahi birliği karar vermektedir.³

3 Urhan Amca isimle meşhur kısa film ki çeşitli video paylaşım platformlarında bulunabilir; Urhan amcanın semercilik faaliyetinin ot sağlayan tedarikçiden alıcısı olan perakendecilere kadar ki zincirde oluşturduğu hacmi ve manayı ifadesinin buradaki tartışmaya anlam katması bakımından okuyucuya tekraren izlemesi tavsiye olunur.

Bugün hala yerleşik çarşılarda bu tür dayanışma mekanizmaları kültürün bir parçasıdır. Fakat Ahilik sistemi çözülmüş ve kurumsal yapısı ortadan kalkmıştır. Sistemin dayanışma mekanizmasına duyulan ihtiyaç ise kapitalizmin kar odaklı spekülasyon yaklaşımının büyüttüğü fırsatçılık nedeniyle artmıştır (Kara, 2009).

Ahi birliklerinin kayyum gibi davranabilme kabiliyeti sahip oldukları uzmanlık sayesinde. Birlik yönetimi üyelerden oluşturulur ve üyeler benzer meslek kollarında uzmanlıkları ya da diğer ifadeyle bilgi-birikimleri (*know-how*) genel kabul görenlerden seçilir. Bu sayede kriz içerisindeki üyenin durumunu analiz ederek sorunlarına doğru çözümleri sunabilecek kabiliyete sahiptirler. Sürdürülebilirlik anlamında bilgi birikim önemlidir. Keynes de sürdürülebilirlik için bilginin önemini üzerinde durmuştur (O'Dennell, 1990: 340) ve kapitalizme eleştiriler getirmiştir (Kar, 2017; Boz, 2018).

Ahi kültürünün bütününe ve bileşenlerine duyulan ihtiyaç hükümetler seviyesinde de görülmektedir. Birçok ekonomi bu türden yapıların cüzlerinden olan finansal teşvik, hibe, teminat gibi destekler sağlayacak mekanizmalar geliştirmiştir. Fakat bütüncül bir yaklaşım getirilememiştir. Muşaraka vakfı ihtiyacın yekününü ifade eden bütüncül bir çözüm önerisi olarak ele alınabilir.

Muşaraka Vakıf Modeli ve İlkeleri

Kapitalist fırsatçılık ve şirket simsarlığı karşısında vakıf temelli model kurgularının kurumsal alternatif olarak getirilebileceğinin böylece yeni olmadığı açıktır. Bahse konu muşaraka vakfı modeli önerisi dayanışma ilkesiyle ticari faaliyetini sürdürmekte zorlanan işletmelere müşarık olarak katma değer sağlamak üzere örgütlenmiş ve potansiyel kullanıcılarının kendi öz varlığı olan bir yapıdadır. Model önerisi ortaklığa katılan bir tür sivil kayyum olarak da düşünülebilir. Anlaşılacağı üzere varlığının çoklu fayda sağlaması muhtemel olmakla beraber asıl çıkış felsefesi kapitalizmin simsar şirketlerinin/aktörlerinin antitezini oluşturmaktır. Model sektörel veya bölgesel konsantasyonlu sınırlı muşaraka vakfı şeklinde tanımlanabileceği gibi sınırsız muşaraka vakfı biçiminde de kurgulanabilir.

Muşaraka vakfı bir diğer ifade ile daha önce bahsedilen “kurtarılmış kapital” çözümüdür. Temel çözüm alanı olan kapitalist fırsatçılık, Attar'ın (2012) Pendname'sinden esinle alçakça menfaat beklentisi olarak tanımlanabilir. Öneri model muşaraka üzerine kurgulanmıştır. Bu yönüyle literatürde vakıf başlığındaki çalışmalarda referans edilen İslami finans yöntemlerinden farklı olması hasebiyle özgündür ki modelin muşaraka üzerine kurgulanması bir gereklilik olarak ele alınmaktadır. Bu model ile vakıf ortaklar edinmekte ya da bir diğer ifadeyle ortaklıklara katılmaktadır. Fakat kurulması beklenen bu ortaklıklar bütünü daha çok faaliyetini tekamüle ulaştırmak için bir tür varlık fonu niteliği taşımaktadır. Model kendi içerisinde bir vakıf olmasının yanında çevresine dönük faaliyeti muşaraka yöntemi üzerine kurgulandığından adlandırma muşaraka vakfı şeklinde yapılmıştır. Vakıf mütevellisi Ahi Evran Vakıfları gibi iş dünyasının veya sınırlı muşaraka ise sektörünün yetkinlerinden

oluşturulur. Kurum daha önce tespit edildiği üzere sivil kayyum olarak hizmet üretecektir ve idaresinin emin eller niteliğindeki uzmanlığa sahip olması gerekir. Tarihi tecrübe bir güvence mekanizması (Gürsoy, 2014) da sunduğundan modelin tekafül karakterli olduğu söylenebilir.

Yönetim yani mütevellî bu yönüyle vakfın asli unsurudur. Tamamlayıcı olarak muşaraka vakfına ilişkin model ve ilke önerileri belirleyicidir. Bunların ortaya konulması modelin işlerliğine delil oluşturacak niteliktedir. Muhtemel bir muşaraka vakfı modeli Şekil 1’de gösterilmiştir. Buna göre belirli bir grup, sektör veya bölge muşaraka vakfını kurarak ilk sermayesini oluşturacak kaynağı aktarırlar. Bu kaynak vakfın kurtarma operasyonlarının gerçekleştirilmesi üzere fon sağlamak niteliğindedir. Böylece vakfın birincil gelir kalemi üyelik katkılarından oluşur. Üyelik, oda faaliyetlerinde olduğu gibi yasal bir gereklilik olarak da ele alınabilir. Vakfın diğer gelir imkanları ise vakıf çalışmalarının süreç adımları tarif edilirken ifade edilecektir.

Buna göre vakıf, karar süreçlerinde yedi önemli adımı göz önünde bulundurur:

- *Bunlardan birincisi vakfa başvuranın faaliyetinin fıkhi yönden meşruluğunun (vakıf prensiplerine uygunluğunun) tespitidir.*
- *Faaliyetin vakıf prensiplerine uygunluğunun müspet olarak tespiti halinde sonraki aşama başvurunun beklenen pay satış tutarının vakfın kurtarma bütçesi içerisinde olup olmadığının incelenmesidir. Vakıf kurtarma bütçesinin hacim maksimlerini ve pay tutar sınırlarını kabul edilecek kurtarma politikası içerisinde veya kuruluş sözleşmesinde tespit edebilir.*
- *Üçüncü olarak başvuranın durumu belirleyicidir. Başvuran mevcut durumunu şeffaf biçimde başvuru sırasında raporlayarak beyan eder. Vakfın uzmanları bu rapora ve kendi incelemelerine dayanarak bir değerlendirmede bulunur. Bu değerlendirme kurtarma bütçesinin temelini oluşturur. Vakıf bağımsız denetçilerden temin edilecek raporlar üzerine incelemesini gerçekleştirmeyi de ilke edinebilir.*
- *Dördüncü olarak sınırlı muşaraka modelindeki vakıf için başvuranın başarısızlığı halinde sektörün kalanına yapacağı etkinin büyüklüğü değerlendirilir. Sınırlı muşaraka öngörülmemişse iktisadi çevreye etkisi (İktisadi Çevre Etki Raporu) dikkate alınır.*
- *Beşinci olarak başvuranın, başvuru esnasında paylarının veya varlıklarının vakfedeceği kısma ilişkin taahhüt miktarları değerlendirilir. Model içerisinde vakıf bir miktar pay alımı gerçekleştirmekte ve bir kısım payın başvuran tarafından bedelsiz devri beklenmektedir. Bedelsiz pay devri miktarı kabul edilecek kurtarma politikası içerisinde beyan edilebilir. Vakfın gelir kaleminin ikinci bileşeni bu şekilde bedelsiz aldığı paylardır.*
- *Altıncı adım gerçekleştirilecek risk ortaklığı neticesinde oluşacak kara/zarara katılım oranının tayinidir. Kurtarma misyonunun başarısı ile oluşması umulan karlılık vakfın gelirlerinin üçüncü bileşenini oluşturmaktadır.*

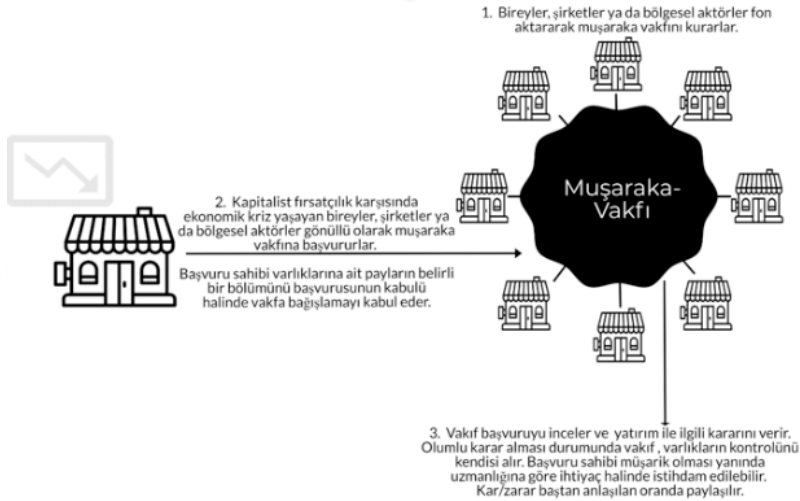
- *Yedinci adım vakfın çıkış stratejisini belirlemesidir. Muşaraka vakfı ile kurulacak ortaklık ilişkilerinde karşı taraflara hiçbir imtiyaz sağlanamaz. İşletme esas sözleşmesinde daha önce öngörülen tüm imtiyazların terki esastır. Çıkış stratejisi ortağa verilecek şufa hakkını tek imtiyaz olarak korur. Bu son adım vakfın gelir kalemlerinin sonuncu bileşenini de oluşturur.*

Çıkış stratejisi vakfın varoluş amacının en önemli besleyicisidir. Vakfın bilgi-birikimi ve sınırlı fiziki kaynakları ile zor durumdaki bir iktisadi aktörü ilave katma değerlerle yeni bir piyasa ortamına ve değerine taşıması böylece de kaynak yaratarak yeni kurtarmalar gerçekleştirmesi umulmaktadır. Çıkış stratejisinin başarıyla uygulanması aynı zamanda vakfın ilgili ekonomik birimle faaliyetini başarıya kavuşturduğu anlamına gelirken kendisine olan güvenin asıl gerekçesini oluşturacaktır.

Başvuru yapanlar kapitalist fırsatçılık karşısında tüm varlıklarını kaybedeceklerini bilirler. Bu ilişki vakıf gelirlerinin ikinci bileşeninin gerekçesini oluşturur. Buna göre başvuru sahipleri kabul cevabı almaları halinde pay ve varlıklarının bir bölümünü vakfetmeyi kabul ederler.

Başvuranın vakfın teklifini kabul etmesi halinde vakıf kontrolü devralır. Mevcut ortaklar uzmanlıklarına göre istihdam edilebilir. Yeterli uzmanlıklarının bulunmaması halinde yönetim ve operasyonlar anlamında sistem dışına çıkarılabilirler. Mevcut ortaklar muşaraka sözleşmesinde belirlenen nispette karlılık yaratılması mümkün olursa kardan pay alarak geçimlerini idame ettirirler.

Şekil 2. Muşaraka Vakfı Model Önerisi

Vakıf elde ettiği kaynağı “kaynağa saygı” amacıyla atıl kalması halinde portföy yöneticisi olarak katılım finans ilkeleri çerçevesinde değerlendirir. Muh-temel başvurular için kaynak yapısını güçlendirir. Vakfın sınırlı veya sınırsız

muşaraka modeli biçiminde kurulması kararının en başta verilmesi ve vakıf sözleşmesinde belirtilmesi beklenir. Sınırlı muşaraka vakfı belli bir sektöre odaklanarak başvuru tabanını daraltır. Sınırlı muşaraka vakfı geliştirilmesi halinde bölgesel veya sektörel krizler karşısında odaklanılarak uzmanlık güçlendirilebilir. Sınırsız muşaraka vakfı ise sektör sınırlaması olmaksızın başvuru kabul etmeye hazırdır.

Muşaraka vakfı çeşitli yönetim fonksiyonları nedeniyle kriz yaşayan fakat sürdürülebilirliği bulunan firmalara başvuru esasıyla katma değer sağlayacak bir muşarık olarak katılmak üzere önerilmektedir. Diğer İslami finans yöntemleri dışında bu modelin güvenliğinin daha güçlü olduğu düşünülebilir. Bu tür bir vakfın amacı dışında kullanıma ve manipüle edilmeye çalışılacağı akla gelebilecektir. Hatta mudaraba, azalan muşaraka şeklinde türlerinin kriz yönetimi ve sürdürülebilirlik anlamında çok elverişli olmakla beraber amaç dışı kullanıma daha geniş zemin sağlaması ihtimaldir. Tarafların sorumluluklarının devam edeceği bir model olan muşaraka bu bakımdan mütevellinin elini güçlendirmektedir.

Vakıf yönetimi, kontrolünü aldığı işletmelerin ihtiyacı olan yönetim, inovasyon ve finans gibi alanlarda uzmanlar istihdam eder. Böylece işletmenin ortaya çıkarılması ve faaliyetinin gerçekleştirildiği altyapının kurulmasına verilen emek zayi edilmemiş dahası sosyo-ekonomik açıdan stratejik önem arz eden işgücü istihdamı kaybedilmemiş olur. Bunun yanında işletmenin başarısızlığından olumsuz etkilenebilecek ilişkili işletmelere güvence sağlanır. Böylece iktisadi ekosistemin sürdürülebilirliği güvence altına alınır. Ulaşılabilecek karlılığa ileri kurtarma operasyonları ve hayır işleri için vakfın kendi sürdürülebilirliğini sağlar. Krizlerin neden olabileceği yıkımları önlemek üzere bu vakıf türünün sistemde aktör olarak yerini alması sağlanarak son dönemde görüldüğü gibi birçok krizde etkinlik sağlayabilir.⁴

Tüm bunlar yanında esas olarak vakfın başvuru çokluğunu önleyici hizmetler üretmesi beklenir. Bunun için bölgesinde veya sektöründeki ekonomik aktörlerin kurtarmaya gerek kalmayacak biçimde sürdürülebilirliklerini sağlayacak eğitim, danışmanlık gibi sosyo-ekonomik destekleri sağlaması beklenir. Hatta ekonomi geneline yayılacak vakıflaşma politikası üretilmesi halinde performans ölçüm kriterlerinin en önemlisi başvuru ihtiyacı azlığı olacak şekilde belirlenebilir.

Böylece sosyo-ekonomik destek fonksiyonları vakfın asıl faaliyetinin ilk bölümü olarak ele alınabilir. Asıl faaliyetin ikinci bölümü ise önlenemeyen kriz durumlarında başvuruları değerlendirerek kabul-red kararı vermesi ve kabul kararı halinde kurtarma operasyonu gerçekleştirmesidir.

4 Doğa Koleji markasıyla bilinen özel eğitim kurumunun İTÜ Vakfına devri bu bakımdan anlamlıdır.

Vakfın faaliyetinin bir diğer bölümü devraldığı iktisadi aktörün uluslararası İslami standartlar etrafında bilanço yapısını faizsizleştirmeyi bütçelemesi ve iş süreçlerinin faizsizlik ilkelerine uyumunu artırmak üzere yeniden tanımlamasıdır.

Bu değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere “kurtarma” hem operasyonel hem faizsizlik manası taşır. Vakıf bu hizmeti danışmanlık faaliyeti kapsamında kontrolünde olmayan işletmeler için de sunabilir. Zira firma başarısızlıklarında toksik kapitalist finansallaşma etkindir. Bunun önüne geçmek üzere iktisadi aktörlerin faizsizleştirilmesi vakfın başarısının belirleyicilerindedir. Buna dönük olarak vakıf bir dönüşüm şubesi kurar. Vakfın faaliyetinin son bölümü ise gerçekleştireceği hayır işleridir.

Faizsiz Dönüşüm Şubesi

Krizlerin finansallaşmayla ilgisinden yukarıda bahsedilmiştir. Finansallaşma iktisadi sistemin bütününe toksikleştiren ve kriz üreten dinamiklerden birincisidir. Üstelik finansal kapitalizm, kapitalizmi sömürmektedir. Sektöründe veya bölgesindeki iktisadi aktörlerin kapitalist finans sistemiyle ilişkisini sonlandırmayı ve faizsizlik ilkesi etrafında bilançolarını yeniden örgütlemeyi yönetebilecek bir yapıya ihtiyaç vardır.

Bu türden bir dönüşüm salt faiz sorunuyla sınırlandırılmaz. İktisadi aktörün tüm akit tiplerinin ve iş süreçlerinin de yeniden ele alınarak faizsizlik ilkeleri etrafında değerlendirilmesi ve değişiklik ihtiyaçları için uygulanması gereklidir.

Faizsiz Dönüşüm Şubesi sektörde veya bölgede en iyi uygulamaların hâkim kılınması rolünü de üstlenmiş olacaktır. Böylece önerilen vakıf, faaliyeti sonucu uluslararası faizsiz finansal kuruluşların ve faizsiz fonların bölgeye veya sektöre cezbedilmesinde etkin rol oynayacaktır. Dönüşüm şubesinin ulusal ve uluslararası faizsiz finansal kurum, örgüt ve kuruluşlar ile de işbirliği sağlanabilecektir.

İleri aşamalarda bölgede veya sektörde yatırım yapmak isteyenlerin kendilerini Vakfın denetimine açacakları ve bu sayede faizsiz finans ortamının nimetlerinden faydalanacakları bir cazibe merkezi oluşturulması düşünülebilir. Ayrıca muşaraka vakfı üyeliği temel kredibilite göstergesi olacak etki ortaya çıkarabilir.

Sonuç

Kapitalizm fiktif krizler üreten bir yapıdır. Ekonomik aktörlerin herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde yıkıcı krizler yaşaması olağan kabul edilir. Bu sorun kapitalizm tarafından fırsat olarak sunulmaktadır. Bu durum sürdürülebilirlik, istihdam gibi alanlarda sorunlar yaratır. İş dünyasının tarihteki çeşitli uygulamalarının yeniden gündeme gelmesi bu alanda kapitalist fırsat-

çılığa bir çözüm olarak sunulabilir. Vakıf ve Ahilik tecrübesi bu bakımdan belirleyicidir.

Vakıf modeli çeşitli alanlardaki uygulanabilirliğiyle kapitalizm kaynaklı sorunlara çözüm ihtiyacının bir bölümünü oluşturabilir. Bu çalışmada muşaraka vakfı olarak tanımlanan kurumsal yapı makro, sektörel ve bölgesel krizlerin çözüm modeli olarak tartışılmıştır. Modelin kurgusu Anadolu ticaret devriminin ana unsuru olan Ahilik tecrübesinden esinlenerek sunulmuştur.

İş modeli, gelir kaynakları, süreç adımları ve kurumsal yapısı tanımlanan muşaraka vakfı öncelikle başarısızlıkların önüne geçmek, sonrasında kriz yaşayan kurumların sürdürülebilirliğini ve mevcut istihdamın korunmasını sağlayabilecek özelliktedir. Muşaraka vakfı önerisi esas itibarıyla dayanışma temelli bir sivil kayyum müessesesidir. Aynı zamanda faizsiz dönüşüm hizmetiyle muşaraka vakfı etrafında bir iktisadi eko-sistem oluşturabilir. Kapitalist finans ve iş modeli karşısında böylece güçlü bir alternatif geliştirilebilir.

İslam ekonomisi ve kurumlarının genel geçerliliğini sağlamak kapitalizmin sorunlarına bugün geliştirilecek kurumsal alternatiflerden geçmektedir. Bu nedenle muşaraka vakfı ve buna benzer modellerin ortaya konması, tartışılması ve uygulama imkanlarının araştırılması gerekmektedir. Önerilen model ulusal bir stratejiye dönüştürülerek Memleket Sandıkları projesi örneğinde olduğu gibi yaygınlaştırılabilir.

Kaynakça

- Abdul Rahman, R., & Dean, F. (2013). Challenges and solutions in Islamic microfinance. *Humanomics*, 29(4), 293-306.
- Ahmed, H. (2002). Financing microenterprises: An analytical study of Islamic microfinance institutions. *Islamic Economic Studies*, 9(2), 27-64.
- Alüftekin, N., Yüksel, Ö., Taş, A., Çakar, G., & Bayraktar, F. (2012). Küresel krizden çıkışta kümelenme modeli: tekstil ve hazır giyim sektörü örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 1-19.
- Asutay, M. (2007). A political economy approach to Islamic economics: Systemic understanding for an alternative economic system. *Kyoto bulletin of Islamic area studies*, 1(2), 3-18.
- Attar, F. (2012). Pendname. Çev. Mehmet Ali Özkan. Semerkand. İstanbul.
- Babacan, M. (2011). Economics of Philanthropic Institutions, Regulation and Governance in Turkey. *Journal of Economic and Social Research*, 13(2), 61-89.
- Battal, F. G. (2014). Türkiye’de havacılık kümelenmeleri ve finansman sorunları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 273.
- Boz, Ç. (2018). Sürdürülebilir Kalkınmanın Bir Öncülü Olarak Keynes’in “İyi Yaşam” Felsefesi ve Kapitalizm Eleştirisi. *Yıldız Social Science Review*, 4(2), 187-200.
- Bulut, M. (2015). Ahlak ve iktisat. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 105-123.

- Bulut, M., & Korkut, C. (2016). A Comparison Between Ottoman Cash Waqfs (CWs) and Modern Interest-Free Financial Institutions. *Vakıflar Dergisi*, 46, 24-45.
- Bulut, M. & Korkut, C. (2019). Ottoman Cash Waqfs: an Alternative Financial System. *Insight Turkey*, 21(3), 91-111.
- Cahill, D. (2014). *The end of Laissez-Faire?: On the durability of embedded neoliberalism*. Edward Elgar Publishing.
- Chapra, M. U. (2011). The global financial crisis: can Islamic finance help?. In *Islamic Economics and Finance* (pp. 135-142). Palgrave Macmillan, London.
- Chowdhury, M. S. R., bin Ghazali, M. F., & Ibrahim, M. F. (2011). Economics of Cash WAQF management in Malaysia: A proposed Cash WAQF model for practitioners and future researchers. *African Journal of Business Management*, 5(30), 12155.
- Cizakca, M. (1998). Awqaf in history and its implications for modern Islamic economies. *Islamic Economic Studies*, 6(1), 43-70.
- David, F. (2009). *Strategic Management Concepts and Cases*, 12th Ed. Pearson Prentice Hall, USA.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2011). *The crisis of neoliberalism*. Harvard University Press. USA.
- Foster, J. B., & McChesney, R. W. (2017). *The endless crisis: How monopoly-finance capital produces stagnation and upheaval from the USA to China*. Monthly Review Press.
- Genç, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken, İstanbul.
- Grossberg, L. (2010). Modernity and commensuration: a reading of a contemporary (economic) crisis. *Cultural studies*, 24(3), 295-332.
- Günay, A. (2008). *Akılta Mesleki Dayanışma*, Yalın, İstanbul.
- Gürsoy, Ç. (2014). Para Vakıfları Muhasebe Kayıtları Örneğinde Ahî-Esnaf Birlikleri, II. *Uluslararası Hakanî Sempozyumu Tebliğ*, Kafkas Üniversitesi.
- Hasan, Z., & Abdullah, M. N. (2008). The Investment of Waqf Land as an instrument of Muslims: Economic development in Malaysia. *The Dubai International Conference on Endowments' Investment, February* (pp. 4-6).
- Hassan, M. K., & Kayed, R. N. (2009). The global financial crisis, risk management and social justice in Islamic finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 1(1), 33-58.
- High, J. (1983). Knowledge, maximizing, and conjecture: a critical analysis of search theory. *Journal of Post Keynesian Economics*, 6(2), 252-264.
- Ibrahim, H., Amir, A., & Masron, T. A. (2013). Cash waqf: An innovative instrument for economic development. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 6(1), 1-7.
- Kala, A. (2019) *Ahi Kümelenme Modeline Göre Anadolu Sanayi Devrimi*, KuveytTürk Yayınları, İstanbul.
- Kar, B. B. (2017). Keynes'te Kapitalizmin Ahlaki Eleştirisi. *İs Ahlakı Dergisi*, 10(2), 275-302.
- Kara, M. (2009). Sosyal ve Kültürel Yapının Girişimcilik Üzerine Etkileri ve Türk Toplu-

- mundan Örnekler, *Journal of Azerbaijani Studies*, 465-485.
- Kato, H. (2004). A Historical Study of the Market Society Reflected in the Waqf System in Muslim Societies (Special Issue: A Comparative Perspective on Asia: Market Economies). *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, 20(1), 47-63.
- Kotz, D. M. (2009). The financial and economic crisis of 2008: A systemic crisis of neoliberal capitalism. *Review of Radical Political Economics*, 41(3), 305-317.
- Kuran, T. (2001). The provision of public goods under Islamic law: Origins, impact, and limitations of the waqf system. *Law and Society Review*, 841-898.
- Laahasna, A. (2010). The role of cash waqf in financing micro and medium sized enterprises (MMEs). *Seventh International Conference-The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy* (pp. 97-118).
- Mohsin, I.A. M. (2013). Financing through cash-waqf: a revitalization to finance different needs. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(4), 304-321.
- More, T. (2017). *Utopia*, İstanbul: Oda.
- Obaidullah, M. (2008). *Introduction to Islamic Microfinance*. New Delhi: IBF Net.
- O'Donnell, R. (1990). The Epistemology of J. M. Keynes. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 41(3), 333-350.
- Overbeek, H., & Van Apeldoorn, B. (2012). *Neoliberalism in crisis*. Springer.
- Palley, T. I. (2010). The limits of Minsky's financial instability hypothesis as an explanation of the crisis. *Monthly Review*, 61(11), 28.
- Riaz, S., Buchanan, S., & Bapuji, H. (2011). Institutional work amidst the financial crisis: emerging positions of elite actors. *Organization*, 18(2), 187-214.
- Saad-Filho, A. (2011). Crisis in neoliberalism or crisis of neoliberalism?. *Socialist Register*, 47(47).
- Salarzahi, H., Armesh, H., & Nikbin, D. (2010). Waqf as a social entrepreneurship model in Islam. *International Journal of Business and Management*, 5(7), 179.
- Schoenblum, J. A. (1999). The Role of Legal Doctrine in the Decline of the Islamic Waqf: A Comparison with the Trust. *Vand. J. Transnat'l L.*, 32, 1191.
- Schumpeter, J. (1942). Creative destruction. *Capitalism, socialism and democracy*, 825.
- Schumpeter, J. A. (2006). *History of economic analysis*. Routledge.
- Siddiqi, M. N. (2009). Current financial crisis and Islamic economics. *Insights*, 1(3), 141.
- Smolo, E., & Mirakhor, A. (2010). The global financial crisis and its implications for the Islamic financial industry. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3(4), 372-385.
- Tabb, W. K. (2012). *The restructuring of capitalism in our time*. Columbia University Press.
- Williamson, O. E. (1993). Opportunism and its critics. *Managerial and decision economics*, 14(2), 97-107.
- Zuki, M. S. M. (2012). Waqf and its role in socio-economic development. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 4(2), 173-178.

Investigation of the Relationship between Economic and Political Uncertainty and General Economic Outlook: An Econometric Analysis on Athens Stock Exchange

Mustafa Özyeşil*

İstanbul Aydın University

Abstract

In this study, the relationship between economic and political uncertainties in Greece and price movements of the Athens Stock Exchange and its volatility are examined through 19 econometric models calculated by using the Chowdhury (1993) volatility calculation method. Panel data analysis is conducted. Kapetanios (2005) structural break unit root test is performed and it is observed that series are stationary at different levels. The bounds testing approach developed by Pesaran et al. (2001) is applied to detect cointegration between the series. To find out structural breaking dates that are critical and affect the performance of stock exchange, Bai-Perron (2003) multiple structural change method is performed by using dummy variables. In the long-term analysis, a negative relationship between the political and economic uncertainty indicators in Greece and the Athens Stock Exchange Index is determined. Uncertainties in tax policies (EPUT), economic uncertainties (EU) and uncertainties in banking policies (EPUB) are determined factors as having the most impact on the stock exchange. In the short term analysis, it is observed that the uncertainties in question are also effective on the Athens Stock Exchange Index, but they did not have a significant effect on the price volatility of the stock exchange.

Keywords

Greek economy, Athens Stock Exchange (ATHEX) index, volatility in Athens Stock Exchange index, uncertainties in economic policies, structural break analysis, boundary test, ardl.

* Asst. Prof., Istanbul Aydın University, Anadolu BIL Vocational School, Department of Administration and Organization, mozyesil@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4442-7087

Ekonomik ve Politik Belirsizlikler ile Genel Ekonomik Görünüm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Atina Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Ekonometrik Bir Analiz

Öz

Bu çalışmada, Yunanistan'daki ekonomik ve politik belirsizlikler ile Atina Menkul Kıymetler Borsası'nın fiyat hareketleri ve oynaklığı arasındaki ilişki, Chowdhury (1993) oynaklık hesaplama yöntemi kullanılarak hesaplanan 19 ekonometrik model ile incelenmiştir. Çalışmada panel veri analizi yapılmıştır. Analizde ilk olarak Kapetanios (2005) yapısal kırılma ünitesi kök testi yapılmış ve serilerin farklı seviyelerde durağan olduğu görülmüştür. Seriler arasındaki eşbütünleşmeyi tespit etmek için Pesaran ve ark. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi yöntemi uygulanmıştır. Atina Borsasının performansını etkileyen yapısal kırılma tarihlerini tespit etmek amacıyla kukla değişkenler kullanılarak Bai-Perron (2003) çoklu yapısal değişim yöntemi uygulanmıştır. Uzun vadeli analizde, Yunanistan'daki siyasi ve ekonomik belirsizlik göstergeleri ile Atina Menkul Kıymetler Borsası Endeksi arasında negatif bir ilişki belirlenmiştir. Vergi politikalarındaki belirsizlikler (EPUT), ekonomik belirsizlikler (EU) ve bankacılık politikalarındaki belirsizlikler (EPUB) borsa üzerinde en fazla etkiye sahip göstergeler olarak belirlenmiştir. Kısa vadeli analizde, söz konusu belirsizliklerin kısa vadede Atina Menkul Kıymetler Borsası Endeksi'nde de etkili olduğu, ancak borsaların fiyat oynaklığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Yunanistan ekonomisi, Atina Menkul Kıymetler Borsası (ATHEX) endeksi, Atina Menkul Kıymetler Borsası endeksindeki oynaklık, ekonomi politikalarındaki belirsizlikler, yapısal kırılmalı analiz, sınır testi, ardl.

Introduction

Uncertainty is the situation where it is not clear that what will happen in the short and long future based on the available information and data. In other words, it is the possibility of occurring unexpected things. The main reason for the uncertainty is the difficulty degree for giving a decision and related increasing cost of the decision.

In real life, economic units avoid uncertainty as much as possible. Because of the uncertainty, all the variables that are determinant factors for decision-makers are constantly changing in extreme volatility, and it is impossible to make an accurate estimate of what will happen even in the short term (Erdogan Cosar & Sahinoz, 2018).

If the situation is considered within the macroeconomic framework, since the confidence of all the participants that include investors, consumers, firms and even governments, in the economy that is suffering uncertainty will decrease, the economic activities of these parties will also decrease significantly or even come to a halt. In such an environment, all actors in the market will look for economic stability, and in this case, the uncertainty caused by the slowing economic activity will lead the general economy to real or financial crises (UNCTAD, 2009).

Uncertainty in the economy will limit the activities of the countries which are the biggest actor in the market, and even bring it to bankruptcy (Guterres, 2020). The Iceland case, experienced with the 2008 global financial crisis, had shown that even states could financially go bankrupt. The 2008 global financial crisis affected all the countries of the world directly or indirectly. All countries, especially the USA, where the crisis started, had to struggle with economic and political uncertainty after the crisis, which caused comments that the financial crisis has not yet ended and that the world economy will see a second bottom line.

As Knight (1921) mentioned in his book called *Risk, Uncertainty, and Profit*, risk and uncertainties have the potential to affect economic activities closely. Keynes (1936) stated that one of the most important reasons of the 1929 Great Depression lasted was the decrease of investment motivation of firms due to uncertainty in the economy.

Negative effects of global economic policy uncertainty are much more effective than positive effects. Therefore, the global economic policy uncertainty

has greater impacts on stock returns in the high-volatile environment. The global economic policy uncertainty can be regarded as a systemic risk factor and a estimator of returns of the stocks (Hoque & Zaidi, 2019).

Dash et al. (2019) stated that uncertainties in economic policies significantly affect the liquidity and profitability of stock markets. Gilal (2019) also stated that uncertainties in economic policies are an important determinant on stock returns. Alqahtani and Martinez (2020) examined the effects of the uncertainty of economic policies in the USA on the stock exchanges in the Gulf Cooperation Countries and determined that these uncertainties had long-term negative effects on stock prices in Bahrain and Kuwait. According to these results, it can be said that policy uncertainties have the potential to affect stock markets closely and it is useful to analyze these effects frequently.

In this study, the relationship between economic and political uncertainty indicators and the general economic conjuncture will be examined in the case of Greece, which is one of the countries most affected by the 2008 global financial crisis. In the section 2, previous studies on this subject included in the literature are examined. In the section 3, detailed information about data and sample structure, econometric models and methodologies used in the analysis are provided. In the section 4, the tests included in the analysis are carried out and the results are shared. Section 5 provides comments and suggestions have been made for all countries in general based on the findings obtained.

In the preliminary studies conducted, it was observed that in the current studies the effects of changes in the EPU of the USA on the stock exchanges or other macroeconomic indicators of the other countries were investigated. Although the USA is a locomotive of the world economy and the developments in this country affect other countries, it is clear that the changes in the stock market indices of the USA will be more sensitive to the policy uncertainties in itself. In this study, a much more specific analysis was made by examining the effects of the Greek EPU on the Athens stock exchange. Moreover, this analysis was also carried out not only for the stock market index but also for the volatility in the stock market index. In addition, by using the 10 different indices associated with EPU apart from using EPU, a more detailed research than the current studies in the literature was conducted. This study is expected to make significant contributions to the literature, both in terms of the variables used and the way of handling the subject. On the other hand, it is hoped to grab attention of researchers in Turkey, and also encouraging them for the creation such index as EPI and its sub-indices. Finally, it is hoped that this study will contribute to the more efficient portfolio management by drawing attention of individual and corporate stock market investors to the effects of the economic policies on the stock market and price volatility.

Literature Review

Sum (2012) analyzed the effects of economic policy uncertainties in the USA on the performance of stock markets in the Asian countries (The ASEAN Stock Market Performance and Economic Policy Uncertainty in the United States), for the 1985:02-2012:M02 period by Granger causality. Results indicate that the changes in economic policy uncertainty in the U.S. adversely affect the returns on the five ASEAN stock markets. According to the vector autoregression analyses that they applied returns on the five ASEAN stock markets negatively react to the changes in economic policy uncertainty immediately. Based on the Granger causality tests, they concluded that the changes in economic policy uncertainty in the U.S. causes the returns on the Singapore and Malaysia stock markets while the same findings cannot be observed for the case of Indonesia, Philippines and Thailand.

Liu and Zhang (2015) analyzed effects of uncertainties in economy policies on the stock market volatility through Bollerslev and Ghysels (1996) method by using the five-minute data of S&P 500 for the 1996: M01-2013: M01 period, and EPU index data of Baker et al. (2013). As a result of in sample findings, they found out that higher EPU leads to significant increases in market volatility. Moreover, they also found out based on out-of-sample findings, including EPU as an additional predictive variable into the existing volatility prediction models significantly improves forecasting ability of these models.

Li et al. (2015) analyzed the effects of uncertainty in economic policies in China and India on stock returns, using the Bootstrap Rolling Window Causality test using data from China's 1995: M02 - 2013: M02 period, India's 2003: M02-2013: M02 period. Bidirectional causal relationships were found between EPU and stock returns in several sub-periods rather than in the entire sample period. They also stated that the generally relationship between EPU and stock returns is determined as not strong for these two emerging countries.

Asteriou and Sarantidis (2016) analyzed the relationships between political instability and stock market returns using EFA, PCA and GARCH-M methods, based on data from the 18 OECD countries for the period 1993 - 2013. They found that political instability had direct and indirect effects on the returns of the banking sector stocks and on the stock market in general. However, they determined that the general trend was towards a decrease in stock market index and stock market return due to increasing political instability.

Moore (2017) examined the effects of economic uncertainty in Australia on real economic magnitudes by using the VAR method. He found that investments and employment in this country decreased when economic uncertainty increased. Similarly, it has been found that increases in economic uncertainty reduce household savings and spending on durable consumer goods and tend to be more cautious in environments of uncertainty. The author also

stated that economic uncertainties are an important independent variable regarding the shape of the economy in the future.

Baker et al. (2016) analyzed the effects of uncertainties in economic policies on economic activities in the USA using the Panel VAR method for the period 1985: M01-2014: M12. As a result of the study, it is determined that the increase in uncertainties in the economic policies has an impact on the price volatility in the stock exchange and reduces the investments and employment. These effects are observed to be greater, especially in the defense, health, finance and infrastructure sectors.

Hatipoglu and Sekmen (2018), analyzed the effects of selected risk indicators on Islamic Stock Market Turkey by using data of 2002: M05-2018: M02 period with GARCH method and they suggest that USD significantly affect the risk level of the Islamic Stock Exchange Index. Also, the findings in their study show that the volatility of the Islamic Stock Exchange Index is more sensitive to changes in the dollar exchange rate than the economic and political uncertainties index and the VIX index. As a result, while the appreciation of the US dollar in the world decreased the volatility of the Islamic stock markets, they found that the depreciation in the dollar caused the volatility to increase in the Islamic stock markets.

Hardouvelis et al. (2018) examined the relationships between the indicators of the Greek economy and the uncertainty indicators for the period 1998-2017. They identified a close interaction between uncertainties in economic and political environment and the economic crises in Greece. They found a positive correlation between increases in uncertainty indices and crisis risk. The researchers determined that the increase in uncertainty in economic policies caused decreases in investments, industrial production, national income, employment, household deposits, economic sensitivity, and the stock market while it causes an increase in bond interest rates.

Dash et al. (2019), analyzed the effects of uncertainties in economic policies on stock market liquidity within the framework of ω -frequency approach by using the data of G7 countries (Canada, France, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom, and the United States) 2000: M01-2017: M07 period. Based on findings of their study, only Canada shows a two-way causality between EPU and ILLIQ. Also, they observed the nonlinear causality from EPU to HLS for the United Kingdom, while, they also found out nonlinear causality from EPU to ILLIQ in Canada and France. They stated that both linear and nonlinear causality from (il)liquidity to EPU is quite obvious for Canada.

Gilal (2019) estimated the effects of US economic policy uncertainty on the return of the stock market in Indonesia using OLS based regression using the data of 2000: M01-2017: M12 and found that the uncertainties in question negatively affect the stock returns in this country.

Li et al. (2019), analyzed the effects of uncertainties in economic policies (economic policy uncertainty (EPU)) on the Chinese stock market (Shanghai Stock Exchange Composite Index (SSEC) and price volatility in the stock markets of G7 countries, using the principal component analysis (PCA) method, 1997: M01 - 2018 :M05 period. According to the results of the analysis, they determined that the increases in the EPU had a negative effect on forecasting in the future in China and some G7 countries.

Ulusoy and Pirgalip (2019) analyzed the causal relationship between economic policy uncertainty and stock returns using panel data analysis based on the data of the 21 countries for 2005: M03-2019: M03 period. The results obtained in the analysis revealed that exchanges determine the triggering role in the context of emerging markets, while in most developed markets there is no causality relationship between EPU and stock returns.

Li et al. (2020) analyzed the effects of economic policy uncertainty in the USA on the stock markets in China and India with the time-frequency domain method for the 1997 – 2018 period. The findings reveal that the interaction between EPU in the U.S. and stock returns in China and India is not found strong in the short term but in the long term it gradually becomes stronger, particularly when important financial events happen. In short term, they didn't find out Granger causality but in mid and long term they found unidirectional or bidirectional causality.

When the studies in the literature are analyzed, it is seen that there is no study examining the relationship between the policy uncertainty and the stock market for Greece. In this respect, this study will fill an important gap in the literature. In addition, the studies in the literature generally show that the effects of economy policy uncertainty in the USA on the stock markets of other countries. This is because the EPU index is not prepared for every country. In this study, the effects of EPU and other uncertainty indices calculated for Greece on the Athens stock exchange are examined and a more effective study is created. In this respect, the study differs from its counterparts in the literature.

Data and Methodology

In this study the relationship between economic and political uncertainties and the Athens Stock Exchange (ASE) index values and volatility (VOL) experienced in this stock exchange is investigated during 2005: M01-2019: M11 period.

Data Set and Sample Construction

In order to analyze the effects of economic and political uncertainties on the ASE and its volatility following data are used shown in Table 1.

Table 1. Data Used in the Analysis

Variable	Abbreviation	Purpose of usage	Source
Athens Stock Exchange Index	ASE	Dependent variable 1	ADVFN (2020)
Volatility in the Athens Stock Exchange Index	VOL	Dependent variable 2	Calculated by the author with the help of Equation (3) by using data obtained from ADVFN (2020).
Economic Policy Uncertainty	EPU	They are used as independent variables to reveal the effects of economic and political uncertainties on the Athens Stock Exchange Index.	Hardouvelis et al. (2019).
Economic Uncertainty	EU		
Political Uncertainty	POLU		
Monetary Policy Uncertainty	EPUM		
Fiscal Policy Uncertainty	EPUF		
Public Debt Uncertainty	EPUD		
Tax Uncertainty	EPUT		
Currency Uncertainty	EPUC		
Banking Uncertainty	EPUB		
Pension Uncertainty	EPUP		

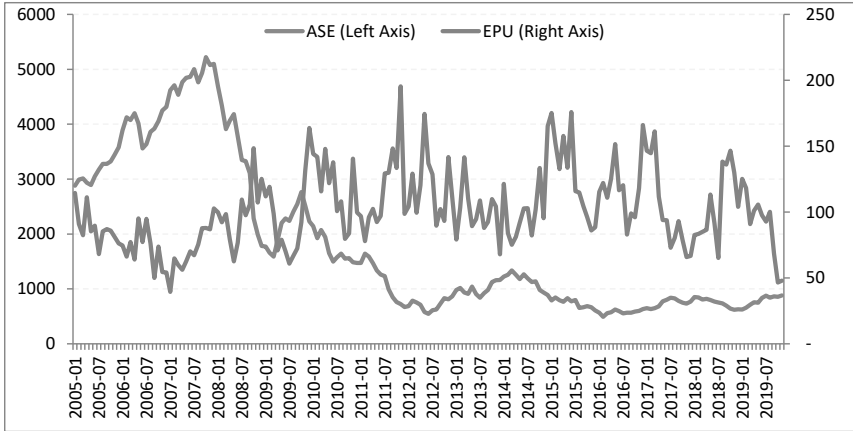
The uncertainty indices in Table 1 have been obtained by scanning keywords¹ that associate uncertainty terms and are included in the more than 500 thousand issues of 4 major newspapers² published in Greece by Hardouvelis et al. (2019). They arranged and normalized the numbers obtained from scanning and converted them into different indices. To prepare these indices Hardouvelis et al. (2019) used an approach developed by Baker et al. (2016) in the calculation Economic Policy Uncertainty index in the USA as the base method. Natural logarithms³ of all the series obtained are used in the analyses. Descriptive statistics of the data set are provided in Appendix 1 and correlation matrices in Appendix 2. Also, in order to shed more light on the subject, the relations between the Athens Stock Exchange Index (ASE) values and the arithmetic mean of the 10 uncertainty indices (EPU) used in the analysis are presented in Graph 1.

1 For example, in order to detect uncertainty; The words uncertainty (“αβεβαιότητα”), vagueness (“ασάφεια”), doubt (“αμφιβολία”), concern (“ανησυχία”) were scanned. For details of these words and index calculation method, see: Hardouvelis et al. (2019).

2 These newspapers are: To Vima, Ta Nea, Naftemporiki and Kathimerini.

3 Taking the logarithms of the series is to avoid the heteroscedasticity problem as a result of the analysis to be made.

Graph 1. Interaction between Athens Stock Exchange Index and Uncertainty in Economic Policies

Source: It is created by the author using data from ADVFN (2020) and Hardouvelis et al. (2019).

The first thing that attracts attention in Graph 1 is that the Athens Stock Exchange started to decrease rapidly with the leading effects of the 2008 crisis after reaching the peak value with 5221 points in 2007: M10, and during external debt crisis period fell to its lowest level with 546 points in 2012: M06 and continues at these levels. 90% of the depreciation is enough to reveal the depth of the crisis in this country.

Model

In this study, two basic models are created to analyze the effects of uncertainty indices on the stock market.

$$\ln ASE_t = \beta_0 + \beta_1 \ln UI_{it} + e_t \tag{1}$$

$$\ln VOL_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln UI_{it} + u_t \tag{2}$$

Here the UI is the Uncertainty Index, which will be replaced by (1) EPU, ..., (10) EPUD values in Table 1, respectively. Thus, 20 different models will be estimated in the study. e_t and u_t ; refer to the series of error terms which its mean is zero, the variance is fixed and is free from econometric problems.

Methodology

In this study, the effects of economic and political uncertainties in Greece on the Athens Stock Exchange Index (ASE) and the volatility of this index (VOL) are analyzed separately. The volatility of the Athens Stock Exchange Index

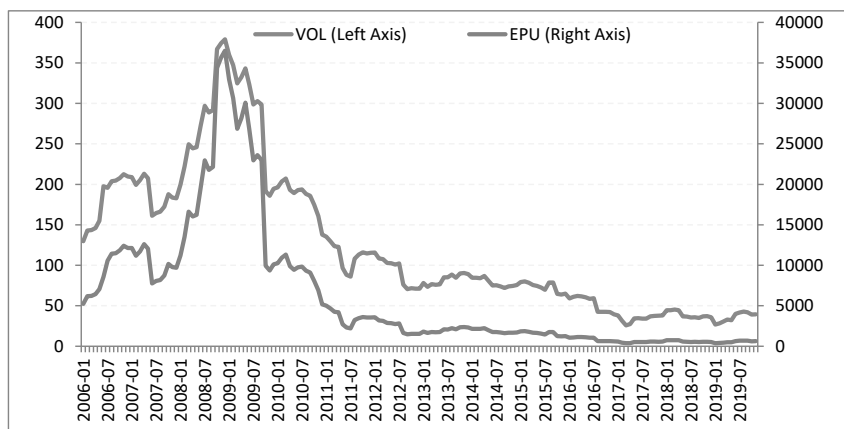
is calculated by authors through using Equation (3) based on Chowdhury (1993) volatility calculation method.

$$VOL_t = \left[\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (ASE_{t+i-1} - ASE_{t+i-2})^2 \right]^{1/2} \tag{3}$$

Equation (3) calculates the moving average of ASE for the previous m period. The functioning of the method can be summarized as follows: Firstly, ASE volatility is calculated for the period from m to $m + 1$, then the exchange rate volatility is calculated for the period from $m + 1$ to $m + 2$ and this will be continued until the final period (Sevim and Dogan, 2016: 308). Here, how many days are covered as m is depending on the preference of the authors, according to the structural conditions of the country and the policies being implemented. Generally, in the literature, it is considered as 8 or 12 (Tari and Yildirim, 2009: 98). In the data set, observation disappears (missing value) as much as the m value selected from the beginning. In this study, m is taken as 12. As a result of this transformation, the analysis period of the study has become 2006: M01-2019: 11.

Relationships between the calculated volatility series and the arithmetic mean of the 10 uncertainty indices (EPU) used in the analysis are presented in Graph 2.

Graph 2. Interaction between Volatility in Athens Stock Exchange and Uncertainty in Economic Policies

Source: It is created by the author using data from ADVFN (2020) and Hardouvelis et al. (2019).

served clearly. In other words, as uncertainties in economic policies increase in this country, volatility in the stock market will respond positively. This volatility will harm the economy of the country, which will decrease the return on the stock market.

In this study, the stationarity of the series is investigated with Kapetanios (2005) m breaking unit root test, and the existence of cointegration between the series included in the models are analyzed with the Border Test developed by Pesaran, Shin, and Smith (2001). Long and short term analyzes are carried out by the ARDL method.

Test Results

Unit Root Test

During the analysis period, many events occurred that closely affected the Greek economy. These events are respectively the 2008 global economic crisis, the 2010 debt crisis, austerity policies, the structural reforms (MFO, 2019) in return for 331 billion Euros of aid received from the EU Central Bank, the European Union and the IMF, discounting in pensions up to %30 and protest demonstrations that started later. Since such events occur during the analysis period, it is highly likely that structural breaks may exist in the series.

In such cases, unit root tests to be performed without considering the structural breaks in the series may give misleading results. For this reason, the stationarity of the series has been investigated by multiple structural break unit root test developed by Kapetanios (2005). In this test, m structural breaks are allowed, and the number of structural breaks and dates of the structural breaks is determined internally (Arı & Ozcan, 2015: 34). In order to test the stability of a Y series, Kapetanios (2005) test is performed with the help of Equation (4):

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m_1} \beta_{3i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m_2} \beta_{4i} DU_{it} + \sum_{i=1}^{m_2} \beta_{4i} DT_{it} + \epsilon_t \quad (4)$$

Here m_1 and m_3 are the optimum lag lengths that can be determined using the Akaike or Schwarz information criteria.

DU_{it} ; it is a dummy variable that determines the structural breaks in the constant term and is organized as in Equation (5):

$$DU_{it} = \begin{cases} 1, & t > T_{b,i} \\ 0, & \text{Other Cases} \end{cases} \quad (5)$$

DT_{it} ; it is the dummy variable that represents the structural breaks in the trend and is defined as in Equation (6):

$$DT_{it} = \begin{cases} t - T_{b,i} & t > T_{b,i} \\ 0, & \text{Other Cases} \end{cases} \quad (6)$$

Kapenianos (2005) hypotheses tested in structural break unit root test:

H_0 : Series is not stationary under structural breaks

H_1 : Series is stationary under structural breaks

Kapetanios (2005) multiple structural break unit root test was applied to the variables to be used in the study and the findings obtained are presented in Table 2. In addition, the graphics obtained from this process are included in Appendix 3.

Table 2. Kapetanios (2005) Multiple Structural Break Unit Root Test Results

Series	Test Statistics	Structural Breaking Date	Critical Values		
			%1	%5	%10
LnASE	-3.794	2007:M12; 2011:M02	-5.653	-5.036	-4.737
LnVOL	-4.557	2007:M12; 2009:M05	-5.653	-5.036	-4.737
LnEPU	-6.558***	2007:M07; 2014:M11; 2017:M03; 2019:M06	-5.954	-5.367	-5.089
LnEU	-6.833***	2007:M05; 2017:M04; 2019:M06	-5.847	-5.234	-4.941
LnPOLU	-7.673	2011:M11; 2012:M06; 2014:M06; 2016:M08; 2018:M07	-9.039	-8.343	-8.016
LnEPUM	-8.164**	2007:M05; 2009:M02; 2012:M08; 2013:M12	-8.243	-7.736	-7.426
LnEPUF	-7.575***	2008:M05; 2019:M06	-5.653	-5.036	-4.737
LnEPUD	-8.649***	2007:M04; 2009:M09; 2017:M07	-7.401	-7.006	-6.686
LnEPUT	-5.470***	2008:M06	-4.899	-4.354	-4.078
LnEPUC	-3.751	2009:M09	-4.899	-4.354	-4.078
LnEPUB	-7.042***	2007:M05; 2017:M03; 2019:M06	-5.847	-5.234	-4.941
LnEPUP	-9.083***	2009:M10; 2011:M08; 2015:M01; 2017:M03; 2018:M07	-9.039	-8.343	-8.016
ΔLnASE	-9.972***	2007:M07; 2008:M11	-6.587	-6.113	-5.847
ΔLnVOL	-11.363***	2007:M05; 2008:M09	-6.587	-6.113	-5.847
ΔLnPOLU	-12.791***	2012:M04; 2018:M06	-6.587	-6.113	-5.847
ΔLnEPUC	-13.035***	2007:M04; 2009:M06; 2017:M11	-7.401	-7.006	-6.686

Note: ** and *** indicate that the series are stationary at 5% and 1% levels, respectively. Optimum lag lengths are determined according to Hannan Quin Information Criterion (HQIC). Δ shows that the first-order difference of the series has been taken.

According to the findings in Table 2; some of the series are stationary in their level values, while others become stationary only when their first difference is taken. In other words, the series have a mixed combination between I (0) and I (1). Considering the structural break dates determined by Kapetanios (2005) test; the effects of following events on Greece Economy can be seen clearly respectively;

- *The preliminary & backward effects of the 2008 global economic crisis,*
- *The debt crisis and anti-government demonstrations in streets during 2010-2012,*
- *Termination of the Financial Aid Agreement signed between the EU Institutions and the IMF and Greece in 2018 and*
- *Finally, the statement made by Tsipras: Greece regaining independence to determine its own future (MFO, 2019).*

Cointegration Test

In analyses with series, which are not stationary at the level values, spurious regression problems may be encountered (Granger and Newbold, 1974). Engle and Granger (1987) stated that in order to overcome this problem, the existence of a cointegration relationship between the series should be tested before proceeding to regression analysis and stated that if the series cointegrated, there will be no problem in the analyzes to be performed. When the series is stationary from different levels, the existence of a cointegration relationship between such series is examined by the Boundary Test method developed by Pesaran, Shin, and Smith (2001). Models used in this study to perform Boundary Test:

$$\Delta \ln ASE_t = \theta_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \theta_{1j} \Delta \ln ASE_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \theta_{2j} \Delta \ln UI_{t-j} + \theta_3 \ln ASE_{t-1} + \theta_4 \ln UI_{t-1} + e_t \quad (7)$$

$$\Delta \ln VOL_t = \gamma_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \gamma_{1j} \Delta \ln VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \gamma_{2j} \Delta \ln UI_{t-j} + \gamma_3 \ln VOL_{t-1} + \gamma_4 \ln UI_{t-1} + u_t \quad (8)$$

Here p_1 and p_2 ; are the optimum lag lengths that can be determined with the help of Akaike or Schwarz Information Criteria. In the Boundary Test, a Wald test is performed and a F statistic is obtained by restricting the level values of the series with period lag coefficients (θ_3 ve θ_4).

It is decided that there is cointegration between the series when F statistics is greater than the critical value of the upper limit is used in Pesaran et al. (2001) study, and when F statistics is less than the lower limit value then it is decided that there is no cointegration relationship between the series and when the results remain between the lower and upper limit values, neither

cointegration nor non-cointegration can be mentioned therefore researchers become on indifference line (Belloumi, 2014).

Boundary Test hypotheses;

$H_0: \theta_3 = \theta_4 = 0$ There is no cointegration.

$H_1: \theta_3 \neq \theta_4 \neq 0$ There is cointegration.

In this study, the Border Test was performed separately for the series in each model and the results obtained are presented in Table 3. Structural breaking dates in cointegration equations were determined by Bai-Perron (2003) multiple structural change method and those findings are given in the last column of Table 3.

Table 3. Cointegration Test Results and Structural Break Dates in Models

		F-statistic	Boundary Test Critical Values						Structural Break Dates in Cointegration Equations
			Lower Bounds			Upper Bounds			
			10%	5%	1%	10%	5%	1%	
The dependent variable ASE	Model 1	3.87*	3.11	3.62	4.94	3.51	4.16	5.58	2008:M08; 2011:M05; 2015:M07
	Model 2	16.11***	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M08; 2011:M05; 2015:M07
	Model 3	5.36**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M10; 2011:M05; 2013:M06; 2015:M07; 2017:M08
	Model 4	4.35**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M04; 2011:M06; 2015:M01
	Model 5	5.87**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M10; 2011:M05; 2013:M06; 2015:M07
	Model 6	4.58**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M10; 2011:M06; 2015:M04; 2017:M05
	Model 7	3.60*	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2008:M09; 2011:M06; 2015:M07
	Model 8	6.95***	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M10; 2011:M08; 2015:M08
	Model 9	13.73***	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M10; 2011:M05; 2013:M06; 2015:M08
	Model 10	2.21	5.72	6.82	9.17	6.45	7.67	10.24	2008:M08; 2011:M05; 2015:M01
The dependent variable VOL	Model 1	5.10**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2009:M04; 2011:M05; 2014:M06; 2016:M08
	Model 2	5.09**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2009:M04; 2011:M05; 2014:M06; 2016:M08
	Model 3	4.64**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M08; 2010:M07; 2012:M08; 2016:M08
	Model 4	4.74**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2008:M02; 2010:M07; 2012:M08; 2016:M08
	Model 5	4.64**	3.11	3.74	5.15	3.61	4.30	5.91	2009:M04; 2011:M05; 2014:M06; 2016:M08
	Model 6	4.66**	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2008:M02; 2010:M12; 2014:M06; 2016:M08
	Model 7	5.05**	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2009:M04; 2011:M05; 2014:M06; 2016:M08
	Model 8	4.74**	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2008:M02; 2010:M12; 2014:M07; 2016:M08
	Model 9	5.34**	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2009:M04; 2011:M05; 2014:M06; 2016:M08
	Model 10	4.67**	3.02	3.62	3.94	3.51	4.16	5.58	2008:M02; 2010:M12; 2016:M08

Note: *, ** and *** indicate that there is a cointegration relationship between the variables in the model at the level of 10%, 5%, and 1%, respectively. The critical values in the table are the critical values that are produced based on the actual sample size by using the Eviews 10 program. Since series are created by months, max. the lag length was taken as 12, the optimum lag lengths are determined automatically by using the Akaike information criterion. Structural breaking dates are detected automatically under the Bai-Perron tests of L+1 vs. L sequentially determined breaks option. In this process, trimming value is taken as 0.15.

According to the results in Table 3, there is a cointegration relationship of at least 10% significance level between the series in all models except Model 10, where the dependent variable is ASE. In this case, there will be no spurious regression problem in the estimation of these models. However, for Model 10, where cointegration cannot be detected, the same situation is not valid and therefore estimates for this model will not be made. When the findings obtained up to now are generally evaluated; there is a long-term movement (cointegration) between the stock market index (ASE) and the volatility (VOL) of this stock market and the uncertainty indicators in the Greek economy.

Considering the structural breaking dates determined by Bai-Perron (2003) method; the effects of the following cases on the uncertainty in the stock market and the country are clearly observed:

- The 2008 global economic crisis,
- The foreign debt crisis in 2010-2012 and the structural reforms tried to be implemented,
- The latest aid agreement signed with the European Stability Mechanism (ESM) in 2015 (through this agreement 61.9 Billion Euros is granted to the Greek economy). These dates are included in long and short term analyzes with dummy (artificial) variables. While creating dummy variables, 1 is given to the structural break dates and 0 to other years.

Long Term Analysis

Long-term analyzes for cointegration models are carried out by using the following models based on the ARDL method:

$$LnASE_t = \theta_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \theta_{1j} LnASE_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \theta_{2j} LnUI_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=0}^{p_3} \delta_{ij} K_{t-j} + e_t \quad (9)$$

$$LnVOL_t = \gamma_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \gamma_{1j} LnVOL_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \gamma_{2j} LnUI_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=0}^{p_3} \gamma_{ij} K_{t-j} + u_t \quad (10)$$

Where P_1 , P_2 and P_3 : are optimum lag lengths and determined using Akaike information criteria. K_i :Refers to artificial variables created for each model, and k represents the number of dummy variables in each model. In these estimations made with the ARDL model, the long-term coefficients are determined with the help of the following equations (Johnston and Dinardo, 1997):

$$\theta_2 = \frac{\sum_{j=0}^{P_2} \theta_{2j}}{1 - \sum_{j=1}^{P_1} \theta_{1j}} \quad (11)$$

$$\delta_i = \frac{\sum_{j=0}^{P_3} \delta_{ij}}{1 - \sum_{j=1}^{P_1} \theta_{1j}} \quad (12)$$

In this study, long-term analyzes are made with the ARDL method and the findings obtained are presented in Tables 4 and 5.

Table 4. Long Term Analysis Results (Dependent Variable: ASE)

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
<i>LnEPU</i>	-2.80** (0.03)	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>LnEU</i>	-	-1.26* (0.09)	-	-	-	-	-	-	-
<i>LnPOLU</i>	-	-	-1.79*** (0.00)	-	-	-	-	-	-
<i>LnEPU</i>	-	-	-	-2.30* (0.06)	-	-	-	-	-
<i>LnEPUF</i>	-	-	-	-	-2.36*** (0.00)	-	-	-	-
<i>LnEPUD</i>	-	-	-	-	-	-1.65* (0.05)	-	-	-
<i>LnEPUT</i>	-	-	-	-	-	-	-1.93*** (0.00)	-	-
<i>LnEPU</i>	-	-	-	-	-	-	-	-1.53** (0.04)	-
<i>LnEPUB</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-2.92*** (0.00)
<i>K_{2008.M04}</i>	-	-	-	-31.82*** (0.00)	-	-	-	-	-
<i>K_{2008.M08}</i>	-34.80*** (0.00)	-74.63*** (0.00)	-	-	-	-	-	-	-
<i>K_{2008.M09}</i>	-	-	-	-	-	-	-2.17 (0.79)	-	-
<i>K_{2008.M10}</i>	-	-	-5.94 (0.41)	-	-7.08** (0.01)	-3.76 (0.74)	-	-14.69* (0.06)	-7.66** (0.02)
<i>K_{2011.M05}</i>	-53.69*** (0.00)	-100.75*** (0.00)	-21.19** (0.02)	-	-9.26** (0.04)	-	-	-	-21.68** (0.01)
<i>K_{2011.M06}</i>	-	-	-	-36.59*** (0.00)	-	-16.46 (0.14)	-12.90 (0.13)	-	-
<i>K_{2011.M08}</i>	-	-	-	-	-	-	-	-14.91 (0.24)	-
<i>K_{2013.M06}</i>	-	-	-6.29** (0.04)	-	-5.84** (0.01)	-	-	-	-6.13** (0.03)
<i>K_{2015.M01}</i>	-	-	-	-32.10*** (0.00)	-	-	-	-	-
<i>K_{2015.M04}</i>	-	-	-	-	-	-10.41 (0.26)	-	-	-
<i>K_{2015.M07}</i>	-35.31*** (0.00)	-64.05*** (0.00)	-17.93** (0.03)	-	-11.99** (0.04)	-	-9.90 (0.18)	-	-22.22* (0.07)
<i>K_{2015.M08}</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>K_{2017.M05}</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>K_{2017.M08}</i>	-	-	-7.33* (0.08)	-	-	-5.03 (0.27)	-	-	-
Model Diagnostic Tests									
<i>R²</i>	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99
<i>R²</i>	0.99	0.99	0.99	0.98	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99
<i>F</i>	406.54 (0.00)	414.19 (0.00)	541.51 (0.00)	697.62 (0.00)	802.14 (0.00)	715.86(0.00)	515.19 (0.00)	700.08 (0.00)	780.30 (0.00)
<i>DW</i>	2.01	1.97	1.97	1.99	2.04	1.96	1.95	2.08	1.94
<i>χ²_{BG}</i>	0.27 (0.87)	1.37 (0.50)	0.13 (0.93)	1.97 (0.37)	1.33 (0.51)	1.85 (0.39)	1.58 (0.45)	1.86 (0.17)	0.52 (0.77)
<i>χ²_{BP}</i>	41.81 (0.86)	34.73 (0.95)	27.59 (0.93)	15.81 (0.82)	17.55 (0.78)	15.02 (0.89)	17.11 (0.99)	18.81 (0.87)	19.71 (0.80)
<i>χ²_{FB}</i>	0.75 (0.68)	1.94 (0.37)	0.23 (0.88)	3.48 (0.17)	2.08 (0.35)	4.90 (0.86)	3.79 (0.14)	0.61 (0.73)	0.81 (0.16)
<i>χ²_{RR}</i>	3.79 (0.54)	5.96 (0.16)	4.24 (0.41)	3.84 (0.51)	0.13 (0.71)	0.82 (0.36)	3.05 (0.083)	2.27 (0.13)	1.27 (0.25)

Note: *, ** and *** indicate that the relevant coefficient is significant at the level of 10%, 5% and 1%, respectively. *DW*; Durbin-Watson autocorrelation test, *χ²_{BG}*; Breusch - Godfrey autocorrelation test, *χ²_{BP}*; Pagan - Godfrey heteroscedasticity test, *χ²_{FB}*; Jarque - Bera normality test, *χ²_{RR}*; Ramsey - Reset a test for functional form misspecification.

Table 5. Long Term Analysis Results (Dependent Variable: VOL

Variables (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
<i>LnEPU</i>	0.44* (0.08)	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>LnEU</i>	3.89*** (0.03)	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>LnPOLU</i>	-	-1.96 (0.19)	-	-	-	-	-	-	-
<i>LnEPUM</i>	-	-	-0.20 (0.74)	-	-	-	-	-	-
<i>LnEPUF</i>	-	-	-	0.90** (0.04)	-	-	-	-	-
<i>LnEPUD</i>	-	-	-	-	0.009*** (0.00)	-	-	-	-
<i>LnEPUT</i>	-	-	-	-	-	5.63** (0.02)	-	-	-
<i>LnEPUC</i>	-	-	-	-	-	-	0.02*** (0.00)	-	-
<i>LnEPUB</i>	-	-	-	-	-	-	-	1.04*** (0.00)	-
<i>LnEPUP</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	0.90** (0.04)
<i>K</i> _{2008.M02}	-	-	37.73** (0.01)	-	36.96*** (0.00)	-	40.37*** (0.00)	-	44.79*** (0.00)
<i>K</i> _{2008.M08}	-	16.00*** (0.00)	-	-	-	-	-	-	-
<i>K</i> _{2009.M04}	-73.72*** (0.00)	2285.67 (0.19)	-	-79.57 (0.12)	-	-16.94** (0.02)	-	-70.89*** (0.00)	-
<i>K</i> _{2010.M07}	-	-	0.84 (0.79)	-	-	-	-	-	-
<i>K</i> _{2010.M12}	-	-	-	-	-13.76*** (0.00)	-	-14.12*** (0.00)	-	-12.82** (0.01)
<i>K</i> _{2011.M05}	-17.81*** (0.00)	288.39 (0.19)	-	-19.20* (0.07)	-	-28.73** (0.01)	-	-18.13*** (0.00)	-
<i>K</i> _{2012.M08}	-	-18.17*** (0.00)	-11.52** (0.03)	-	-	-	-	-	-
<i>K</i> _{2014.M07}	1.42*** (0.00)	-102.57 (0.19)	-	1.44 (0.16)	0.27*** (0.00)	1.38** (0.03)	-0.09*** (0.00)	1.32*** (0.00)	-
<i>K</i> _{2016.M08}	-13.63*** (0.00)	-	-36.20** (0.01)	-14.97* (0.06)	-40.45*** (0.00)	-27.92** (0.01)	-41.87*** (0.00)	-13.88*** (0.00)	-45.38*** (0.00)
<i>K</i> _{2017.M08}	-	-35.14* (0.06)	-	-	-	-	-	-	-
Model Diagnostic Tests									
<i>R</i> ²	0.99	0.98	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99
<i>R</i> ²	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98
<i>F</i>	204.44 (0.00)	827.76 (0.00)	1435.96 (0.00)	601.57 (0.00)	204.47 (0.00)	198.53 (0.00)	654.07 (0.00)	437.30 (0.00)	650.29 (0.00)
<i>DW</i>	1.93	1.94	1.96	2.05	1.92	2.04	1.92	2.04	1.93
<i>χ</i> ₆ ²	1.67 (0.43)	1.04 (0.59)	1.39 (0.49)	0.94 (0.62)	1.69 (0.42)	0.48 (0.78)	1.63 (0.44)	0.39 (0.82)	1.72 (0.42)
<i>χ</i> _{BP} ²	3.66 (0.99)	4.64 (0.99)	0.91 (0.99)	3.38 (0.94)	4.69 (0.96)	3.08 (0.99)	7.46 (0.99)	11.43 (0.99)	4.32 (0.97)
<i>χ</i> _B ²	2.94 (0.31)	3.29 (0.15)	4.19 (0.12)	4.02 (0.29)	3.73 (0.15)	4.95 (0.30)	1.40 (0.49)	3.57 (0.22)	2.52 (0.23)
<i>χ</i> _{RR} ²	0.04 (0.83)	0.47 (0.49)	3.89 (0.15)	0.36 (0.54)	2.47 (0.11)	1.44 (0.36)	0.06 (0.79)	3.38 (0.21)	1.40 (0.23)
<i>χ</i> _{RR} ²									3.15 (0.07)

Note: *, ** and *** indicate that the relevant coefficient is significant at the level of 10%, 5% and 1%, respectively. *DW*; Durbin-Watson autocorrelation test, *χ*₆²; Breusch - Godfrey autocorrelation test, *χ*_{BP}²; Breusch - Pagan - Godfrey heteroscedasticity test, *χ*_B²; Jarque - Bera normality test, *χ*_{RR}²; Ramsey - Reset a test for functional form misspecification.

According to the findings in Table 4, when the political and economic uncertainties in Greece increase, Athens Stock Exchange Index (ASE) decreases. The types of uncertainty that have the greatest impact are uncertainty in economic policies (EPU), uncertainty in monetary policies (EPUM), uncertainty in fiscal policies (EPUF) and uncertainties in the banking system (EPUB). The results obtained at this stage of the study show consistency with the findings of the studies included in the literature such as Asteriou and Sarantis (2016) and Hardouvelis et al. (2018). It is observed that the 2008 global economic crisis, the foreign debt crisis occurred in this country in 2011 and the last aid agreement signed with the European Stability Mechanism (ESM) in 2015 also has a decreasing effect on the stock market index in this country. During the 2015-2017 period, cuts in up to 40% increases observed in tax rates seem to have affected the Athens Stock Exchange in some models positively and in other models in a negative way. Model reliability tests reveal that the analyzes are reliable.

According to the findings in Table 5, when the political and economic uncertainties in Greece increase, the volatility (VOL) in the Athens Stock Exchange Index increases. The types of uncertainty where this effect is greatest are economic uncertainty (EU), uncertainties in tax policies (EPUT) and uncertainties in banking policies (EPUB). The result obtained at this stage of the study is consistent with the results of Baker et al. (2016) study. It is seen that the 2008 global economic crisis, the foreign debt crisis observed during the 2010-2012 period and the negative developments in the Greek economy in 2014 increased the volatility in the stock market of this country. It is seen that the end of the structural reform agreement signed with the EU in 2016 has a decreasing effect on the stock market volatility. Model reliability tests reveal that the analyzes are reliable.

Short Term Analysis

There may be some small deviations in the short term between the series, in which cointegration is detected and acting together in the long term. The disappearance of these deviations in the short run between the series will show that the error correction mechanism of the model is working truly and the analyzes performed are reliable. In this study, ARDL model is used to reveal the short-term relationships between the series. Models used for this purpose:

$$\Delta \ln ASE_t = \theta_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \theta_{1j} \Delta \ln ASE_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \theta_{2j} \Delta \ln UI_{t-j} + \sum_{l=1}^k \sum_{j=0}^{p_3} \delta_{lj} \Delta K_{t-j} + \psi_i ECT_{it-1} + e_t \quad (11)$$

$$\Delta \ln VOL_t = \gamma_0 + \sum_{j=1}^{p_1} \gamma_{1j} \Delta \ln VOL_{t-j} + \sum_{j=0}^{p_2} \gamma_{2j} \Delta \ln UI_{t-j} + \sum_{l=1}^k \sum_{j=0}^{p_3} \gamma_{lj} \Delta K_{t-j} + \varphi_i ECT_{it-1} + u_t \quad (12)$$

P_1, P_2 ve P_3 ; refer to optimum lag lengths and can be determined using Akaike or Schwarz information criteria. ECT_{t-1} , is error correction terms derived from long-term analysis. As a result of the short-term analysis to be made, statistically significant the coefficients of these terms indicate that the error correction mechanism of the relevant model is working correctly (Clements, 2019). In the study, short term analyzes are also made with the ARDL method and the findings obtained are presented in Table 6 and Table 7.

Table 6. Short Term Analysis Results (Dependent Variable: ΔASE)

Variable	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
$\Delta LnEPU$	-0.12*** (0.00)	-	-	-	-	-	-	-	-
$\Delta LnEU$	-	-0.14*** (0.00)	-	-	-	-	-	-	-
$\Delta LnPOLU$	-	-	-0.11*** (0.00)	-	-	-	-	-	-
$\Delta LnEPUD$	-	-	-	-	-	-0.03** (0.01)	-	-	-
$\Delta LnEPUC$	-	-	-	-	-	-	-	-0.07*** (0.00)	-
$\Delta K_{2008:M04}$	-	-	-	0.08 (0.18)	-	-	-	-	-
$\Delta K_{2008:M08}$	0.02 (0.64)	0.04 (0.38)	-	-	-	-	-	-	-
$\Delta K_{2008:M09}$	-	-	-	-	-	-	-0.09 (0.55)	-	-
$\Delta K_{2008:M10}$	-	-	-0.22*** (0.00)	-	-0.08 (0.10)	-0.25*** (0.00)	-	-	-
$\Delta K_{2011:M05}$	0.66*** (0.00)	-0.08 (0.15)	-0.10* (0.05)	-	-0.08 (0.10)	-	-	-	-0.10* (0.07)
$\Delta K_{2011:M06}$	-	-	-	-0.03 (0.60)	-	-0.02 (0.69)	-0.03 (0.62)	-	-
$\Delta K_{2011:M08}$	-	-	-	-	-	-	-	-0.14** (0.01)	-
$\Delta K_{2015:M01}$	-	-	-	-0.09 (0.14)	-	-	-	-	-
$\Delta K_{2015:M04}$	-	-	-	-	-	-0.02 (0.61)	-	-	-
$\Delta K_{2015:M07}$	0.01 (0.75)	0.04 (0.45)	-0.01 (0.78)	-	0.01 (0.75)	-	0.03 (0.62)	-	-
$\Delta K_{2015:M08}$	-	-	-	-	-	-	-	-0.22*** (0.00)	-0.20*** (0.00)
$\Delta K_{2017:M08}$	-	-	-0.05 (0.22)	-	-	-	-	-	-
ECT_{t-1}	-0.01*** (0.00)	-0.06*** (0.00)	-0.02*** (0.00)	-0.009** (0.00)	-0.03*** (0.00)	-0.01*** (0.00)	-0.02*** (0.00)	-0.01*** (0.00)	-0.02*** (0.00)
<i>Model Diagnostic Tests</i>									
R^2	0.69	0.67	0.61	0.35	0.48	0.40	0.49	0.49	0.52
\bar{R}^2	0.55	0.53	0.50	0.28	0.41	0.33	0.38	0.41	0.45
LL	262.37	257.05	252.29	213.71	228.98	219.86	231.59	233.19	238.21
DW	2.01	1.97	1.97	1.99	2.04	1.96	1.95	2.08	1.94
$\chi^2_{\beta c}$	0.27 (0.87)	1.37 (0.50)	0.13 (0.93)	1.97 (0.37)	1.33 (0.51)	1.85 (0.39)	1.58 (0.45)	1.86 (0.17)	0.52 (0.77)
$\chi^2_{\beta g}$	41.81 (0.86)	34.73 (0.95)	27.59 (0.93)	15.81 (0.82)	17.55 (0.78)	15.02 (0.89)	17.11 (0.99)	18.81 (0.87)	19.71 (0.80)
χ^2_{β}	0.75 (0.68)	1.94 (0.37)	0.23 (0.88)	3.48 (0.17)	2.08 (0.35)	4.90 (0.86)	3.79 (0.14)	0.61 (0.73)	0.81 (0.16)
χ^2_{RR}	3.79 (0.54)	5.96 (0.16)	4.24 (0.41)	3.84 (0.51)	0.13 (0.71)	0.82 (0.36)	3.05 (0.083)	2.27 (0.13)	1.27 (0.25)

Note: *, ** and *** indicate that the relevant coefficient is significant at the level of 10%, 5% and 1%, respectively. DW ; Durbin-Watson autocorrelation test, $\chi^2_{\beta c}$; Breusch - Godfrey autocorrelation test, $\chi^2_{\beta g}$; Breusch - Pagan - Godfrey heteroscedasticity test, χ^2_{β} ; Jarque - Bera normality test, χ^2_{RR} ; Ramsey - Reset a test for functional form misspecification.

Table 7. Short Term Analysis Results (Dependent Variable: ΔVOL)

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
$\Delta LnEPUC$	-	-	-	-	-	-	-	-0.02(0.10)	-	-
$\Delta LnEPUP$	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0.01 (0.35)
$\Delta K_{2008.M02}$	-	-	-	0.12*(0.08)	-	0.12*(0.09)	-	0.12(0.10)	-	0.14***(0.04)
$\Delta K_{2008.M08}$	-	-	-0.02 (0.66)	-	-	-	-	-	-	-
$\Delta K_{2009.M04}$	0.03 (0.58)	0.03 (0.63)	-	-	-0.08(0.22)	-	0.04 (0.53)	-	0.03 (0.56)	-
$\Delta K_{2010.M12}$	-	-	-	-	-	-0.13* (0.06)	-	-0.14***(0.04)	-	-0.14***(0.04)
$\Delta K_{2011.M05}$	-0.24*** (0.00)	-0.23*** (0.00)	-	-	-0.24*** (0.00)	-	-0.23*** (0.00)	-	-0.23*** (0.00)	-
$\Delta K_{2016.M08}$	-0.33*** (0.00)	-	-	-0.33*** (0.00)	-0.33*** (0.00)	-0.330.00*	-0.33*** (0.00)	-0.35*** (0.00)	-0.33*** (0.00)	-0.33*** (0.00)
ECT_{t-1}	-0.06*** (0.00)	0.002*** (0.00)	0.01*** (0.00)	-0.02*** (0.00)	-0.05*** (0.00)	0.02*** (0.00)	-0.03*** (0.00)	-0.02*** (0.00)	-0.06*** (0.00)	-0.02*** (0.00)
Model Diagnostic Tests										
R^2	0.41	0.26	0.22	0.34	0.41	0.38	0.42	0.39	0.42	0.38
\bar{R}^2	0.34	0.21	0.21	0.27	0.34	0.27	0.34	0.28	0.34	0.27
LL	204.44	187.57	185.19	193.82	204.47	198.53	204.99	200.15	1.93	198.62
DW	1.93	1.94	1.96	2.05	1.92	2.04	1.92	2.04	204.53	1.92
χ^2_{BG}	1.67 (0.43)	1.04 (0.59)	1.39 (0.49)	0.94 (0.62)	1.69 (0.42)	0.48 (0.78)	1.63 (0.44)	0.39 (0.82)	1.72 (0.42)	1.99 (0.36)
χ^2_{PG}	3.66 (0.99)	4.64 (0.99)	0.91 (0.99)	3.38 (0.94)	4.69 (0.96)	3.08 (0.99)	7.46 (0.99)	11.43 (0.99)	4.32 (0.97)	3.00 (0.99)
χ^2_B	2.94 (0.31)	3.29 (0.15)	4.19 (0.12)	4.02 (0.29)	3.73 (0.15)	4.95 (0.30)	1.40 (0.49)	3.57 (0.22)	2.52 (0.23)	2.13 (0.28)
χ^2_{RR}	0.04 (0.83)	0.47 (0.49)	3.89 (0.15)	0.36 (0.54)	2.47 (0.11)	1.44 (0.36)	0.06 (0.79)	3.38 (0.21)	1.40 (0.23)	3.15 (0.07)

Note: *, ** and *** indicate that the relevant coefficient is significant at the level of 10%, 5% and 1%, respectively. DW : Durbin-Watson autocorrelation test, χ^2_{BG} : Breusch - Godfrey autocorrelation test, χ^2_{PG} : Breusch - Pagan- Godfrey heteroscedasticity test, χ^2_B : Jarque - Bera normality test, χ^2_{RR} : Ramsey - Reset a test for functional form misspecification.

According to the findings in Table 6, uncertainties in economic policies (EPU), general economy (EU), policy implementations (POLU), public debt (EPUD) and exchange rates (EPUC) also reduce the Athens Stock Exchange Index (ASE) in the short term. Among these uncertainties, uncertainties seen in general the economy (EU) are the most influential in the short term. The 2008 global economic crisis, the foreign debt crisis that emerged in 2011, the last aid agreement signed with the European Stability Mechanism (ESM) in 2015, the cuts in pensions and increases in tax rates during the 2015-2017 period have reducing effects on the stock index. The important thing in this analysis is that the coefficients of error correction terms are found statistically significant. According to this result, error correction mechanisms of all models are working truly. In other words, the short-term deviations from the cointegration relationship disappear and the analyses made in this respect are reliable. Model reliability tests also support that the analyzes are reliable.

According to the findings in Table 7, uncertainties in the Greek economy do not affect the volatility in the Athens Stock Exchange Index (VOL) statistically in the short term. The 2008 global economic crisis has also increased the volatility in the Athens Stock Exchange Index (VOL) in the short term. The important thing in this analysis is that the coefficients of error correction terms are found statistically significant. According to this result, error correction mechanisms of all models are working truly. In other words, the short-term deviations from the cointegration relationship disappear and the analyses made in this respect are reliable. Model reliability tests also support that the analyzes are reliable.

Conclusion and Recommendations

Stock exchanges are one of the most important pioneering institutions in the financial development of countries and it is known that the development of these institutions has positive contributions to real economic activities and economic growth. Today, with the increasing global financial integration, investors from all over the world can enter the stock markets of any country. This provides a considerable portfolio investment to the countries, and the financial problems of the countries can be solved even in the short term, and their economic activities accelerate. However, when investors perceive an economic or political risk in the country, they can shift their investments to other countries in a very short time. This situation can bring countries to significant foreign exchange rates and financing problems. For this reason, it is very important for the governments to give confidence to the stock market investors and to reduce the economic and political uncertainties in their countries.

The existence of cointegration relationship between the series in the models is analyzed by the Boundary Test method developed by Pesaran et al. (2001)

and it is determined that the series in other models except one model are cointegrated. The structural breaking dates in the cointegration vector are determined by the Bai-Perron (2003) method and included in long and short term analyzes with dummy variables.

Long and short term analyzes are done by the ARDL method. In the long-term analysis, it is determined that when the political and economic uncertainties in Greece increased, the uncertainty types with the highest impact on decreasing of the Athens Stock Exchange Index are tax uncertainties (EPUT), economic uncertainties (EU) and uncertainties in banking policies (EPUB), respectively. When uncertainties in economic policies increase, stock index decreases and volatility in stock market increases. These results obtained in the literature, are consistent with the findings of Sum (2012), Baker et al. (2016) and Hardouvelis et al. (2018). In this study, in addition to the studies in the literature, a significant contribution is made to the literature by using economic policy uncertainty index directly in Greece, and by including a total of 10 uncertainty indices associated with EPU. It is found that the 2008 global economic crisis, the external debt crisis of Greece and subsequent the austerity policies (tax increases, pensions cuts, etc.) they had to implement because of Troika pressures, decreased the Athens Stock Exchange while increased its price volatility.

In the short-term analysis, it is observed that the uncertainties are also affect on the Athens Stock Exchange Index in the short term, but they have got effect less than the long run on the price volatility of the stock exchange. In this analysis, it is also determined that error correction mechanisms of all models are working.

Based on the findings obtained from this study, it can be stated that countries need to reduce uncertainty in economic policies in order to increase the return performance of stock exchanges and to decrease volatility in these exchanges.

In order not to face economic and social turbulences that emerged in Greece which is the immediate neighbor of Turkey, it is better to reduce the economic and political uncertainties and provide all kinds of legal safeguards to both domestic and foreign investors, institutional investors, companies, policy makers.

In this study, the effects of the Greek EPU and its sub-items on the Athens stock exchange are examined, and it is tried to prepare a guide for the researchers working on this subject. In the study, the importance of examining not only the stock market index but also the price volatility in the stock market has been revealed. This study is expected to make significant contributions to the literature both in terms of the variables used and the results achieved. Moreover, in this study, it is hoped to attract attention of researchers in Turkey to the EPU and its sub-index and create a similar index for Turkey and thus

much better-quality studies will be created at a later stage. Finally, it is hoped that the findings obtained from this study will attract investors, institutional investors, companies, attention to the effects of uncertainties in economic policies on stock market and stock price volatility and contribute to more efficient portfolio management. As seen from the example of Greece in this study, policymakers should not forget that they can positively affect the functioning of financial markets by reducing their uncertainties in their countries.

References

- ADVFN. (2020). ATHEX Composite Share. *GD Historical Prices*: <https://www.advfn.com/stock-market/ASI/GD/historical/more-historical-data?current=16&-Date1=01/01/09&Date2=01/20/20>, [22.01.2020].
- Ari, A. & Ozcan, B. (2015). The Stationarity of Consumption-Income Ratio: Evidence from Turkey. *Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 33(3), 23-46.
- Asteriou, D. & Sarantidis, A. (2016). Political Instability and Stock Market Return: Evidence from OECD Countries. *Economics and Business Letters*, 5(4), 113 - 124.
- Bai, J. & Perron, P. (2003). Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models. *Journal of Applied Econometrics*, 18, 1-22.
- Baker, S R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636.
- Belloumi, M. (2014). The Relationship between Trade, FDI and Economic Growth in Tunisia: An Application of Autoregressive Distributed Lag Model. *Economic Systems*, 38(2), 269-287.
- Chowdhury, A. R. (1993). Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence from Error Correction Models. *The Review of Economics and Statistics*, 75(4), 700-706.
- Clements, J. (2019). *The Error-Correction Model for Co-integrated Time Series (and checking parameter stability)*: <https://towardsdatascience.com/the-error-correction-model-for-co-integrated-time-series-and-checking-parameter-stability-a60bbdafb9e4> [30.01.2020].
- Dash, S. R., Maitra, D., Debata, B. & Mahakud, J. (2019). Economic policy uncertainty and stock market liquidity: Evidence from G7 countries. *International Review of Finance*, 1-16. DOI: 10.1111/irfi.12277
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 55(2), 251-276.
- Sahinoz, S., & Cosar, E. E. (2018). Quantifying uncertainty and identifying its impacts on the Turkish economy. *Empirica*, 47, 365-387.
- Gilal, M. (2019). *Economic Policy Uncertainty and Stock Market Returns in Indonesia*. DOI: 10.13140/RG.2.2.10905.88168
- Granger, C. W., J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111 - 120.

- Guterres, A. (2020). *World Economic Situation Prospects 2020. United Nations Conference on Trade and Development*: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wesp2020_en.pdf [16.05.2020].
- Hardouvelis, G., Karalas, G., Karanastasis, D., & Samartzis, P. (2018). Economic Policy Uncertainty, *Political Uncertainty, and the Greek Economic Crisis*: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3155172 [22.01.2020].
- Hardouvelis, G., Karalas, G., Karanastasis, D. and Samartzis, P. (2019). *Uncertainty Indices for Greece*: <http://hardouvelis.gr/hkks-uncertainty-indices-for-greece> [22.01.2020].
- Hatipoglu, M., & Sekmen, T. (2018). The Impacts of Some Selected Risk Factors on Islamic Stock Markets. *MANAS Journal of Social Studies*, 7(4), 231-240.
- Hoque, M. E., & Zaidi, M. A. S. (2019). The Impacts of Global Economic Policy Uncertainty on Stock Market Returns in Regime Switching Environment: Evidence from Sectoral Perspectives. *International Journal of Finance & Economics*, 24(2), 991-1016.
- Johnston, J., & Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. (Fourth Edition), McGraw-Hill Companies, United States.
- Kapetanios, G. (2005). Unit-Root Testing Against the Alternative Hypothesis of Up to m Structural Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 26(1), 123-133.
- Karacaer Ulusoy, M., & Pirgaip, B. (2019). The Casual Relationship between Economic Policy Uncertainty and Stock Market Returns. *Journal of Atatürk University Social Science Institute*, 23(December Special Issue), 2239-2251.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan Cambridge University Press, for Royal Economic Society in 1936.
- Knight, F. (1921). *Risk, Uncertainty, and Profit*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship: <https://ssrn.com/abstract=1496192> [22.01.2020].
- Li, Y., Ma, F., Zhang, Y., & Xiao, Z. (2019). Economic policy uncertainty and the Chinese stock market volatility: new evidence. *Applied Economics*, 51(49), 5398-5410. DOI: 10.1080/00036846.2019.1613507
- Li, X. L., Balcilar, M., Gupta, R., & Chang, T. (2016) The Causal Relationship Between Economic Policy Uncertainty and Stock Returns in China and India: Evidence from a Bootstrap Rolling Window Approach. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(3), 674-689. DOI: 10.1080/1540496X.2014.998564
- Li, R., Li, S., Yuan, D., & Yu, K. (2020) Does Economic Policy Uncertainty in the U.S. Influence Stock Markets in China and India? Time-Frequency Evidence. *Applied Economics*, 1-17. DOI: 10.1080/00036846.2020.1734182
- Liu, L., & Zhang, T. (2015). Economic policy uncertainty and stock market volatility. *Finance Research Letters*, 15, 99-105.
- MFA. (2019). *Greece Economy*: <http://www.mfa.gov.tr/yunanistan-ekonomisi.tr.mfa> [25.01.2020]
- Moore, A. (2017). Measuring economic uncertainty and its effects. *Economic record*, 93(303), 550-575.
- Pesaran, H. M., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Anal-

- ysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289 - 326.
- Sevim, C., & Dogan, T. T. (2016). Export and Exchange Rate Volatility Relationship in Turkish Economy. *Ege Academic Review*, 16(2), 303- 318.
- Sum, V. (2012). The ASEAN Stock Market Performance and Economic Policy Uncertainty in the United States. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 32(4), 512-521.
- Tarı, R., & Yildirim, D. Ç. (2009). The Effects of Exchange Rate on Export: An Analysis for Turkey. *Journal of Management and Economics*, 16(2), 95-105.
- UNCTAD. (2009). *The Global Economic Crisis: Systemic Failures and Multilateral Remedies*. United Nations Publications.

APPENDIX

Appendix 1. Descriptive Statistics of the Data Set

	LnASE	LnVOL	LnEPU	LnEPUB	LnEPUC	LnEPUD	LnEPUF	LnEPUM	LnEPUP	LnEPUT	LnEU	LnPOLU
Mean	7.17	4.57	4.59	4.57	4.48	4.56	4.60	4.41	4.57	4.59	4.58	4.64
Median	6.89	4.45	4.60	4.58	4.44	4.60	4.62	4.46	4.57	4.62	4.57	4.63
Maximum	8.56	5.94	5.24	5.37	5.73	5.54	5.24	5.56	5.94	5.35	5.19	5.73
Minimum	6.20	3.25	3.63	3.20	3.20	1.98	3.64	2.99	2.98	3.71	3.56	3.98
Std. Dev.	0.70	0.72	0.28	0.37	0.51	0.47	0.33	0.44	0.47	0.33	0.27	0.32
Skewness	0.69	0.07	-0.31	-0.74	0.14	-1.14	-0.50	-0.53	-0.02	-0.25	-0.51	0.57
Kurtosis	2.10	1.94	3.41	4.28	2.61	7.70	3.06	3.36	3.58	2.94	3.94	3.28
Jarque-Bera	18.90	8.00	3.85	26.60	1.60	189.68	7.07	8.73	2.34	1.73	13.24	9.56
Probability	0.00	0.02	0.15	0.00	0.45	0.00	0.03	0.01	0.31	0.42	0.00	0.01
Sum	1197.1	763.1	766.5	763.2	747.6	761.9	767.8	736.1	763.0	766.5	764.8	774.6
Sum Sq. Dev.	82.2	86.6	13.4	22.8	43.6	36.6	18.6	32.8	36.5	18.4	12.4	17.5
Observations	167	167	167	167	167	167	167	167	167	167	167	167

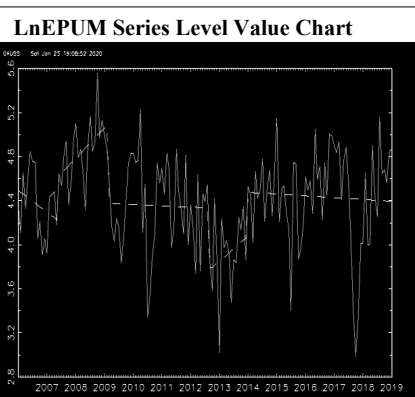
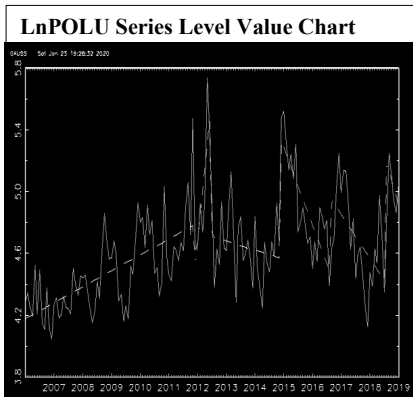
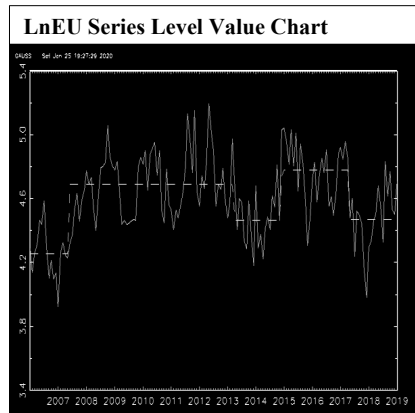
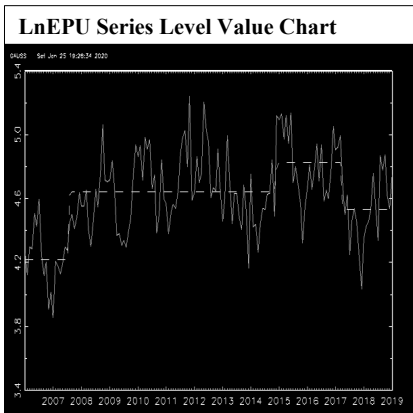
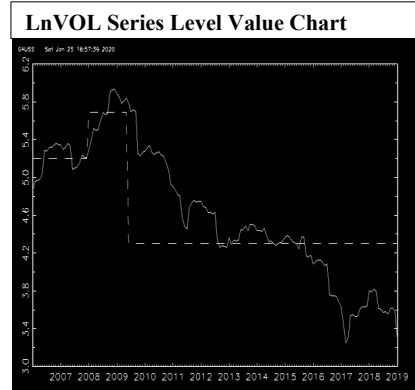
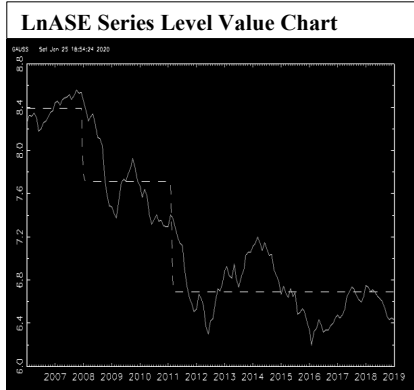
According to the information in this table, the series used in the analysis are types of series that fluctuate around their arithmetic averages, have minor the range between max. and min levels and based on these low differences have minor standard deviations and don't have skewness and kurtosis problems. The time dimension of the study is 167 and its degree of freedom is high and sufficient for reliable time series analysis.

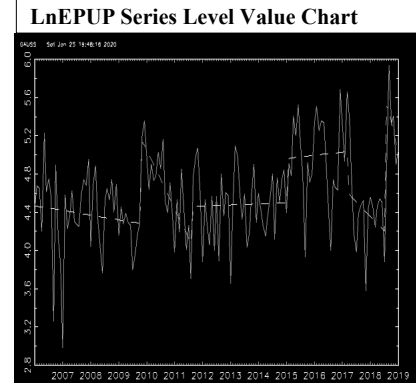
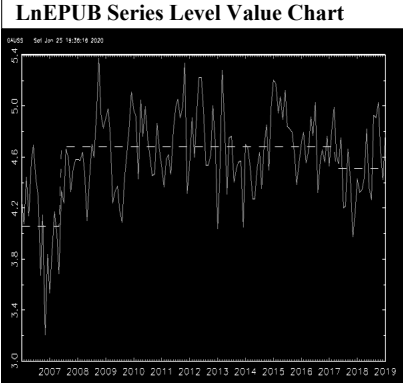
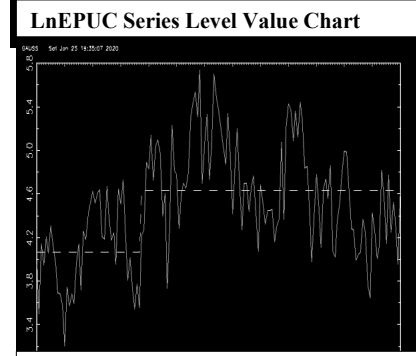
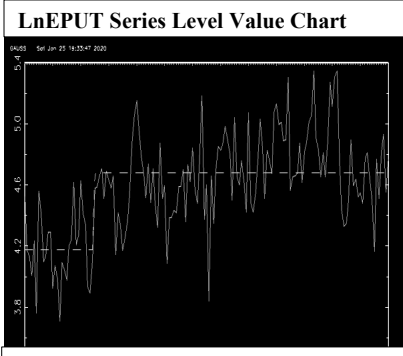
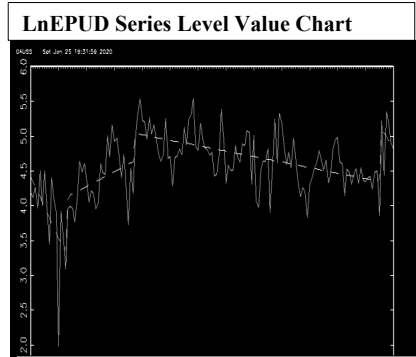
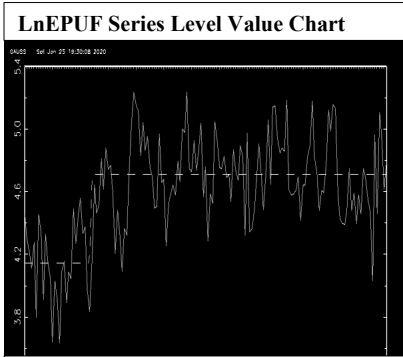
Appendix 2. Correlation Matrix

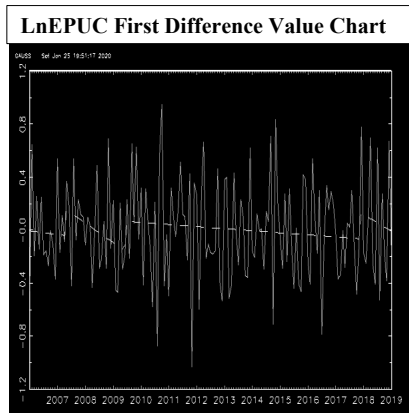
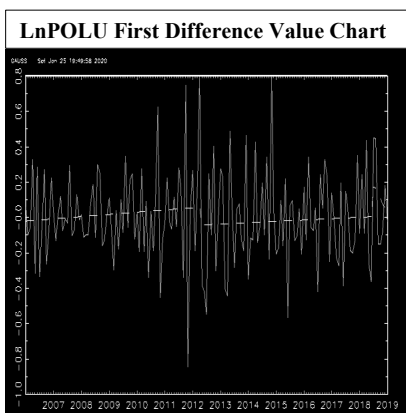
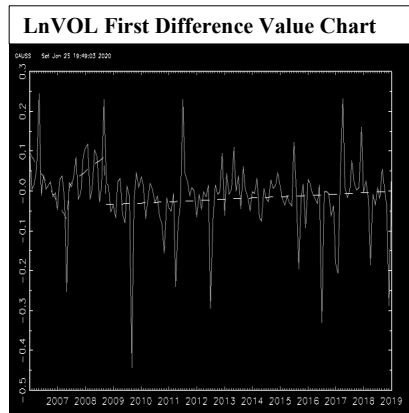
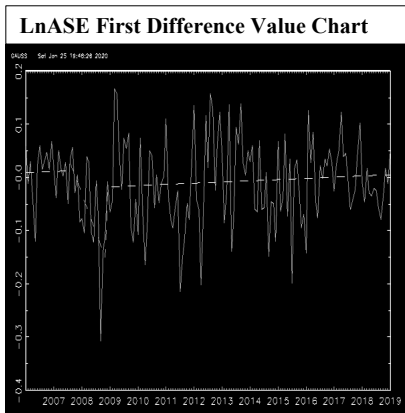
	LnASE	LnVOL	LnEPU	LnEPUB	LnEPUC	LnEPUD	LnEPUF	LnEPUM	LnEPUP	LnEPUT	LnEU	LnPOLU
LnASE	1	0.78	-0.43	-0.36	-0.44	-0.40	-0.56	0.17	-0.26	-0.59	-0.27	-0.60
LnVOL	0.78	1	-0.10	-0.04	-0.13	-0.11	-0.28	0.14	-0.24	-0.40	0.08	-0.38
LnEPU	-0.43	-0.10	1	0.92	0.83	0.68	0.80	0.34	0.53	0.68	0.95	0.85
LnEPUB	-0.36	-0.04	0.92	1	0.76	0.64	0.71	0.39	0.50	0.58	0.88	0.75
LnEPUC	-0.44	-0.13	0.83	0.76	1	0.64	0.69	0.16	0.33	0.52	0.76	0.73
LnEPUD	-0.40	-0.11	0.68	0.64	0.64	1	0.84	0.19	0.43	0.60	0.58	0.58
LnEPUF	-0.56	-0.28	0.80	0.71	0.69	0.84	1	0.16	0.53	0.89	0.69	0.77
LnEPUM	0.17	0.14	0.34	0.39	0.16	0.19	0.16	1	0.24	0.12	0.36	0.21
LnEPUP	-0.26	-0.24	0.53	0.50	0.33	0.43	0.53	0.24	1	0.53	0.47	0.51
LnEPUT	-0.59	-0.40	0.68	0.58	0.52	0.60	0.89	0.12	0.53	1	0.58	0.72
LnEU	-0.27	0.08	0.95	0.88	0.76	0.58	0.69	0.36	0.47	0.58	1	0.74
LnPOLU	-0.60	-0.38	0.85	0.75	0.73	0.58	0.77	0.21	0.51	0.72	0.74	1

According to the results in this table, the variables that have the highest relationship with the Athens Stock Exchange Index (ASE) are Political Uncertainty Index (POLU), Tax Uncertainty Index (EPUT) and Uncertainty Index (EPUF) in Fiscal Policies, respectively. It is noteworthy that all kinds of uncertainty have a reducing effect on the Athens Stock Exchange Index. The variables that have the highest relationship with volatility (VOL) in the Athens Stock Exchange are Tax Uncertainty Index (EPUT), Political Uncertainty Index (POLU) and Uncertainty Index (EPUF) in Fiscal Policies, respectively. The effects of uncertainty indices on volatility in the Athens Stock Exchange appear to be in different directions. For this reason, it will be useful to use all uncertainty indices separately in the analysis.

Appendix 3. Kapetanios Structural Break Unit Root Test Charts

The Effect of Ethical Leadership on Work Engagement: A Study on Humanitarian Aid Organizations in Turkey

Ezgi Dede*

Millî Eğitim Bakanlığı

Canan Çetin**

Marmara Üniversitesi

Serdar Eryılmaz***

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Abstract

The aim of the study is to survey the influence of ethical leadership on work engagement and its dimensions. Furthermore, we examined the descriptive statistics, t- test, anova test, reliability, correlation and regression analysis. It is noted that this examination is based on a survey of humanitarian aid organizations and 1312 people working for humanitarian aid organizations in Turkey. Consequently, it is found that all established hypotheses are supported and they are positively related to each other. Ethical leadership has a significant effect on work engagement and its dimensions which are vigor, dedication and absorption. In addition to these results, the relationship between some demographic variables and ethical leadership and work engagement is also investigated. Employees who keep their business both at work and out of work are more dedicated and employees who keep their business only at work are more absorptive. Employees who don't have much experience at work are more absorptive. Employees who are at the middle age group have greater sense of perceived ethical leadership and work engagement, more vigorous and absorptive. Employees whose ages are less than 30 and between the ages of 30 and 40 are more dedicated.

Keywords

ethical leadership, work engagement, humanitarian aid organizations

* Dr, Millî Eğitim Bakanlığı, Kısıklı Şehit Hüseyin Dalgılıç Ortaokulu, ezgi.math@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3975-0904

** Emekli Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, İşletme Bölümü, İnsan Kaynakları Anabilim Dalı, canancetineylul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3498-3346

*** Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme Bölümü, serdareryilmaz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7321-374X

Etik Liderliğin İş Katılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye'deki İnsani Yardım Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma

Öz

Bu çalışmanın amacı, etik liderliğin işe adanmışlığa ve işe adanmışlığın boyutlarına etkisini araştırmaktır. Çalışmada tanımlayıcı istatistikler, t testi, Anova testi, güvenirlilik, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki insani yardım kuruluşlarında çalışan 1312 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, kurulan tüm hipotezlerin desteklendiği ve değişkenlerin birbirleri ile pozitif yönde anlamlı olarak ilişkili oldukları ortaya koyulmuştur. Etik liderliğin işe adanmışlık ve dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma boyutları üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara ek olarak, bazı demografik değişkenler ile etik liderlik ve işe adanmışlık arasındaki ilişki de incelenmiştir. İşini iş dışında da devam ettiren çalışanların işe adanmışlıkları daha fazla iken işini sadece işinde devam eden çalışanlar işlerine daha fazla yoğunlaşmaktadırlar. İş tecrübesi fazla olmayan çalışanların da işlerinde daha fazla yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Orta yaş grubundaki çalışanların etik liderlik ve işe adanmışlık algıları daha yüksek bulunurken işlerinde daha dinç ve işlerine daha fazla yoğunlaştıkları belirtilmektedir. 30 yaşın altında ve 30 ile 40 yaş arasında bulunan çalışanların adanmışlık duyguları daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler

etik liderlik, işe adanmışlık, insani yardım kuruluşları

Introduction

The word “aid” is defined as “make it easier or possible for (someone) to do something by offering them one’s services or resources” and the word humanitarian is defined as “concerned with or seeking to promote human welfare” (Soanes & Stevenson, 2004). As a result of structural crises or all kinds of natural disasters and crises created by human beings such as war, conflict, exile, humanitarian aid concept includes activities aimed at ending the human suffering and reducing the negativity such as death, injury and material damage caused by these crises (İnan, 2012: 8). There are four core elements of humanitarian aid and these are the protection of the right to life, health, what is necessary to survive and the physical security (Darcy & Hofmann, 2003: 5). From this point of view, water and food aid, cash assistance, education and health facilities, physical improvement studies, raising awareness of natural disasters, planning and disaster risk can be considered as the main humanitarian activities (İnan, 2012: 9). The organizations taking part in various stages of humanitarian activities and which are specialized in the field are expressed as humanitarian aid organizations (İnan, 2012: 16). In addition to these definitions humanitarian worker concept includes all employees employed by humanitarian aid organizations, either internationally or nationally, or recruited from among the individuals of the beneficiary community, either formally or informally, to carry out the activities of the organization (Bennett, 2002).

It is important for all kind of organizations to create a sense of ethical leadership and strengthen work engagement of employees. Ethical leadership is thought to be important in the literature because it provides an effective communication and interaction between leaders and followers by displaying ethical behaviours in the work environment. On the other hand work engagement is also an important phenomenon because that it is the driving force behind a company’s competitiveness and success. Employees who are engaged have a willingness to show the top of the effort required on the job and to achieve the most appropriate performance required (Engelbrecht, Heine & Mahembe, 2014). Relationship between leaders and their followers is important and it can be considered as a predictor of work engagement.

Litreture Review

Ethical leadership

Ethical leadership is a value- oriented leadership style that has an impact on followers' self-concept and beliefs which affect their motivation, attitudes, and behaviors by acting as role models. When we think how the leaders act as a role model it is empasized that ethical leaders show ethical behaviour and serve as a role models by taking into account ethical and moral values. They also take part in communication processes with followers and they amplify certain values and identities in them (Den Hartog & Belschak, 2012). Leaders are ethical role models in part by showing such behaviors that are evaluated by followers as normatively appropriate and after that they become attractive, credible, and legitimate. These behaviors include being honest, considering others and treating employees fairly (Brown, Treviño & Hartman, 2005: 120). Ethical leaders are the leaders who treat their employees fairly in an impartial and unbiased manner (Zhu, May & Avolio, 2004: 17). The main purpose of the leader behavior is to influence the activities of the members of the organization. Affecting the activities will ensure that the organization reaches its goals by reflecting on the behavior of the employees. The role behavior of the leader, the strategies and tactics he follows affect the values, beliefs and behaviors of the audience as well as the success of the organization and ensuring compliance. Leader's behavior and the strategies he follows make sense when he is perceived ethically by employees (Arslantaş & Dursun, 2008; Helvacı, 2010: 395). The basic characteristics of ethical leaders are indicated in the study of Resick, Hanges, Dickson, and Mitchelson in 2006. These are "character and integrity, ethical awareness, community/people-orientation, motivating, encouraging and empowering, and managing ethical accountability" (Resick et al., 2006: 346). These characteristics are discussed shortly below.

- **Character and integrity:** *The term character symbolizes commitment to virtue in any case. Virtue means to keep the social interest above the personal interest. Leaders who has a good character keep the virtue above everything (Bass & Steidlmeier, 1999: 196). The word integrity is suggested that it was an important component of leading ethically by Brown et al., 2005. (Brown et al., 2005: 119). It is empashised that if the followers perceived that the leader has integrity then they would believe their leader is trustworthy (Dirks & Ferrin, 2002: 613). Characteristics like character and integrity form the basis of personality traits of leaders and they have a great importance in the beliefs, decisions and actions of the leader. Because they guide their thoughts, decisions and actions (Resick et al., 2006: 347).*
- **Ethical awareness:** *It is the capacity of the person in relation to the perception and sensitivity to ethical issues while making choices that may significantly affect other people. Moreover, ethical awareness can be applied to the*

results of actions or decisions, but at the same time to the processes used to achieve these results (Resick et al., 2006: 347).

- **Community/people-orientation:** *Ethical leaders focus on how they can serve the greater good for organization and the community (Treviño et al., 2003: 19). Ethical leaders are also people-focused so that they care about, respect, support, and treat people fairly (Treviño et al., 2003: 14).*
- **Motivating:** *Motivating their followers for the ethical leaders is also an important factor. Because well-motivated employees keep the objectives of the organization above their goals (Bass & Steidlmeier, 1999).*
- **Encouraging and empowering:** *Ethical leaders encourage and empower their followers to enable them to gain a sense of personal competence (Resick et al., 2006: 347) which is defined as "the ability to do something successfully or efficiently" (Soanes & Stevenson, 2004). Then the employees will be competent in their task (Resick et al., 2006: 347).*
- **Managing ethical accountability:** *Treviño et al. (2003) found that ethical leaders set ethical behavior and expectation standards for their followers. Further, ethical leaders establish standards of ethical behaviors and use their reward and punishment systems to hold their subordinates accountable from them which are available (Treviño et al., 2003).*

These characteristics discussed above are the ones ethical leaders should display while effecting their followers in the workplace. First of all, they should have a good character and integrity. In this way, they can be virtuous and honest and influence their followers. Secondly ethical leaders should be aware of ethical issues and reflect them in their behaviors and decisions. Thirdly ethical leaders should display community/people-orientated attitudes to be understood respectful, fair and trustworthy by their followers. Fourthly motivation process is an important factor for followers and ethical leaders should motive them to achieving targeted objectives. Fifthly ethical leaders encourage and empower their followers to help them to gain a personal competence. Helping to gain a personal competent like any important personality skills, is important to build trust in their followers. Lastly setting ethical behavior and expectation standards for their followers is important for the ethical leaders. After this setting process they can use their reward and punishment systems and then their followers are going to be responsible from these standards.

Work engagement

A positive, satisfactory state of mind which is characterized by vigor, dedication, and absorption is called work engagement (Schaufeli et al., 2002: 74). In addition, work engagement is expressed as a permanent and widespread emotional-cognitive situation that does not focus on a particular object, event, person or behavior. First dimension of work engagement is vigor and defined as an individual's high energy and flexible mind while working, making a great effort to do its job and showing patience even in the face of challenges. The second dimension is dedication and it is defined as a sense of signifi-

cance, enthusiasm, inspiration, pride, enthusiasm, inspiration, and challenge. Third dimension is absorption which occurs when an employees is fully concentrated and happily engrossed in his/her work (Schaufeli & Bakker, 2004: 295). In other words employees who are engaged with their job have much energy, are enthusiastic about their work and are not be aware of how time passes while working (Bakker & Demerouti, 2008: 210). According to Kahn (1990) people who are engaged in their work express themselves physically, cognitively, and emotionally while performing their role (Kahn, 1990: 694). In this way, employees work hard for their jobs because they are identified with their jobs (Bakker et al., 2008: 189). On the other hand Rothbard (2001) approached from a different perspective and defined as a a two-dimensional motivational construct which includes attention and absorption (Rothbard, 2001: 656 Bakker, et al., 2008: 189). Most of the researchers are joined together at the same point that engagement has two dimensions which are called as an energy and an identification (Bakker, et al., 2008: 189).

Some of the particular human resource management strategies can improve and increase the employee engagement. For example, better job design, job rotation, changing jobs and some motivating potential of job resources can improve and increase the levels of employee engagement. Because these business-related changes increases employees' motivation and encourages learning and professional development (Schaufeli, 2012: 5).

Antecedents of work engagement are mentioned in most of the studies and it is generally categorized into two groups which are job resources and personal resources. Job resources are such resources that refer to the physical, social, or organizational aspects of the job. For instance leadership styles, organizational justice, supervisors' support to their followers, autonomy, opportunities for development, performance feedback are the examples of job resources (Schaufeli, 2012: 5). A meta- analysis done by Christian et al. (2011) proved that the job resources are the most important predictors of work engagement (Christian et al.,2011). Moreover, Bakker et al. (2007) collected the data from Finnish teachers who were working elementary, secondary, and vocational schools for their research. According to the data obtained from this other study it was revealed that job resources serve as a buffer in the relationship between students' unwanted behavior and work engagement. The job resources such as suport from the supervisor, innovativeness, appreciation, organizational climate help teachers while coping with the students misbehaviours (Bakker et al., 2007). In addition, personal resources are the ones that are the positive self evaluation of individuals such as self- efficacy, self- esteem, optimism or an ability to regulate emotions. Studies have shown that job resources are personal resources have a positive impact on work engagemet (Schaufeli, 2012: 5).

There are possible consequences of work engagement and examples of these are positive attitudes and behaviors related to work and being healthy and well-being (Schaufeli, 2012: 5). Performance of employees who are engaged

are higher because with the feeling of positive emotions they create new ideas and resources, they are more healthy and have a more energy while working and they spread their engagement to work to other employees and this improves and increases the team performance (Bakker, 2009). Employees who are more engaged at their work are more committed to the organization, have less absenteeism, are less likely to leave the organization, feel positive emotions, are more active, are mentally and physically healthy and have a greater motivation while working (Schaufeli, 2012: 5). In study of Schaufeli & Van Rhenen (2006), engaged and nonengaged managers were compared to each other and it was found that managers who were engaged were more energetic, more cheerful, more willing, more enthusiastic and more inspiring than the managers who were nonengaged (Schaufeli & Van Rhenen, 2006). In addition to this study Bakker and Xanthopoulou (2013) determined that engaged school principals at work were perceived more creative and charismatic by their teachers (Bakker & Xanthopoulou, 2013).

The Relationship Between Ethical Leadership and Work Engagement

Work engagement is evident in employees when they are committed to work and enjoy while working. Engaged people can also go to an extra trouble for their work. Macey et al. (2009) claimed that the work engagement occurs after there is capacity, knowledge, freedom and motivation of employees. Besides work engagement, ethical leadership presents different characteristics of leaders and these characteristics can be an impact on work engagement of employees (Engelbrecht et al., 2014: 2). For example ethical leaders provide a social support, feedback on performances, autonomy, and learning opportunities which are included in job resources and these job resources help employees to concentrate on work while they are working. Because these resources provides employees a necessary assistance to be good at their work and play an intrinsic motivational role then they are positively associated with work engagement (Bakker & Demerouti, 2008). If the employees feel motivated and treated with respect and perceived that they are valued by the organization then they will be engaged in their work. Also the work engagement results when an employee granted authority in decision making processes and has the freedom on taking action without the need to consult the supervisor in every time. According to Macey et al (2009), employees who know what the strategic priorities of the organisation are and how they are going to help to reach the company's goals through their work they will be more engaged in their work (Macey et al., 2009). The study done by Den Hartog and Belschak in 2012, the study done by Engelbrecht et al.in 2014 and the study done by Taşlıyan et al. In 2016 determined that ethical leadership has a positive impact on work engagement. They argue that the leaders behaviours such as sharing moral values, being honest and fair, caring others will foster employees' work engagement' (Den Hartog & Belschak, 2012: 35). Employees perceived their leaders as ethical they show higher engagement in their work (Engelbrecht et al.2014, p.3). Sugianingra et al., 2014: 3) also found in

their study that there is a positive and significant relationship between ethical leadership and work engagement which means that the the better the ethical leadership the higher feeling of work engagement.

As it is understood from the studies mentioned the strong sense of ethical leadership of employees can increase their engagement to work. The results from studies show that if a leader is fair, shares the desicion making process with his/her followers, expresses roles clearly, displays a community and people oriented behavior, has a sense of integrity, guides on ethical issues, and pays attention to sustainability then he/she will have the skills to increase work engagement and its dimensions of vigor, dedication and absorption (Sugianingra et al., 2017: 8).

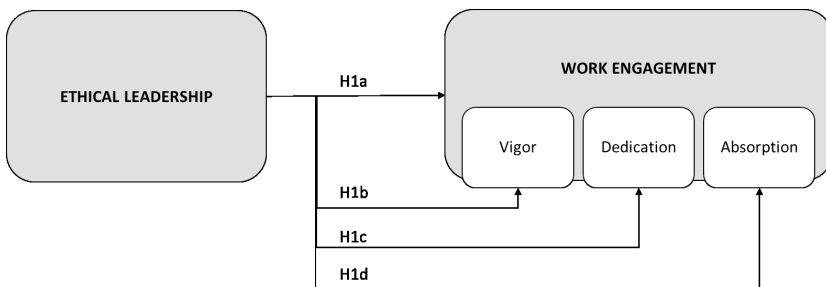
From the above literature review on ethical leadership and work engagement the following hypotheses are set to be tested in this article:

Hypothesises

- *H1: Ethical leadership has a positive and significant effect on work engagement and its dimensions (vigor, dedication and absorption).*
- *H1a: Ethical leadership has a positive and significant effect on work engagement.*
- *H1b: Ethical leadership has a positive and significant effect on vigor.*
- *H1c: Ethical leadership has a positive and significant effect on dedication.*
- *H1d: Ethical leadership has a positive and significant effect on absorption.*

According to the hypothesises the conceptual model of the research is set up like in Figure 1.

Figure 1. Conceptual Model of The Research

Method

Participants and Procedure

The universe of the research is composed of employees working in humanitarian aid organizations in Turkey. In this phase a total of 1312 employees

working in these organizations selected through simple unselected sampling method. The profile of the respondents is displayed in the Table 1 shown below.

Table 1. The Profile of the Respondents Working in Humanitarian Aid Organizations

Educational Status	N	%	Number of children	N	%
Primary School	29	2	0	349	27
Middle School	47	4	1	275	21
High School	238	18	2	372	28
Undergraduate (two-year)	215	16	3+	316	24
Undergraduate (four-year)	582	44	Overall Total	1.312	100
Postgraduate	165	13			
Doctorate	36	3			
Overall Total	1.312	100			
Age	N	%	Marital status	N	%
<30	462	35	Single	243	19
31-40	622	47	Married	1.069	81
41+	228	17	Overall Total	1.312	100
Overall Total	1.312	100			
Gender	N	%	Gender of Your Manager	N	%
Female	194	15	Female	209	16
Male	1.118	85	Male	1.103	84
Overall Total	1.312	100	Overall Total	1.312	100
Do You Keep Your Business Out of Work?	N	%	Is there a person you are manager of him/her?	N	%
Yes	590	45	Yes	471	36
No	722	55	No	841	64
Overall Total	1.312	100	Overall Total	1.312	100
Total Career Period (years)	N	%	Number of people you're the manager	N	%
<10	789	60	0	841	64
10+	523	40	1-10	309	24
Overall Total	1.312	100	11-20	69	5
			21+	93	7
Working Period in this Institution (years)	N	%	Overall Total	1.312	100
<10	1.061	81			
11-20	203	15			
21+	48	4			
Overall Total	1.312	100			

According to the Table 1, 29 workers (2%) had education only up to primary school, 47 workers (4%) had education up to middle school, 238 workers (18%) had education up to high school, 215 workers (16%) were two-year undergraduates, 582 workers (44%) were four year undergraduates, 165 workers (13%) were postgraduates and 36 workers (3%) were doctorates. 462 workers (35%) aged under 30 years old, 622 workers (47%) aged 31 to 40 and 228 workers (17%) aged 41 and over. 194 workers (15%) were female whereas 1118 workers (85%) were male. 1061 workers (81%) were working in the institution less than 10 years, 203 workers (15%) were working in the institution between 11-20 years and 48 workers (4%) were working in the institution above 21 years. 243 workers (19%) were single whereas 1069 workers (81%) were married. 590 workers (45%) participated in this research kept their business out of work whereas 722 workers (55%) didn't keep their business out of work. 789 workers (60%) had less than 10 years of work experience, 523 workers (40%) had 10 or more than 10 years work experience. 349 workers (27%) had no children, 275 workers (21%) had one child, 372 workers (28%) had two children, 316 workers (24%) had three children or more than three children. 209 workers (16%) had a female manager whereas 1103 workers (84%) had a male manager. 417 workers (36%) were a manager of someone whereas 841 (64%) were not a manager of someone. 841 workers (64%) were not a manager of someone, 309 workers (24%) were a manager of 1-10 people, 69 workers (5%) were a manager of 11-20 people, 93 workers (7%) were a manager of more than 20 people.

Measuring instruments

Two measuring instruments were used to measure the constructs of ethical leadership and work engagement.

Work engagement was measured by 17-item Utrecht Work Engagement Scale (UWES) which was developed by Schaufeli and Bakker in 2003. The scale includes three dimensions of work engagement and they are named as vigor, dedication and absorption. This scale was translated into Turkish in accordance with the other translations in the literature (Turgut, 2011: 165). The three scales are highly internally consistent with Cronbach's alphas exceeding 0.7 (Schaufeli & Bakker, 2003).

The other scale used in the research is the Ethical Leadership Questionnaire (ELQ) developed by Brown, Trevino and Harrison in 2005 (Brown et al., 2005: 125). There are 10 items on this scale. The validity and reliability of this scale for Turkish use were analyzed by Tuna, Bircan and Yeşiltaş in 2012. As a result of this study, the scale is highly internally consistent with Cronbach's alphas exceeding 0.7. This scale is capable of measuring ethical leadership practices in Turkey and has been found to have adequate validity and reliability (Tuna, Bircan & Yeşiltaş, 2012: 152-153).

Reliability analysis

Reliability analysis was estimated by using SPSS, Version 21. At the end of the analysis it was determined that all the Cronbach's alpha values were bigger than 0,7 (see Table 2). As presented in Table 2, the results are considered to be very reliable.

Table 2. Reliability of the Measurement Scales

Scale	Number of Items	α (Cronbach's Alpha)
Ethical Leadership	10	0,958
Work Engagement	17	0,958
Vigour (dimension of work engagement)	6	0,894
Dedication (dimension of work engagement)	5	0,891
Absorption (dimension of work engagement)	6	0,891

Results

Differential level of ethical leadership and work engagement based on various demographic variables

To understand if there is a difference between some of the demographic variables and the ethical leadership and work engagement, independent sample t- test and ANOVA test were performed.

First of all, it is analyzed if there was a difference between keeping business out of work variable and ethical leadership and work engagement variables (see Table 3). As Table 3 shows, there was no significant difference between keeping business out of work variable and ethical leadership, work engagement and vigor variables ($p > 0,05$). From the analysis it is found that there was a significant difference between keeping business out of work variable and dedication and absorption ($p < 0,05$). Employees who are keeping their business out of their work were much more dedicated into their job. On the other hand employees who are not continuing to keep their business out of their work were much more absorptive into their job.

Table 3. T-Test for Determining Ethical Leadership, Work Engagement And Its Dimensions of Employees and Keeping Their Business Out of Work

Variables	Keeping Business Out of Work	Number	Mean	Std. dev.	t	df	p
Ethical Leadership	Yes	590	4,04	0,89	-1,230	1310	,219
	No	722	4,10	0,82			
Work Engagement	Yes	590	4,19	0,73	-,141	1310	,888
	No	722	4,19	0,68			
Vigor	Yes	590	4,19	0,74	-,753	1310	,451
	No	722	4,22	0,70			
Dedication	Yes	590	4,40	0,73	3,593	1310	,000***
	No	722	4,26	0,68			
Absorbtion	Yes	590	4,00	0,84	-2,322	1310	,020*
	No	722	4,10	0,76			

*** $p < 0,001$ * $p < 0,05$

Then, we analyzed if there was a difference between total work experience variable and ethical leadership and work engagement variables. As Table 3 shows, there was no significant difference between total work experience variable and ethical leadership, work engagement, vigor and dedication variables ($p > 0,05$). From the analysis it is found that there was a significant difference between total work experience variable and absorbtion ($p < 0,001$). Employees whose total work experience is less than 10 years were more absorptive into their job than whose total work experience is 10 or more than 10 years.

Table 4. T-Test for Determining Ethical Leadership, Work Engagement And its Dimensions of Employees and Total Work Experiences

Variables	Total Work Experiences	Number	Mean	Std.dev.	t	df	p
Ethical Leadership	<10 years	789	4,09	0,84	,987	1079,257	,324
	≥ 10 years	523	4,04	0,88			
Work Engagement	<10 years	789	4,22	0,71	1,664	1134,256	,096
	≥ 10 years	523	4,15	0,70			
Vigor	<10 years	789	4,23	0,73	1,337	1149,256	,182
	≥ 10 years	523	4,18	0,70			
Dedication	<10 years	789	4,33	0,70	,399	1100,925	,690
	≥ 10 years	523	4,31	0,72			
Absorbtion	<10 years	789	4,10	0,80	2,677	1131,178	,008**
	≥ 10 years	523	3,99	0,79			

** $p < 0,01$

Furthermore, we analyzed if there was a difference between age variable and ethical leadership and work engagement variables. From the analysis in the Table 5 shown, it is found that there was a significant difference between age variable and the other variables ($p < 0,001$). Post-Hoc analysis showed that ethical leadership, work engagement, vigor and absorption perceptions were more in employees who were 30-40 years old than who were less than 30 years old and more than 40 years old. In dedication dimension there was only a difference in age groups <30 and 41 +; 30-40 and 41 +. Employees whose ages less than 30 and 30-40 is more dedicated than employees whose ages were 40 and above.

Table 5. Anova Test for Determining Ethical Leadership, Work Engagement and Its Dimensions of Employees on Age Group

Age	N	Mean	ss	Variables	Groups	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
<30	462	4,035	,8419	Ethical Leadership	Between Groups	49,333	2	24,667	35,521	,000***
30-40	622	4,234	,6912		Within Groups	908,991	1309	,694		
41 +	228	3,696	1,1216		Total	958,324	1311			
Total	1312	4,071	,8550							
<30	462	4,14	0,70	Work Engagement	Between Groups	22,274	2	11,137	23,194	,000***
30-40	622	4,31	0,59		Within Groups	628,546	1309	,480		
41 +	228	3,96	0,90		Total	650,819	1311			
Total	1312	4,19	0,70							
<30	462	4,15	0,73	Vigor	Between Groups	24,621	2	12,310	24,603	,000***
30-40	622	4,34	0,61		Within Groups	654,975	1309	,500		
41 +	228	3,98	0,89		Total	679,596	1311			
Total	1312	4,21	0,72							
<30	462	4,32	0,69	Dedication	Between Groups	16,175	2	8,087	16,630	,000***
30-40	622	4,41	0,59		Within Groups	636,594	1309	,486		
41 +	228	4,10	0,94		Total	652,769	1311			
Total	1312	4,32	0,71							
<30	462	4,00	0,81	Absorption	Between Groups	26,753	2	13,376	21,833	,000***
30-40	622	4,19	0,69		Within Groups	801,977	1309	,613		
41 +	228	3,81	0,95		Total	828,730	1311			
Total	1312	4,06	0,80							

*** $p < 0,001$

Descriptive statistics, correlation and regression analysis

Table 6 represents descriptive statistics of ethical leadership, vigor, dedication, absorption, work engagement and the correlations between these five variables. The means of these variables are above 4 and standard deviations are above 0.70 (see Table 6). As seen in Table 6, all variables are positively correlated with each other. Ethical leadership is significantly and positively associated with vigor ($r= 0,666, p<0,01$), dedication ($r= 0,624, p<0,01$), absorption ($r=0,631, p<0,01$) and work engagement ($r=0,676, p<0,01$).

Table 6. Means, Standard Deviations, and Correlations Coefficient For Ethical Leadership, Vigor, Dedication, Absorption and Work Engagement

Variables	M	SD	Ethical Leadership	Vigor	Dedication	Absorption	Work Engagement
Ethical Leadership	4,07	0,86	1	0,666**	0,624**	0,631**	0,676**
Vigor	4,21	0,72	0,666**	1	0,858**	0,888**	0,967**
Dedication	4,32	0,71	0,624**	0,858**	1	0,798**	0,922**
Absorption	4,06	0,80	0,631**	0,888**	0,798**	1	0,954**
Work Engagement	4,19	0,70	0,676**	0,967**	0,922**	0,954**	1

***Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). M = Mean, SD = standard deviation*

The model determining the effect of work engagement on ethical leadership is significant. In this model dependent variable is work engagement whereas independent variable is ethical leadership and they are displayed in Table 7 (Adjusted $R^2 = 0,456$; $F=1099,438$; $Sig(p)=, 000$). As suggested in H1a, regression analysis indicated that ethical leadership had a significant impact on work engagement. So, H1a is supported.

Table 7. Results of Regression Analyses for Ethical Leadership Explaining Overall Work Engagement

Independent Variable	B	β	t	p	R^2	Adjusted R^2
Ethical Leadership	0,557	0,676	33,158	0,000	0,456	0,456

Dependent Variable: Work Engagement

Note: $F= 1099,438$; $p<0,001$

Secondly, it is searched the effect of vigor on ethical leadership and the model was found significant which is illustrated in Table 8 (Adjusted $R^2 =0,443$; $F=1045,427$; $Sig(p)= 0,000$). As suggested in H1b, regression analysis indicated that ethical leadership had a significant impact on vigor. So, H1b is supported.

Table 8. Results of Regression Analyses for Ethical Leadership Explaining Vigor Dimension of Work Engagement

Independent Variable	B	β	t	p	R ²	Adjusted R ²
Ethical Leadership	0,561	0,666	32,333	0,000	0,444	0,443

Dependent Variable: Vigor

Note: F= 1045,427; p<0,001

Further, we examined the effect of dedication on ethical leadership and it is seen from the Table 9 that ethical leadership had a positive effect on dedication (Adjusted R² =0,389; F=834,936; Sig(p)= 0,000). Hence, H1c is supported.

Table 9. Results of Regression Analyses for Ethical Leadership Explaining Dedication Dimension of Work Engagement

Independent Variable	B	β	t	p	R ²	Adjusted R ²
Ethical Leadership	0,515	0,624	28,895	0,000	0,389	0,389

Dependent Variable: Dedication

Note: F= 834,936; p<0,001

Finally, it is determined that the effect of absorption on ethical leadership and the model was found significant which is shown in Table 10 (Adjusted R² =0,398; F=868,295; Sig(p)= 0,000). As suggested in H1d, regression analysis indicated that ethical leadership had a significant impact on absorption. According to the results, H1d is supported.

Table 10. Results of Regression Analyses for Ethical Leadership Explaining Absorption Dimension of Work Engagement

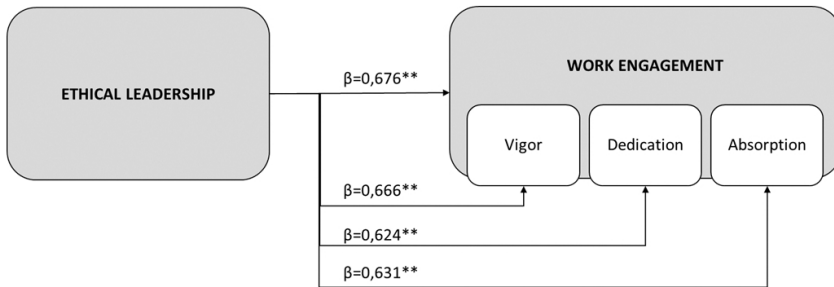
Independent Variable	B	β	t	p	R ²	Adjusted R ²
Ethical Leadership	0,587	0,631	29,467	0,000	0,399	0,398

Dependent Variable: Absorption

Note: F= 868,295; p<0,001

Results of Regression Analyses are shown in Figure 2.

Figure 2. Results of regression analyses of the impact of ethical leadership on work engagement and its dimensions

As seen in the Figure 2, ethical leadership has a positive effect on work engagement explained by 67,6% ($p=0,000$); which means that if the ethical leadership behaviours increase than work engagement of employees also increases. It is also displayed in the Figure 2 that ethical leadership has a positive effect on the dimensions of work engagement and vigor is explained by 66,6% ($p=0,000$) dedication is explained by 62,4% ($p=0,000$) and absorption is explained by 63,1% ($p=0,000$). These results show us that increasing ethical leadership behaviours means increasing vigor, dedication and absorption dimensions of work engagement.

Discussion and Suggestions

The main objective of this research is to investigate whether ethical leadership has an impact on work engagement and its dimensions. Based on the results of the regression analysis, the designed model was found to be significant and all hypotheses were supported. The results concluded in this study are similar to some results of older research in the literature. One of these research, which is done by Den Hartog and Belschak in 2012 stated that employees who perceived their leaders to behave ethically were more engaged in their work and they felt vigorous, dedicated and absorptive in higher level while working. Positive relationship between ethical leadership and work engagement is among the results of the study. This means when employees perceive ethical behaviors of the leaders, they tends to be more engaged to their work. Macey et al. (2009) stated that work engagement is the result of motivation of employees by their leaders in order to uncover their capacity and feel freedom and give all knowledge to the work. Ethical leaders are considered as honest and trustworthy. Beyond this, ethical leaders give impression that behave fairly to employees, give principle based decisions, and take into account employees and broader society in decisions (Brown & Trevino, 2006). The similar results were found by Sugianingra et al. and the study determined that there was a positive and significant relationship between ethical leadership and work engagement (Sugianingra et al., 2017). In short, ethical leaders enable employees to take initiatives in the workplace and ensure that employees are fully concentrated and fully dedicate themselves in the work (Engelbre-

cht et al., 2014). In regression analysis the beta variable ($\beta=0,68$; $p<0,001$) was found higher than the beta variables of other studies. For example, Den Hartog and Belschak (2012) confirmed that ethical leadership has a positive relationship with work engagement ($\beta =0,54$; $p <0,01$). Also Engelbrecht et al. (2014) found a positive relationship between ethical leadership and work engagement ($\beta =0,30$; $p <0,05$). In addition to these studies Sugianingra et al. (2017) found that ethical leadership has a significant influence on employee engagement ($\beta =0,65$; $p <0,001$).

In this study also some significant differences were found in employees' demographic parameters. One of the demographic parameter is keeping their business out of work or not. Some employees keep their business both at work and out of work. These employees are more dedicated into their job than the others who only keep their business at work. However, employees who don't keep their business both at work and out of work but only at work are more absorptive in their job. In short, if the employees are so much dedicated into their job then they are going to continue it out of their work. On the other hand, if they do not keep their job out of their work then they can consantrate on their job more easily.

The other demographic variable is total work experiences of employees which is investigated in this study. Employees who don't have much experience at work are more absorptive, may be because of their enthusiasm while working.

After that age variable is investigated in this study. Age variable seperated into three groups. These are less than 30, between 30-40 and 41 and above. So, employees who are at the middle age group have greater sense of perceived ethical leadership and work engagement more vigorous and absorptive than the employees who are at the other age groups. Beyond this, employees whose ages are less than 30 and between the ages of 30 and 40 are more dedicated than whose ages are 41 and above 41. As this research shows middle age group generally is more engaged in their job and has more ethical leadership perceptions.

Taking into account the results of this research, other researchers may conduct similar research on other non-governmental organizations and compare the results with the results of this research. Furthermore, this research has been carried out on humanitarian aid institutions in Turkey and has a number of limitations. First of all, this research is identified the relationship between the concerned variables and the impact of ethical leadership on work engagement. There are of course the other variables which have an impact on work engagement. Future studies will be able to determine the variables that can affect the work engagement and and they could also find out other mediating and moderating variables which have an effect on work engagement (e.g. organizational citizenship behaviour, organizational trust, organization-

al culture, organizational climate, organizational health, etc.). One of the other limitation is that the study is conducted on employees who are working in humanitarian aid organizations. Future studies could be conducted on the other employees working in other institutions.

This study differs from other studies in terms of the humanitarian aid organizations. Although people working in these organizations in Turkey work with great sacrifice, their personal income is very low. The main purpose of the enterprises which are not working as humanitarian aid organizations is to make a profit and make this profit permanent. All institutions and individuals in the economic environment are trying to maintain their lives according to this principle. Although the humanitarian aid organizations differ from other enterprises for their purposes, because they are working in the same economic environment and they should take into consideration the economic environment while doing their business. Also it should not be neglected that these organizations are accountable and have transparency features like other organizations. On the other hand, although it is based on volunteerism for the employees working in these institutions the behaviors and ethical leadership features of the managers are very important for their work engagement perceptions. This importance is more effective than the employees working in ordinary organizations. Because the behavior of executives in companies that are unethical or which are not approved for any other reason but which have a positive effect such as increasing the profitability of the company or increasing their market share are not seen or criticized within the company. On the other hand, adaptation to ethical values is very important in humanitarian aid organizations. The main purpose of people being here is a purely humanitarian purpose, and this purpose cannot be explained by the phrase that is "every means to the purpose is legal".

In this study, it is emphasized that ethical leadership is effective on work engagement. In conclusion, organizations should ensure that ethical leaders carry out administrative functions effectively. In accordance to these factors, work engagement will be promoted amongst employees because employees who think that their leaders act ethically and fairly are going to be engaged in their job. In addition by being a role model and encouraging employees there will be positive outcomes like work engagement for the organizations.

References

- Arslantaş, C. C., & Dursun, M. (2008). Etik Liderlik Davranışının Yöneticiye Duyulan Güven ve Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisinde Etkileşim Adaletini Dolaylı Rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 111-128.
- Bakker, A. B., Hakanen, J. J., Demerouti, E., & Xanthopoulou, D. (2007). Job resources boost work engagement, particularly when job demands are high. *Journal of educational psychology*, 99(2), 274.

- Bakker, A. B., & Xanthopoulou, D. (2009). The crossover of daily work engagement: Test of an actor-partner interdependence model. *Journal of Applied Psychology, 94*(6), 1562.
- Bakker, A. B., & Xanthopoulou, D. (2013). Creativity and charisma among female leaders: The role of resources and work engagement. *The International Journal of Human Resource Management, 24*(14), 2760-2779.
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career development international, 13*(3), 209-223
- Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work & stress, 22*(3), 187-200.
- Bass, B. M., & Steidlmeier, P. (1999). Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior. *The leadership quarterly, 10*(2), 181-217.
- Bennett, C. (2002). *United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA) Orientation Handbook*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA).
- Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The leadership quarterly, 17*(6), 595-616.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., & Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational behavior and human decision processes, 97*(2), 117-134
- Christian, M. S., Garza, A. S., & Slaughter, J. E. (2011). Work engagement: A quantitative review and test of its relations with task and contextual performance. *Personnel psychology, 64*(1), 89-136.
- Den Hartog, D. N., & Belschak, F. D. (2012). Work engagement and Machiavellianism in the ethical leadership process. *Journal of Business Ethics, 107*(1), 35-47.
- Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2002). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of applied psychology, 87*(4), 611.
- Engelbrecht, A. S., Heine, G., & Mahembe, B. (2014). The influence of ethical leadership on trust and work engagement: An exploratory study. *SA Journal of Industrial Psychology, 40*(1), 1-9.
- Inan, M. (2012). *İnsani yardım ve Avrupa Birliği boyutu* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Darcy, J., & Hofmann, C. (2003). According to need?: needs assessment and decision-making in the humanitarian sector.
- Helvacı, M. A. (2010). İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışı gösterme düzeyleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 2*(1), 391-410.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of management journal, 33*(4), 692-724.

- Macey, W. H., Schneider, B., Barbera, K. M., & Young, S. A. (2011). *Employee engagement: Tools for analysis, practice, and competitive advantage* (Vol. 31). John Wiley & Sons.
- Resick, C. J., Hanges, P. J., Dickson, M. W., & Mitchelson, J. K. (2006). A cross-cultural examination of the endorsement of ethical leadership. *Journal of Business Ethics*, 63(4), 345-359.
- Schaufeli, W. (2012). Work engagement: What do we know and where do we go?. *Romanian Journal of Applied Psychology*, 14(1), 3-10.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 25(3), 293-315.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness studies*, 3(1), 71-92.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2003). Utrecht Work Engagement Scale: Preliminary Manual (Version 1). *Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University*.
- Schaufeli, W. B., & Van Rhenen, W. (2006). Over de rol van positieve en negatieve emoties bij het welbevinden van managers: Een studie met de Job-related Affective Well-being Scale (JAWS)[About the role of positive and negative emotions in managers' well-being: A study using the Job-related Affective Well-being Scale (JAWS)]. *Gedrag & Organisatie*, 19(4), 323-344.
- Soanes, C., & Stevenson, A. (Eds.). (2004). *Concise oxford English dictionary* (Vol. 11). Oxford: Oxford University Press.
- Sugianingrat, I. A., Widani, P., Kerti, N. N., & Yasa, D. K. Sintaasih ve Made, Subudi (2017), The Influence of Ethical Leadership on Employee Performance through Employee Engagement. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 22(12), 4-11.
- Taşlıyan, M., Hırlak, B., Çiftçi, G.E., & Fidan, E. (2016). Etik Liderliğin Örgütsel Güven ve İşe Adanmışlık Üzerine Etkisi. I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Elâzığ.
- Treviño, L. K., Brown, M., & Hartman, L. P. (2003). A qualitative investigation of perceived executive ethical leadership: Perceptions from inside and outside the executive suite. *Human relations*, 56(1), 5-37.
- Tuna, M., Bircan, H., & Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: antalya örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 143-155.
- Turgut, T. (2011). Çalışmaya tutkunluk: iş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 155-179.
- Zhu, W., May, D. R., & Avolio, B. J. (2004). The impact of ethical leadership behavior on employee outcomes: The roles of psychological empowerment and authenticity. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 11(1), 16-26.

Examining the Impact of Empowering Leadership and Emotional Intelligence on Organizational Identification and Organizational Trust of the Employees: A Research in the Production Sector

Zafer Adiguzel*

Istanbul Medipol University

Gülay Uygun**

Istanbul Medipol University

Abstract

In an intensely competitive environment, the companies in the production sector fall behind as a result of not showing performance at desired levels, which and leads to companies leaving the sector. Particularly in terms of leadership, the trust of employees in the subordinate hierarchy of organizations, as well as their identification with the organization, should be managed with an accurate understanding. The aim of this study is to analyze the concepts of empowerment leadership and emotional intelligence, the trust of employees in the organization, and the relationships between them within an organization. When the data obtained through the study was analyzed, it was found that leadership and emotional intelligence had a positive effect in the formation of trust and organizational identity among employees. Within the scope of the study, surveys were conducted with 381 white-collar workers (administrative personnel) who work in the production sector. Analyzes were made using SPSS 25 and AMOS programs. In addition, sobel test and hayes process were performed in mediation variable analysis. After both confirmatory and explanatory factor analysis, as well as reliability analysis, correlation analysis and regression analysis were used.

Keywords

emotional intelligence, organizational trust, empowering leadership, organizational identification, hayes process, sobel test, amos

* Asst. Prof., Istanbul Medipol University, Medipol Business School, Department of Human Resources Management, zadiguzel@medipol.edu.tr , ORCID ID: 0000-0001-8743-356X

** Istanbul Medipol University, Vocational School of Health Services, gulayuygun3@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3584-1486

Çalışanların Örgüte Güvenlerine ve Örgütsel Kimliklerine Güçlendirici Liderlik ve Duygusal Zeka'nın Etkilerinin İncelenmesi: Üretim Sektöründe Bir Araştırma

Öz

Yoğun rekabet ortamında üretim sektöründe bulunan firmalar istenilen seviyede performans sergileyememeleri sonucunda rekabetin gerisinde kalmakta ve buldukları pazarda güçlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Firmaların performans kriterleri açısından başarılı olabilmesi için örgütlerin ast-üst hiyerarşisinde, çalışanların örgüte olan güvenlerinin sağlanabilmesi ve örgüt ile kendilerini özdeşleştirebilmeleri için doğru bir anlayışla yönetilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı güçlendirici liderliğin ve duygusal zeka kavramlarının, çalışanların örgüte olan güvenlerini ve örgütle kendilerini özdeşleştirmeleri yönündeki ilişkilerin analiz edilmesidir. Anketlerin toplanması sonucunda elde edilen veriler analiz edildiğinde; Çalışanlarda örgütlerine karşı güçlü bir güven duygusu oluşmasında ve örgütsel kimlik kazanmalarında liderliğin ve duygusal zekanın olumlu yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Anketler araştırmanın amacı kapsamında üretim sektöründe bulunan firmalarda çalışan 381 beyaz yakalıdan (idari personelden) toplanmıştır. SPSS 25 ve AMOS programları kullanılarak analizler yapılmıştır. Ayrıca aracı değişken analizinde sobel testi ve Hayes process yapılmıştır. Anket de bulunan değişkenleri temsil eden ölçekler 5'li likert ölçeğinde hazırlandığı için doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizleri yapıldıktan sonra güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu analizlerden sonra korelasyon analizi yapılarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş, regresyon analizi yapılarak hipotezler test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

duygusal zeka, örgütsel güven, güçlendirici liderlik, örgütsel özdeşleşme, Hayes process, Sobel test, Amos

Introduction

In today's world, organizations that do not adapt to changes may find themselves prone to extinction. Various prominent writers and gurus, including Drucker (2011), attribute one of the key roles in the success of organizations to the existence of strong management. In the study of Goleman (2006), having excellent intellectual skills can make you an excellent financial analyst or lawyer, but having highly developed emotional intelligence plays an important key role in achieving high goals (Goleman, 2006). Emotional intelligence brings two simple concepts: "being smart" or "applying knowledge appropriately"; and "emotionally intelligent" or "implements emotion appropriately". The ability of an organization to achieve its goals depends on the interrelationship of employees and leaders and their degree of emotional intelligence. When the required level of communication between the manager and employees is achieved, employee productivity increases, and the employee's commitment and trust to their organizations are reinforced. In other words, it may be possible for employees to perform better in organizations when the positive characteristics of the leader affect emotional intelligence. Emotional intelligence is accepted as the ability of individuals to understand and express their feelings (Mayer et al., 2002).

When leaders empower employees' effects, they can share responsibility among employees and have significant impacts on cooperation between employees. For example, empowering leadership often encourages organizations to coordinate work and seek opportunities for learning and growth (Pearce & Sims, 2002). Karim and Weisz (2010), Lee and Ok (2012) and Prentice (2013) found a positive relationship between emotional labor and emotional intelligence in their research on employees. If leaders evaluate employees according to their performance and maintain hierarchical order within the organization, employees will be consistent in building trust and identity both between leadership and the organization (Eisenberger et al., 1986). If the expectations and beliefs of the employees are positive, trust is formed. When leaders allow employees to participate in the decision-making process, they ensure that they belong to the organization, which enables them to demonstrate positive attitudes and behavior towards the organization. In a word, leaders can see that when employees are given the freedom to emphasize their importance within the organization, encourage participation in decision-making, share employees' strengths and eliminate organizational constraints, employees

identify themselves within the organization and make more of an effort. At the end of the 20th century, both in academic studies and in-house research, it became clear how important investments in human beings and human phenomena are, and the tendency towards this field continues into the 21st century. The main factor that leads the organization to success in effective human resources practices put forward is the human element. The research model examines the effects of empowering leadership and emotional intelligence and its impact on organizational trust and organizational identity.

Literature Review

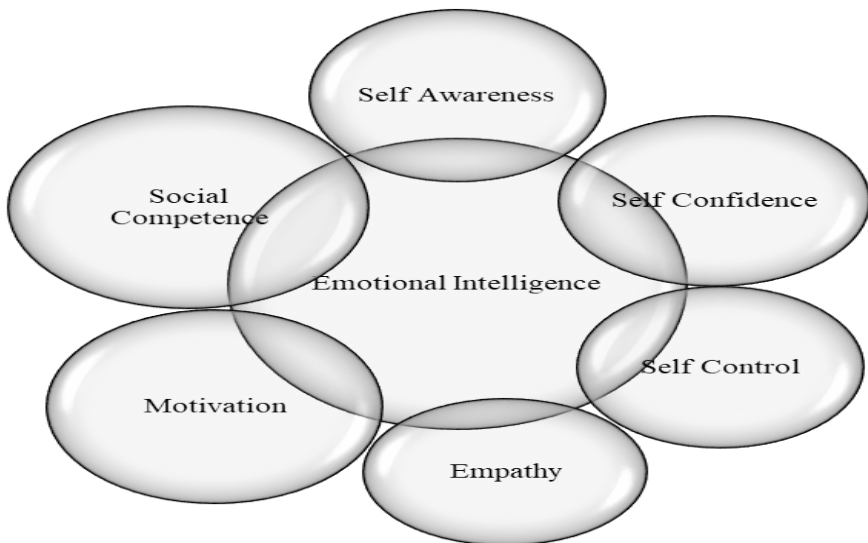
Empowering Leadership

Strengthening leadership and employee performance has become a topic of interest in management (Spreitzer, 2008). Based on the belief that better results can be achieved by providing employees with the opportunity to direct themselves, the importance of empowering leadership style between employees is advocated (Vecchio et al., 2010), and its effectiveness in increasing competence and self-sense is emphasized (Ahearne et al., 2005). During the empowering leadership process, a greater motivational environment can be developed among the employees by eliminating unnecessary organizational practices and identifying and eliminating the conditions that nourish weaknesses of hierarchy and allow for the transferral of power to employees (Van Dijke et al., 2012). Therefore, positive perceptions of employees' viewpoints of their leaders and the empowerment of employees can be an indicator of organizational support. At the same time, organizational support can be perceived on a higher level by virtue of the empowerment of leadership behaviors. Empowering leaders share management responsibilities with their employees, give decision-making authority, and express their confidence in the ability of employees to do their jobs autonomously (Spreitzer, 1995). For this reason, employees develop a sense of goodwill towards those leaders who give empowerment and allow employees to not only feel confident in their autonomy but also fairly treated in their important tasks (Lorinkova & Perry, 2017). On the other hand, employees will confidently reflect the positive attitudes and behaviors of their leaders and the high-quality communication that emerges as a result of this by changing their attitudes and behaviors positively towards the organization (Cabrera et al., 2006; Boudrias et al., 2009). Leaders aim to achieve better performance by empowering employees within the organization by providing intrinsic motivation (Chen & Klimoski, 2003). As a result of these positive changes, it is ensured that empowered employees reflect on their performances with positive attitudes and behaviors rather than negative thoughts towards their organizations. The research model examines the effects of empowering leadership and the value of emotional intelligence and its impact on organizational trust and organizational identity.

Emotional Intelligence

The concept of emotional intelligence was first used in literature by Leuner, in 1966, in an article titled “Emotional Intelligence and Emancipation” in which a group of women who were supposed to be at low levels of emotional intelligence rejected their social roles as mentioned (Claxton, 2005). When the concept of Emotional Intelligence is examined in the historical sense in the literature multiple theories arise: Thorndike (1920) Social Intelligence; Doll (1935) Social Competence; Leeper (1948) Emotional Thought; Gardner (1983) Personal Intelligence; Bar-On (1997) EQ; Saarni (1999) Emotional Competence; Goleman (1998) Emotional Intelligence; Dulewicz and Higgs (1999) IQ, EQ and MQ have developed as a historical typesetting and survived until today. One of the first definitions made about the concept of emotional intelligence arise; intellectual and emotional development with the aim of supporting thought with emotions, emotions being the ability to notice and observe meaning (Stein & Book, 2003). When Emotional Intelligence is examined in general terms, it is the ability to be aware of and understand internal emotions, to be aware of others’ emotions, and to understand correctly, and to use the information resulting from these perceptions in a way that adds value to life (private life, business life) (Hughes et al., 2009). Cherniss and Goleman (2001) who focused and pioneered emotional intelligence in the workplace, say that emotional intelligence is an important and cognitive ability. According to Cherniss and Goleman (2001), emotional intelligence expresses the capacity of “motivating ourselves, managing our emotions well for ourselves and our relationship, recognizing our own feelings”. In other words, it is important to “not only use your head but also your heart”. There are 6 concepts representing emotional intelligence:

Figure 1. Characteristics of Emotional Intelligence

The importance of emotional intelligence has traditionally been emphasized by empathy, self-control, emotionality, etc. Block (1995), a psychologist at the University of California Berkeley, states that those with higher IQ have higher emotional abilities. Therefore, emotionally intelligent people have a cheerful and differing perspective.

Leaders who are rich in emotional intelligence may feel that the attitude and behavior of the employees towards the organization is based on an environment of mutual understanding and trust formed by establishing quality relations with employees. High-quality relationships between leaders and employees have been reported to provide various advantages for organizations, leaders, and employees (Graen & Uhl-Bien, 1995; Gerstner & Day, 1997). In an intensely competitive environment, organizations emphasize the importance of creating organizational trust and organizational identity in accepting how employees create and apply the necessary organizational performance to gain a competitive advantage (Becker & Gerhart, 1996). Goleman (2001) explains that “80% of employee success in the organization comes from EQ (Emotional Intelligence)”. He also claims that the difference between a “good” leader and a “perfect” leader stems from emotional intelligence. In this context, emotional intelligence is examined both as independent variable and mediation variable effect. Developed and tested hypotheses;

- H1: Empowering leadership in organizations has a positive effect on emotional intelligence.*
- H6: Emotional intelligence has a mediation variable effect on the relationship between empowering leadership and organizational identification in organizations.*
- H7: Emotional intelligence has a mediation variable effect on the relationship between empowering leadership and organizational trust in organizations.*

The Concept of Organizational Trust

The concept of trust is as old as human relations with philosophy and social sciences having explained how trust is vital and how it protects social life from paralysis (Mollering et al., 2004). Before examining such an important phenomenon in the organizational field, the concept of trust and the foundations of trust must be well understood. The meaning and importance of the concept of trust in economics, psychology, sociology, and management sciences, as well as the importance of trust in human relationships, has been agreed upon. There is no other variable that affects the behavior of individuals as well as the concept of trust alone (Hosmer, 1995). As Lewis et al. (1985) emphasize; “trust which is a social reality” forms the basis of all bilateral relations. Trust is an internal movement that is similar to a behavioral intent or choice (Colquitt et al., 2007). Trust is the degree of goodwill a person places in other people words and actions (Dani et al., 2006). In the definition made by

Kramer in 1999, in the organizations where employees are present, the belief that they will not be harmed by their expectations, thoughts, and beliefs is called organizational trust (Kramer, 1999).

Employees in organizational life base their trust on their organizations, managers, and colleagues. These foundations can be listed as follows:

- *Past-Based Trust is the trust built on repeated relationships between people. Confidence may increase or decrease depending on whether the events experienced during the history of the relationship are positive or negative (Merritt, 2008). Trust through third parties is the need to obtain information about the other party based on trusted third parties and groups.*
- *Category-Based Trust is the trust that comes from the perception that information from people who are members of the same social organization is more reliable (Kramer, 1999).*
- *Role-Based Trust is the trust needed by the role of the trusted person in the organization rather than the abilities, savings, motives, and intentions (Brown, 2006).*
- *Rule-based Trust is a trust that is shared by a common shared understanding of appropriate rules and behaviors within the organization (Rodgers, 2009).*

Trust in the organization expresses the belief that employee commitments and behaviors are consistent when faced with an uncertain or risky situation (Demircan & Ceylan, 2003). Another definition is the employee's perception of the support provided by the organization (Mishra & Morrissey, 1990). In order to have a high level of trust in the organization, the responsibilities and job descriptions of the employees should be clear; the communication within the organization should be accurate, timely, and frequent; it should be believed that there is an internal skill and ability to do the work; common goals should be clear and understandable; and the organization should have a vision and purpose. To the extent that these factors can be achieved, the level of trust in the organization will be high (Joseph & Winston, 2005). The research model examines how the effects of empowering leadership and emotional intelligence impact organizational trust. Developed and tested hypotheses;

H2: Empowering leadership in organizations has a positive effect on organizational trust.

H4: Emotional intelligence in organizations has a positive effect on organizational trust.

The Concept of Organizational Identification

The term identification was first used in the literature by Harrold Lasswell (1935) who worked in the field of political sciences studying the psychological, sociological, and lexical concept. Lasswell defined the concept of identification as the process in which the emotional bond with other people is guid-

ed, the perception of similarity occurs, and such success can only be achieved by the multiplicity of shared relationships and symbols (Silva, 2007). Organizational identification is defined by Tolman (1943) as “the attachment of an individual to any group he feels as a part” (Köse, 2009). Foote deems organizational identification as the basis of motivation (Foote, 1951). Kelman, on the other hand, said that one of the three important concepts that should be present in employees for the situational change processes of enterprises should be identification (Kelman, 1958).

Organizational identification is considered a concept explaining many important attitudes and behaviors in the organization since it is seen as a psychological field that serves as a key link or key that underlines the connection between employee and organization. Organizational identification is also seen as a tool to help employees work in the interests of the organization (Ashforth & Mael, 1989; Dutton et al., 1994). The emphasis on identification in the field of organizational behavior is defined as the degree of severity of self-organization and the way in which it defines the organization (Chreim, 2002). Employees may be at various levels of identification, at different levels of severity, or at the level of groups in which they are employed (work groups, departments, departments) (Bartels et al., 2007).

When people describe themselves, they often feel happier in organizations they feel close to. In short, because employees perform better in organizations where they identify throughout most of their organizational lives, they feel more connected than organizations they do not feel close to (Van Knippenberg & Van Schie, 2000). In this case, the leadership of the organization plays an important role in the formation of the culture and climate, which is felt by the employees themselves. When employees feel they belong to the circle, this means that they carry their value judgments and feelings to the organization. This functional process of working in an organization is called identification within the organization (Bartels et al., 2007). Identification with the organization means the integration of the objectives of the person in harmony with the organization (Ashforth & Mael, 1989). In this case, the effect of the predecessors on employees gaining organizational identification was analyzed. Developed and tested hypotheses;

H3: Empowering leadership in organizations has a positive effect on organizational identification.

H5: Emotional intelligence in organizations has a positive effect on organizational identification.

Methodology

The survey was conducted with a total of 381 employees in scope of the aim of the research. In the analysis, explanatory factor analysis and confirmatory factor analysis, and then reliability analysis, correlation analysis and regres-

sion analysis were performed, respectively, using SPSS 25 and AMOS programs. Both the sobel test and the hayes process were used in the mediation variable analysis. The questionnaire collected from the sample population consists of scales representing 4 variables. In the study, the questions developed by Aheame et al. (2005) and Arnold et.al (2000) (reliability value is 0.87 in the current study) (reliability value is 0.88 in the current study) were used in an *empowering leadership scale*. *Emotional intelligence*; 16 questions, developed by Wong and Law (2002) (reliability value value is 0.75 in the current study), were used and measured. *Organizational trust* is measured in the highest number of questions within factor analysis in the questions developed by Mayer et al. (1995), Robinson (1996), Nyhan and Marlowe (1997), Shockley-Zalabak et al. (2000), Huff and Kelley (2003). *Organizational identification*; is measured by questions developed by Mael and Ashforth (1992).

Research Aim

In this research, we aim to determine the effects of the emotional intelligence mediation variable effect of empowering leadership on the relationship between organizational trust and organizational identification within administrative staff in the production sector. Choosing the production sector allows employees to easily examine their thoughts, attitudes, and behaviors towards their organizations due to the intense work pace, and furthermore, to ensure that the turnover rate is more intense in the production sector. The reason for the selection of the white-collar employees is that they are in close contact with senior management and also because they form the waist bone, in other words, the thinking mechanism of the organization. Therefore, our research aim is to evaluate and analyze the attitudes of both the leadership and employees towards the emotional intelligence and the organization in the production sector.

Findings

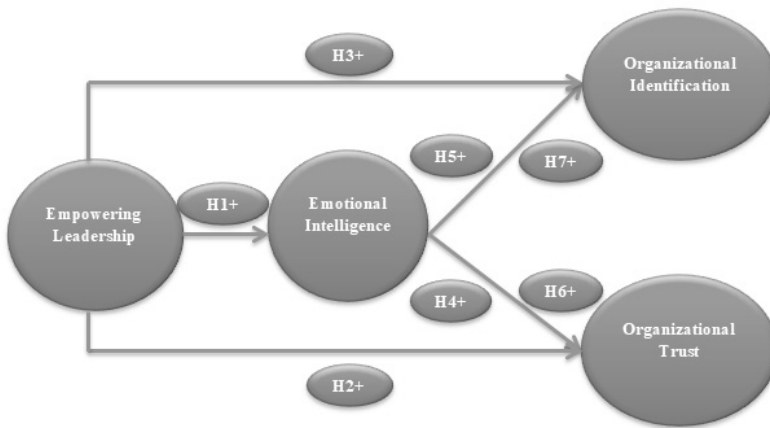
A total of 381 white-collar people from the Public (175) and Private (206) answered our survey in accordance with the criteria. 186 female and 195 male white-collars answered to our survey. 36.7% of the participants were between the ages of 17-27 and 49.7% of them were between the ages of 28-40. The number of managers above the age of 41 is 13.1%. 11.4% (57 Participants) of them have Vocational School/Associate Degree, 67.4% (248 Participants) of them have bachelor's degree and 12.3% (76 participants) of them have postgraduate degrees. Descriptive analysis results of individual factors are shown in the table below. The achievement levels, based on the goals of the employees, stated 28 participants as "Too Low", 37 of them as "Low", 158 of them "Medium", 126 of them "High", and 32 of them "Very High". Areas of activity of the institutions where the participants work included 97 participants

who work in the “National”, 176 participants who work in the “Regional”, and 108 participants who work in the “International” activities.

Research Model

Based on the literature review, a research model including empowering leadership as an independent variable, emotional intelligence as mediation variable, and organizational identification and organizational trust as dependent variables is applied. Since a quantitative approach is determined statistically in the research, the relationships between the variables are examined in the research model. In a quantitative study, the effect of independent variables on dependent variable effects is investigated in the relationship between variables (Thomas et al., 2015).

Figure 2. Research Model

Analyses

Factor analysis is used to provide clues about the structure of the relationship between many variables which are thought to be related (İslamoğlu, 2011). Three methods are used to determine whether the data set is suitable for factor analysis. These are the formation of the correlation matrix, the Bartlett test, and the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) tests (Ural & Kılıç, 2013). If KMO test sample size is 0.7-0.8 good, 0.5-0.7 medium and should be at least 0.5, if less than 0.5, more data should be collected. Since KMO value; 0.960, exceeds 0.50 and Bartlett’s test Sig. value is significant 0.000, the data set was found suitable for factor analysis.

The variables were measured on a 5-point Likert scale with a 53-item questionnaire. Variables of emotional intelligence, organizational trust, empowering leadership, and organizational identification were subjected to factor

analysis. As a result of explanatory factor analysis, the remaining 39 questions were distributed to 4 factors since they did not show 14 scale factor distribution and decreased reliability. Table 1 shows the factor distribution:

Table 1. Rotated Component Matrix^a

Rotated Component Matrix ^a				
	Component			
	1	2	3	4
EI3. In the Institution where I work, I really understand what I feel.	0.774			
EI1. In the Institution where I work, I often know very well the reasons for my particular feelings.	0.770			
EI12. In the Institution where I work, I always encourage myself to make every effort.	0.768			
EI4. In the Institution where I work, I know when I am happy or not.	0.761			
EI14. In the Institution where I work, I can overcome difficulties.	0.712			
EI9. In the Institution where I work, I have always set goals for myself and try to do my best to reach them.	0.711			
EI7. In the Institution where I work, I am sensitive to the feelings of others.	0.699			
EI5. In the institution where I work, I understand the feelings of my friends from their behavior.	0.696			
EI13. In the institution where I work, I can control my courage.	0.696			
EI2. In the Institution where I work, I understand my own feelings well.	0.695			
EI6. In the Institution where I work, I observe the feelings of others well.	0.686			
EI8. In the Institution where I work, I understand the feelings of the people around me.	0.682			
EI10. In the Institution where I work, I always tell myself that I am a competent person.	0.678			
EI17. In the Institution where I work, I control my own feelings well.	0.640			
EI11. In the Institution where I work, I can motivate myself.	0.633			
OG12. Our company maintains a long-term relationship with employees.		0.842		
OG12. Our company strongly emphasizes that staff informs them of what is important to them.		0.842		
OG12. If a person in our company promises something, others rely on keeping the promise.		0.841		
OG9. In our company, the problems are not concealed but are handled openly.		0.807		

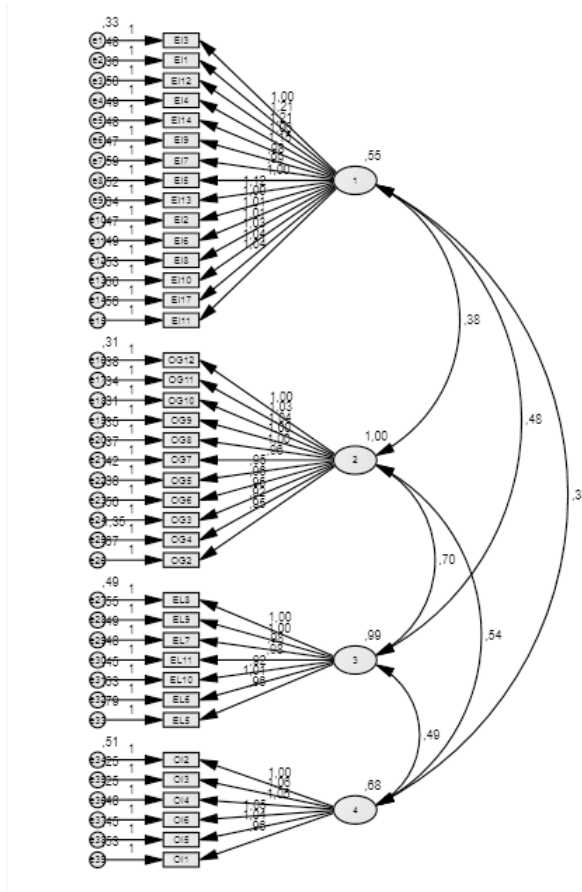
Examining the Impact of Empowering Leadership and Emotional Intelligence

OG8. I always trust the Institution where I work.		0.784		
OG7. The level of trust between managers and employees is very high in the Institution where I work.		0.777		
OG5. The Institution where I work cares and is respectful to its employees.		0.772		
OG6. The Institution where I work treats employees' personal rights fairly.		0.739		
OG3. The Institution where I work is usually managed openly.		0.688		
OG4. The Institution where I work, evaluates the performance objectively.		0.624		
OG2. The Institution where I work has an honest and fair operation.		0.592		
EL8. It encourages the members of the working group to exchange information with each other.			0.799	
EL9. It helps group members to work.			0.740	
EL9. It sets a good example of behavior.			0.738	
EL11. The working group teaches its members how to solve problems on their own.			0.685	
EL10. It pays attention to the efforts of my working group.			0.659	
EL6. The working group encourages its members to express ideas / suggestions.			0.635	
EL5. They listen to my working groups' ideas and suggestions.			0.524	
OI2. When someone criticizes the institution where I work, it feels like a personal insult.				0.770
OI3. I am interested in what others think about the institution where I work.				0.768
OI4. When I talk about the institution where I work, we usually say "we" instead of "they".				0.728
OI6. When someone praises the institution where I work, it makes me feel like a personal compliment.				0.720
OI5. The achievements of the institution where I work are my achievements.				0.714
OI1. I am embarrassed if a media report has criticized the institution where I work.				0.664
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.				
a. Rotation converged in 5 iterations.				

EL: Emotional Intelligence, OG: Organizational Trust, EL: Empowering Leadership, OI: Organizational Identification

Confirmatory factor analysis It is used in the definition of statistical analysis in research models and in the analysis of more than one variable (Aytaç et al., 2012; Özdamar, 2013).

Figure 3. Confirmatory Factor Analysis

EI: Emotional Intelligence, **OG:** Organizational Trust, **EL:** Empowering Leadership, **OI:** Organizational Identification

In model fit there are accepted values for confirmatory factor analysis. These values are; GFI, CFI, NFI, IFI and RMSEA (Schumacker, 2006; İlhan & Çetin, 2014). When the values in Model Fit are considered, they are in accordance with the research model; $\chi^2/df=2.982 < 5$, $0.90 < IFI=0.911$, $0.85 < GFI=0.894$, $0.90 < NFI=0.918$, $0.90 < CFI=0.920$, $RMSEA=0.060 < 0.08$. The validity of the 4-factor structure determined in the exploratory factor analysis is confirmed in the result of the confirmatory factor analysis in AMOS.

After the factor analysis, the reliability analysis of the scales representing the variables was performed. In his research in Nunnally (1978), it is considered appropriate for the cronbach alpha value to be 0.70 and above in the studies conducted in social science (Nunnally, 1978; Buyukozturk, 2007).

Table 2. Reliability Analysis

Variables	Number of Questions	Cronbach Alfa (α) Values
Emotional Intelligence	15	.948
Organizational Trust	11	.955
Empowering Leadership	7	.922
Organizational Identification	6	.912

Reliability is that the measurement tool consistently gives similar results in each case (Bell, et al., 2018). Reliability analysis is important in deciding whether the relationships between variables can be analyzed after factor analysis. Therefore, it can be deducted from variable analysis that does not provide reliability (Çelik & Bindak, 2005). Care should be taken to ensure that the scales representing variables are clear and understandable, do not make any other sense and are consistent. It is recommended that the scales are asked to the sample population in simple present tense (Bozdoğan & Öztürk, 2008). It can be seen in Table 2 that the cronbach alpha values of the variables are also suitable for reliability analysis.

Before regression analysis, correlation analysis is carried out to test the direction and strength of the relationships among the variables in the research model (Kalaycı, 2006). It is carried out to explain and interpret the relationships between variables statistically. The feature of the correlation analysis is that there are values between -1 and +1 among the variables and analysis is made according to these values.

Table 3. Correlations

Correlations					
		Emotional Intelligence	Organizational Trust	Empowering Leadership	Organizational Identification
Emotional Intelligence	Pearson Correlation	1	.491**	.613**	.565**
	Sig. (2-tailed)		0.000	0.000	0,000
	Sum of Squares and Cross-products	245.321	150.407	189.907	153.145
	Covariance	0.646	0.396	0.500	0.403
	N	381	381	381	381
Organizational Trust	Pearson Correlation	.491**	1	.684**	.617**
	Sig. (2-tailed)	0.000		0.000	0.000
	Sum of Squares and Cross-products	150.407	383.079	264.809	209.205
	Covariance	0.396	1.008	0.697	0.551
	N	381	381	381	381
Empowering Leadership	Pearson Correlation	.613**	.684**	1	.559**
	Sig. (2-tailed)	0.000	0.000		0.000
	Sum of Squares and Cross-products	189.907	264.809	390.955	191.393
	Covariance	0.500	0.697	1.029	0.504
	N	381	381	381	381
Organizational Identification	Pearson Correlation	.565**	.617**	.559**	1
	Sig. (2-tailed)	0.000	0.000	0.000	
	Sum of Squares and Cross-products	153.145	209.205	191.393	299.641
	Covariance	0.403	0.551	0.504	0.789
	N	381	381	381	381

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

As a result of the correlation analysis, it can be explained that the relationships between the variables are positive and they affect each other positively.

After the correlation analysis, regression analysis was performed to test and analyze the hypotheses. The regression analysis results showing the effect of the independent variable on the dependent variable except for the mediation variable effect are shown in table 4.

Table 4. Results of Regression Analysis

IV	DV	Standart β	Sig.	Adjusted R ²	F Value
Empowering Leadership	Emotional Intelligence	.613***	,000	.374	228.399
Empowering Leadership	Organizational Trust	.684***	,000	.467	333.702
Empowering Leadership	Organizational Identification	.559***	,000	.311	172.432
Emotional Intelligence	Organizational Trust	.491***	,000	.239	120.157
Emotional Intelligence	Organizational Identification	.565***	,000	.317	177.581

IV: Independent Variables, DV: Dependent Variables

*: $p < 0.05$

** : $p < 0.01$

***: $p < 0.001$

As can be seen in Table 4, as a result of the regression analysis, it can be explained that the independent variables have a positive effect on the dependent variables. Table 5 describes whether hypotheses are supported according to regression analysis results.

Table 5. Hypotheses Results

Hypotheses	Supported / Unsupported	Significance Level (Sig.)
H1: Empowering leadership in organizations has a positive effect on emotional intelligence.	Supported	$P < 0.001$
H2: Empowering leadership in organizations has a positive effect on organizational trust.	Supported	$P < 0.001$
H3: Empowering leadership in organizations has a positive effect on organizational identification.	Supported	$P < 0.001$
H4: Emotional intelligence in organizations has a positive effect on organizational trust.	Supported	$P < 0.001$
H5: Emotional intelligence in organizations has a positive effect on organizational identification.	Supported	$P < 0.001$

powering leadership independent variable and organizational trust and organizational identification dependent variables, as well, whether its effect on the hypotheses established as a result of the analyzes, was indicated;

Table 6. Results of Mediation Variable (MV) Effect

	IV	DV	Standart β	Sig.	Adjusted R ²	F Value
Regression	Empowering Leadership	Organizational Trust	.614	.000	.467	333.702
	Emotional Intelligence (MV)		.114***	.000	.474	171.889
Regression	Empowering Leadership	Organizational Identification	.341	.000	.311	172.432
	Emotional Intelligence (MV)		.356***	.000	.388	121.674

*: p<0.05

**.:p<0.01

***:p<0.001

In the hypotheses in which we measure the mediation effect of emotional intelligence, it is seen that the emotional intelligence mediation variable has an effect between the empowering leadership independent variable and organizational trust and organizational identification dependent variables. In fact, employees support their trust and organizational identification with the empowering leadership style, together with the intermittent effect of emotional intelligence.

One of the tests used in mediation analysis is the Sobel (1982) test. In the Sobel test; The uncorrected regression coefficients and standard error values of the related variables are used in calculating the mediation effect. Mackinnon et al. (1995) made it possible to popularize the sobel test. However, it should not be forgotten that the sobel test has Aroian (1944/1947) and Goodman (1960) versions.

Table 7. Sobel/Aroian/Goodman Analysis; To determine whether the emotional intelligence mediation variable has an effect on the relationship between empowering leadership and organizational identification

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.486	Sobel test:	6.37061322	0.0299811	0
b	0.393	Aroian test:	6.35926389	0.03003461	0
Sa	0.032	Goodman test:	6.38202354	0.0299275	0
Sb	0.056				

When the p value is less than <0.05, the effect of the mediation variable is accepted.

Table 8. Sobel/Aroian/Goodman Analysis; To determine whether the emotional intelligence mediation variable has an effect on the relationship between empowering leadership and organizational trust

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.486	Sobel test:	2.37711638	0.02903181	0.01744858
b	0.142	Aroian test:	2.37210564	0.02909314	0.01768703
Sa	0.032	Goodman test:	2.382159	0.02897036	0.01721146
Sb	0.059				

When the p value is less than <0.05, the effect of the mediation variable is accepted.

Mediation Variable (MV) Effect Analysis with Hayes Process; The effect of the mediation variable was tested with the hayes process macro program developed by Hayes (2017). This program was added to the SPSS program and the model 4, which is suitable for the research model, was tested in the framework of mediation variable models.

Table 9. Mediation Variable Effect According to Hayes Process Analysis

H6: Hayes Process Analysis; Examining of the effect of emotional intelligence mediation variable on the relationship between empowering leadership and organizational identification	H7: Hayes Process Analysis; Examining of the effect of emotional intelligence mediation variable on the relationship between empowering leadership and organizational trust
PROCESS Procedure for SPSS Version 3.4	PROCESS Procedure for SPSS Version 3.4
Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com	Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
Documentation available in Hayes (2018). www.guilford.com/p/hayes3	Documentation available in Hayes (2018). www.guilford.com/p/hayes3
Model: 4	Model : 4
Y: Organiid	Y: Organitr
X: Empoweri	X: Empoweri
M: Emotiona	M: Emotiona
Sample	Sample
Size: 381	Size: 381
Indirect effect(s) of X on Y:	Indirect effect(s) of X on Y:
Effect BootSE BootLLCI BootULCI	Effect BootSE BootLLCI BootULCI
Emotiona ,1910 ,0400 ,1146 ,2726	Emotiona ,0691 ,0408 ,0066 ,1532
Partially standardized indirect effect(s) of X on Y:	Partially standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect BootSE BootLLCI BootULCI	Effect BootSE BootLLCI BootULCI
Emotiona ,2150 ,0459 ,1302 ,3081	Emotiona ,0688 ,0416 ,0067 ,1553
Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:	Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:
Effect BootSE BootLLCI BootULCI	Effect BootSE BootLLCI BootULCI
Emotiona ,2181 ,0462 ,1322 ,3130	Emotiona ,0698 ,0416 ,0069 ,1571

In order to understand whether the mediation variable has an effect, the result of indirect effect (s) of X on Y is checked. If there is a value of “0” between BootLLCI and BootULCI, the mediation effect cannot be mentioned. As a result of the test, it is confirmed that the mediation variable of emotional intelligence has a significant effect since there is no “0” value between BootLLCI and BootULCI.

Hypothesis results;

Table 10. Hypothesis results representing mediator variable effect;

Hypotheses	Supported / Unsupported	Significance Level (Sig.)
<i>H6: Emotional intelligence has a mediation variable effect on the relationship between empowering leadership and organizational identification in organizations.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>
<i>H7: Emotional intelligence has a mediation variable effect on the relationship between empowering leadership and organizational trust in organizations.</i>	Supported	<i>P<0.001</i>

In our research model in which the affective variable of emotional intelligence is measured, it is revealed that emotional intelligence has an effect on the relationship between empowering leadership and organizational identity and empowering leadership and organizational identification. This situation shows that emotional intelligence not only has an effect on an employee’s feeling of trust and identification with the organization, but also affects employees in terms of the interchangeable effect of emotional intelligence.

Discussion

Increasing competition in organizations brings with it the desire to achieve better results. For this reason, most organizations today require employees with positive personality traits and high levels of emotional intelligence in order to maintain a more effective and productive organization. In today’s conditions, employees have negative feelings and thoughts due to different reasons and as a result, efficiency cannot be provided for organizations. Employees who have a positive mood, motivation, strong relationships, and pos-

itive organizational environment will contribute to the future of the organization. At this point, the power of emotions is of great importance. Emotions, which are an indispensable part of our business and private life, were once seen as a symbol of weakness. Emotions were expressed as a concept that affects our thoughts and behaviors and prevents us from rational thinking. Over time, emotions have become the focus of business life. The Emotional intelligence concept has emerged because emotions are so important. In the research, it is argued that the behavior of leaders with towards employees is important in shaping the perceptions of employees' attitudes and behaviors (Eisenberger et al., 1986). The fact that employees feel strongly about leadership behaviors usually means that the leaders make great efforts. Because, in order for the employees to feel they belong to the organization, first of all, the leaders must provide support to the employees and provide an atmosphere of peace within the organization. Another characteristic of leaders is that they develop the skills of the employees and make them feel that they are a part of the organization, namely by giving them authority to make decisions (Yun et al., 2005). In other words, in the face of the demands and requests of employees from organizational management, leaders need to make efforts to provide more coaching, training, in addition to providing more resources for the employees (Arnold et al., 2000; Wilson et al., 2004). Furthermore, according to previous theories and findings, empowered leaders are more likely to actively engage in beneficial behavior and to establish supportive, reciprocal relationships with followers (Bowers & Seashore, 1966; Srivastava et al., 2006). Therefore, employees perceive that their leaders are supportive in their coaching, training, and empowerment. In the results of the analysis, it was found that emotional intelligence, under the influence of empowering leadership and mediation variables, had positive effects on the strong commitment of employees to the organization and the identification of employees within the organization. Employees need to be motivated to be proactive and productive (Hackman & Oldham, 1976), and employees need to be ready for emotional intelligence to achieve this. Particularly, there should be a leadership style to eliminate any negative attitudes and thoughts about the organization and make employees feel that they belong to the organization. It can be argued that if leaders support the employees with empowering behavior, negative factors such as cynicism, employee departures, and burnout would not occur in organizations. An important study supporting the results of the study was conducted by Chen et al. (2011) In this study, Empowering leadership is considered an important leadership style that creates positive change in organizations and increases employee motivation and trust in the organization (Chen et al., 2011). It helps employees feel better in their organization if their leaders have high credibility and discretion. For this reason, the styles of leaders in top management are very important, both for the organization and the employees.

Conclusion

When employees perceive collective empowerment from their leaders, they feel that they belong to the Organization and tend to cooperate. Empowering leaders aims to promote a collaborative climate within the organization, creating a climate of trust for employees. Leaders are encouraged to solve existing problems by acting together in order to create an organizational identity, thus making the employees feel like their organization is their own home. Such empowering behaviors have an important effect on increasing the meaningfulness of the work done, increasing the employees' perception of trust towards the organization, and maintaining a sense of trust. Emotional intelligence is the ability to acquire emotions under control, to establish healthy and harmonious social effects, and to lead a happy life. People make up organizations and people give direction to emotions. Leaders who want to manage people effectively and make organizations successful are expected to understand and manage employees' emotions (Kılıç et al., 2007).

Leaders are likely to encourage employees to proactively focus on their roles in an effort to make positive changes in organizations. When leaders trust employees' abilities, employees may feel compelled to do their best in their attitudes and behaviors in order to mobilize their beliefs and confidence in their own competencies. While empowering leaders eliminates bureaucratic constraints, they provide employees with the opportunity to make a positive impact on the organization by spending time and effort on their own tasks. In this way, Empowering Leaders creates a strong synergy within the organization by providing a high level of motivation on the part of the employees since they have important roles in gaining an identity in the organization (Arnold et al., 2000; Pearce & Sims, 2002). Ensuring a good social environment in organizations and the coexistence of healthy and harmonious employees is an important phenomenon, but their leaders are expected to apply the concept of emotional intelligence in a strengthening manner. In the 21st century, it is important that empowering leaders and employees, who strengthen the direction of emotional intelligence, remain together in organizations. It is thought that it is useful to conduct and investigate new research about the adaptation of the emergence of leadership styles and its impact on the behaviors of employees in organizational cultures that are not often seen in the literature and must be examined within the context of leadership styles in the 21st century. Moreover, it should not be ignored that unique demographic characteristics of leaders and employees will also contribute to their studies.

References

- Ahearne, M., Mathieu, J., & Rapp, A. (2005). To empower or not to empower your sales force? An empirical examination of the influence of leadership empowerment behavior on customer satisfaction and performance. *Journal of Applied Psychology*, 90, 945-955. DOI: 10.1037/0021-9010.90.5.945.
- Arnold, J. A., Arad, S., Rhoades, J. A., & Drasgow, F. (2000). The empowering leadership questionnaire: The construction and validation of a new scale for measuring leader behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 21(3), 249-269.
- Aroian, L. A. (1944/1947). The probability function of the product of two normally distributed variables. *Annals of Mathematical Statistics*, 18, 265-271.
- Ashforth, Blake E. & Mael, Fred. (1989). Social Identity Theory And The Organization, Academy of Management, *Academy of Management Review*, 14(1), 20.
- Aytaç, M., & Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 5(1), 14-22.
- Bar-On, R. (1997). *BarOn emotional quotient inventory*. Multi-health systems.
- Bartels, J., Pruyn, A., De Jong, M., & Joustra, I. (2007). Multiple organizational identification levels and the impact of perceived external prestige and communication climate. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 28(2), 173-190.
- Becker, B., & Gerhart, B. (1996). The impact of human resource management on organizational performance: Progress and prospects. *Academy of management journal*, 39(4), 779-801.
- Bell, E., Bryman, A., & Harley, B. (2018). *Business research methods*. Oxford university press.
- Block, J. (1995). IQ vs. emotional intelligence. *Unpublished manuscript, University of California at Berkeley, California*.
- Boudrias, J. S., Gaudreau, P., Savoie, A., & Morin, A. J. (2009). Employee empowerment: From managerial practices to employees' behavioral empowerment. *Leadership & Organization Development Journal*, 30(7), 625-638.
- Bowers, D. G., & Seashore, S. E. (1966). Predicting organizational effectiveness with a four-factor theory of leadership. *Administrative Science Quarterly*, 11(2) 238-263.
- Bozdoğan, A. E., & Öztürk, Ç. (2008). Coğrafya ile ilişkili fen konularının öğretimine yönelik öz-yeterlilik inanç ölçeğinin geliştirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 66-81.
- Brown, E. Z., Erwin, C. R. & Petkov, D. (2006). On the Impact of Demographic Variables on Interpersonal and Organizational Trust. *Competition Forum*, 4(1), 135.
- Büyüköztürk, S. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Cabrera, A., Collins, W. C., & Salgado, J. F. (2006). Determinants of individual engagement in knowledge sharing. *The International Journal of Human Resource Management*, 17(2), 245-264.
- Çelik, H. C., & Bindak, R. (2005). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin bilgisayarla yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 27-38.
- Chen, G., & Klimoski, R. J. (2003). The impact of expectations on newcomer performance in teams as mediated by work characteristics, social exchanges, and empowerment. *Academy of management Journal*, 46(5), 591-607.
- Chen, G., Sharma, P. N., Edinger, S. K., Shapiro, D. L., & Farh, J. L. (2011). Motivating and demotivating forces in teams: Cross-level influences of empowering leadership and relationship conflict. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 541-557.
- Cherniss, C., & Goleman, D. (2001). The emotionally intelligence workplace. *How to select for measure and improve emotional intelligence in individuals, groups and organizations san Francisco: Jossey-Bass*.
- Chreim, S. (2002). Influencing organizational identification during major change: A communication-based perspective. *Human relations*, 55(9), 1117-1137.
- Claxton, G. (2005). *An Intelligent Look at Emotional Intelligence: a publication commissioned by the Association of Teachers and Lecturers*. Association of Teachers and Lecturers.
- Colquitt, J. A., Scott, B. A. & LePine, J. A. (2007). Trust, Trustworthiness, and Trust Propensity: A Meta-Analytic Test of Their Unique Relationships With Risk Taking and Job Performance. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 909-927.
- Dani, S. S., Burns, N. D., Backhouse, C. J., & Kochhar, A. K. (2006). The implications of organizational culture and trust in the working of virtual teams. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part B: Journal of Engineering Manufacture*, 220(6), 951-960.
- Demircan, N. & Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 139-150.
- Doll, E. A. (1953). *The measurement of social competence: A manual for the Vineland Social Maturity Scale*. Educational Test Bureau Educational Publishers. DOI: 10.1037/11349-000
- Drucker, P. F. (2011). *Technology, management, and society*. Harvard Business Press.
- Dulewicz, V., & Higgs, M. (1999). Can emotional intelligence be measured and developed?. *Leadership & Organization Development Journal*, 20(5), 242-253.
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M., & Harquail, C. V. (1994). Organizational images and member identification. *Administrative science quarterly*, 39(2), 239-263.

- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied psychology, 71*(3), 500-507. DOI: 10.1037/0021-9010.71.3.500
- Foote, N. N. (1951). Identification as the basis for a theory of motivation. *American sociological review, 16*(1), 14-21.
- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind*. New York: Basic Book.
- Gerstner, C. R., & Day, D. V. (1997). Meta-Analytic review of leader-member exchange theory: Correlates and construct issues. *Journal of applied psychology, 82*(6), 827-844
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam.
- Goleman, D. (2001). Emotional intelligence: Issues in paradigm building. *The emotionally intelligent workplace, 13*, 26.
- Goleman, D. (2006). *Emotional intelligence*. Bantam.
- Goodman, L. A. (1960). On the exact variance of products. *Journal of the American Statistical Association, 55*(292) 708-713.
- Graen, G. B., & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based approach to leadership: Development of leader-member exchange (LMX) theory of leadership over 25 years: Applying a multi-level multi-domain perspective. *The leadership quarterly, 6*(2), 219-247.
- Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1976). Motivation through the design of work: Test of a theory. *Organizational behavior and human performance, 16*(2), 250-279.
- Hair, J. F., Bush, R. P., & Ortinau, D. J. (2000). *Marketing research: A practical approach for the new millennium*. Irwin Professional Publishing.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford publications.
- Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication Monographs, 85*(1), 4-40.
- Hosmer, L. T. (1995). Trust: The connecting link between organizational theory and philosophical ethics. *Academy of management Review, 20*(2), 379-403.
- Huff, L. & Kelley, L. (2003). Levels of organizational trust in individuals versus collectivist societies: a seven-nation study. *Organization Science, 14*(1), 81-90.
- Hughes, M., Thompson, H. L., & Terrell, J. B. (2009). *Handbook for developing emotional and social intelligence: Best practices, case studies, and strategies*. John Wiley & Sons.
- İlhan, M., & Çetin B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 5*(2), 26-42.
- İslamoğlu, A. (2011). *Hamdi: Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 2. Bs.*, İstanbul, Beta Basım AŞ.

- Joseph, Errol E. & Winston, Bruce E. (2005). A Correlation Of Servant Leadership, Leader Trust, And Organizational Trust. *Leadership & Organization Development Journal*, 26(6), 6-22. DOI: 10.1108/01437730510575552
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* [SPSS applied multivariate statistical techniques]. Ankara, Turkey: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Karim, J., & Weisz, R. (2010). Cross-cultural research on the reliability and validity of the Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT). *Cross-Cultural Research*, 44(4), 374-404.
- Kelman, H. C. (1958). Compliance, Identification, and Internalization: Three Processes of Attitude Change. *The Journal of Conflict Resolution*, 2(1), 51-60.
- Kılıç, S., Doğan, S., & Demiral, Ö. (2007). Kurumların başarısında duygusal zekânın rolü ve önemi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 209-230.
- Van Knippenberg, D., & Van Schie, E. C. (2000). Foci and correlates of organizational identification. *Journal of occupational and organizational psychology*, 73(2), 137-147.
- Köse, C. G. (2009). Örgütsel özdeşleşmenin çalışanların sürekli iyileştirme çabalarına katkısı: bir araştırma. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Kramer, R. M. (1999). Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual review of psychology*, 50(1), 569-598.
- Lasswell, H. D. (1935). The study and practice of propaganda. *Propaganda and promotional activities: An annotated bibliography*, 1-27.
- Lee, J. J., & Ok, C. (2012). Reducing burnout and enhancing job satisfaction: Critical role of hotel employees' emotional intelligence and emotional labor. *International Journal of Hospitality Management*, 31(4), 1101-1112.
- Leeper, R. W. (1948). A motivational theory of emotion to replace emotion as disorganized response. *Psychological review*, 55(1), 5-21.
- Leuner, B. (1966). Emotional intelligence and emancipation. A psychodynamic study on women. *Praxis der kinderpsychologie und kinderpsychiatrie*, 15(6), 196.
- Lewis, J. David & Weigert, Andrew. (1985). Trust as a Social Reality. *Social Forces*, 63(4), 967-985.
- Lorinkova, N. M., & Perry, S. J. (2017). When is empowerment effective? The role of leader-leader exchange in empowering leadership, cynicism, and time theft. *Journal of Management*, 43(5), 1631-1654.
- MacKinnon, D. P., Warsi, G., & Dwyer, J. H. (1995). A simulation study of mediated effect measures. *Multivariate behavioral research*, 30(1), 41-62.

- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior, 13*(2), 103-123. DOI: 10.1002/job.4030130202
- Mayer, J. D. (2002). MSCEIT: Mayer-salovey-caruso emotional intelligence test. *Toronto, Canada: Multi-Health Systems*.
- Mayer, R. C., Davis, J. H. & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust, *Academy of Management Review, 20*(4), 709-734.
- Merritt, S. M. (2008). Not All Trust Is Created Equal: Dispositional and History-Based Trust in Human-Automation Interactions. *Human Factors, 50*(2), 194-210.
- Mishra, J., & Morrissey, M. A. (1990). Trust in employee/employer relationships: A survey of West Michigan managers. *Public personnel management, 19*(4), 443-486.
- Möllering, G., Bachmann, R., & Lee, S. H. (2004). Introduction: Understanding organizational trust—foundations, constellations, and issues of operationalisation. *Journal of Managerial Psychology, 19*(6), 556-570. DOI: 10.1108/02683940410551480
- Nunnally, J. C. (1978). An overview of psychological measurement. *Clinical diagnosis of mental disorders* (pp. 97-146). Springer, Boston, MA.
- Nyhan, R. C., & Marlowe, H. A. (1997). Development and psychometric properties of the organizational trust inventory. *Evaluation Review, 21*(5), 614-635.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi Cilt 2*, Ankara, Nisan Kitapevi, 9. Baskı.
- Pearce, C. L., & Sims Jr, H. P. (2002). Vertical versus shared leadership as predictors of the effectiveness of change management teams: An examination of aversive, directive, transactional, transformational, and empowering leader behaviors. *Group dynamics: Theory, research, and practice, 6*(2), 172-197. DOI: 10.1037/1089-2699.6.2.172
- Prentice, C. (2013). Emotional labour and its consequences: The moderating effect of emotional intelligence. In *Individual Sources, Dynamics, and Expressions of Emotion* (pp. 187-201). Emerald Group Publishing Limited.
- Robinson, S. L. (1996). Trust and breach of the psychological contract. *Administrative Science Quarterly, 41*(4), 574-599.
- Rodgers, W. (2010). Three primary trust pathways underlying ethical considerations. *Journal of Business Ethics, 91*(1), 83-93. DOI: 10.1007/s10551-009-0069-1
- Saarni, C. (1999). *The development of emotional competence*. Guilford Press.
- Schumacker, R. E. (2006). Conducting Specification Searches With Amos. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 13*(1), 118-129.
- Shockley-Zalabak, P., Ellis, K. & Winograd, G. (2000). Organizational trust: what it means, why it matters, *Organization Development Journal, 18*(4), 35-48.
- Silva, D. K. (2007). *Structurational Identification In Grups Within Organizations: I, We & Us*. Washington University.

- Sobel, M. E. (1982). *Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models*. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology* (pp. 290-312). San Francisco: Jossey-Bass.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation. *Academy of management Journal*, 38(5), 1442-1465.
- Spreitzer, G. M. (2008). Taking stock: A review of more than twenty years of research on empowerment at work. *Handbook of organizational behavior*, 1, 54-72.
- Srivastava, A., Bartol, K. M., & Locke, E. A. (2006). Empowering leadership in management teams: Effects on knowledge sharing, efficacy, and performance. *Academy of management journal*, 49(6), 1239-1251.
- Stein, J. S., & Book, H. E. (2003). *EQ duygusal zekâ ve başarının sırrı* İstanbul: Özgür Yayınları.
- Thomas, J. R., Nelson, J. K., & Silverman, S. J. (2015). *Research methods in physical activity*. Human kinetics.
- Thorndike, E. L. (1920). A constant error in psychological ratings. *Journal of applied psychology*, 4(1), 25-29.
- Tolman, E. C. (1943). Identification and the postwar world. *The journal of abnormal and social psychology*, 38(2), 141-148. DOI: 10.1037/h0057497
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*, Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 31.
- Van Dijke, M., De Cremer, D., Mayer, D. M., & Van Quaquebeke, N. (2012). When does procedural fairness promote organizational citizenship behavior? Integrating empowering leadership types in relational justice models. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 117(2), 235-248.
- Vecchio, R. P., Justin, J. E., & Pearce, C. L. (2010). Empowering leadership: An examination of mediating mechanisms within a hierarchical structure. *The Leadership Quarterly*, 21(3), 530-542.
- Wilson, M. G., Dejoy, D. M., Vandenberg, R. J., Richardson, H. A., & Mcgrath, A. L. (2004). Work characteristics and employee health and well-being: Test of a model of healthy work organization. *Journal of occupational and organizational psychology*, 77(4), 565-588.
- Wong, C. S. & Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: an exploratory study, *The Leadership Quarterly*, 13(3), 243-274.
- Yun, S., Faraj, S., & Sims Jr, H. P. (2005). Contingent leadership and effectiveness of trauma resuscitation teams. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1288-1296. DOI: 10.1037/0021-9010.90.6.1288

Türkiye’deki Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Profillerinin Analizi

Adem Sağır*

Karabük Üniversitesi

Erhan Aydın**

Öz

2011 yılında Suriye’de yaşanan olayların peşi sıra gerçekleşen göçler, Türkiye’de sosyal, kültürel ve ekonomik alanda çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Göç sonrası önemli bir kültürel karşılaşma alanı olarak eğitim olgusuna odaklanan bu çalışmada temel hareket noktası “üniversite” ve “yükseköğretim sistemi” dir. Bahsi geçen sistem içerisinde Suriyeli öğrencilerin katılımıyla yeni bir kültürel karşılaşma süreci ortaya çıkmıştır. Bu sürece Türkiye’de yükseköğretimin uluslararasılaşması da eşlik etmektedir. Hazırlanmış olan bu çalışma, Suriyeli öğrencilerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel profillerinin analizine odaklanmıştır. Araştırmada, Türkiye evreninde Suriyeli öğrencilerin bulunduğu üniversitelerde araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ölçek kullanılmıştır. Anket *Gaziantep Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Mersin Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’nde kartopu örneklem tekniğiyle 825 kişiye uygulanmıştır.* Bu üniversitelerin tercih edilmesindeki temel neden, Yükseköğretim Kurulu’nun açıklamış olduğu Suriyeli üniversite öğrencileri sayısal sıralamasında ilk 5 içerisinde yer almaları olmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakat formu ise 7 ana tema üzerine kurulmuş ve Karabük Üniversitesinde örnekleminde katılan 8 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilk olarak Türkiye’de yükseköğretimin uluslararasılaşması tartışılmıştır. Arkasından yükseköğretimin uluslararasılaşması çerçevesi olarak Suriyeli öğrencilere odaklanılmıştır. Çalışmanın ulaştığı bulgular açısından Suriyeli öğrencilerin kendi gruplarıyla kurdukları aidiyetliklerin önemli olduğu görülmüş ve bu aidiyetliklerin sürdürülmesi için sosyal medyanın önemli bir araç olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. İletişim ile ilgili problemler öğrencilerin yaşadığı en temel sorun iken, Suriyeli öğrenciler Türkiye’deki üniversite eğitimini başarılı bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler

Suriye, eğitim, yükseköğretim, uluslararasılaşma, entegrasyon

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ademsagir@karabuk.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-0763-0518

** Sosyolog/Aile Danışmanı, erhann.a08@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5136-7035

Analysis on the Socio-Economical and Socio-Cultural Profiles of Syrian Students who Receive Education at the Universities in Turkey

Abstract

Migrations following the events in Syria in 2011 caused emergence of various discussion social, cultural and economic fields in Turkey. In this study, which focused on the phenomenon of education as a cultural encountering after migration, the main starting point is the university and higher education system. It is observed that the universities have turned into a new cultural encountering area with the coming of Syrians. This process goes with the internationalization of universities in Turkey. This study focused on the analysis of Syrian college students in the system of postgraduate and their socio-economical and socio-cultural profiles. In the study, the qualitative and quantitative designs were used together. In the research population, the scale which was developed by the researchers was used in the universities where the Syrian students are available. The survey was applied to 825 persons in Gaziantep University, Istanbul University, Karabuk University, Mersin University and Kahramanmaraş Sutcu Imam University with *the snowball method*. The main reason why the universities were preferred is that they were in the top five of the numerical order for Syrian college students that the Higher Education Council declared. The semi-structured interview Form which consists of 7 main framework questions was made with 8 participants in the sampling of Karabuk University. Firstly, the internationalization of postgraduate in Turkey was discussed. Then, Syrian students were focused as the framework of postgraduate internationalization and the data which was obtained with the quantitative/qualitative model was analysed sociologically. In the study it was observed that the belonging of Syrian students with their own groups was important. Also, it has been determined that social media is used as an important tool maintain these belongings. While the main problems related to communication problems for the students, it was noted that Syrian students find successful university education in Turkey.

Keywords

Syria, education, postgraduate, internationalization, integration.

Extended Abstract

The migrations which occurred after the events that were seen in Syria in 2011 caused that the various discussions occurred in the social, cultural and economic fields in Turkey. The main starting point is “university” and “higher education system” in this system which focuses on the educational fact as an important cultural contest area after the migration. A new cultural contest process occurred with the participation of Syrian students to the system. The internationalization of higher education in Turkey has accompanied with this process. This research, which was prepared, focused on the analysis of socio-economical and socio-cultural profiles of Syrian students. The mixed method was preferred in the research, and the surveys were supported with

the interviews. The scale which was developed by the researchers was used in the universities that Syrian students are in the population of Turkey, in the research. The survey was applied to 825 persons with the snowball sampling technique in Gaziantep University, İstanbul University, Karabük University, Mersin University and Kahramanmaraş Sütçü İmam University. The main reason to choose these universities is that they are among the first five in the numerical sorting of Syrian university students that The Higher Education Board explained it. The semi-structured interview form was made on 7 main themes and with 8 participants who participated into the sampling in Karabük University.

A new higher education policy statement was produced with Syrian refugees in Turkey. Especially it is a subject that the students of Middle East, Asia and other Arabic countries come to the universities in the purpose of education in this practice which is the new aspect of internalization in the higher education. The process is significant in the context that Turkey expresses its concern of being an alternative model in the higher education to Europe which comes into the prominence with Erasmus programs. One of the main repellent motivations at the beginning of internalization statements is Syrian refugees' demand on the higher education which arises by virtue of their needs in Turkey. The number of countries, that the students are received, were varied in the next step with the experience of Syrian refugees.

The universities that Syrian students are quantitatively high were chosen to itself as the study's population by means of the report that HEB published it in 2017. As the study was made with the university students so the age average centered between 19-21 ages. It was determined that the students are close to each other as the ratio in the social sciences and science. When it is considered in terms of the place relationships, it was seen that it is important that Syrian students attribute meaning to the home. When the research data was considered, the home confronted as a primary living place that Syrian students prefer it. The home was used in a way of including the apart and hostel. Two answers were given for the question, why the students prefer the home, at the result of research. The home, as the first one, reflects the efforts of students to make a safe area for themselves in the cultural and social contexts. The migrants' demand to live in the same neighborhood is similar to their feeling themselves foreigner in the place where they come as a migrant and to the concern to remove the uneasiness manner that this feeling creates it. Another answer is related to the different aspect of same context. It was seen that the demand of sharing the same environment with Syrian students is determinant in the preference of home. This demand accompanies to the effort to transform the home to a safe area. It was seen that Syrian students spend their free times with the friend groups. While it was determined that 77% of the participants lives with their family in Turkey, a great of them defined themselves as the middle-income group. The ratio (83%) of those who say that they get the scholarship is very high.

The main result which was obtained from the data which was given under the socio-technological title which states to reach to the digital area in the scale is that Syrian students use the internet densely. It was observed that the students maintain the social relationship among themselves through the social media, and thus it was determined that they try to fill the blanks of daily life in the virtual field. Syrian students' adaptation to the digitalization and transformation this process on behalf of themselves with their pragmatism concerns became one of their meaningful practices.

When Syrian students' daily life was considered, it was seen that they have problem in some cases in the point of adapting the environment. Especially, it was seen that the problems related to the language and communication are remarkable in this context. The participants who stated that the language used by the media is determinant in the formation of social environment stated that the people have very positive attitudes to themselves in the normal times. It reflected on the data that a positive language was used with the support mechanisms that the local people made to the students in the times that the negative news arising on the media were not common. One of the main attitudes of Syrian students related to Turkey is that they think that Turkish higher education system is more successful than their country's system. There is another important conclusion of the research that most of the participants stated that they will continue to live in Turkey even if they finish their education.

Consequently, it is possible to state that Syrian students adapted easily the current situation in Turkish higher education system. HEB's legal regulations, economical supports and local people's positive attitudes became the determining role in this adaptation. When it is considered in terms of Turkish students, it is possibly to attract the attentions onto the following points.

The usage ways of informatics and internet technology bring the young people together in the same awareness frame and they homologies to each other. Thus, behavior patterns in the living culture and the daily life can be close between Syrian students and Turkish students. This situation is a result of world which is taken in by the globalization with the technology and consumption patterns. Thus, it is a subject that the similarities between Syrian students and Turkish students are quite a few. The cultural differences and language issue that the allegiance to a different country brings it is the main substantial source of problems which are frequently seen in the integration process. The allegiance to a different country causes that the scissors is opened among the thinking forms sometimes and it is possible that the deficiencies in the language issue create a problem in the interaction processes. The further term will show whether Syrian students' position in the higher education system will maintain with the positive or negative interpretations.

Giriş

Göç, tarih boyunca toplulukların demografik yapısı başta olmak üzere siyasi, ekonomik ve kültürel yapılarını etkilemiştir. Bu etki göç veren ve alan yerlerde aynı derecede fakat farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. İnsanlar yaşadıkları yerlerdeki yetersiz fiziki, ekonomik ve sosyal şartlardan daha iyi şartların olduğu yerlere gönüllü olarak göç ederken; doğal afetler, savaşlar, iç çatışmalar gibi farklı sebeplerle de zorunlu ya da irade dışı baskıyla yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlanmışlardır (Abadan-Unat 2017; Adıgüzel, 2020; Bartram, Poros & Monforte, 2019; Castles & Miller, 2008; Chambers, 2019; Sağır, 2011; Sağır, 2012). Bu bağlamda göçle ilgili eski ve yaygın olarak kullanılan kuramsal literatür, itme ve çekme faktörlerine vurgu yaparak göçü ve göç sürecini çevresel faktörlerle açıklamaktadır (Lee, 1966: 47). Savaş, kıtlık, siyasi baskı ya da nüfus baskıları gibi etmenleri itme faktörleri arasına sokan ve bu göçleri zorunlu göçler olarak nitelendiren kuramlar; gelişen iş pazarı, daha iyi hayat şartları ve düşük nüfus yoğunluğu gibi etmenleri de çekme faktörleri olarak ele almışlardır (Adıgüzel, 2020; Çağlayan, 2013; Yalçın, 2004).

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle sınırların silikleşmesi, bölgelerarası dengesizliklerin ve güvenlik kaygılarının ortaya çıkmasıyla birlikte göç/göçmenlik kavramları, Suriyeli mülteciler üzerinden yeniden gündeme gelmiştir (Sağır & Kurtkara, 2018; Sağır, 2019). Bu bağlamıyla göçler demografik, ekonomik, toplumsal yapıları dönüştürme niteliğiyle ve ulusal kimliği sıklıkla sorgulatan kültürel farklılığı gündeme getirmesiyle tartışılmaya başlanmıştır (Castles & Miller, 2008: 7). Kaya (2009: 23)'nın da ifade ettiği biçimiyle, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek ülke içinde gerekse uluslararası alanda gündeme gelen göç olgusunun aktörleri olan göçmenler, mülteciler, sığınmacılar ve onların çocukları küreselleşme süreçlerinden hem etkilenmişler hem de bu süreçleri çok yakından etkilemişlerdir. Göç sonrasında yaşanması muhtemel kültürel karşılaşmalarda sosyal bütünleşme, entegrasyon, asimilasyon ve çokkültürlülük gibi kavramların da gündeme alınması göçlerle paralel ilerleyen sürece eklenmiş (Adıgüzel, 2020; Chambers, 2014; Kymlicka, 2015) ve göçmen politikalarındaki söylem gücünün itici motivasyonu olmuştur.

Bu çalışma, göçün iki yönlü bağlamından hareketle tasarlanmıştır. Bunlardan ilki göçlerin irade dışı gerçekleşen biçimlerine gönderme yapan zorunlu göç olgusudur. Bugün, Suriyeli sığınmacılar üzerinden yaşanan tartışmalar sıklıkla zorunlu göçleri akla getirmektedir. 2011 yılında Suriye'de yaşanan olaylar

sonrası gerçekleşen göç, yakın tarihin gördüğü en büyük zorunlu göç hareketi olarak kayıtlara geçmiştir. Suriye iç savaşı ortalama 14 milyon insanın evini terk etmesine neden olmuştur (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019).

Çalışmanın diğer hareket noktasında ise üniversite ile göç arasında kurulan ilişkisellik bulunmaktadır. Eğitim sistemi, göçmenlerle yerli topluluk üyelerinin önemli bir kültürel karşılaşma alanı olarak dikkat çekmektedir. Bu ilişkisellik, üniversiteleri *yeni göçmenlik mekanları* olarak tanımlayan literatürden hareketle kullanılmıştır (Sağır & Dikici, 2011; Sağır & İnci, 2013). Kavramsallaştırma, 2006 yılından sonra Anadolu'da kurulan üniversitelerin *yeni göçmenlik mekanları* olarak tanımlanabilir olmasına gönderme yapmaktadır. Yeni bir göçmenlik mekânı olarak üniversite bulunduğu kentte, öğrencilerin göçleriyle kültürel bir karşılaşma mekânı olarak yükselmiştir. Üniversiteler, yabancı uyruklu öğrenci kabulleriyle de farklı tartışmaların ve sentezlerin ortaya çıktığı biçimlere evrilmiştir. Suriyeli sığınmacılarla eğitimin kesiştiği temel bağlam da burasıdır. Böylece Suriyeli sığınmacılar da içerisinde olduğu öğrenci kitlesi, mekânı yeniden üretmekte ve inşa etmektedir. Bu bağlamdan hareketle Suriyeli öğrencilerle bahsi geçen karşılaşmalar, Türk Yükseköğretimi için uluslararasılaşmayı destekleyici bir tema olarak yeni ve anlamlıdır.

Bu çalışma Suriyeli sığınmacıların ikinci kuşak gençleri için toplumsal karşılaşma alanı olarak yükseköğretime odaklanmıştır. İkinci kuşak, geldikleri ülkede doğan çocukları ifade ettiği gibi ailelerin diğer genç üyelerini de kapsamakla birlikte farklı kültürel yapılar ve kimlikler arasında sıkışıp kalmış gençlerin durumunu da açıklamaktadır (Aksoy, 2010: 14). Bu kuşak literatürde sıklıkla kayıp kuşak potansiyeline sahip olmaklığıyla kavramsallaştırılmaktadır. 2017 yılındaki verilere bakıldığında yaklaşık 550 bin Suriyeli çocuk eğitim imkanlarından yararlanamamaktadır. Eğitim hakkını kullanamayan bu çocukların kayıp kuşak olma riskini içerisinde taşıdığına dikkat çekilmektedir (Özer, 2015: 17). Suriyeli gençler için dil bilmeme, ekonomik zorluklar, bürokratik engeller, dışlanma, kültürel uyumsuzluk, müfredat farklılığı gibi birçok neden kayıp kuşak tanımlamasına içkindir (Paksoy & Koçarslan, 2016: 98). Burada, aile kontrolünden uzak ve yaşadıkları toplumun etkisi altında kalan, mekân sabitliğinden ziyade sıklıkla yer değiştiren bir kuşak söz konusudur. Bunun yanı sıra değişime açık olan bu kuşaklar, kültürel karşılaşmalarda olumsuz etkilenebildiği gibi sosyal uyumsuzluklarla da gündeme gelebilmektedir (Türkoğlan, 1984 aktaran Aksoy, 2010: 14). Bu bağlam göç sonrası karşılaşmalarda kültürel uyum ve bütünleşme problemlerinin hangi alanlarda yoğunlaşacağı konusunda da bir fikir vermekle birlikte eğitimin diğerlerine göre ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu bağlamdan hareketle hazırlanmış olan çalışmada, Türk yükseköğretim sistemi içerisinde yer alan Suriyeli üniversite öğrencilerinin ve sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel profillerinin analizine odaklanılmıştır. Araştırma kendisini

Türkiye evreninde Suriye uyruklu öğrencilerin bulunduğu üniversiteler merkezinde kurmuştur. Çalışmada örneklem olarak *Gaziantep Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Mersin Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi tercih edilmiştir*. Üniversitelerin tercih edilmesindeki temel neden, YÖK'ün açıklamış olduğu Suriyeli üniversite öğrencileri sayısal sıralamasında ilk 5 içerisinde yer almaları olmuştur.¹ 7 ana tema sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu ise Karabük Üniversitesi örneğinde 8 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilk olarak Türkiye'de yükseköğretimin uluslararasılaşması tartışılmıştır. Arkasından yükseköğretimin uluslararasılaşması çerçevesi olarak Suriyeli öğrencilere odaklanılmış ve nicel/nitel modellerle elde edilmiş veriler, "sosyo-ekonomik demografi" (Kültürel Uyum Ölçeği)² ölçeğinde sosyolojik olarak analiz edilmiştir.

Suriyeli Öğrencilerin Türk Yükseköğretime Katılımları

2011 yılındaki Suriye krizi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleşen en büyük mülteci sorununu ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan sorun sadece Türkiye ve Arap ülkelerini değil, Avrupa'yı da doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilediği görülmektedir. Suriyeli sığınmacılar, kriz sonrası gittikleri ülkelerde farklı hukuki çerçevelerde tanımlanmış olmakla birlikte mekân ve zaman kavramlarında da yeni bir kırılmanın yaşanmasına neden olmuştur. Kırılma, küreselleşmenin yeniden gündeme gelmesine neden olmuş ve toplumsal tutumların yeniden inşasında kullanılmıştır (Sağır, 2019). Suriyeli sığınmacılarla birlikte mültecilik toplumsal karşılaşmaların sancılı/çatışmalı ve riskli bir dışavurumu olarak birçok toplumsal problemlerin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Öyle ki bugün, zengin Ortadoğu ülkelerinin Suriyelilere kapılarını açmaması, Batı'nın Suriyelileri tehlikeli olarak kabul edip sınırlarına yüksek duvarlar örmesi, Batı ülkelerinin Suriyelilerin Türkiye'de kalmaları için maddi destek ve AB (Avrupa Birliği)'yle tam üyelik müzakerelerinin hızlandırılmasının teklif etmesi, Avrupa'ya geçmek isteyen sayısız mültecinin ise denizlerde boğularak ölmeleri, Türkiye'de yaşayan Suriyeliler üzerinden yürütülen vatandaşlık tartışmaları ve Türkiye'nin yakın zamanda Avrupa'ya gitmeleri için sınır kapılarını Suriyeli sığınmacılara açması sıradan gündemler haline gelmiştir.

Türkiye 2014 yılı itibarıyla mülteci ağırlayan ülkeler listesinde dördüncü sırada yer alırken (Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği Bürosu, 2014: 5), UN-HCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) 2018 verilerine göre ise Türkiye dünyada en fazla mülteci ağırlayan ülke sıralamasında ilk sıraya

1 Çalışmada kullanılan örneklem, YÖK'ün 09.03.2017 tarihinde Hatay'da düzenlemiş olduğu "Türk Yükseköğretim Sisteminde Suriyeli Öğrenciler Uluslararası Konferansı" metninden alınmıştır. Bkz. <http://www.hatay.gov.tr/turk-yuksekogretim-sisteminde-suriyeli-ogrenciler-uluslararasi-konferansi-yapildi>

2 Ölçek araştırmacılar tarafından 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında gerçekleştirilen projede geliştirilmiştir.

yükselmiştir. Kuşkusuz Türkiye'nin listenin en başında yer alması coğrafi, sosyal ve tarihsel konumundan kaynaklanmaktadır. 2011 yılı Nisan ayından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlayan Suriyeli sığınmacılar önce *misafir*, Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelgeyle de *geçici koruma statüsünde* tanımlanmıştır. Yakın döneme kadar Suriyeli sığınmacılara Türkiye'de "*süresiz kalıcı*" gözle bakılmadığından yasal düzenlemeler, sığınmacıların gündelik hayat tecrübeleriyle şekillenmiştir. Bu bağlamda süreç içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre sürekli yenilenen yasa, yönetmelik ve kanunlar çıkartılmış, çeşitli kurumlara aktif görev yüklenmiştir. Bu düzenlemeler aynı zamanda Suriyelilerin toplumsal kabul ve uyumunun da önemli aşamaları olarak şekillenmiştir.

Eğitim, Uyum ve Toplumsal Tartışmalar

Eğitim, Suriyelilerin Türkiye'de yaşadıkları önemli problem alanlarından birisidir. Sığınmacılar için eğitim iki temel fonksiyona sahiptir. Bunlardan ilki sığınmacı çocuk ve gençlerin *kayıp kuşak* kategorisinden çıkabilmeleri için bir fırsat olması, diğeri ise toplumla bütünleşme süreçlerinde araçsallaştırılmış doğasıdır. Mart 2020 itibarıyla geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacı sayısı 3 milyon 587 bin 779 kişi olmuştur. Bu kişilerin 1 milyon 657 bin 936'sını 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. 19-24 yaş aralığında yer alan kişi sayısı ise 495 bin 434'tür (AFAD, 2020). 19-24 yaş aralığında yer alan rakamlar aynı zamanda potansiyel üniversite öğrenci sayısını göstermektedir. Toplam sayının içerisinde %60'a denk gelen bu oran sığınmacıların demografik yapısının çocuk ve gençlerden oluşan dinamik bir niteliği olduğunu göstermektedir. YÖK'ün 2016-2017 yılına ait istatistiklerde 15 binden fazla Suriyeli öğrencinin de Türkiye'deki üniversitelere kayıtlı olduğu görülmektedir. 2019 Ocak ayı başında ise bu sayı 20 bin 701'e yükselmiştir. Bu öğrencilerin 7721'i kadın, 12980'i ise erkeklerden oluşmaktadır. YÖK'ün 2017-2018 verilerine göre en çok Suriyeli öğrenci İstanbul'da okurken, en az Suriyeli öğrencinin de Şırnak ve Tunceli'deki üniversitelerde yer aldığı kayıtlara yansımıştır. Sığınmacıların çocuk ve genç nüfus oranı düşünüldüğünde üniversite öğrenci sayısının her yıl düzenli olarak artacağını da öngörmek mümkündür. Bu nedenle Suriyeli öğrencilerin üniversitelerde görünürlükleri arttıkça kültürel ve entegrasyon bağlamında farklı akademik tartışmalara gündem olmaya devam etmesi de muhtemeldir.

Eğitim hizmetleri bağlamında *Geçici Koruma Yönetmeliği*, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 26.04.2013 tarihindeki *Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler* ve 26.09.2013 tarihli *Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri* başlıklı genelgeleri, Suriyelilerin eğitimiyle ilgili farklı zamanlarda yapılan düzenlemelerdir. Son yayınlanan genelge uygulamada var olan faaliyetleri bir standarda bağlaması, ortak hareket etmeyi gerektirmesi, kamp içiyle birlikte kamp dışını da kapsamı ve üniversite öğretimine değinmesi bakımından

önem arz etmektedir. Bu yönetmeliğin en dikkat çekici yönünün “*kayıp kuşak* olmasın diye geçici olarak yerleşen Suriyelilerin eğitimlerine kaldıkları yerden devam ettirilmelerinin sağlanmasının amaçlanması” olmuştur.

YÖK’ün Suriyeli öğrencilerin yükseköğretim talepleriyle ilgili ilk düzenlemeleri 2012 yılında başlamıştır. Bu bağlamda taleplerin karşılanması amacıyla YÖK, Suriye sınırında bulunan şehirlerdeki Suriyeli gençleri özel öğrenci olarak eğitim alabilecekleri bir yazı göndermiştir. Ayrıca Türkiye’de eğitim görmeye başlamış/başlayacak olan Suriyeli gençler için öğretim dili Türkçe veya yabancı dille esnek program açabilmeleri için bir dizi mevzuat değişikliği yapılmıştır. 2013 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla da Suriyeli gençlerden birinci öğretim ve açıköğretim programlarında eğitim sürelerince ve yeni kayıt yaptıranların öğrenim ücreti ödemeyecekleri açıklanmıştır (Seydi, 2014: 288).

YÖK’ün 2017 yılında yayınladığı Suriyelilerin öğrencilerin yükseköğretimdeki konumlarıyla ilgili raporda ise gençlerin üniversite eğitimleri kapsamında bazı üniversitelere misyon yüklendiği görülmektedir. Bu çerçevede Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Kilis 7 Aralık, Harran, Mersin, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata Üniversitelerinde yurt dışından öğrenci kabulü çerçevesinde öğretim dili Türkçe ve/veya yabancı dilde daha esnek bir şekilde program açabilmeleri için bir dizi mevzuat değişikliği yapıldığı göze çarpmaktadır. Suriyeli öğrencilerin yükseköğretime devamında öğrenim ücretleri konusu da devlet üniversitelerine yönelik yapılan düzenleme ile bir dizi önlem alınmıştır. Bu konuda da Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Türkiye Bursları Programı çerçevesinde Suriyeli gençlerin yükseköğretim sistemine dahil olmalarında ön plana çıkmıştır. “*Türkiye Bursları*” kapsamında Türkiye’de eğitim gören Suriye uyruklu öğrenci sayıları 2016-2017 öğretim yılında 3473 öğrenciye ulaşmıştır.

Suriyeli öğrencilerin ön plana çıktığı bu süreçte dikkat çekilmesi gereken farklı bir nokta bulunmaktadır. Suriyeli öğrenciler ayrıcalıklı bir statüde olmakla birlikte Ortadoğu ve Arap ülkelerinden gelen yabancı öğrenciler, 2006 sonrası kurulan üniversitelerin gelişmesinde ve büyümesinde önemli bir araca dönüştürülmüştür. Bu süreç, yükseköğretim sistemi içerisinde Erasmus-Mevlana gibi değişim programlarına alternatif yeni bir uluslararasılaşma söylemiyle inşa edilmektedir. Özer’in (2017: 182) çalışmasında Türkiye’nin uluslararası eğitimde ön plana çıkışı, Batı’dakine benzer şekilde Türkiye’de yabancı düşmanlığının olmamasıyla ilişkilendirilmektedir. Özer aynı çalışmasında, Türkiye’deki eğitim görmekte olan uluslararası öğrenciler ile eğitim veren öğretim elemanlarının ülke dağılımının diğer ülkelere göre çeşitlilik göstermesinin ve bu çeşitliliğin düzenli şekilde artmasının bu potansiyele işaret ettiğini söylemektedir.

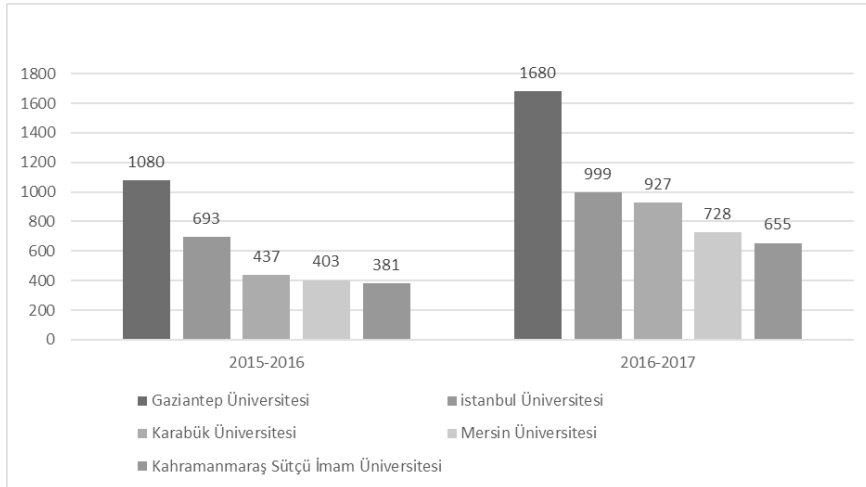
Kuşkusuz bu durum adı geçen üniversiteleri buldukları kentlerde kültürel bir karşılaşma alanı olarak sürekli güncellenmektedir. Demografik yoğunluğu

düşük ve sosyo-ekonomik yapısı gelişmemiş Anadolu kentlerinde kent sakinlerinin dünyayla bağ kurdurtan süreç, 2006 öncesi kurulmuş üniversiteler için de örnek temsiliyete dönüşmüştür. Yabancı uyruklu öğrencilerle başlayan uluslararasılaşma, yabancı algısının yeniden tanımlanmasına kaynaklık ederken, yerleşik topluluk üyelerinin de Dünya ile ilgili algılarını değiştirmiştir. Yükseköğretimde bu durum, kültürleşme bağlamında hem üniversite içi hem de üniversite dışı alanlarda kendine ait toplumsal alanlar inşa etmektedir. Böylece literatürde daha önce “yeni göçmenlik mekânı” olarak tanımlanmış üniversitelerin uluslararası alanda da konumlandırılmasını mümkün kılmıştır.

Yöntem

Çalışmada öncelikli olarak Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim gören Suriye uyruklu öğrencilerin sosyo-ekonomik/kültürel profillerinin sosyolojik analizin yapmak amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde saha da yaşanan sorunların başında iletişim problemi yer almıştır. Anketler uygulanırken soruların karşı tarafa aktarılmasında ortaya çıkan sorunları, çalışmanın potansiyel bir risk taşımaya kaynaklık etmiştir. Saha sürecinde karşılaşılan bir diğer problem ise anket yapılmak için seçilen kentlerdeki üniversitelerde uygulama izinlerinin alınmasında yaşanan aksaklıklardır. Suriyeli öğrencilerin ankete katılımları konusunda güven ikliminin oluşturulmasında aracı kişiler kullanılmıştır. Böylece çalışmanın geniş bir kitleye ulaşılması sağlanmıştır. Bu kişiler genellikle Suriyeli öğrencilerin Türk arkadaş grupları olmuştur. Nitekim katılımcıların uygulamanın en başından itibaren ankete dahil olma konusundaki çekinmeleri çalışmayı kısıtlayıcı bir başka engel olmuştur.

Grafik 1. Suriyeli Öğrenci Sayılarına Göre İlk Beş Üniversite

Çalışmada Suriyeli öğrencilerin profillerini ölçmek kaygısıyla *demografik özellikler, ekonomik tüketim ve uyum/bütünleşme* olmak üzere üç parçadan oluşan anket ölçeği geliştirilmiş ve uygulanmıştır.³ Araştırmanın bu bakımdan evreni Tablo 1 'de görüldüğü üzere 4.989 Suriyeli öğrenci olmuştur. Kartopu örneklem tekniğiyle, evrene dahil edilen üniversitelerde 825 kişiye ulaşılarak anketler gerçekleştirilmiştir. Verilerin desteklenmesi ve detaylandırılması kaygısıyla Suriyeli öğrencilerin uyum/bütünleşme problemleri hakkında Karabük örnekleminde 8 Suriyeli öğrenciyle mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat örneklemini seçilirken Suriyeli öğrencilerin Türkçe konuşma ve anlama becerileri dikkate alınmıştır.

Araştırmanın nicel tasarımının temellendirildiği ana hipotez; *“Türkiye’de eğitim gören Suriye uyruklu öğrencilerin uyum ve bütünleşme davranışları olumludur”* şeklinde kurulmuştur. Araştırmada kullanılan yardımcı hipotezler ise şu şekilde sıralanmıştır:

- *Suriyeli öğrenciler, Türkiye’de okumuş olmaya olumlu anlam yüklemektedirler.*
- *Suriyeli öğrenciler, Türkiye’de gündelik hayata alışmakta kısmen zorluk yaşamaktadırlar.*
- *Dil becerisi, Suriyeli öğrencilerin kültürel bütünleşmelerine olumlu etki etmektedir.*
- *Suriyeli öğrenciler, kendilerini yabancı olarak görmemektedir.*
- *Suriyeli öğrenciler, Suriyeli arkadaş gruplarında daha anlamlı ilişkiler kurmaktadır.*
- *Suriyeli öğrenciler, Türkiye’de kalıcı olmayı istemekte geri dönmeyi ise tercih etmektedirler.*

Araştırmada kullanılan anket ölçeği için Karabük Üniversitesi’nde pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışması, anket sorularının yeniden gözden geçirilmesi için yapılan bir ön çalışma olarak uygulanmıştır. Pilot uygulamada soruların belirsiz bıraktığı yerler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin detaylandırmak istediği ya da anlamakta zorlandıkları kategorilerinden hareketle mülakat tekniğinin alt yapısı hazırlanmıştır. Mülakatlarda *“çevreye uyum sağlayıp sağlayamadıkları”, “sosyalleşme biçimleri”, “gündelik hayatta diğer öğrencilerle etkileşimleri”, “kendilerini tanımlama biçimleri”, “üniversite eğitlerinden memnuniyet düzeyleri”* ve *“Türkiye ile ilgili*

3 2017 yılında tamamlanmış olan bu çalışmanın kullanmış olduğu ölçek, daha sonra şu iki çalışmada kullanılmıştır. Bkz. ÖZCAN, Zeynep (2019). “Göçün Travmatik Etkilerini Azaltmada Sosyal Desteğin Rolü Üzerine Deneysel Bir Araştırma”, *Bilimname*, 2019(37), ss.1001-1028; ÖZCAN, Zeynep (2019). “Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dini Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23 (1), ss.127-147.

tutumları” çerçevesinde sorular sorulmuştur.⁴ Karabük’ün özellikle tercih edilmesi YÖK’ün Suriyeli öğrencilerin yükseköğretimdeki konumlarıyla ilişkili yayınladığı raporda dikkat çekmesidir. Ayrıca Türkiye’deki üniversiteler arasında yabancı uyruklu öğrenci sayısı ile ön plana çıkan Karabük Üniversitesi’nin bu bağlamda yükseköğretim sistemi içerisinde de önemli bir yerde durduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma yayına dönüşmeden önce 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2017/1 dönemi kapsamında “*Türkiye’deki Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriye Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-kültürel ve Sosyo-ekonomik Durumlarının Sosyolojik Analizi*” başlığı altında yürütülmüştür. Çalışmanın ilk biçimi Türkiye örneğinde 5 farklı üniversitede toplam 165 kişiye uygulanan anketin verilerinin analizinden oluşmuş ve zaman kısıntısından dolayı hızlıca TÜBİTAK’a raporlanmıştır. Daha sonrasında aynı çalışma ölçeğin güncellenmesiyle birlikte zamana yayılmış, katılımcı sayısının yükseltilmesiyle daha geniş bir örneklem kitlesine ulaştırılmıştır.

Bulguların Çözümlemesi

Araştırmada uygulanan anket ölçeği “*demografik bilgiler*”, “*ailenin demografik bilgileri*”, “*öğrencilerin sosyo-ekonomik profilleri*” ve “*uyum, bütünleşme ve gündelik hayat*” şeklinde 4 alt kategoriye ayrılmıştır. Mülakatlarda elde edilen veriler ise “*uyum, bütünleşme ve gündelik hayat*” başlıkları altında çözümlenmiştir.

Demografik Bilgiler

Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Tablo 1. Demografik bilgilerin dağılımı

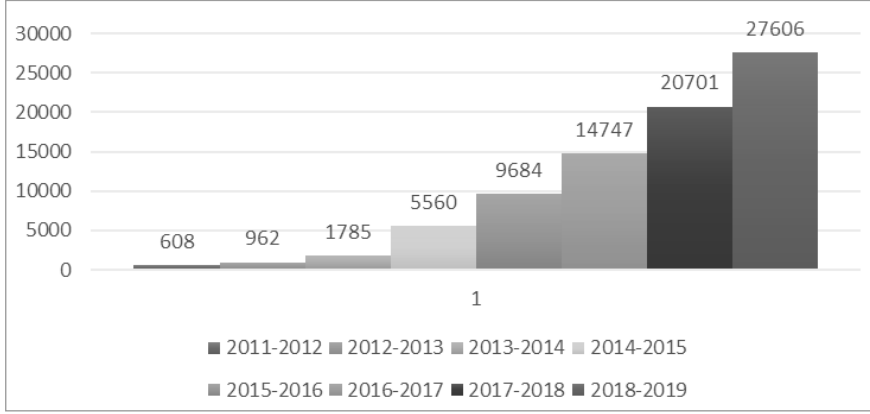
Seçenekler		F	%	Seçenekler		F	%
Cinsiyet	Erkek	495	60	Sınıfınız	Hazırlık	475	57,6
	Kadın	330	40		1. Sınıf	270	32,7
Yaş	18 ve altı	110	13,3	2. Sınıf	55	6,7	
	19-21	555	67,3	3. Sınıf	15	1,8	
	22-24	140	17	4. Sınıf	10	1,2	
	28 ve Üzeri	20	2,4				

Katılımcıların demografik bilgilerine bakıldığında %60’ı erkek iken, %40’ı kadındır. Suriyeli öğrencilerin yaş dağılımına bakıldığında 18 ve altı yanıtı verenlerin oranı %13,3 iken 22-24 yaş aralığında olanların oranı %17’dir. En yüksek oranı %67,3 ile 19-21 yaş aralığında çıkmıştır. Katılımcıların sınıf da-

4 Katılımcıların demografik bilgileri ekte verilmiştir.

ğılımında en yüksek oran %57,6 ile hazırlık sınıfıdır. Suriyeli öğrenciler, normal eğitim-öğretim hayatına başlamadan önce Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER)'nin açtığı Türkçe kurslarında hazırlık eğitimi almaktadır. Üniversitelerin farklı uygulamaları olmakla birlikte Suriyeli öğrenciler için dil eğitiminin önemli bir aşama olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Türk Yüksek Öğretim Sistemi İçinde Suriyeli Öğrenciler (2011-2019)

Kaynak: Erdoğan, 2019

Erdoğan'ın "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler" başlığı yaptığı çalışmada Türkiye'deki üniversite öğrencileriyle ilgili şu bilgiler göze çarpmaktadır. Öğrencilerin bir bölümü Suriye'deki eğitimlerini yarıda bırakarak Türkiye'ye geldiklerinde, diğer bir kısmı ise Türkiye'de ilköğretim ve liseyi tamamladıktan sonra üniversite eğitimini dahil olmuşlar (olmakta)dır. 2016-2017 eğitim yılında 14.747, 2017-2018 yılları arasında bu sayı 20.701'e yükselmiştir. 2018-2019 akademik yılda ise sayı 27.606'ya ulaşmıştır. Türkiye'deki uluslararası öğrenciler arasında en yüksek sayıya sahip olan Suriyeli öğrenciler arasında 410 doktora, 1650 yüksek lisans öğrencisi bulunmaktadır (Erdoğan, 2019: 11).

Tablo 2. Fakülte dağılımı

Seçenekler	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Edebiyat Fakültesi	5	0,6	Mühendislik Fakültesi	215	26,1
Eğitim Fakültesi	65	7,9	Orman Fakültesi	30	3,6
Fen-Edebiyat Fakültesi	160	19,4	Meslek Yüksek Okulu	40	4,8
İİBF	105	12,7	Teknoloji Fakültesi	34	4,2
İlahiyat Fakültesi	160	19,4	Ziraat Fakültesi	10	1,2
Toplam				825	100,0

Katılımcıların fakülte dağılımına bakıldığında Suriyeli öğrencilerin %26,1'i Mühendislik Fakültesi öğrencisi iken, %19,4'ü İlahiyat Fakültesi, %19,4'ü Fen-Edebiyat Fakültesi ve %12,7'si ise İBF öğrencisidir. Edebiyat Fakültesi (Tarih, Coğrafya, Sosyoloji) bölümlerinde okuyan öğrenci oranı ise katılımcılar içerisinde %0,6 ile en düşük orana sahiptir.

Tablo 3. Kalınan yerin niteliği durumu

Seçenekler	F	%
Devlet yurdu	15	1,8
Özel yurt	80	9,7
Ev	690	83,6
Akraba Yanı	40	4,8
Toplam	825	100,0

Suriyeli öğrencilerin öğrenim süreleri boyunca kaldıkları yerin niteliği sorgulandığında katılımcıların %83,6'sı evde ikamet ettiklerini söylerken, %9,7'si özel yurttan ve %4,8'i ise akraba yanında kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Sosyo-teknolojik görünümünün dağılımı

İnternet Kullanma			Kaç Telefon Kullandığı		
Seçenekler	F	%	Seçenekler	F	%
Evet	810	98,2	1	745	90,3
Hayır	15	1,8	2	65	7,9
İnternetin Nerede Kullanıldığı			3	15	1,8
Seçenekler	F	%	Bilgisayar Sahipliği		
Üniversite	170	20,6	Seçenekler	F	%
Yurt	60	7,3	Evet	305	37,0
Evde/Ailemin Yanında	595	72,1	Hayır	520	63,0

Dijital teknolojilerin gündelik hayatı dönüştürdüğü günümüzde bireylerin alışkanlıklarının da dijitalleşme üzerinden tartışıldığı görülmektedir (Sağır & Eraslan, 2019). Anket ölçeğinde kullanılan 4 temel sorunu bu bağlamla ilişkilendirilmiştir. İnternete ulaşabilme ve internete nereden bağlandıkları, kaç telefon kullandıkları ve bilgisayar sahipliği dijitalleşmenin araçları olarak ölçekte yer almıştır. Bu araçların sosyo-teknolojik olarak adlandırılmasındaki kaygı ise bireylerle dijitalleşme arasında doğrudan bağlantıyı sağlamalarına gönderme yapmaktır. Suriyeli üniversite öğrencilerin gündelik hayatla ve dünyayla bağlantılarını sağlamaları bakımında bahsi geçen araçların varlığı da önemsenmiştir.

Katılımcılara dünya ile iletişimlerini ve teknoloji kullanımlarını ölçmeye dönük üç temel soru yöneltilmiştir. Katılımcıların kaç telefon kullandıklarının öğrenilmek istendiği soruda en yüksek oran %90,3 ile bir telefon yanıtı çıkmıştır. İki telefon sahibi olduğunu ifade edenlerin oranı ise %7,9'dur. İnternet kullanıp kullanmadıklarının sorgulandığı soruda Suriyeli öğrencilerin %98,2'si soruya evet yanıtını vermişlerdir. İnterneti nerede kullandıkları sorusunda ise sırasıyla %72,1 ile evde/ailemin yanında, %20,6 ile üniversitede ve %7,3 ile yurttan yanıtlarının verildiği görülmüştür. Bilgisayar sahipliği durumuna bakıldığında ise katılımcıların %63'ünün hayır yanıtını verdikleri görülmüştür.

Tablo 5. Serbest zamanları değerlendirme biçimleri

Seçenekler	F	%
Alışveriş yapmak	55	6,7
Kafelerde	25	3,0
Eğlence merkezi	25	3,0
Kütüphane	35	4,2
Arkadaşlarla gezerek	340	41,2
Evde/yurttan kitap okuyarak	280	33,9
İnternette sörf yapmak	65	7,9
Toplam	825	100,0

Suriyeli öğrencilerin serbest zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarına bakıldığında katılımcıların %41,2'si arkadaşlarla gezerek yanıtını verdikleri görülmektedir. Evde/yurttan kitap okuyarak zaman geçirdiğini ifade eden Suriyeli öğrencilerin oranı %33,9'dur. En düşük oranların ise %3 ile kafelerde vakit geçirmek ve eğlence merkezlerine gitmek yanıtını verdikleri görülmüştür. Bu oranlar Suriyeli öğrencilerin gündelik hayatlarına katılımlarının sınırlı olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre Suriyeli öğrenciler arkadaşlarıyla vakit geçirmektedir.

Ailenin Demografik Bilgileri

Suriyeli öğrencilerin genel profillerinin değerlendirildiği bu çalışmada aile başlığının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aile, bireylerin sosyalleşmesinde, kültürün öğrenilmesinde ve kuşaklararası bağlantıların kurulmasında toplumsal rol üstlenen temel kurumlardan birisidir. Bu bağlamda Suriyeli öğrencilerin Türkiye'de eğitim aldığı süreçlerde aile sermayesinin önemli bir bağlam olduğu görülmektedir. Ailenin gelir durumu, ebeveynlerin eğitim seviyesi, ailenin ikamet ettikleri yer gibi birçok başlık Suriyeli öğrencilerin profillerinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Tablo 6. Aile ikamet yeri ve kardeş sayısı bilgisi

Ailenin ikamet yeri	F	%	Kardeş Sayısı	F	%
Türkiye	635	77,0	Yok	20	2,4
Suriye	105	12,7	1-2	130	15,7
Avrupa	20	2,4	3-4	300	36,4
Başka bir Arap ülkesi	65	7,9	5-6	200	24,2
Toplam	825	100,0	7 ve üzeri	175	21,2
			Toplam	825	100,0

Katılımcıların kardeş sayılarına bakıldığında en yüksek oranın %36,4 ile “3-4” kardeşi olduğunu ifade edenler olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla %24,2 ile 5-6, %21,2 ile “7 ve üzeri” ve %15,7 ile “1-2” yanıtını verenler takip etmektedir. Görüldüğü üzere Türkiye’de okuyan Suriyeli öğrencilerin kardeş sayılarının 3 ve yukarısında yoğunlaşmaktadır. Katılımcıların aile ikamet durumlarına bakıldığında en yüksek oranı %77 ile Türkiye’de ikamet edenlerin oluşturduğu görülmektedir. Tablo 6’ya bakıldığında Suriyeli öğrencilerin çoğunluğun aileleri Türkiye ikamet etmektedir. Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayıları dikkate alındığında sığınmacıların genel durumuyla uyumludur.

Ocak 2019 verilerin göre biyometrik verilerle kayıt altına alınan Suriyeli sayısı 3 milyon 632 bin 622 kişidir. 19-24 yaş aralığındaki Suriyeli sayısı ise 549.522’dir. Bunların 320.235’i erkek, 229.287’si kadındır (AFAD, 2019). Bu bağlamda Türkiye’de üniversite öğrencisi potansiyelinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür. Benzer şekilde Harunoğulları, Süzölmüş ve Polat’ın (2019: 825) yaptıkları çalışmada ailesiyle birlikte yaşayan Suriyeli öğrencilerin oranının dikkat çekici olduğu görülmüştür. Çalışmaya göre katılımcıların yarıdan fazlası Türkiye’ye kırsal yerleşmelerden gelmiş ve Türkiye’de 5- 6 yıldır kalabalık aileler halinde yaşamaktadırlar. Evdeki çocuk sayısının fazla olması eğitim gören çocuk sayısını da arttırmaktadır. Bu sebeple ailelerin eğitim masrafları yükselmektedir. Harunoğulları ve diğerlerinin çalışmasında görüşmeye katılımcıların neredeyse tamamına yakını ailesiyle birlikte yaşamakta ve aile desteği almaktadır.

Tablo 7. Suriyeli öğrencilerin tüm aylık gelirleri dağılımı (Aile odaklı)

Seçenekler	F	%
501 TL-1000 TL	135	16,4
1001TL-1500 TL	200	24,2
1501 TL- 2000 TL	150	18,2
2001TL-2500TL	235	28,5
2501-3000TL	20	2,4
3001-3500TL	80	9,7
3501 TL ve üzeri	5	0,6
Toplam	825	100,0

Katılımcıların aile odaklı tüm aylık gelirlerine bakıldığında en yüksek oranın %28,5 ile 2001-2500 TL ve %24,2 ile 1001-1500 TL aralığında olduğu görülmektedir. Bu oranları %18,2 ile 1501-2000 TL aralığı takip etmektedir.

Tablo 8. Ebeveynlerin eğitim durumu

Seçenekler		F	%	Seçenekler		F	%
Baba	Okur-yazar değil	15	1,8	Anne	Okur-yazar değil	25	3,0
	Okur-yazar	30	3,6		Okur-yazar	65	7,9
	İlkokul	15	1,8		İlkokul	125	15,2
	Ortaokul	145	17,6		Ortaokul	310	37,6
	Lise	230	27,9		Lise	155	18,8
	Üniversite	390	47,3		Üniversite	145	17,6
Toplam		825	100,0	Toplam		825	100,0

Ebeveynlerin eğitim durumuna bakıldığında Babası üniversite mezunu olduğunu söyleyenlerin oranı %47,3 ile en yüksek orandır. Bu oran, Suriyeli öğrencilerin niçin üniversite okumayı tercih ettiklerini gösterir önemli detaylardan birisidir. Benzer şekilde annesinin eğitim durumunu üniversite olarak ifade edenlerin oranı ise %17,6'dır. Böylece aile de üniversite okumanın önemli bir eğilim olduğu söylenebilir. Annenin eğitim durumunda en yüksek oran %37,6 ile ortaokul ve %18,6 ile lise seçeneğidir. Babanın eğitim durumunda lise seçeneğini işaretleyenler %27,9 iken ortaokul seçeneğini işaretleyenlerin oranı %17,6'dır. Oranlara bir bütün olarak bakıldığında annenin eğitim seviyesinin babaya göre daha düşüktür.

Tablo 9. Ebeveynlerin meslek durumu

Baba Meslek Durumu	F	%	Seçenekler	F	%
Esnaf	30	3,6	Marangoz	20	2,4
Bakkal	25	3,0	Memur	45	5,4
Diş Doktoru	10	1,2	Mobilyacı	10	1,2
Doktor	10	1,2	Muhasebeci	40	4,8
Eczacı	40	4,8	Mühendis	135	16,4
Elektrikçi/Tekniker	20	2,4	Öğretmen	85	10,3
Emekli	25	3,0	Sağ değil	3	0,4
İşçi	70	8,5	Tüccar	50	6,0
İşsiz	175	21,2	Toplam	825	100,0
Annenin Meslek Durumu					
Seçenekler	F	%	Doktor	7	0,8
Ev hanımı	692	83,9	Diğer	35	4,2
Öğretmen	86	10,4	Hemşire	3	0,4
Toplam	825	100,0	Mühendis	2	0,3

Katılımcıların baba meslek durumlarına bakıldığında en yüksek oranın %21,2 ile “işsiz” yanıtını verdikleri görülmüştür. Geri kalan oranlara bakıldığında katılımcıların %16,4’ü baba meslek durumu mühendis olarak işaretlemişlerdir. Katılımcıların %10,3’ü öğretmen iken, %8,4’ü ise babasının işçi olduğunu ifade etmiştir. Annenin meslek durumuna bakıldığında katılımcıların %83,9’u anne mesleğini ev hanımı olarak işaretlemiştir. Katılımcıların %10,4’ü ise annelerinin meslek durumuna öğretmen yanıtını vermiştir. Diğer seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %4,2 olarak sonuçlara yansımıştır.

Sosyo-Ekonomik Bulgular

Ekonomik Olarak Kendini Tanımlama

Tablo 10. Kendini ekonomik olarak tanımlama biçimleri

Seçenekler	F	%	Seçenekler	F	%
Alt Gelir Grubu	295	35,8	Burs Alıyorum	685	83,0
Orta Gelir Grubu	450	54,5	Kredi Alıyorum	45	5,5
Üst Gelir Grubu	80	9,6	Hiçbirisi	95	11,5
Toplam	825	100,0		825	100,0

Suriyeli öğrencilere “*burs ya da destek alıp almadıkları*” sorulmuştur. Katılımcıların %83’ü burs aldığını ifade ederken, %5,5’i ise kredi aldıklarını ifade etmişlerdir. %11,5’i ise hiçbirisi yanıtını verdiği görülmüştür. Suriyeli öğrencilerin ekonomik olarak kendilerini nerede gördükleri sorulduğunda katılımcıların %54,5’i orta gelir grubunda gördüklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli öğrencilerin %35,8’i ise kendilerini alt gelir grubunda gördüklerini ifade etmişlerdir.

Gündelik Hayatı Sürdürmenin Maliyeti

Tablo 11. Kitap ve ulaşım masrafları dağılımı

Kitap/Kırtasiye Masrafı			Ulaşım Masrafı		
Seçenekler	F	%	Seçenekler	F	%
0-10 TL	90	10,9	Harcamıyorum	30	3,6
10-15 TL	105	12,7	0-10 TL	25	3,0
15-20 TL	130	15,8	11-20 TL	30	3,6
20-30 TL	260	31,5	21-30 TL	85	10,3
30-40 TL	90	10,9	31-40 TL	130	15,8
40-50 TL	95	11,5	41-50 TL	75	9,1
50 TL üzeri	55	6,7	51 TL üzeri	450	54,5
Toplam	825	100,0	Toplam	825	100,0

Katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarını ölçmeye dönük Suriyeli öğrencilere yöneltilen diğer sorular gündelik hayatlarını sürdürmek için yaptıkları masrafları kapsamıştır. Tablo 11' bakıldığında katılımcıların kırtasiye masraflarında 20-30 TL aralığının %31,5 ile en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Ulaşım masraflarına bakıldığında ise en yüksek harcama kaleminin %54,5 ile 51 TL ve üzeri yanıtı verenler olduğu görülmektedir. Ulaşım masraflarının düşük olması, Suriyeli öğrencilerin üniversiteye yakın yerlerde barınmayı tercih etmeleri olmuştur. Özellikle üniversite etrafında oluşan mahalleler bu bakımdan Suriyeli öğrencilerin en yoğun ikamet ettikleri alanlar olmuştur. Devlet yurtlarının büyük bir kısmının da üniversiteye yürüme mesafesinde olması masrafların düşük olmasına kaynaklık etmiştir. Suriyeli sığınmacıların ulaşım aracı olarak da sıklıkla yürümeyi ve belediye otobüslerini tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 12. İletişim ve barınma masrafları dağılımı

İletişim Masrafı			Barınma Masrafı		
Seçenekler	F	%	Seçenekler	F	%
10-20 TL	90	11,0	Harcamıyorum	137	16,6
20-30 TL	275	33,3	0-149 TL	188	22,8
30-40 TL	295	35,8	150-299 TL	310	37,6
40-50 TL	105	12,7	300-449 TL	125	15,2
50 TL üzeri	60	7,2	600 ve üzeri	65	7,9
Toplam	825	100,0	Toplam	825	100,0

Katılımcılara yöneltilen diğer harcama kalemlerinden ikisi iletişim ve barınma masraflarıdır. Suriyeli öğrencilerin iletişim için harcadıkları en yüksek masraf oranı %35,8 ile 30-40 TL aralığıdır. Bunu %33,3 ile 20-30 TL aralığı takip etmektedir. Barınma masraflarına bakıldığında katılımcıların %37,6'sı barınma için 150-299 TL arası bir para harcadığını ifade etmiştir. Bunu %22,8 ile barınma için 0-149 TL harcadığı ifade edenler takip etmektedir.

Tablo 13. Yeme/İçme ve giyim masrafı dağılımı

Yeme/İçme Masrafı			Giyim Masrafı		
Seçenekler	F	%	Seçenekler	F	%
0-150 TL	310	37,6	0-25 TL	95	11,5
151-200 TL	210	25,5	26-50 TL	240	28,1
201-250 TL	175	21,2	51-75 TL	180	21,8
251-300 TL	25	3,0	76-100 TL	115	13,9
301-350 TL	15	1,8	101-150 TL	150	18,2
351-400 TL	45	5,5	151-200 TL	25	3,0
401 TL ve üzeri	45	5,5	201 TL ve üzeri	20	2,4
Toplam	825	100,0	Toplam	825	100,0

Katılımcıların yeme/içme masraflarına bakıldığında Suriyeli öğrencilerin %37,6'sı 0-150 TL harcadığını ifade ederken, %25,5'i 151-200 TL arası harcadığını ifade etmiştir. Giyim masraflarına bakıldığında Suriyeli öğrencilerin %28,1'i 26-50 TL aralığında harcama yaptığını ifade etmiştir. Bu oranı %21,8 ile 51-75 TL aralığı takip etmektedir.

Uyum, Bütünleşme ve Gündelik Hayat

Ölçek 5'li likert hazırlanmış ve ölçek sırasıyla 0 (fikrim yok), 1 (kesinlikle katılmıyorum), 2 (kısmen katılmıyorum), 3 (ne katılıyorum ne katılmıyorum), 4 (kısmen katılıyorum) ve 5 (tamamen katılıyorum) şeklinde "gündelik hayat etkileşim pratikleri", "eğitim süreçleriyle ilgili yargılar" ve "Türkiye ile ilgili tutumlar" alt başlığıyla kurulmuştur.

Gündelik Hayatta Etkileşim ve Bütünleşme

Suriyeli öğrenciler için gündelik hayat temel bir karşılaşma alanıdır. Bu alanda göçün en temel tartışma alanlarından olan uyum ve bütünleşmedir. Gündelik hayat aynı zamanda hem göçmenler hem de yerliler için kültürel karşılaşmalarla inşa edilen bir alana dönüşmektedir. Suriyeli öğrenciler için üniversitede benzer bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda Türk ve diğer yabancı öğrencilerle karşılaştıkları mekânsal bir alan olarak üniversite, Suriyeli öğrencilerin sosyalleşmeleri ve bu süreçteki bütünleşme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamdan hareketle Suriyeli öğrencilere uyum ve bütünleşme ekseninde analiz için 6 temel önerme yöneltmiştir.

Tablo 14. Gündelik hayatta etkileşim pratikleri

		0	1	2	3	4	5
Çevreme uyum konusunda sıkıntı çekiyorum	F	125	260	40	155	80	165
	%	15,2	31,5	4,8	18,8	9,7	20,0
Kendimi ifade edemediğim için sosyalleşemedim	F	95	250	170	125	55	130
	%	11,5	30,3	20,6	15,2	6,7	15,8
Kültür farkı arkadaş ortamımı olumsuz etkiledi	F	105	305	180	185	35	15
	%	12,7	37,0	21,8	22,4	4,2	1,8
İçerisinde olduğum sosyal çevrem şehre alışmamda yardımcı oldu	F	145	140	150	65	170	155
	%	17,6	17,0	18,2	7,9	20,6	18,8
Yemek kültürüne alışmakta zorluk çekiyorum	F	55	250	185	110	70	155
	%	6,7	30,3	22,4	13,3	8,5	18,8
Gündelik hayata katılmakta zorluk çekiyorum	F	160	75	65	190	170	165
	%	19,4	9,1	7,9	23,0	20,6	20,0

Tabloya bakıldığında "çevreme uyum konusunda sıkıntı çekiyorum" önermesine Kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı ise %31,5'tir. Diğer oranlara bakıldığında öğrencilerin %20'si uyum konusunda sıkıntı çektiklerini ifade ederken, %18,8 uyum konusunda arada kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılım-

cıların %29,7'si (kısmen ve tamamen katılıyorum) sıkıntı çektiklerini ifade etmiştir. Fikri olmadığını söyleyenlerin oranı da dikkate alındığında (%15,2) Suriyeli öğrencilerin çevreye uyum konusunda tutumlarının belirsiz olduğu görülmüştür. Diğer önermelerde bakıldığında *"kendini ifade edemediği için sosyalleşemediğine"* kesinlikle katılmıyorum cevabını veren katılımcıların oranı %30,3'tür. Kısmen katılmıyorum diyenler %20,6 iken ne katılıyorum ne katılmıyorum %15,2 ve tamamen katılıyorum diyenlerin oranı ise %7,3'tür. Fikrim yok diyenlerin de oranlarına bakıldığında (%11,5) öğrencilerde genel olarak sosyalleşmeyle ilgili problem yaşadıklarını ifade etmek mümkündür. *"Kültür farkı arkadaş ortamını olumsuz etkilediğine"* dair katılımcıların %37'si kesinlikle katılmıyorum yanıtını verirken ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin oranı %22,4 ve kısmen katılmıyorum diyenler ise %21,8'dir. Oranlara bakıldığında kültür farkının arkadaşlık ilişkilerini kısmen etkilediğini belirtmek mümkündür. Diğer önermeler de gündelik hayattaki etkileşimlerin farklı yönlerine odaklanmıştır. Bunlardan birisi *"içerisinde olduğum sosyal çevrem şehre alışmamda yardımcı oldu"*, diğeri *"yemek kültürüne alışmakta zorluk çekiyorum"* iken üçüncüsü ise *"gündelik hayata katılmakta zorluk çekiyorum"* önermeleridir. Tabloya bakıldığında bu önermelere verilen yanıtlarda da diğer önermelere verilen cevaplarla benzer eğilimlere sahip oldukları görülmektedir. Önermelerdeki kararsızlıklar, arada kalmışlıklar ve belirsizlikler Suriyeli üniversite öğrencilerinin gündelik hayata uyum sağlama konusunda tereddütleri olduğunu ortaya koymaktadır. Suriyeli öğrencilerin arafta kalmışlığını gösteren bu belirsizliklerin detaylandırılması kaygısı araştırmanın pilot uygulaması sırasında karşılaşılan önemli problemlerden birisi olarak kullanılmıştır.

Karabük Üniversitesi örneğinde gerçekleştirilen mülakatların temelinde Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları sorunların derinlemesine aktarımı kaygısı yer almıştır. Buradan hareketle gerçekleştirilen mülakatlarda *"dilin önemli bir iletişim problemi olduğu"* (K1,K5,K6,K8), *"kendilerine çevre tarafından yabancı olduklarının hissettirildiği"* (K2,K3,K5), *"kendi Suriyeli arkadaş gruplarının yeterli olduğu ve çevreyle etkileşimin zorunlu haller dışında olmadığı"* (K1,K6,K8) ve *"şehre ve üniversiteye alışamadıkları"* (K3,K4,K6) yanıtları alınmıştır. Benzer ifadeler, araştırmanın diğer şehirlerde uygulanması sürecinde de araştırmacılar tarafından gözlenmiştir. Anketlerin yüz yüze ve birebir uygulanması sürecinde doğrudan muhatap olunan Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları sorunları ifade ederken ölçeğin dışına çıktıkları sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur.

Suriyeli öğrencilerin kendilerini ifade edemedikleri için sosyalleşmedikleri ve kültür farkının arkadaş ortamını olumsuz etkilediği önermelerine de katıldıkları görülmektedir. Benzer şekilde gündelik hayata katılmakta da zorluk çektiklerini ifade eden Suriyeli öğrenciler, yemek kültürüne alışmakta zorluk çekmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin olumlu anlam yükledikleri bir diğer pratik ise sosyal çevrenin şehre alışmada yardımcı oldukları ifadesidir.

Yapılan mülakatlarda katılımcıların kültürel farklılıkların arkadaş ortamlarını olumsuz etkilemesi söz konusu olduğunda özellikle “dil” (K3,K7), “ibadet”(K8), “çalışma biçimleri”(K4,K7) ve “dünya görüşü” (K2,K4) kategorilerinin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Gündelik hayata katılmak konusunda “dile hakimiyetin olmaması”(K3,K7,K8) iletişimi olumsuz etkilemesi bakımından dikkate değer bulunmakla birlikte, “medyada yer alan haberlerin kendilerine karşı algıyı ve tutumları olumsuz etkilediği”(K5,K7) görüşü de Suriyeli öğrencilerin uyum konusunda yaşadıkları diğer bir problem kaynağı olarak görüşmelerde tespit edilmiştir.

Burada genel bir değerlendirme olması bakımından gündelik hayata katılım konusunda dilin ön plana çıktığını altını çizmek gerekir. Türkiye’de farklı üniversitelerde yapılan çalışmalarda da dilin, Suriyeli öğrencilerin gündelik hayata katılımlarında ve sosyalleşmelerinde birincil derecede önemli olduğu görülmektedir. Harunoğulları, Süzölmüş ve Polat’ın (2019, s. 822) yaptıkları çalışmada öğrencilerin hazırlıkta aldıkları Türkçe eğitimin ancak öğrencilerin bireysel çabalarıyla geliştiği ortaya koyulmuştur. Aynı çalışmada özellikle Türk öğrencileriyle daha yoğun iletişime giren Suriyeli öğrencilerin dil becerini daha hızlı geliştirdikleri ve dil konusunda yaşadıkları sorunun büyük ölçüde azaldığı ortaya koyulmuştur. Yüksel ve diğerlerinin (2014) yapmış oldukları çalışmada da Suriyeli sığınmacıların eğitim konusunda önlerindeki en büyük engelin Türk diline adapta olmakta zorlanma olduğu ortaya koyulmuştur.

Eğitimde Karşılaşmalar: Yargılar ve Tutumlar

Suriyeli öğrencilerin gündelik hayatları ile ilişkili yargılarıyla eğitim süreçleriyle ilgili yargılar arasında anlamlandırma farkı vardır. Örneğin Türkçeyi öğrenmekte zorluk çektiğini ifade eden Suriyeli katılımcılar, dersleri anlama konusunda sıkıntı çekip çekmedikleri önermesini sınırları keskin bir şekilde reddetmemişlerdir.

Tablo 15. Eğitim süreçleriyle ilgili yargılar

		0	1	2	3	4	5
Türkçeyi öğrenmekte zorluk çekiyorum	F	55	170	140	280	180	-
	%	6,7	20,6	17,0	33,9	21,8	-
Dersleri anlamak konusunda sıkıntı çekiyorum	F	110	150	270	155	100	40
	%	13,3	18,2	32,7	18,8	12,1	4,8
Türkiye’deki eğitim seviyesini ülkemdeki eğitim seviyesinden daha iyi buluyorum	F	270	125	40	225	105	60
	%	32,7	15,2	4,8	27,3	12,7	7,3
Sınıf arkadaşlarımla sosyal ilişkilerimde zorluk çekiyorum	F	115	185	110	115	75	225
	%	13,9	22,4	13,3	13,9	9,1	27,3

Türkiye’deki sığınmacılar içinde 18 yaşın altındakilerin oranı %52 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam Türkiye’deki çocuk sayısının 1 milyon 354 olduğunu ortaya koymaktadır. Okul çağında ve okulda olması gereken çocuk sayısının ise 900 binden fazla olduğu düşünülmektedir. Bütün bu çocuk ve genç kitlenin uzun süre eğitimden uzak kalması son derece büyük bir sorundur (Erdogan, 2015: 85). Çakırer-Özservet’in (2015: 108) çalışmasında ortaya koyduğu gibi yabancıların ev sahibi toplumla ilişkilerini kolaylaştıran okullar, öğrencilerin akranları ile kaynaşmalarını da sağlayacak mekânların başında yer almaktadır. Bu bağlamdan hareket edildiğinde Suriyeli öğrencilerin yükseköğretime ulaşma konusundaki taleplerinin karşılanmasının da ne derece önemli olduğu aşikardır. Türkiye’de yapılan birçok çalışmada da Suriyeli öğrencilerin eğitim kurumu içerisinde yaşadıkları deneyimlere odaklanmıştır. Harunoğulları, Süzülmüş ve Polat’ın (2019: 823) yaptıkları çalışmada Suriyeli öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları problemlerde en fazla dil öğreniminde zorluk yaşadıklarını (%40) belirtmeleri olmuştur. Akkaya, Çilingir ve Levent’in (2018) yaptıkları çalışmada da Suriyeli öğrencilerin dili öğrenme ve kullanma becerilerinin akademik başarıyı etkilediği ortaya koyulmuştur. Bu durum, Suriyeli öğrencilerin eğitim sistemiyle kurdukları en temel ilişkinin dil öğrenimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışmada konuyla ilişkili Suriyeli üniversite öğrencilerine iki önerme yöneltilmiştir. Bunlar sırasıyla “Türkçeyi öğrenmekte zorluk çekiyorum” ve “Dersleri anlamak konusunda sıkıntı çekiyorum” önermeleridir. Tabloya bakıldığında Türkçeyi öğrenmekte zorluk çektiğine ne katılıyorum ne katılmıyorum diyenlerin oranı %33,9 iken kısmen katılıyorum diyenlerin oranı %21,8’dir. Böylece Türkçe öğreniminde problem olduğunu iddia etmek mümkündür. Dersleri anlamak konusunda sıkıntı çektiğine ne katılıyorum ne katılmıyorum yanıtını verenlerin oranı %18,8 iken kısmen ve tamamen katılıyorum diyenlerin oranı da %16,9’dur. Sonuçlara bakıldığında Suriyeli öğrencilerin dersleri anlamakta kısmen sıkıntı çektiklerini ileri sürmek mümkündür. Akkaya, Çilingir ve Levent ‘in (2018: 442) yaptıkları çalışmada Suriyeli üniversite öğrencilerinin %50’den fazlasının derslerde Türkçe bilmemelerini sorun olarak görmekte, bu durumun derse ilgilerini azalttığını ifade ettikleri görülmüştür. Zavalısız ve Gündag’ın (2017: 3175) yaptıkları çalışma ise öğrencilerin Türkçe yetersizliğinden dolayı dersleri anlamakta veya herhangi bir aktivitede bulunmakta güçlük çektiklerini ortaya koymuştur.

Suriyeli öğrencilerin eğitim konusunda en net ifade ettikleri durumlardan birisi Türkiye’deki eğitim seviyesinin kendi ülkelerindeki eğitim seviyesinden daha iyi olduğuna dair yargıdır. Tabloya bakıldığında “Türkiye’deki eğitim seviyesini ülkemdeki eğitim seviyesinden daha iyi buluyorum” önermesine katıldığını ifade edenlerin oranı %40’tır. Katılımcıların sınıf arkadaşlarıyla sosyal ilişkilerde zorluk çekmediklerini (%35,7) ifade ettikleri görülmüştür. Suriyeli öğrencilerin gündelik hayatlarının akışında “okul” önemli bir mekandır. Pilot çalışma sırasında Suriyeli öğrencilerin anketleri uygularken okulu merkeze

koydukları ve gündelik hayatlarını okul içi/okul dışı diye ayırdıkları gözlenmiştir. Bu bağlamdan hareketle Karabük Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen mülakatlarda Suriyeli öğrencilerin “okul içi” ve “okul dışı” şeklinde yaptıkları ayrımı detaylandırılması istenmiştir.

Suriyeli öğrenciler okul içi olarak tanımladıkları alanları “sınıf” (K3,K7), “Kantin”(K7,K8), “Kütüphane”(K5,K3), “Cami”(K1) ve “Sosyal yaşam merkezi”(K8,K4) şeklinde betimlemişlerdir. Kuşkusuz adı geçen alanların Karabük Üniversitesi kampüs sınırları içerisinde yer alması önemlidir. Okul için alanda kurulan sosyal etkileşimlerin, temasların ve kültürel karşılaşmaların herhangi bir sorun yaratmadığı tespit edilmiştir. Sınıf, “ders işlerken odak hocanın kendisi olduğundan sınıf içi iletişim en alt düzeydedir ve sorunsuzdur”(K7) şeklinde anlatılırken sosyal yaşam merkezinin de benzer şekilde “yemek yemek için biraraya geldiği için amaç tek ve nettir”(K2) şeklinde açıklanmıştır. Caminin ise “sosyal bütünleşmeyi dini bağlamda temsil ettiği için farklılıkların söz konusu olmadığı”(K1) bir alan şeklinde betimlendiği görülmüştür. Burada tek farklı tanımlanan alanın “kantin” olduğu, kantinde “kendi arkadaş gruplarıyla Türk ve diğer öğrencilerden ayrı” olarak vakit geçirdikleri ifade etmişlerdir (K4, K7). Zavalı ve Gündüğü’nün (2017: 3179) Karabük Üniversitesi’nde yaptıkları çalışmada Suriyeli öğrencilerin sıklıkla kendi arkadaş gruplarıyla takıldıkları ortaya koyulmuştur. Çalışmada katılımcılardan birisi daha çok yabancılarla takıldığını, genellikle de Suriyelilerle arkadaşlık yaptığını söylerken onlarla anlaşmanın daha kolay olduğuna vurgu yapmıştır.

Suriyeli öğrencilerin görüşmelerde “okul dışı” olarak tanımladıkları alanlar “ev/yurt/pansiyon” (K4,K5,K6,K7,K8,), “kafeler” (K7,K8), “yemek mekanları” (K3), “alışveriş merkezi” (K1) ve “sokak”(K5) olarak dikkat çekmiştir. Buradaki karşılaşmaların Suriyeli öğrenciler için problem oluşturabildiği tespit edilmiştir. Özellikle “ev/yurt/pansiyon” diyenlerde yurt arkadaşları kendi arkadaş gruplarından olmayınca “yurt içinde iletişimin sıfır noktasına indiğini” (K1, K2, K3, K7) belirtmişlerdir. Sıfır noktası, zorunlu haller dışında sözlü iletişimin tercih edilmemesidir. Sokak ise özellikle medyada Suriyeliler ile ilgili haberler yer aldığı anda “bakışların kendilerini yabancı hissettirdiği” (K1,K7) şeklinde betimlenen bir alan olarak göze çarpmıştır.

Türkiye ile İlgili Tutumlar ve Anlamlandırmalar

Suriyeli öğrencilere yöneltilen dört farklı önerme ise Türkiye ile ilgili tutumlarla ilişkilidir.

Tablo 16. Türkiye ile ilgili tutumlar

		0	1	2	3	4	5
Yaşadığım şehre ayak uydurmakta zorluk çekiyorum	F	195	230	150	40	35	175
	%	23,6	27,9	18,2	4,8	4,2	21,2
Türkiye beklentilerimi karşıladı	F	105	100	125	200	180	115
	%	12,7	12,1	15,2	24,2	21,8	13,9
Eğitim hayatımı tamamladıktan sonra Türkiye’de yaşamaya devam etmek istiyorum	F	105	50	225	135	40	270
	%	12,7	6,1	27,3	16,4	4,8	32,7
Türkiye’de kendimi yabancı hissetmiyorum	F	107	106	147	166	191	108
	%	13,0	12,8	17,8	20,1	23,2	13,1

Tablo 16’ya bakıldığında Suriyeli öğrencilerin eğitim hayatları bittikten sonra Türkiye’de yaşamaya devam edeceklerini söyleyenlerin oranı %32,7’dir. Kısmen katılmıyorum diyenlerin oranı ise %27,3’tür. Türkiye’nin beklentilerini karşıladığını söyleyen Suriyeli öğrencilerin oranının da yüksek olduğu görülmüştür. Kuşkusuz dikkat çeken bir diğer önerme ise Suriyeli öğrencilerin Türkiye’de kendilerini yabancı hissedip hissetmediklerine dair tutumlarıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendilerini Türkiye’de yabancı hissetmediklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşadıkları şehre ayak uydurmak konusunda da sıkıntı yaşamadıkları sonuçlara yansımıştır. Ancak içinde yaşadıkları kentte gündelik hayata uyum sağlama konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade edenlerin varlığı da dikkat çekmiştir. Harunoğulları, Süzülmuş ve Polat’ın (2019: 832) yaptıkları çalışmada yükseköğretimdeki Suriyeli öğrencilerin Türkiye ve Türkiye’deki eğitim sistemiyle ilgili olumlu tutumlar geliştirdikleri görülmüştür. Çalışmaya göre üniversitedeki aktivitelere rahatça katılabilen öğrenciler kendilerini üniversite ortamında oldukça güvenli ve huzurlu hissetmektedirler. Harunoğulları, Süzülmuş ve Polat’ın çalışmasında katılımcıların eğitime ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde öğrencilerin %70’i “Türk okullarının verdiği eğitimi beğendiğini”, %77,8’i “okuldaki aktivitelere rahatlıkla katılabildiğini”, %96,7’si “okulda kendini güvenli ve huzurlu hissettiğini” ve %74,5’i “Türkiye’de yüksek eğitim almak istediğini” ifade ettikleri görülmüştür.

Bu bağlamdan hareketle mülakatlarda şehre ayak uydurmakta yaşanan en temel zorluk “*dil ve iletişim*” (K1,K5,K8) olmuştur. Mekana karşı duyulan “*yabancılık hissini*” (K6,K7) ise bir diğer zorluk kaynağı olduğu da diğer bir bağlam olmuştur. Yabancılık hissini tanımlayan temel ölçütler ise “*coğrafyanın zorluğu*” (K2), “*şehirde yaşamının pahalı olması*”(K5), “*yemeklerin damak tadına uzak olması*” (K6) ve “*eş/dostlarının uzakta olması*”(K8) şeklinde belimlenmiştir. Türkiye’de uzun vadede yaşamayla ilgili düşüncelerinde katkı-

lımcıların sıklıkla *“savaşın yıktığı bir coğrafya”* ifadesine gönderme yaptıkları tespit edilmiştir. *“Hiçbir şeyimiz kalmadı”* (K8), *“ailemden herkes Suriye’yi terk etti”* (K1) ve *“akrabalarım/ailem Türkiye’de”* (K5) aktarımının Suriye’yle ilgili kullanılan ifadeyi betimlediği görülmektedir. *“Avrupa’ya geçmek için ideal bir yer”* (K7) şeklinde yanıt veren katılımcılardan birisi de Türkiye’de kalmaya farklı bir anlam yüklediği görülmüştür.

Sonuç

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılarla birlikte yeni bir yükseköğretim politikası söylemi üretilmiştir. Yükseköğretimde uluslararasılaşmanın yeni bir boyutu olan bu pratikte, özellikle Ortadoğu, Asya ve diğer Arap ülkelerinden öğrencilerin Türkiye’deki üniversitelere eğitim amaçlı gelişleri söz konusudur. Süreç, Türkiye’nin yükseköğretimde, Erasmus programlarıyla ön plana çıkan Avrupa’ya alternatif model olma kaygısını yansıtması bağlamında dikkate değerdir. Kuşkusuz uluslararasılaşma söylemlerin başlangıcında temel itici motivasyonlarından birisi Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de ihtiyaçlarına binaen ortaya çıkan yükseköğretim talebi olmuştur. Suriyeli sığınmacılar deneyimi ile bir sonraki adımda öğrenci alınan ülke sayıları çeşitlendirilmiştir.

Çalışma evren olarak kendisine, YÖK’ün 2017 yılında yayınladığı rapora istinaden Suriyeli öğrencilerin nicelik olarak yüksek olduğu üniversiteleri seçmiştir. Çalışmanın üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilmiş olması yaş ortalamasının 19-21 aralığında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Öğrencilerin sosyal ve fen bilimlerinde oran olarak birbirine yakın oldukları tespit edilmiştir. Mekân ilişkileri açısından bakıldığında Suriyeli öğrencilerin eve yükledikleri anlamların önemli olduğu görülmüştür. Araştırma verilerine bakıldığında ev, Suriyeli öğrencilerin tercih ettiği birincil yaşama yeri olarak karşımıza çıkmıştır. Ev çalışmada apart ve pansiyonu da içerecek şekilde kullanılmıştır. Burada öğrencilerin niçin evi tercih ettikleri sorusuna araştırmanın nihai sonucunda iki yanıt verilmiştir. İlki olarak ev, öğrencilerin kendilerini kültürel ve sosyal anlamda güvenli bir alan inşa etme çabalarını yansıtmaktadır. Kuşkusuz göçmenlerin geldikleri yerde kendilerini yabancı hissetmeleri ve bu hissini yaratmış olduğu tedirginlik halinin ortadan kaldırılma kaygısıyla aynı mahallede birlikte yaşamaları taleplerine benzerdir. Yanıtlardan diğeri ise aynı bağlamın farklı bir yönüyle ilişkilidir. Evin tercih edilmesinde Suriyeli öğrencilerle aynı ortamı paylaşma isteğinin de belirleyici olduğu görülmüştür. Bu talep, evi güvenli bir alan dönüştürme çabasına eşlik etmektedir. Suriyeli öğrencilerin serbest zamanlarını sıklıkla arkadaş gruplarıyla geçirdikleri görülmüştür. Katılımcıların %77’sinin ailesinin Türkiye’de yaşadığı tespit edilirken, büyük bir çoğunluğu kendilerini orta gelir grubu olarak tanımlamışlardır. Burs aldıklarını söyleyenlerin oranı (%83)ise oldukça yüksek çıkmıştır.

Ölçekte dijital alana ulaşmayı ifade eden sosyo-teknolojik başlığıyla sıralan verilerde elde edilen temel sonuç, Suriyeli öğrencilerin interneti yoğun şekilde kullandıklarıdır. Öğrencilerin kendi aralarındaki sosyal ilişkileri sosyal ağlar üzerinden yürüttükleri gözlenmiş ve böylece gündelik hayatta oluşan boşlukları sanal alanda doldurmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Dijitalleşmeye ayak uydurmaları ve bu süreci pragmatist kaygılarla kendi lehlerine çevirmiş olmaları Suriyeli öğrencilerin anlamlı pratiklerinden birisi olmuştur.

Suriyeli öğrencilerin gündelik hayatlarına bakıldığında çevreye uyum sağlama noktasında bazı durumlarda problem yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle dil ve iletişim konusunda yaşanan problemlerin bu bağlamda dikkat çekici olduğu görülmüştür. Medyanın kullandığı dilin, sosyal çevrenin tutumlarının oluşumunda belirleyici olduğunu ifade eden katılımcılar, normal zamanlarda insanların kendilerine son derece olumlu tutumlar sergilediklerini ifade etmişlerdir. Medyada yükselen olumsuz haberlerin yaygın olmadığı zamanlarda yöre halkının öğrencilere oluşturdukları destek mekanizmalarıyla ilgili pozitif bir dil kullanıldığı verilere yansımıştır. Suriyeli öğrencilerin Türkiye ile ilgili en temel tutumlarından birisi de Türk yükseköğretim sistemini kendi ülkelerine göre oldukça başarılı bulmalarıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitimlerini tamamlasalar dahi Türkiye’de yaşamaya devam edeceklerini ifade etmiş olmaları çalışmanın diğer bir önemli çıkarımı olmuştur.

Sonuç olarak Suriyeli öğrencilerin Türk yükseköğretim sistemi içerisinde mevcut duruma kolaylıkla uyum sağladığını ifade etmek mümkündür. Kuşkusuz bu uyumda YÖK’ün yasal düzenlemeleri, ekonomik destekler ve yöre halkının pozitif tutumları belirleyici rol oynamıştır. Türk öğrenciler açısından bakıldığında ise şu noktalara dikkat çekmek mümkündür.

Bilişim ve internet teknolojilerinin kullanım biçimleri gençleri aynı bilinç çerçevesinde biraraya getirmekte ve birbirlerine benzeştirmektedir. Dolayısıyla yaşam kültürü ve gündelik hayat içerisindeki davranış kalıpları Suriyeli öğrencilerle Türk öğrenciler arasında birbirlerine oldukça yaklaşabilmektedir. Bu durum kuşkusuz küreselleşmenin teknoloji ve tüketim kalıplarıyla küçülttüğü dünyanın bir sonucudur. Dolayısıyla burada Suriyeli öğrencilerle Türk öğrenciler arasındaki benzerliklerin oldukça fazla olması söz konusudur. Farklı bir ülkeye mensubiyetin getirdiği kültürel farklılıklar ve dil konusu ise bütünleşme süreçlerinde sıklıkla karşılaşılan problemlerin temel besleyici kaynağı olmaktadır. Farklı bir ülkeye mensubiyet zaman zaman düşünce biçimleri arasındaki makasın açılmasına sebep olmakla birlikte dil konusundaki eksikliklerin de etkileşim süreçlerinde problem oluşturması muhtemeldir. Suriyeli öğrencilerin yükseköğretim sistemi içerisindeki konumlarının olumlu ya da olumsuz anlamlandırmalarla sürüp sürmeyeceğini ise ilerleyen dönem gösterecektir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç/konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç sosyolojisi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akkaya, A. Y., Çilingir, G. A. & Levent, G. T. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik sorunları üzerine bir çalışma, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 413-448.
- Aksoy, E. (2010). Almanya'da yaşayan üçüncü kuşak Türk öğrencilerin kimlik algılamaları ve buna bağlı olarak karşılaştıkları ayrımcılık sorunları, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(12) 7-38.
- Bartam, D., Poros, M. V. & Monforte, P. (2019). *Göç meselesinde temel kavramlar*, Ankara: Hece Yayınları.
- Castles, S. & Millet J. M. (2008), *Göçler çağı – modern dünyada uluslararası göç hareketleri*, Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Chambers, I. (2014). *Göç, kültür ve kimlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağlayan, S. (2013). Göç kavramı ve kuramları, *Kent sosyolojisi*, Ed. Fatime Güneş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Çakırcı-Özservet, Y. (2015). Göçmen çocukların şehre uyumu ve eğitim politikası, *Uluslararası göç ve mülteci uyumu sorununda kamu yönetiminin rolü*, (ed. Y. Bulut). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Erdoğan, M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, Konrad Adenauer Stiftung, İstanbul: <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> [24.03.2020]
- Harunoğulları, H. & Süzölmüş, S. & Polat, Y. (2019). Türkiye'deki Suriyeli öğrencileri ile ilgili bir durum tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 816-837.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de iç göçler bütünleşme mi geri dönüş mü? - İstanbul Diyarbakır Mersin*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (2015). *Çok kültürlü yurttaşlık azınlık haklarının liberal teorisi*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of migration, *Demography*, 3(1), 42-57.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). Ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriye vatandaşlarına yönelik eğitim öğretim hizmetleri genelgesi: http://fethiye.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2013_10/02093016_scannedimage24.pdf [12.09.2016].
- Özer, M. (2017). Türkiye'de yükseköğretimde uluslararasılaşmanın son on beş yılı, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 77-184.
- Özer, S. (2015). Kayıp kuşak, *Güncel Hukuk-Aylık Hukuk Dergisi*, Ekim, 17.

- Özcan, Z. (2019). Göçün Travmatik etkilerini azaltmada sosyal desteğin rolü üzerine deneysel bir araştırma, *Bilimname*, (37), 1001-1028.
- Özcan, Z. (2019). Mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile dini başa çıkmaları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 127-147.
- UNHCR. (2014). Global Trends, Mid-Year Trends Report. The UN Refugee Agency: <http://unhcr.org/540091d89.html> [21.02.2016].
- Paksoy, M. & H. Koçarslan (2016). İç savaştan kaçarak gelen Suriyeli öğrencilerin üniversite eğitimlerinde karşılaştıkları iletişim sorunları üzerine bir çalışma, M. Paksoy (ed.), *Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, Ankara: Elif Yayınları.
- Sağır, A., & Dikici, E. (2011). Yeni göçmenlik mekanları olarak yeni kurulan üniversiteler: Ordu Üniversitesi örneğinde öğrencilerin bütünleşme sorunları, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 217-251.
- Sağır, A. (2011). *Batum'dan Orta Asya'ya Bir Yol Hikayesi & Sürgün Karadenizli Türklerin Sosyal Yapısı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sağır, A. (2012). *Zorunlu Göçler Sürgünler ve Yol Hikayeleri & Ulupamir Kırgızları Örneği*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sağır, A., & İnci, Ü. (2013). Karabük'te Üniversite algısı: Karabük Üniversitesi örneği, *İTOBİAD*, 2(2), 49-81.
- Sağır, A., & Kurtkara, S. (2018). Sosyoloji bölümü öğrencilerinin Suriyeli kavramına ilişkin tutumları üzerine sosyolojik bir çözümleme: Bülent Ecevit Üniversitesi ve Karabük Üniversitesi Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 648-661.
- Sağır, A. (2019). Göç, Uyum, Tehdit ve Çöküş: Yeni Toplumsallıklar İnşası Mümkün mü?, *Uluslararası Göç ve Güvenlik* (ss. 113-137), Ed. Gökhan Telatar ve Umut Kedikli, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sağır, A. (2019). Akıllı telefonların gençlerin gündelik hayatlarına etkisi: Türkiye'de üniversite gençliği örneği, *OPUS Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 48-78.
- Seydi, R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yüksel, U., Bulut, M. N. & Mor, Z. (2014). *Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler*, Ankara Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi.
- Zavalsız, Y. S. & Günadağ, E. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin sosyo-kültürel entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3168- 3192.

Ekler

Ek 1. Mülakat Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Fakülte	Sınıf	Nerede Kaldığı
K1	Erkek	Edebiyat F.	2	Devlet Yurdu
K2	Kadın	İlahiyat F.	3	Devlet Yurdu
K3	Kadın	Mühendislik F.	2	Devlet Yurdu
K4	Erkek	İlahiyat F.	4	Ev
K5	Erkek	İşletme F.	4	Ev
K6	Kadın	Edebiyat F.	3	Ev
K7	Erkek	İşletme F.	1	Özel Yurt
K8	Erkek	Edebiyat F.	4	Ev

Gündelik Hayatı Yerinden Etmek: Türkiye’den İngiltere’ye Göç Eden Nitelikli İşgücünün Göç Etme Nedenleri

Özlem Avcı Aksoy*

Uşak Üniversitesi

Öz

Bu çalışma Türkiye’de eğitim almış ve iyi bir yaşam seviyesine sahip olan (ekonomik, kültürel ve sosyal olarak) nitelikli işgücünün bu yaşamlarından vazgeçerek neden göç etme düşüncesi ve davranışı içinde olduklarını anlamak ve açıklamak amaçındadır. Kişilerin bireysel olarak göç etme kararlarını etkileyen gündelik yaşam içinde mikro etkenler üzerinde yoğunlaşırken, çoğulculuğu ve tekilliği görmezden gelen bir gündelik hayatın eleştirel noktalarını ortaya koyma çabasındandır. Dolayısıyla ortaya çıkan göç hareketliliği, ait olduğu toplum yapısına ve iktidar ilişkilerine dair bir eleştiriyi içinde barındırır. Bu çalışma toplumsal değişim düşüncesinin gündelik hayatın içinden çıktığı ve bu değişimi gerçekleştirecek davranışların mikro politik bir direnişe dayandığı iddiasıyla hareket eder. Yapılan derinlemesine görüşmelerle bu iddia doğrulanma çabasındadır. Böylece gündelik hayat, deneyim, tekillik, arzu, kaçış çizgileri, akış kavramları üzerine odaklanarak bu kavramlarla birlikte “yerinden olma” hali kavramsal ve teorik olarak kurgulamaya çalışılmış ve kurgu çerçevesinde de yapılan derinlemesine görüşmelerle göç düşüncesi ve davranışı, gündelik hayatın içinde ortaya çıkmış mikro politik bir eylem ve tekilliğin direnişi olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

göç, gündelik hayat, tekillik, deneyim, mikro-politika

Displacement of Everyday Life: Reasons for Migration of Qualified Workforce who Emigrated from Turkey to UK

Abstract

In recent years, the qualified workforce that has received training in Turkey and has a good life (as economic, cultural, social), giving up their lives, is in the thought and behaviour of migration. This study attempts to understand and explain this immigra-

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
ozlem.avci@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4563-9767

tion thought and behaviour of qualified workforce. On the one hand, it focuses on micro-factors in everyday life that affect people's individual migration decisions; on the other hand, it is an attempt to reveal critical points of an everyday life that ignores pluralism and singularity. Certainly, the critique of everyday life includes a critical perspective that shows the relations of power. Hence the resulting migration mobility, it contains a critique of the power relations in the social structure to which it belongs. This study acts with the claim that the idea of social change emerges in daily life and that the behaviours to realize this change are based on micro-political resistance. This claim is in an effort to confirm in-depth interviews. Thus, the concepts of daily life, experience, singularity, desire, escape lines and flow are focused on; with these concepts, displacement was conceptually and theoretically constructed; and in-depth interviews conducted within the framework of this fiction has been tried to explain the thought and behaviour of migration as a micro-political act that emerged in daily life and the resistance of singularity.

Keywords

migration, everyday life, singularity, experience, micro-politics

Extended Abstract

This study generally focuses to stereotypes that affect the life, habits and environment of the individual in everyday life and the nomadic ways of understanding created by their oppressive and controlling effects on the individual. This nomadic understanding is first of all criticized for protecting the singularity of the individual and changing the social life (as the focal points of power suppressing individual life at micro and macro levels) outside his own. When a person cannot interfere with everyday life, he decides to change the social space in which he lives. So, he displaces his own daily life. This displacement causes a nomadic mobility caused by nomadic thought. This mobility is mobility that other lives are possible.

This study is about why and how such mobility emerges around people's own experiences, and what expectations are in general, and focuses on singularities, micro-lifestyles, nomadic thoughts and lifestyles. The purpose of this study is a little different from all migration studies conducted so far, it deals with the behaviour, attitudes and perceptions of individuals in the context of inquiries in daily life and tries to interpret them as a form of micro-political action and resistance. Therefore, this study aims to discuss the motivation of immigration, despite the mainstream migration policies, based on criticism of one's own everyday life and focusing on "displacement" with the expectation of changing it.

The idea of migration and displacement is for liberation, getting rid of its roots, revealing its existence as a subject, and re-establishing itself as an individual. This escape is actually an escape that has been involved in a "subjectivation" process and is directed towards new searches.

It is possible by escaping from all moral and political codes, overcoming the power and knowledge focuses, and becoming involved in the process of realizing its existence as an individual. Thus, as a “subject”, one can act for own transformation of existence, realizing new life possibilities and the possibility of other lives.

Method

In this study, trying to explain migration thought and mobility with philosophical foundations and the concepts put forward by these foundations does not divert them from the social field, on the contrary, this method places it in the middle of his social space. For this reason, the study which is designed by feeding from the philosophical field, is discussed vertically in the conceptual framework with nomadic thought, everyday life, experience, desire, formation, molar and molecular structures, forms of power and resistance; horizontally, while discussing the causes, migration process and outcomes of this migration mobility, the theories of conflict and social systems, centre-periphery (dependency) theories, network systems theories make the site meaningful and easy to read.

The main focus of this study is to try to understand how the idea of immigration and the idea of migration emerged from the attitude of the individual, questioning and criticizing as a subject, in her vital experience. This starting point made people feel uneasy, desperate and unhappy about the future, even if they were not exposed directly, caused them to look for escape routes and caused them to change their lives when they found a little opportunity. Within the scope of the study, people who have the idea and immigration to migrate due to the difficulties, restrictions and impossibilities they face directly or indirectly in their daily lives have formed the sample of the study. Especially for similar reasons, in-depth interviews were made with people who living in Turkey and who are thinking to immigrate; and for similar reasons people who immigrate to England; the moving element of this expectation and of the desire to escape in everyday life were analysed. In-depth interviews were made with 20 people who immigrated to England and still living in Turkey and have been unable to migrate (and could not find the courage) to 10 people. These people, who have similar characteristics such as education, lifestyle, cities, etc., their way of thinking and social views are also very similar. The most obvious and common characteristics of these interviewees, that they have a good social position and economic situation in Turkey. Considering the motivations of these interviewees to immigrate, this migration mobility has been tried understood and explained with SWOT analysis method, besides repulsive and attractive reasons that caused migration. In addition, it has been added as an additional explanatory element of the study by adding it in cases that arise outside of these.

Results

Based on the interviews, the factors are brought together that affect and direct the decisions of the people after immigration and during the decision to migrate. According to the results of the analysis, it was seen that the strengths and opportunities were expressed more. This situation seems to cause people in the thought of immigration to be more courageous and determined. Moreover, despite the difficulties experienced after migration, his statements that migration is a good decision support this situation.

According to the in-depth interview contents, the strongest part of the thought of immigration, the focal points of power which suppress everyday life and destroy singularities in the society in which the individual lives, appears to be highlighted. The focal points power mentioned here, are the strong habits and rules that are strongly felt and taken place in daily life. These are points power are the unconsciously narrowing or even destroying the area of freedom. These micro focuses of power are powered by macro power mechanisms; it increases the pressure on the individual and turns the individual into an instrumental object. Therefore, the strongest side that causes immigration is the matter of suppressing everyday life. At the beginning of the things that cause people to be unstable in the thought and mobility of immigration, It is seen that there are strong ties with the society. Especially family (mother, father, relatives), friendships and longing for homeland (nostalgia).

Looking at the society and social values that a person lives from a different society and values system causes it to question this social structure and values. This provides an opportunity to understand how possible different worlds and lives are. This study which tries to understand the migration process that starts with the person's nomadic thought and desire for change, it tried to reveal how and why people have criticized themselves and the social structures to which they belong, who have seen and experienced other countries and lifestyle. As a result, this criticism focuses primarily on the focus of power that suppresses everyday life and simulates their differences.

When we look at the similar studies conducted recently, unlike their definition of regular migration, asylum seeking and refugee and brain drain there is a social segment that questioning everyday life and acting with the perception of another possible life. Maybe, this section whose is the numerically less and the reasons are more incomprehensible, appears to be in migration mobility as a form of resistance based on the rejection of an authoritarian everyday life.

This sample is actually the beginning of a process that affects the entire social structure; it presents a new form of immigration and immigrants with a look other than immigration typologies. It is an undefined social category that is conscious, questioning, confronting the purpose of self-realization, not ignoring the environmental factor, acting with a solidarity approach that destroys hierarchies and desiring a liveable life.

Giriş

Toplumsal bir olguyu anlamak ve açıklayabilmek, öncelikle bu olgunun kavramlarla olan ilişkisini anlamaya ve toplumsal gerçeklikteki karşılığı ile ilişkilendirmeye dayanır. Daha önce yapılan çalışmaları bir çıkış noktası olarak alıp, sonrasında kendine özgü sorgulama ve değerlendirmelerle bir adım ileri götürüp açıklamaya çalışmak, olguların zamansal, coğrafi ve nedensel farklılıklarına göre anlaşılabilir kılınmasını sağlar. Elbette bir olguyu tek başına neden ve sonuçlarla açıklamak, kendi pratiği çerçevesinde sorgulamak yetersiz ve açıklayıcı olmaktan öte sadece betimleyen bir çabaya dönüşebilir. Bu nedenle her olgu, mutlaka diğer olgularla ilişkisel bir biçimde ele alınması, sorgulanması ve açıklanması gerekir.

Değişen sosyo-ekonomik, coğrafi ve siyasi koşullar (özellikle gittikçe otoriter bir hal alan siyasi yapılar), bilgi ve iletişim sistemleri her şeyden önce göç olgusunu ve toplumsal bir hareketlilik (*social mobility*) olarak insanların göç algısını, motivasyonunu ve pratiğini de değiştirmiştir. Göç hareketliliğinin, farklı nedenler sonucunda farklı görünüm ve biçimlerle ortaya çıktığı görülür. Göçe neden olan unsurların siyasal, ekonomik, toplumsal birçok odak noktası vardır: Ekonomik krizler, siyasal değişimler ve otoriter yönetimler, savaşlar, doğal afetler vs. Bu nedenler, kitlesel ya da bireysel olarak insanların göç etme motivasyonlarını harekete geçiren temel unsurlardır.

Bu çalışma genel olarak, gündelik hayatın içinde bireyin yaşamını, alışkanlıklarını ve içinde yaşadığı çevreyi etkileyen kalıpların ve bunların birey üzerindeki baskıcı, kontrol edici etkilerinin kişide yarattığı göçebe anlayış biçimlerine odaklanır. Bu göçebe anlayış her şeyden önce bireyin tekilliğini koruma ve kendi dışındaki toplumsal yaşama (mikro ve makro seviyelerde bireysel yaşamı baskılayan iktidar odakları olarak) dair bir eleştiridir ve her şeyden önce gündelik yaşamı değiştirmeye yönelik bir içeriğe sahiptir. Kişi gündelik hayata müdahale edemediğinde (ki bu durum iktidar odaklarının ne kadar köklü ve güçlü olduğunu gösterir), onu değiştiremediğinde ait olduğu toplumsal yapıyı değiştirme kararı alır. Yani gündelik hayatını yerinden eder. Bu yerinden olma hali ise göçebe düşüncenin neden olduğu göçebe bir hareketliliğe neden olur. Bu hareketlilik, başka yaşamların da mümkün olduğuna dair bir hareketliliktir. Bu çalışma, böylesine bir hareketliliğin, kişilerin kendi deneyimleri etrafında neden ve nasıl ortaya çıktığına ve genel olarak beklentilerin ne olduğu üzerinedir ve tekilliklere, mikro hayat tarzlarına, göçebe düşünce ve yaşam biçimlerine odaklanır.

Araştırmanın Güzergahı

Kurguya Dair: Amaç, Konu, Kapsam

Bu çalışmanın amacı şimdiki kadar yapılan tüm göç çalışmalarından biraz farklı olarak, bireylerin göç etme davranış, tavır ve algılarını gündelik hayat içindeki sorgulamalar bağlamında ele almakta, mikro politik bir eylem ve direnme biçimi olarak yorumlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, ana akım göç politikalarına karşın, kişinin kendi gündelik hayatına dair eleştirilere dayanan ve onu değiştirme beklentisiyle “yerinden olma” durumuna odaklanarak, göç etme motivasyonunu tartışmayı amaçlar. Göç ve yerinden olma¹ fikri özgürleşmeye, köklerinden kurtulmaya, özne olarak varlığını ortaya koymaya ve bir birey olarak kendini yeniden kurmaya içkindir. Bu kaçış aslında bir “özneleşme” sürecine dâhil olmuş ve yeni arayışlara yönelmiş bir kaçıştır. Kişinin tüm ahlaki ve siyasi kodlardan kaçarak, iktidar ve bilgi odaklarını aşarak özneleşmesi ve birey olarak varlığını gerçekleştirme sürecine dâhil olmasıyla mümkün olur. Böylece “özne” olarak kişi, yeni yaşam olanaklarını ve başka hayatların imkânını fark edip ve kendi varoluş dönüşümü için harekete geçebilir.

Bu çalışma kapsamında insanların bireysel olarak – bilinçli bir özne formunda – gündelik hayatlarındaki temel beklentilerinin, kaygılarının, sıkıntılarının, mutsuzluklarının, güvensizlerinin, umutsuzluklarının nasıl göç fikrinin oluşmasına neden olduğu sorusu tartışılacaktır. Özellikle kendi ülkesinde oldukça rahat bir sosyo-ekonomik konuma sahip olan insanların, bu konumlarının ve yaşam standartlarının yitirilmesi pahasına hangi neden ve beklentilerle göç ettikleri sorusu üzerine odaklanılmıştır: *İyi bir işiniz, eviniz, aile yaşantınız var, daha ne istiyorsunuz! Peki, neden buralardan gitmek istiyorsunuz? Hem de işsiz kalma, sahip olduğunuz yaşam konforunuzu kaybetme ya da bu konfordan uzunca bir süre uzak kalma pahasına...* Böyle bir sorgulamanın cevabına dair izler Maffesoli'nin “İnisiyatik Göçebelik” adlı çalışmasında sürülebilir:

... göçebelik sadece ekonomik ihtiyaç ya da salt işlevsellik tarafından belirlenmez. Harekete yol açan sebep tamamen başkadır: kaçma arzusu. Bu yer, alışkanlık, ortak değiştirmeye teşvik eden bir çeşit “göçmenlik itkisi”dir ve bu kişiliğin yüzlerinin çeşitliliğini gerçekleştirmek içindir. Dışarıyla, tuhaf ve yabancı olanla çatışma, Ortaçağ bireyinin her bir kişide uykuya yatmış yapısal çokluğunu yaşamasına müsaade eden şeydir. Böylesi bir göçebelik elbette tüm bir nüfusun işi değildir, fakat kimileri tarafından, paroksitik bir şekilde yaşanmakta ve global bir kolektif imgelemi beslemektedir. Bu haliyle toplumun bütününe müdahil olduğu bir durumdur (2014: 60).

Dolayısıyla bu sorgulamanın cevabını gündelik hayatın içinde kaybolan tekillikler ve bu tekilliklerin hayata tutunma taktikleri ve direnme biçimleri içinde aramak gerekir. Buna göre göçbeliği tanımlayan en önemli şey tekilliklerdir.

1 “Yerinden olma” fikri, “yerinden edilme” fikrinin aksine gönüllüğü ifade eden bir ifadedir.

Yani göçebeleri göçebe yapan fiziksel hareketlilikleri veya hareketsizlikleri değil tekillikleridir. Molar kümelerden kopan, yaratıcı oluş deneyimleridir. Kaçış çizgilerinin yarattığı minör politika, bir sınıfı veya azınlık kimliğini temsil etmek değil, kaçış çizgilerine bağlanma süreci, dolayısıyla bir değişim sürecidir. Hardt ve Negri'ye göre değişimi (devrimi), bütün çelişkilerin çözüleceği radikal bir "olay" anı olarak görmek yerine bir süreç olarak başlatmaktır. Çekilme ve eksilme yoluyla iktidar alanlarını boşaltmak, "toplu çıkış" çağrısıdır. Bu bağlamda toplu çıkış genellikle sabotaj, işbirliğinden çekilme, karşı-kültürel pratikler ve genelleştirilmiş itaatsizlikler biçimini alır. Böylesi pratikler etkilidir; çünkü biyo-iktidar daima, üzerinde hüküm sürdüğü öznelliklere tabidir. Onlar alanı tahliye ettiklerinde, biyo-iktidarın katlanamadığı boşluklar yaratırlar" (Negri&Hardt, 2011, s.359). Mikro politik bir eylem ve bir direnme olarak arayış beklentisi içinde olan kaçış biçimleri olarak bu göç hareketliliği, kendi tekilliğinin karşılık bulamadığı ve bu noktada herhangi bir değişimin sağlanamadığı toplumsal yapı içinde bir boşluk yaratır. Bu boşluklar ise Negri ve Hardt'ın söylediği gibi iktidarı tedirgin eden ve şimdi ve gelecekteki kendi varoluşunu tehdit eden boşluklardır. Nitelikli iş gücünün göç hareketliliği ile yarattıkları boşluklar, iktidar yapıları içinde iktidara karşı geliştirdikleri büyük bir eleştiriyi içinde barındırır. Belki de bu eleştiri, iktidarın dönüşümünü gerçekleştirebilecek bir direnme biçimi olarak görülebilir.

Son 10 yılda ülkemizden özellikle batı ülkelerine, başta ABD ve Avrupa ülkelerine doğru (özellikle Almanya ve İngiltere olmak üzere) yoğun bir göç hareketliliği gerçekleşmektedir². Daha gelişmiş bir ülkeye doğru göç hareketliliği genel olarak dünya sistemleri teorisi çerçevesinde tartışılan bir olgudur. İnsanların daha iyi bir yaşama ve sosyo-ekonomik koşullara ulaşmak için göç ettikleri görülür. Bu tartışmasız göç hareketliliğinin en temel rasyonalitesidir. Son dönemlerde yaşanan bu göç hareketliliğinin nedenleri, biçimi ve amacı daha önceki göç hareketliliğinden (örneğin 1950'lerdeki işçi göçü ya da 1980 sonrası yaşanan siyasi göçlerden) farklı olarak belirginleşmektedir. Bu nedenlerin başında ülke içinde yaşanan siyasal baskıların (özellikle 15 Temmuz Darbe hareketi sonrasında yaşanan OHAL süreci, Barış Akademisyenlerinin yargılanmaları ve tüm bu süreçte yaşanan haksız yargılanmalar, tutuklanmalar, artan siyasi baskılar vb) ekonomik istikrarsızlığın, toplumun bir çok kurumda karşımıza çıkan ayrımcılığın gittikçe artması, bu durumların normalleşmesi ve tüm bu makro etkilerin gündelik hayatı da etkileyen daha mikro boyutları sıralanabilir. Çünkü gündelik hayatın beslendiği yapı hakim olan üst siyasal yapıdır. Bu üst siyasal yapılar, gündelik hayatın kontrol eden, baskılayan mikro iktidar odaklarını daha belirgin ve hissedilir hale getirir. Makro boyuttaki etkilerden bağımsız olarak düşünilemeyen fakat gündelik hayat için

2 Bu konudaki yıllara, alanlara ve ülkelere göre değişen rakamlara ulaşmak için kişilerin kendi deneyimleri doğrultusunda serbest olarak oluşturulan bir veri kaynağı olarak ortaya çıkan Büyük Göç çalışmasına bakılabilir: <https://buyukgoc.github.io/index.html> [10.11.2019] Ayrıca benzer bir biçimde bu göç hareketliliğine dair sayısal verilere TÜİK raporlarından ve Göç İdaresi'nin güncel resmi rakamlarından da ulaşılabilir.

de doğrudan bir etkiye sahip olan mikro unsurlar bu çalışma açısından daha dikkat çekicidir. Örneğin makro olarak ekonomik yapıda kalkınmanın öncü sektörü olarak inşaat sektörünün kent alanlarında hakim etkisi ve tüm yaşam alanlarını dönüştürmesi, insanların gündelik yaşam alanlarının kısıtlanması yönündeki önemli eleştirilerin başında gelir. Toplumun genelinde kadına ilişkin şiddet ve ayrımcılığın artması, aile içinde toplumsal cinsiyete dayanan ayrımcılığın ve baskının daha da artmasına neden olduğu görülür.

Bu çalışma kapsamında sorgulanan iktidar meselesi, makro iktidar alanlarının da etkisiyle etkisi gittikçe daha fazla belirginleşen gündelik hayat içindeki etkin ve davranışsal alanlarını belirleyen ve etkileyen mikro iktidar alanları/ odaklarının sorgulanmasına dayanır. Elbette siyasi, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan tüm istikrarsızlıklar, baskılar ve ayrımcılık doğrudan ve dolaylı olarak insanların gündelik hayatına yansımakta ve kişinin yaşamında huzursuzluğa, tedirginliğe, kaygıya ve içinde yaşadığı topluma karşı bir güvensizliğe neden olur. Gündelik hayattaki bu huzursuzluk ve tedirginlik hali ise insanların, mümkün olan yeni yaşam alanları arayışına yönlendirmektedir. Elbette bu yöneliş bireyin kendi yaşamsal deneyimleri ile biçimlenen ve bireyi harekete geçiren bir durumdur. Bireyin kendi farklılığı, tekilliğidir. Bu farklılık, yerinden olma hareketliliğini sağlar / akışını hareketlendirir.

Sahaya Dair

Hipotezler, Yöntem ve Teknikler

İçinde bulunduğumuz dönem, sınırların kalktığı, bireylerin ve toplumların biçimsel ve kültürel olarak birbirine benzediği, gündelik yaşamların da küreleşmenin bir tarafında olduğu ve yaşam biçimlerinin de dönüştüğü bir dönemdir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri ile birlikte bireyin gündelik hayatını dönüştüren ve başka yaşamları arayış imkânını ortaya koyan bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla değişen dünyanın doğrudan etkisi makro ölçüde toplumsal yapılar üzerine olmasının ötesinde doğrudan bireyin gündelik yaşamı, alışkanlıkları ve beklentileri üzerinedir. Günümüz bireyi içinde bulunduğu koşulları kolaylıkla farklı olanla karşılaştırma, eleştirmekte ve beklentilerini net bir biçimde ortaya koyabilmektedir. Karşılaştırma, eleştirme ve beklentiler, içinde yaşadığı koşullara dairdir. Bireyin farklı olanla karşılaşması, ona içinde bulunduğu koşulları tanımlayabilme yetisini kazandırır. Bu tanımlama biçimi ise farklı olanı talep etme, var olanı değiştirme içkinliğine sahiptir. Böylesine toplumlarla iç içe geçme hali ise insanlarda yeni beklentiler yaratmakta ve bireysel olarak beklentisini karşılayan yerlere doğru (imkânlar doğrultusunda ve hatta imkânlarını yaratılması doğrultusunda) bir hareketliliğe neden olmaktadır. Bu nedenle ve yaşanan etkileşimler sonucunda günümüzde etkin olan önemli bir toplumsal olgu olarak göç olgusunun ortaya çıktığı görülür.

uzaklaştırmamakta aksine toplumsal alanına tam ortasına oturmaktadır. Bu nedenle felsefi alandan beslenerek kurgulanan çalışma dikey olarak göçebe düşünce, gündelik hayat, deneyim, arzu, oluş, molar ve moleküler yapılar, iktidar ve direnme biçimleri ile kavramsal çerçevede tartışılırken yatay bir biçimde ise bu göç hareketliliğinin nedenleri, göç süreci ve sonuçlarını tartışırken belirgin bir biçimde çatışma ve sosyal sistemleri teorileri, merkez-çevre (bağımlılık) teorileri, ağ sistemleri teorileri sahanın okunmasını anlamlı hale getirmekte, kolaylaştırmaktadır.

Bireyin bir özne olarak sorgulayan ve eleştiren tavrından, kendi yaşamsal deneyiminde hareketle göç fikrinin, göçebelik düşüncesinin nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışmak, bu çalışmanın ana odak noktasıdır. Bu çıkış noktası, insanların doğrudan maruz kalmasa bile geleceğe dair kendisini huzursuz, umutsuz ve mutsuz hissetmesi, kaçış yolları aramalarına neden olmuş ve az da olsa bir fırsat bulduklarında yaşamlarını değiştirmelerine neden olmuştur. Çalışma kapsamında gündelik yaşamlarında doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaştıkları baskılar, kısıtlamalar ve imkânsızlıklar nedeniyle birçok zorluğu göze alarak göç etme düşüncesinde ve hareketliliği içinde olan kişiler, çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Özellikle benzer nedenlerden dolayı Türkiye’de yaşayan ve göç etmek düşüncesinde olan insanlarla ve benzer nedenler yüzünden İngiltere’ye göç³ etmiş insanlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu beklentinin ve kaçma arzusunun gündelik yaşamdaki hareket ettirici unsurlarına bakılmıştır. Türkiye’de olan ve hala tam olarak gitme fırsatı (ve cesareti) bulamamış 10 kişi ile ve ne olursa olsun “gemileri yakmayı başarmış” 20 kişi ile görüşme fırsatı bulunmuştur. Eğitim, yaşam tarzı, yaşanan kentler gibi benzer özelliklere sahip olan bu kişilerin yaşama ve ait oldukları topluma bakışları da oldukça birbirine benzerdir. Bu görüşmecilerin en belirgin ve ortak özellikleri Türkiye’de iyi bir sosyal konuma ve ekonomik duruma sahip olmalarıdır. Görüşmecilerin tamamı üniversite mezunudur ve eğitim aldıkları alan ile ilgili olarak Türkiye’de özel ve kamu sektörlerinde belli süre çalıştıktan sonra göç etmeye / yerinden olmaya karar vermiş kişilerdir⁴. Bu görüşmecilerin göç etme motivasyonları göz önünde bulundurulduğunda göçe neden olan itici ve çekici nedenlerin yanı sıra bu göç hareketliliğinin fırsatları, engelleri, tehditleri ve güçlükleri SWOT⁵ analiz yöntemi ile

3 Bu veriler, 2019 yılında post doktora çalışması için İngiltere’de bulunduğum süre içinde benzer nedenler üzerine göç etmiş olan insanların (Londra, Oxford, Liverpool, Manchester’da yaşayan) bu göç etme davranışı üzerine belli aralıklarla yapılmış olan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.

4 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için makale sonundaki görüşmecilere dair demografik tabloya bakınız.

5 SWOT analizi 1960’lı yıllarda Albert S. Humprey tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Daha çok kurumsal yapılar içinde yönetsel ilişkilerin analizinde kullanılan bir yöntem olmasının yanı sıra göçe dair neden ve sonuçları ortaya koyabilme kapasitesi nedeniyle göç çalışmalarında da anlamlı bir analiz yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma kapsamında göç hareketliliğindeki etkilerin göçmenler açısından güçlü yönler (*Strengths*), zayıf yönler (*Weaknesses*), fırsatlar (*Opportunities*) ve tehditler (*Threats*) üzerine odaklanır.

anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bunların dışında ortaya çıkan durumlarda eklenerek çalışmanın ek bir açıklayıcı unsuru olarak ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada saha verileri değerlendirilirken özellikle göç hareketliliğine neden olan ve göç motivasyonunu belirleyen ve etkileyen unsurlar üzerine odaklanılmış ve bu odaklar ise göç teorileri etrafında karma bir yapı ortaya koyulmuştur. Ağ teorisinden kesişen fırsatlara merkez-çevre etkisinden itme ve çekme teorisine kadar tartışılan teoriler belli başlı vurguladıkları konularla saha verilerini açıklayan bir içeriğe sahiptir. Bu teorilerin sunduğu açıklamalar öngörüsünde saha verileri yorumlayıcı bir bakışla açıklanmış ve sonrasında SWOT analizini kullanılarak değerlendirilmiştir. Burada SWOT analizini uygularken kişinin gündelik hayatı ve çalışma hayatı üzerinden iki farklı değerlendirme biçimine tabi olmak esastır. Çünkü gündelik hayata ve çalışma hayatına dair beklentiler ve zorluklar değişkenlik göstermektedir. Gündelik hayat daha çok özgürlük imkânları sunarken, çalışma hayatı (yabancı ya da göçmen olma durumundan dolayı) daha zorlu ve belki de baskıcı koşullara sahip olabilmektedir.

Gündelik yaşamları üzerinden beklentilere sahip olan bu kişilerin kaçma düşüncesinin temelinde, ait oldukları topluma dair bir değişimi sağlayamama ve artık bu değişimin gerçekleşeceği fikrine inanmama düşüncesi vardır. Bu düşünce onları arayışa sokmuş ve kaçış olarak değerlendirdikleri göç hareketliliğine neden olmuştur. Başka bir yaşamın mümkün olduğuna inanan bu kişiler, kendi ait oldukları coğrafyada bunu sağlayamamış ve sahip oldukları her şeyi terk ederek mümkün olan başka yaşamı başka ülkelerde arama çabasına girmişlerdir. Bu arayışın ortaya çıkması, yaşamın sorgulanması ve kendi tekiliğinin fark edilmesine dayanır. Böylece göçebe düşüncenin oraya çıkışı;

- *İnsanların kendi gündelik hayatlarına dair farkındalıkları ve beklentileri değişmektedir.*
- *Bu farkındalıklar ve beklentiler kişilerin eğitimleri ve sahip oldukları kültürel sermaye ile doğru orantılıdır. Kültürel sermayeye sahip olmak ise ekonomik sermayeyi gerektirir.*
- *Bu beklentiler yaşadıkları toplum içinde gerilimlere, çatışmalar neden olmakta ve bu durum ise kişiyi gündelik hayat içinde baskılamaktadır.*
- *Kişinin daha önce yurtdışında (özellikle gelişmiş batı ülkelerinde tatil, eğitim gibi nedenler uzun ya da kısa süreliğine bulunmuş olması) göç fikrinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.*
- *Göçebe düşüncenin sağladığı farkındalık, gündelik hayatın sorgulanmasına ve değişim talebine neden olur. Böylece düşünce harekete dönüşür.*
- *Bu göçebe hareket hali ise imkânlar (ekonomik, eğitim, dil yeterliliği gibi) çerçevesinde gerçekleşebilmektedir.*

- *Göç sürecindeki önemli aşamalardan biri hedef ülkeye ulaşıldığında yaşanan (yaşanacak olan) entegrasyon sürecidir. Bu sürecin istenilen bir biçimde sürdürülmesi, hedef ülkedeki yakınlıkların / bağların varlığıdır.*

Niteliksel veri toplama tekniklerinin (derinlemesine görüşmeler, vaka analizi) kullanıldığı bu çalışmada, TÜİK, Göç İdaresi ve Büyük Göç hareketliliği çalışmalarının sayısal verileri de (ikincil veri kullanımı) göz önünde bulundurulmuştur. Bu sayısal verilerden faydalanırken özellikle Büyük Göç çalışmasının verileri odak olarak alınmıştır. Çünkü burada kişiler kendi istekleri ve yaşadıkları deneyimler doğrultusunda veri girişi yapmaktadır. Veriler anlık olarak girilmektedir ve bu nedenle güncel ve aktiftir. Büyük Göç çalışmasında, 1995’den bugüne kadar aktif göç hareketliliği yıllar, meslekler ve ülkeler bazında görülebilir. Buna göre nitelikli iş gücünün yoğun olarak en fazla göç ettiği ülkeler sırasıyla ABD, Almanya, İngiltere, Hollanda ve Kanada’dır. Verilerin başlangıç yılı olarak alınan 1995 yılına ait veri olmamasına karşın önemli ölçüde veri girişi 2010 yılından sonra başladığı, 2015 sonrası ise hızlı bir biçimde arttığı görülür. Toplamda ise 1750⁶ kişinin bu göç hareketliliği içinde kendilerine ait verileri paylaştığı görülür. Ayrıca aktif olarak veri kaydı girişi de devam etmektedir. En fazla göç veren sektörler bilgi ve iletişim teknolojileri, mühendislik ve akademi dir. Öğrenci olarak gidenlerin sayısı da oldukça yüksektir. Bu süre içinde ABD’ye toplam 335 kişi göç etmiştir. Bu kişilerin 101’i İletişim Teknolojileri, 48’i mühendislik, 40’ı Akademi’den, 21’i ise sanat alanındadır. Almanya’ya göç edenlerin sayısı ise 313’dür. Bu kişilerin 124’ü Bilgi Teknolojileri, 47’si Mühendislik, 25’i Akademi alanında çalışmaktadır. Bu sayılara da 18 öğrenci eklenmiştir. Yoğun olarak göçün yaşandığı üçüncü ülke ise İngiltere’dir. Bu süre içinde İngiltere’ye nitelikli iş gücüne sahip 230 kişi göç etmiştir. Bu göç hareketliliği içinde olan kişilerden, (göç etmeden önce Türkiye’de çalıştığı uzmanlık alanları) 83 kişi Bilgi Teknolojileri, 23 kişi tasarım, 17 kişi akademi de, 16 kişi de mühendislik alanında çalışmaktadır. Ayrıca İngiltere’deki sayıya 26 kişi de ayrı olarak İrlanda olarak eklenmiştir. Elbette bu rakamlar yüksek görülmemekle birlikte, bu çalışma az da olsa bir göç hareketliliğinin nedenlerini sorgulamaya ve anlamaya çalışma çabasında olduğundan dolayı, bu sayısal verilere dikkat edilmiştir. Zira burada sayılardan öte nitel veriler daha çok dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu sayısal verileri nitel verilerle doğrulayan benzer çalışmalar da son dönemde dikkat çekicidir. *140 Journos* çalışma grubunun hazırlamış olduğu “Seküler Göç” çalışması bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Gözde Kazaz ve İlksen Mavituna’nın (2018) “Bu ülkeden Gitmek”, Bahar Çuhadar’ın (2019) “Yeni Ülke Yeni Hayat”, Gökhan Kutluer’in (2019) “Türkiye’den Gitmek: İtalya’ya Uzanan Bir Göç Hikayesi” adlı kitapları bu çalışmalardan bazılarıdır. Bu çalışmalar kendi gündelik hayatlarındaki baskıcı (bu baskıcı anlayışı gündelik hayatın içine yerleşen ve bireyin tekilliğini gölgede bırakan/görünmez kılan yazısız

6 Bu çalışmaya harita ve diyagram üzerinden verilere ulaşılabilir ayrıca tüm verilerin sıralandığı bir excel dosyası da mevcuttur. <https://buyukgoc.github.io/index.html> [10.11.2019]

kurallar bütünü olarak düşünmek gerekir) ve aynılaşan hayat tarzlarına karşı bir eleştiri olarak ortaya çıkan göç etme motivasyonlarını içeren göç deneyimlerinin paylaşılmasına dayanır.

Bulgulara Dair

Göç tartışmalarındaki farklı eleştiri biçimlerini anlamak için, insanların göç fikrini ve davranışını nasıl meşrulaştırıp, kendileri için nasıl bir gerekçe ile gerçekleştirdiklerini anlamaya çalışmak hem deneysel bir çabaya hem de teorik bir yol haritasını gerektirir. Tüm kavramsal ve teorik tartışmalar, saha görüşmeleri uluslararası bir göç hareketliliğinin çok kolay verilen kararlar olmadığını, beklentiler kadar korkuları da beraberinde getiren zor bir karar ver(e)me(me) süreci olduğunu gösteriyor. Yapılan görüşme içeriklerine göre yapılan SWOT analizinde Güçlü ve Zayıf yönler kaynak kişinin içinde bulunduğu karar verme sürecine dair durumu ifade ederken Fırsatlar ve Tehditler ise kendi ülkesine ve hedef ülkeye dair durumları ifade eder.

SWOT analizinde güçlü ve zayıf yönler içsel yani göç etmiş ya da göç etme düşüncesinde olan kişilerin kendilerinden kaynaklanan yönlerini ortaya koyarken, fırsatlar ve tehditler ise dışsal yani göç edilen ya da edilmek istenen ülkeden kaynaklanan özellikleri ortaya koyar. Bu analiz, göç etmiş olan ya da göç etme düşüncesinde olan kişilerin göç etme kararlarında kendilerinden kaynaklanan güçlü zayıf yönlerini ve göç ettikleri yerde elde ettikleri fırsatları ve baş etmek zorunda kaldıkları sorunları gösteriyor.

Tablo 1. Göç Etme Hareketliliğine Dair Bir Analiz Denemesi

<p>Güçlü Yönler (Strenghts) İyi bir eğitim almış olması Yabancı dil bilmek Daha önce yurtdışında yaşamış ya da yurtdışına sık sık gitmiş olması Farklı yaşam biçimlerini ve olanaklarının farkındalığı Ekonomik bir birikime sahip olması Kararlılık ve ne istediğini bilmek Farklılıkları görmek ve öğrenme merakı Göç edilmek istenen ülkede kurulan yakınlıklar (sosyal sermayenin varlığı) Kolay uyum sağlayabilme Tek başına olmak Aile ile birlikte gitme (eş ve çocuk) (Bu durum hem kişiye güç vermekte, destek sağlamakta hem de sorumluluğun getirdiği bir tedirginliğe, kaygıya neden olmaktadır) Beklentilerin (mesleğini sürdürme, iyi bir sosyal çevre ve yaşam, ekonomik olarak güçlenme gibi) daha uzun vadede planlanması Zorlukların farkında ve hazırlıklı olma Geri dönebilme fırsatı</p>	<p>Zayıf Yönler (Weaknesses) Az gelişmiş bir ülkede yetişmiş olması Yurda duyulan özlem ve geride bırakılan aile ve arkadaşlıklar Mesleği ile ilgili göç edilen ülkede bir deneyime sahip olmamak Yabancı dilde yetersizlikler Ekonomik birikimin yetersizliği (TL'nin değerinin düşük olması) Korkular: Ailenin zor durumda kalma korkusu (eş ve çocuk ile birlikte göç etme durumunda); uzun süre iş bulamama; uzun vadede kendi mesleğine başlayamama Tek başına olmak (bir taraftan karar vermeyi kolaylaştıran bir unsur iken diğer yandan yaşanan sorunlarla baş etmede yalnız olmanın zayıflığını ifade etmektedir.)</p>
<p>Fırsatlar (Opportunities) Beklenen ve istenen bir yaşam İyi bir iş ve yüksek bir gelir Eğitimini istediği seviyede sürdürebilme Gündelik hayatın mikro iktidar odaklarından kurtulma ve daha özgür bir yaşam "Yenilikler"; Yeni eğitim fırsatları, yeni bir sosyal yaşam ve çevre, yeni iş fırsatları, çocuklara sunulan yeni ve öncelikli imkânlar Güvenceli ve güvenli yaşam Çocukların daha iyi bir eğitim alabilmesi Güçlü Sosyal Devlet Göç edilen yerde tanıdıkların (akraba, arkadaşlar gibi) olması Ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olmak</p>	<p>Tehditler (Threats) İş bulamama Pahalı bir yaşam Uyum sağlayamama Güvencesiz (kayıt dışı) çalışmak zorunluluğu (başlangıçta) İstediği mesleği (sonrasında da) sürdürememe Kültürel Dışlanma Ekonomik sıkıntılar Ekonomik ve siyasal Dışlanma İstenilen / beklenildiği gibi bir çevrede yaşayama Başarısız olma Geri dönme</p>

Yapılan görüşmelere dayanarak göç ettikten sonra ve göçe karar verme sırasında kişilerin kararlarını etkileyen ve yönlendiren unsurlar bir araya getirilmiştir. Analiz tablosuna genel olarak bakıldığında sağ sütunda yer alan güçlü yönler ve fırsatlara dair ifade edilen beklentilerin, sol tarafta yer alan zayıf yönleri (göçe dair kaygıları, çekinceleri ifade eden) ve tehditleri ifade eden korkulardan daha fazla olduğu görülüyor. Bu durum ise göç etme yönünde

kişilerin daha cesaretli ve kararlı olmalarına neden olmakta ve göç eden insanların ise yaşanan zorluklara rağmen göç etmenin yerinde bir karar olduğu yönündeki duygularını ifade ediyor.

Yapılan derinlemesine görüşme içeriklerine göre hazırlanan bu analize göre göç etme düşüncesinin en güçlü yanı yaşadığı toplumda gündelik hayatını baskılayan ve tekillikleri yok eden iktidar odaklarıdır. Burada vurgulanan iktidar odakları, gündelik hayat içinde güçlü bir biçimde hissedilen ve yer etmiş olan kalıp alışkanlıklar ve kuralların, farkında olmadan kişinin özgürlük alanını daraltması hatta yok etmesidir. Bu mikro iktidar odakları, güçlü iktidar mekanizmalarından da güç alarak birey üzerindeki baskıları arttırmakta ve bireyi araçsal bir nesne haline dönüştürmektedir. Göç hareketliliğine neden olan en güçlü yan gündelik hayatın baskınlanması meselesidir. Kişileri göç etme düşüncesi ve hareketliliğinde kararsız kılan dikkat çekici unsurların başında ise kişinin yaşadığı toplumla kurduğu güçlü bağlardır. Özellikle aile (anne, baba, akrabalar), dostluklar ve ülkeye dair özlem.

Kişinin içinde yaşadığı topluma ve toplumsal değerlere, farklı bir toplumdan ve değerler sisteminden bakması, içinde var olduğu toplumu ve kendi gündelik yaşamını sorgulamasına neden olmaktadır. Bu durum ise farklı dünyaların ve yaşamların ne kadar mümkün olduğunu anlama fırsatı sunar. Bu çalışma kişinin göçebe düşünceye sahip olması ve değişimi arzulanmasıyla başlayan göç etme sürecini anlama çabasıdır. Bu çaba sonucunda başka ülkeleri ve yaşam biçimlerini görmüş ve deneyimlemiş olan kişilerin kendilerini ve ait oldukları toplumsal yapıları sorgulama fırsatı vermiş ve eleştirel bir bakış geliştirmelerine neden olmuştur. Bu eleştiri öncelikle gündelik hayata ve gündelik hayatı baskılayan ve farklılarını benzeştiren iktidar odakları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Tablo 2. Kaynak Ülke ve Hedef Ülke Karşılaştırması (Beklentilere dayanan)

Kaynak Ülke	Hedef Ülke
Çevresel koşullar ve doğanın tahribi	Çevresel koşullar ve doğal yaşam
Plansız ve karmaşık kentsel alanlar	Planlı ve düzenli kent alanları
Kişiler arası tahakküm ilişkisi	Hiyerarşik olmayan daha eşitlikçi ilişkiler
Eril iktidar ve tahakküm	Cinsiyet farklılıklarının görünmezliği
Otoriterleşen toplumsal alan ve gündelik hayat	Güçlü sosyal devlet (eğitim, sağlık gibi)
Çalışma koşullarının ağırlığı (uzun çalışma saatleri)	Çalışma koşullarının (kayıt içi) yasa güvencesinde oluşu
Güvensizlik ve tekinsizlik (kurumlar ve insanlara duyulan güvensizlik)	Güven olgusunun güçlü oluşu

Son dönemde yapılan benzer çalışmalara bakıldığında da düzenli göç, sığınma talebi ve mülteci olma ve beyin göçü tanımlamalarının dışında gündelik hayatı sorgulayan ve başka bir yaşam mümkün algısı ile hareket eden bir kesim

söz konusu. Belki sayı olarak daha az ve gerekçeleri daha anlaşılabilir olan bu kesim otoriterleşen bir gündelik hayatın reddedilişine dayanan bir direnme biçimi olarak göç hareketliliği içinde olduğu görülüyor. Bu durum aslında tüm toplumsal yapıyı etkileyen bir sürecin başlangıcı olarak göç tipolojilerinin dışında bir görünüme sahip yeni bir göç ve göçmen biçimini karşımıza çıkarılmaktadır. Karşımızdaki bilinçli, sorgulayan, kendini gerçekleştirme amacının derdinde olan, çevre faktörünü göz ardı etmeyen, hiyerarşileri yıkan dayanışmacı bir yaklaşımla hareket eden ve yaşanabilir bir hayatı arzulayan, tanımlanamaz toplumsal bir kategoridir.

Göç Teorilerine Dair

Kısa Bir Giriş

Bu çalışma her ne kadar göçebe (*nomadic*) düşünce, özne, tekillik, mikro-politika, yerinden olma, gündelik hayatın iktidar odakları ve direnme biçimleri gibi daha felsefi temellere dayansa da üzerine sorgulama yapılan toplumsal bir hareketlilik olarak bir yerden bir yere göç etme olgusu üzerine odaklanır. Bu nedenle de mikro politik bir eleştiri biçimi olarak göç etme eyleminin (*yerinden olma*) gündelik hayatın değişimi, kesintiye uğratılması, yerinden edilmesi gayesini anlama çabasına dayanır. Bu yerinden olma hareketliliği, klasik göç teorilerinin ötesinde yaşamın sorgulanmasına ve sonrasında arzulanan değişimin neden olduğu göçebe düşünce ve hareketi ifade eder. Göçebe bir düşüncenin arzusuna dayanan ve arzusunun sonucunda ortaya çıkan bir toplumsal olgu olarak ele alındığında ilgili bazı göç teorilerine de değinmek gerekir. Özellikle göçün itici ve çekici nedenleri, çatışmacı durumlar, göçmeler arasında kurulan toplumsal ağlar, ortak fırsatlar ve beklentiler, merkez-çevre ilişkisi ve bağımlılık teorileri, göç etme arzusunu ve davranışını şekillenmesinde ve yönünün anlaşılmasında açıklayıcı olan bakış açıları sunar. Bu nedenle göçün teorik literatürünü uzun uzun tartışmak yerine çalışmanın temel problemi ve odaklandığı konu ile ilgili açıklayıcı olabilen klasik ve çağdaş teorileri kısaca hatırlamak yeterli olacaktır.

Göç teorilerinin genel olarak odaklandıkları temel unsurlar göçün kökenleri, göç akımlarının yönü ve sürekliliği; göçmen emeğinin kullanımı ve göçmenlerin sosyo-kültürel uyumudur. Dolayısıyla göç çalışmalarının amacı da bu unsurları açıklayabilmektir. Klasik ve çağdaş tüm göç teorilerini bir arada ele almanın zorunluğu, günümüzdeki göç hareketliliğinin oldukça karmaşık bir niteliğe sahip olmasındandır. Bu nedenle tüm göç teorileri birbirini dışlamaktan öte ancak kapsayıcı bir yaklaşımla, göç vakalarını açıklama yetisine sahip olabilir. Tüm bu göç teorilerinin, herhangi bir hareketliliği daha net anlamak ve açıklayabilmek için sosyoloji teorileri ile ilişkili bir çerçevede ele almak önemli olabilir. Özellikle sosyal sistemler, çatışma ve gündelik hayat teorileri hem sistemin bir gereği hem de gündelik hayatın dönüşümü üzerinden insanların vermiş oldukları göç etme kararlarını daha anlaşılabilir kılabilir.

İlk göç çalışmaları sanayileşme ve beraberinde sanayi alanlarına doğru ortaya çıkan göç hareketleri üzerine yoğunlaşır. Kavramsal tartışmalarla başlayan klasik göç çalışmaları, göç modellerinin ve tipolojilerinin geliştirilmesiyle devam eder (Ravenstein, 1885-1889; Lee, 1966; Peterson 1958). Klasik teorilerin insanların neden göç ettikleri üzerine odaklanırken daha çok ekonomik nedenlere ve sosyal beklentiler üzerine odaklandıkları görülür. Göç hareketliliğindeki en belirleyici etkenlerin kaynak ülke ve hedef ülke arasındaki itici ve çekici nedenlerin olduğu görülür. Çağdaş göç teorilerine bakıldığında ise değişen sosyo-ekonomik koşullarla birlikte göç hareketliliğinin oldukça karmaşık bir hale dönüştüğü üzerine odaklanır ve insanların göç etme düşüncesi ve davranışlarında belirleyici olan doğrudan ve dolaylı bir etken üzerine odaklanarak modellemeler ve tipolojiler geliştirmeye çalışıldığı görülür. 1940'larda göç olgusunda önemli olan noktalar, göç edilecek mesafe, göç edilecek yerdeki imkânlar ve bu imkânların sayısı üzerine odaklanan Kesişen Fırsatlar Teorisi, daha mikro çerçevede bireylerin göç hareketliliği içinde kararlarını ve bu kararlara neden olan durumlar üzerine yoğunlaşmakta ve göçmen olarak bireyi bir aktör olarak öne çıkarmaktadır. Stouffer'a göre göç çalışmalarında, göç edilecek yerin/ hedeflenen yerin çekim etkisi üzerinde daha fazla durulmalıdır. İki farklı merkezdeki çekim etkileri, göç edilecek yerle çekim merkezi arasındaki mesafe dikkate alınarak analiz yapılmalıdır (Stouffer, 1940: 846; Özcan, 2017: 199). Böylesine bir çekim etkisi, daha iyi bir yaşam arzusunun göçün önemli hareket ettirici bir unsur olduğuna dikkat çeker.

Bir diğer önemli göç teorisi olan Merkez – Çevre / Bağımlılık Teorisi'ne göre (Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank gibi) göç sürecinde kaynak ve hedef ülkeleri, merkez ve çevre ülkeler olarak ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre tanımlar ve bu durumun göç sürecinde belirleyici bir unsur olarak tanımlar. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmişlik düzeyi, göç hareketliliğinin en önemli nedenidir. Son on yılda Türkiye'den ülke dışına yapılan göç hareketliliğine bakıldığında da göçün yönünün daha gelişmiş ülkelere doğru olması bu teorinin temel iddiasını da doğrular niteliktedir. Dünya genelinde de göç hareketleri ekonomik olarak refah düzeyi daha yüksek olan ülkelere doğru olduğu görülür.

Sosyal sitemler teorisi açısından bakıldığında (Hoffmann-Nowotny, 1981) göç hareketliliği kişinin yaşadığı toplumsal yapıda karşılaştığı siyasal, ekonomik ve toplumsal gerilimler ve daha mikro ölçekte önemsendiği sorunları gidermek için ortaya çıkan bir yer değiştirme hareketliliği olarak tartışıldığı görülür.

Açıklayıcı olan bir diğer çağdaş göç teorisi ise göç sistemleri olarak tanımlanan Ağ (network) Teorisi'dir. Wilpert'e göre *ağ teorisi* "öncü göçmenlerin öncelikle göç veren ve alan toplulukları birbirine bağlayan bir altyapı oluşturmalarına dayanır ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı (ve cesareti) sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağ hareketine geçirir

ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hâl alır” (Çağlayan, 2006: 85). Çünkü böylesine kurulan bir ağ ilişkisi, bu ağdan faydalanarak sonradan göç edenlerin yaşamlarını kolaylaştıran, göç ettikleri yere uyumlarını kolaylaştıran, başlangıçta ekonomik olarak destek olan (yeni ev bulma, ilk aşama kalacak yer bulma vs gibi) olumlu bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla ağ ilişkileri göre insanların göç hareketliliğini kolaylaştıran ve göç etmek isteyenlere güç ve cesaret veren bir etkiye sahiptir. Göç kararının verilmesini etkileyen ve kolaylaştıran önemli etkenlerin başında, göç edilmesi düşünülen hedef ülkede yaşayanlarla (akrabalar, arkadaş ve tanıdıklar) kurulan ilişkiler gelir. Bu durum göç etmek isteyen kişiye güç ve güven verir ve cesaretlendirir. Çünkü böylesine kurulan bir ağ ilişkisi, bu ağdan faydalanarak sonradan göç edenlerin yaşamlarını kolaylaştıran, göç ettikleri yere uyumlarını kolaylaştıran, başlangıçta ekonomik olarak destek olan (yeni ev bulma, ilk aşama kalacak yer bulma gibi) olumlu bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla ağ ilişkileri göre insanların göç hareketliliğini kolaylaştıran ve göç etmek isteyenlere güç ve cesaret veren bir etkiye sahiptir.

Göç Sistemleri Teorisi ise içinde yaşadığımız küresel koşulların bir sonucu olarak göç hareketliliği sürecindeki iki ülkenin (kaynak ve hedef ülke olarak), göç sürecini belli bir yasal düzen çerçevesinde kurguladıkları görülür. Göç sebebiyle hem çıkış hem de varış noktalarının sosyal, kültürel, ekonomik ve kurumsal koşulların değiştiği, göç sürecinin etkisinde özgün bir gelişim alanının ortaya çıktığı şeklindedir (Özcan, 2016: 203). Nitelikli işgücünün İngiltere’ye yerleşmesi ve iş kurması amacıyla 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile göç eden işgücünün, bu göç sistemleri teorisi ile açıklanması mümkündür. Zira yaşam koşullarını iyileştirmek için İngiltere’ye göç etmek isteyen Türkiye vatandaşlarının ilk başvuru noktası bu antlaşmadır.

Göçmenler arasındaki ilişkiler ağı, göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkeler, eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında kurulan ortak köken, soy ve dostluğa dayanan bağlar üzerinden oluşur (Özcan, 2016: 205). Bu ilişki ağlarının varlığı, insanlar için göçü hareketliliğini çekici kılan, göç sürecinde yaşanan zorlukları kolaylaştıran ve göç sonrası topluma uyum sürecini hızlandıran bir etkiye sahiptir. Bu ilişkiler ağı ayrıca göç düşüncesinde ve eyleminde olan insanların sosyal sermayesi olarak da tanımlanmaktadır.

Benzer çağdaş göç teorileri arasında Hareketlilik Geçiş Hipotezi, Dual İşgücü Piyasası Teorisi, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi, Davranışsal Model, Kurumsal Teori, Birikimli Nedensellik ve Ulusaşırı Göç Teorilerinin de oldukça yoğun bir biçimde tartışıldığı görülür (Özcan, 2016). Tüm bu çağdaş teoriler perspektifinden bakıldığında, göç sürecinde en çok tartışılan mesele işgücü ve işgücünün göç nedenleri ve göç sonrası yaşanan beklenti ve uyum süreçleridir. İnsanların gündelik hayatlarına ilişkin beklentileri ve isteklerinin şekillendirdiği bu göç hareketliliği, sonrasında da yine gündelik hayatta

görülen yaşanan zorlukları da beraberinde getirir. Çünkü içinde olduğumuz dönem göç ve göçmen olgularına olumsuz bir anlam yüklemekte ve göçmen tanımlaması ise göç alan ülkelerde pejoratif ve dışlayan bir anlama ve ayırmacılığa da neden olabilmektedir.

Bir Gündelik Hayat Eleştirisi: Tekillik ve Göç

Önemli olan otoriter birleşme değil, bir tür sonsuz saçılmadır (Deleuze, 2002: 432).

Gündelik hayat, mikro politik bir eylem ve bir direniş olarak nitelikli iş gücünün göç hareketliliğinin ya da kişiyi yeni arayışlara yöneltten kaçışların nedeni ve temel hareket noktasıdır. Gündelik hayata dair yöneltilen eleştiriler, farklılıkların gittikçe kaybolup birbirine benzediği aynılaşan bir toplumsal yapının eleştirisidir. Bu eleştiri, toplumun çoğulcu yapısını baskılayan ve tekillikleri görmezden gelip, yok sayan bir toplumsal dönüşüme dair bir eleştiridir. Ayrıca yaşam tarzlarındaki, düşünsel ve kültürel çeşitliliğin yok olmasına yönelik eleştiriler olmasının yanı sıra, çevresel koşullara dair eleştirileri de barındırır. Bu eleştirinin odak noktasındaki temel amaç her şeyden önce içinde yaşanan koşulların değiştirebilme beklentisi ve umududur. Bu değişimi gerçekleştirmediğinde ve umudunu yitirdiğinde ise bu umudunu gerçekleştirebileceği yerlere doğru kaçış arayışı içine girer.

Göç fikri ve eylemi aslında, doğal olana aykırı olan sınırlara, kalıplara ve kurallara karşı kendiliğinden bir reddi ortaya koyar. Aslında göç bir direnişin, itirazın, eleştirinin somut hareketliliği olarak karşımızdadır. Savaşa, yaşamsal hakların kısıtlanmasına, bireyin başkalarının amaçları için araçsallaşmasına, fırsatların engellenmesine, sokulmaya çalışılan kalıplara, biçimlendiren kurallara, özgür düşüncenin unutturulmasına karşı bir itirazdır. Tüm bu itirazlar görünür olmaya başladığında da bir hareketlilik, yer değiştirme düşüncesi ve eylemi ortaya çıkmaya başlar. Çünkü bu itirazın eyleme dönüşmesi, itiraz edilen sistemin sunduğu imkânlarla ya da sistemin açığı bulunduğu anda mümkün olur. Bu imkân, düzenli göç sistemi içinde olabildiği gibi sığınma talebi istemek ya da yasa dışı yollardan kaçarak da yaratılabilir. Öncesinde düşünsel olarak ortaya çıkan eleştirel bir sorgulama ve reddediş olarak tanımladığımız göçebelik meselesini Göçebe Özneler (*Nomadic Subjects*) adlı kitabında Braiddotti şöyle tanımlar:

Göçebelik, toplumsal olarak kodlanmış düşünce ve davranış biçimlerine yerleşmeyi reddeden eleştirel bilince atıfta bulunur. Bütün göçebeler seyyah değildir; en muhteşem gezilerden bazıları, kişinin kendi yaşam ortamından fiziksel olarak dışarı adım atmasıyla gerçekleşebilir. Göçebe hali tanımlayan şey geleneksel düzenlerin ters yüz edilmesi ve bilinçlenme faaliyetidir, seyahat etme eylemi değildir (2017: 39-40). Göçebelik, sınırların olmadığına dair bir akışkanlık değil, sınırların sabit olmadığına dair bir farkındalıktır (2017: 93).

Gündelik hayatın eleştirisini içinde barındıran ve dönüşüm amacıyla olan göç düşüncesi, motivasyonu ve hareketliliği, gündelik hayat içinde kendi mikro politikasını geliştirerek, bir direniş formu ortaya koyar. Bu direniş formu gündelik olanın sıradan, basit ve tekil unsurlarına dayanır. Bu unsurlar, duygusal ve çevresel odak noktaları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Duygusal odaklar, kişinin içinde bulunduğu toplumda doğrudan maruz kalmaya da çevresinde yaşadığı olaylar karşısında mutsuz, huzursuz, güvensiz, tedirgin hissetmesi; çevresel odaklar ise yoğun kentleşme, çevresel koşulların tahrip edilmesi gibi sorunlara dayanır. Bu yapısal sorunlar odağında düşünüldüğünde göç (Hoffmann-Nowotny, 1981), kişinin yaşadığı toplumda karşılaştığı yasal gerilimleri (iktidar sorunları) ya da bireyin kendince önemli gördüğü sorunları (prestij sorunları gibi) gidermek istemesi sonucu ortaya çıkan yer değiştirme hareketlilikleridir (Özcan, 2016: 205). Dolayısıyla göç, kişinin içinde yaşadığı toplumsal yapı ile çatışma halinde olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buna göre çatışmanın nedeni kişinin yaşadığı yerde kendini güvende hissetmemesi ve tedirginliğidir. Çatışma, tüm toplumsal gruplarda ve ilişkilerde görülebilir. Dahrendorf'a göre aile içi ilişkilerden siyasi ve ekonomik ilişkilere göre çatışma durumu gözlemlemek mümkündür (Dahrendorf, 1958). Burada çatışma tedirginlik, güvensizlik, uyumsuzluk olarak da ortaya çıkar. Dolayısıyla çatışmadan kastedilen şey kişinin ihtiyaçları, arzuları, talepleri ve buldukları ortamın onlara sunabildikleri arasındaki yaşanan uyumsuzluklardır. Böyle bir uyumsuzluk olduğunda kişiler kendilerini güvende hissetmezler ya da başka bir ifadeyle güvensizlik algısı oluşur (Sirkeci, 2019: 26). Bu güvensizlik, yaşananlar sonucu şimdiye ve geleceğe dair kendini (ve yakın çevresini) güvende hissetmeme duygusudur. Dolayısıyla sosyal sistemeler ve çatışmacı teoriye göre göçe neden olan en önemli etken içinde yaşanan topluma (toplumsal yapıya / sisteme) duyulan güvensizlik hissidir. Bunun sonucunda kişi, kendini ve yakın çevresini daha güvende hissedeceği yere göç etmek ister. Bu güvensizlik hissi, gündelik hayatın sürdürülemez hale gelmesine, böylece kişinin kendi gündelik hayatını sorgulamasına ve yerinden sarmasına neden olur. Çünkü arzular, istekler, ihtiyaçlar öncelikle gündelik hayatta zuhur eder.

Lefebvre'e göre gündelik hayat, arzuların izlerinin sürüldüğü, önceden biçimlendirilmiş ihtiyaçların ne olduğunun tahmin edildiği örgütlü ve itina ile incelenen bir alandır (Lefebvre, 2014: 86). Gündelik hayat, bir denge yeridir; aynı zamanda tehdit edici dengesizliklerin ortaya çıktığı bir yerdir. Böyle bir toplumda devrim, insanlar gündelik hayatlarını sürdüremez hale geldiklerinde başlar (Lefebvre, 2014: 44). Gündelik hayat her şeyden önce bütünlüklü bir tutarlılığa sahip değildir. Fakat iktidar tarafından gündelik hayat içinde aynılaştıran bir baskı mekanizması kurulabilir. Bu durum ise bireyin farkına/farklılığına içkin olan tekillikler karşısında bir tehdit oluşturur. Bu noktada ise gündelik olanın eleştirisi başlar. Gündelik hayat, olağan, sıradan ve basit olandır. Onun olağan üstü tarafının keşfi ise beraberinde devrimci tarafının

keşfedilmesini sağlar. Bu tarafın keşfedilmesi ise gündelik hayatın bir bütün olarak algılanması ve değişimin buradan başlaması gereğini ortaya çıkarır.

Gündelik hayatın eleştirisi ve direnme odakları, tekil düşüncenin varlığı ve bunu koruma tavrıyla şekillenir. Burada tartışılacak olan tekil düşünce ve tekillik, tikel ile çoğul arasında kolektif bir yere sahiptir. Her bir insanı çokluk olarak ele alır ve tekil olan birey değil onun çokluğudur; her bir bireyleşme eğilimi kolektif olmaya devam etmektedir. Tekil Düşünce⁷ çoğulluğumuzu göstermektedir (Akay, 1999: 8). Burada, tekil, tek olan anlamına gelmemektedir. Tersine çoğul olanın ve hatta daha da öteye giderek, çoğul ve tekil olanın da daha fazlasını oluşturan “çokluk” düşüncesidir. Tek ve çok diyalektiğinden de öteye, çokluk, tekil düşüncenin önemli karakterlerinden biridir. Çünkü tekil düşünce kişinin tek olmadığını ve daima kolektif düzenlemelerin var olduğunu, bireyselin kişi olmaktan ayrı bir şey olduğunu ve hiçbir bireyselliğin bağdaşık olamayacağını, ayrışıklıklardan meydana geldiğini anlatmak istemektedir. Tek merkeziliğin kırıldığı, merkezin daima yer değiştirdiği ve hatta merkez biçiminin bile biçimsiz veya biçimi belirlenemeyen bir biçimden oluştuğu (in- formel) bir düşüncenin ortaya çıkışı, tekil düşüncenin vakasıdır (Akay, 1999, s.15). Bu tekil düşünce, bir “oluş”u (*becoming*) gerektirir: Azınlık-oluş, göçebe-oluş, kadın-oluş, insan-oluş vs gibi. Gündelik hayatın tekil bir bakışla sorgulanması ve kişinin kendini amaçsal olarak tanımlayabilmesi kendi “var-oluş”unu gerçekleştiren bir oluş sürecini başlatır. Bu ise “göçebe düşünce”nin ortaya çıkışıdır.

Rutini Bozan “Göçebe Düşünce” ve Sınırları Aşan Arzular

“Sürgündekiler sınırları aşar ve düşünce ile deneyimin önündeki engelleri parçalarlar” (Said, 1990: 365).

“... akış daima arzuya aittir” (Deleuze & Guattari, 1980: 219).

Göç, düzenli ve saf olarak algılanan sabit sınırları aşan bir “akış”tır. Deleuze’e göre sabit sınırları aşmak, gitmek, kaçıp kurtulmak, bir çizgi çizmektir. Kaçış çizgisi yersizyurdsuzlaşmaktır. Kaçmak, değişim umudunun tamamen yitilmesi değildir. Deleuze ve Parnet’e göre kaçmak, eylemlerini terk etmek değildir, kaçmaktan daha eylem dolu bir şey yoktur. Kaçmak, molar özdeşlik çizgilerinden uzaklaşmak, yaşamı üretmek ve kendine yeni bir mücadele alanı bulmaktır (1990: 59). Eğer eylemler, ait olunan yapı içinde beklenen değişimi sağlayamıyorsa, bir sonraki aşama ise ait olunan yapının terk edilmesi ve beklentilerin başka bir yapıda aranmasını gerektirir. Bu ise eylemin yok olması değil, gerçekleştirildiği mekanın değişimi anlamına gelir ve bu durum ise bir akışa dâhil olmak demektir.

Seyahat, göç ve hareket daima bizi mirasımızın sınırlarıyla karşı karşıya getirir. Bu karşılaşmadan geri çekilmeyi tercih edebilir ve yalnızca eski görüş-

7 Türkçe’ye tekil sözcüğünü “singulier”den çevrilmiştir. Aslında, buradaki anlamıyla “ayrık” uygun düşecek; yani ender olan ve diğerlerine benzemeyen anlamını taşıyarak, farklılığını doğrulayan bir düşünce anlamını taşır (Akay, 1999: 15).

lerimizi onaylayan yerlerde kalabiliriz. Bu durumda öteki taraftaki her şey karanlıkta kalmaya ve belirsizliğini korumaya devam edecektir. Öte yandan ise tersine bir tercihle kendimizi bırakabilir, hiçbir şeyden çekinmeden her şeyin üstüne gidebilir ve o zamana dek yaşamaya alışageldiğimiz dünyadan çok daha geniş bir dünyanın meydan okumalarına karşılık verebiliriz. İkinci yolu seçmek, bizi o zamana dek belli bir merkezde tutan bağ ve istikametleri ortadan kaldırmayı gerektirmektedir. Bu seçim bir dizi soruyla uzam anlayışımızın düzenini bozmak ve işlemlerini kesintiye uğratmak demektir. Böylelikle alışılmış ve benimsenmiş bir anlayışın zorunlu olarak herkesçe kabul edilen bir anlayış olmadığı ortaya çıkar (Derrida, 1977: 18 akt. Chambers, 2014: 162). Bunun farkında varmak ve daha zorlu olan yolu tercih etmek ise kaçınılmaz olarak eleştirel bir tavrın ve söylemin ortaya çıkmasına ihtiyaç duyar. Ait olunan toplumsal yapıdaki değişim ise ancak böylesine bir bakışla mümkün olabilir. Bu zihinsel olarak bir göçebelik anlamına gelir ve eğer bu tavır başarılı olamıyorsa artık kişinin fiziksel olarak hareketliliği kaçınılmaz bir hal alır. Bu göçebe hal ise bireyin kendini gerçekleştirme, kendi amacını ortaya koyma sürecinde kaçınılmaz bir zorunluluğa dönüşür ve böylece kendine dair eleştirel bir dil oluşur. Ancak kendi deneyimine dayanan ve kendi “fark”ını oluşturan tekilliğini (yani kendi “var-oluş”unu) ancak böyle kurabilir ve koruyabilir.

Kültürel sınırlar ve geçişlerle birlikte göç, aynı zamanda pek çok çağdaş akıl yürütmenin biçimine dair bir meseledir. Çünkü göçerlik ve sürgün, Edward Said’in de söylediği gibi “kesintili bir var olma durumu”dur ve geride bıraktığımız yerle bir kavgaya tutuşma biçimidir. Bu kesintili var olma durumu, öncelikle gündelik hayatın kesintiye uğratılmasıyla başlar. Çünkü gündelik hayatın güvenliğine kapatan sınır ve bariyerleri aynı zamanda birer hapseden olabilirler. Zaten bunlar genellikle akla ya da zorunluluğa dayanmayan zeminlerde savunulurlar. “Sürgündekiler sınırları aşar ve düşünce ile deneyimin önündeki engelleri parçalarlar” (Said, 1990: 365 akt. Chambers, 2014: 13). Böyle bir yolculuk, kalkış noktası kaybolan yolculuğun bizzat referans noktalarını da ortadan kaldıran sürekli bir sorgulama biçimini alır. Sürgün asli bir evinin olduğunu ve en sonunda dönüp dolaşıp oraya varacağını farz etse de yolculuk esnasında karşılaşılan sorunlar böyle bir yolculuk planının kapsamını tamamen değiştirir. Asli bir ev ve eve dönüş varsayımlarını devam ettirme olasılığı giderek zayıflar ve sonunda kaybolur (Chambers, 2014: 14). Buradaki sürgün olma / sürgünde olma hali bir göçebe olma halidir. Sürgün olma halinde kişi “yerinden edilir”, göçebe durumda ise kişi “yerinden olur.” Dolayısıyla her iki durumda da işleyen bir siyaset vardır. Çünkü molar bir yapı içinde ortaya çıkan moleküler bir yapı/biçim, gündelik hayat içindeki mikro-politik bir siyaseti, bir direnme biçimini gerektirir. Mikro-politik bir direnme biçimi ise tekillik çerçevesinde kendi kaçış çizgilerini, akışını yaratır ve olayını gerçekleştirir. Akış her zaman arzuya ait olan ve arzusunun neden olduğu bir hareketliliklerdir.

Collins'e göre (2018), göçü açıklarken arzuya odaklanmak, göçün hiçbir zaman o kadar da sınırlı olmadığını ve göçmenlerin bir takım düzenlemelere rağmen kendi hareketliliklerini kesinlikle yönlendirebildiklerine işaret etmektedir. Buna göre göçe "karar verme" tekil bir anda ortaya çıkmaz, ancak geçmiş-şimdi-gelecek boyunca inşa edilen bir süreç olarak kavranabilir (akt. Sirkeci, 2019, s.26). Özellikle son yirmi yılda öne çıkmış olan arzu 'aspiration' yaklaşımı, göçmenlerin başarmak istedikleri hedefler yüzünden yola çıktıklarını ifade eder. Bu yaklaşıma göre insanlar hayatlarına ilişkin genel arzu ve istekleri bağlamında hedef ülkelerdeki yaşam niteliklerini kendi yaşamları ile kıyaslarlar. Böylece göç etme yeterlikleri ve kapasiteleri ve hayata ilişkin arzuları göç kararını şekillendirir (De Haas, 2010; Carling & Schewel, 2018; akt. Sirkeci et al., 2019: 26). Gündelik hayatın eleştirisine dayanan daha iyi bir yaşam arzusu ve beklentisi insanları göçe heveslendiren önemli bir etkidir. Elbette böylesine nedenlere dayanan göç hareketliliği, başka hayatların var olduğu bilgisine ve deneyimine sahip olmaya dayanır. Bu durum, göç edilmek istenen ülkedeki yaşam koşullarına bilen, belli bir süre orada yaşamış olan ve arzuladığı yaşamı deneyimlemiş olan kişinin düşüncesinde oluşan bir hareket etme itkisidir.

Bir Deneyim Meselesi Olarak "Yerinden Olma"/Göç Edebilme

Braidotti'ye göre performatif bir imge ve varlık olarak göçebe özne, deneyimin farklı düzeylerini bir araya getirme imkânına sahiptir (2017: 43). Deneyimle birlikte ortaya çıkan yerinden olma düşüncesi, her şeyden önce kendilik kaygısı ile kendi var oluşunu gerçekleştirme beklentisine dayanır. Maffesoli'ye göre sadece uzağa gidebilen tohumların verimli olma şansı vardır. Gövdenin hemen yakınına düşenlerin hiçbir açılma ve gelişme şansı yoktur. Köklerden, ölümlerin toprağından ne kadar uzaklaşırsak o kadar zenginleşiriz, ama bu maddi olmayan bir zenginliktir. Daha iyi gelişmek için hafiflemek, yeniden uyum sağlamak için arınmak, kimi köklerden kurtulmak gerekir. O halde göçebelik, bir çeşit disiplindir. Daha iyi olmanın, rahat olmanın egzersizidir (Maffesoli, 2014: 157-158). Maffesoli'nin köklerin, yuvanın, ailenin "ölülerin toprağı" uzağına olmanın ifade ettiği köksüzleşme böyle bir güce sahiptir. Göçebe anlayış, tek biçimciliğin karşısında kimliklerin ihlali ve toplumsal alanda etkileyici olan kodların bozulması üzerine kuruludur. Braidotti'ye göre göçebelik, kimliğin yapı sökülmesine, kendiliğin molekülerleşmesine dönük baş döndürücü bir ilerlemedir (2017: 65). Yaşamsal bir deneyim sağladığı böylesine bir göçebe düşünce her şeyden önce geleneksel olanın ve gündelik hayatı baskılayan aynılaştıran iktidar odaklarının alaşağı edilmesi ve farkındalığın güçlenmesidir. Bu farkındalık ve tekilliğin görünürlüğü değişimi arzular ve arzularını gerçekleştirmek için de kaçış çizgileri arar.

Lefebvre'e göre toplumsal deneyimin sağladığı en önemli şey sağladığı motivasyonlarla kazandırdığı sınırsız arzudur. Bu deneyim, dağınık, müphem ve gerçek bir şeyi belirtmektedir. Motivasyonları tuhaf olmakla birlikte, sayısız

arzu vardır (2013: 15). Ve arzuları gerçekleştirmek için çabalarız, harekete geçeriz, arayışa girer ve kaçış çizgileri buluruz. Fakat başka bir şey olmak için olduğumuz şeyi terk etmeyiz (öykünme, özdeşleşme), başka bir yaşama ve duyumsama tarzı bizim yaşama ve duyumsama tarzımıza dadanır ya da onun içinde sarmalanır ve onu kaçıtır (Zourabichvili, 2011: 120). Dolayısıyla olduğumuz şeyden başka bir şeye dönüşmemek için kaçırız ya da var olduğumuz, inandığımız şeyi korumak / yaşatmak için kaçırız. Yani toplumsal alanda farkına vardığımız tekilliğimizi yaşatmak için, çatışarak onu kaybetmemek için, iktidar odaklarının altında görünmez olmasını engellemek için kaçırız.

Her düzenin “kaçış çizgileri” vardır ve bu kaçış çizgileri her şeyden önce mikro politik bir biçimde gündelik hayatta karşılık bulur. Öncelikle toplumsal yapıyı aynı ve tek bir yapı olarak gören anlayış, gündelik hayat içinde kültürleri statik ve saf gruplar olarak yerleştirmeye çalışırken, her zaman “yer değiştirmiş” ve “yerinden edilen” ve bu oluşumlara karşı gelen, onları düzensizleştiren akışlar ve kaçış çizgilerini görmezden gelir. Kaçış çizgilerinin üzerine kurulduğu “akışlar (akış mekanizmaları)”, göç politikalarının homojen ve sabit kurgularına karşı, melez ve çoğunlukla görünmeyen fakat yine de etkili olan karşıt kutbu oluştururlar (Diken, 2007: 43). Bu akışlar ve kaçış çizgileri, gündelik hayatın aynılığını, totaliter yapısını dönüştürme amacını taşır ve akışlar her şeyden önce arzunun neden olduğu hareketi ifade eder. Akışı ifade eden bu hareketin çıkış noktası ise deneyimlerdir. Akış mekanizmaları üzerinde kendine bir kaçış güzergahı bulan deneyimin kendisi gündelik hayatı sarsar, kesintiye uğratar ve sonrasında yerinden eder.

Pontalis hareketi deneyiminin merkezine koyar: yaşamamız ve kendimizi özgür düşünebilmemiz için birçok uzama ihtiyacımız vardır ve biz uzamdan diğerine geçebilme imkânımız olmalıdır. Ayrıca Pontalis, bir dilden öbürüne, bir kültürden öbürüne, bir bilgiden öbürüne geçebilme halini “göçebilme kapasitesi” olarak tanımlar (Pontalis, 1993: 709 akt. Aksoy, 207: 442). Göç edebilme hali kişiyi hem varlıksal olarak hem de yaşamsal olarak özgür kılan bir haldir. Kişi göç edebilme hali ile her şeyden önce kendi “deneyim alanını” genişletir. Böylece göç hareketi, kişiyi ve yaşamını özgürleştiren ve zenginleştiren bir deneyim alanıdır. Çünkü deneyimi arttıran ve alanını genişleten, kişiyi ve yaşamını özgürleştiren şey, farklı deneyimlerle karşı karşıya gelme ve hatta çatışabilme hali ve ihtimalidir. Burada Ulrich Beck, kozmopolit perspektifin tamamlayıcı unsurlardan biri olarak “diyalojik tahayyül” ifadesini kullanır. Ona göre bir insanın kendi hayatında kültürlerin ve akıl sistemlerinin çatışmasını yaşaması... bireyin deneyiminde birbiriyle çatışan hayat biçimlerinin bir arada olması, dolayısıyla karşılaştırma yapma, düşünme, eleştirme, anlama, çelişkili ama kesin olan şeyleri bir araya getirmenin yaşamsal bir öneme sahip olmasıdır. Yani Beck’in diyalojik tahayyül kavramından kastettiği şey bireyin deneyiminde birbiriyle çatışan, karşı olan yaşam biçimlerinin bir arada olmasıdır (Beck, 2002: 18). Yani bu diyalojik tahayyül çoğulluğu oluşturan ve çoğulluğun teminatı olan tekilliklerle sağlanır.

Tekillikleri koruma amacıyla olan, bu göçebe olma hali beraberinde gündelik hayatta tanımlanan tüm kimlik ve değerleri, alışkanlıkları alt üst etmeye dönük bir tavır da ortaya koyar. Maffesoli'ye göre bu çağdaş göçebelik hali kimliği zayıflatır, doğayla kaynaşır, daha yoğun ve sezilemez bir toplumsal bağı yeniden icat eder (Maffesoli, 2011: 16). Birey her şeyden önce sahip olduğu kimlikleri aşabilme kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla bu kimliklerin ötesine geçebilme hali, bireyin göç algısına ve hareketliliğine sahip olduğu kimlikler ekseninde değil yaşadığı deneyimler ekseninde bakmayı gerektirir. Yani olayı yaratan, olaya neden olan şey deneyimin sağladığı farktır. Farkı oluşturan şey de tekilliklerdir. Deneyim ya da deneyim yaşayan özne kavramının tamamlayıcısı olan bir diğer kavram ise düşünme kavramıdır. Basit anlamda deneyim süreci kendisini düzenleyen, anlamlandıran bir düşünme sürecinden geçmek durumundadır. Burada düşünme, rasyonel ve soyut bir kategori değil, en geniş anlamıyla, ayırdına varmadan duygular repertuarına kadar uzanan, düşünme ve duygulanma, isteme ve arzu etmeyi içeren bir kavram olarak ele alınmaktadır (Turner, 1986; akt. Aksoy, 2007: 432).

Elbette bu göç etme, gitme fikri bir anda ortaya çıkan bir durum olmaktan öte, uzunca bir süre zihinsel olarak karar verme süreci sonrasında verilen bir karardır. Bu süreç ise göçebelik düşüncesini ortaya çıkarır. Göçebe düşüncenin sadece bir kısmı fiziksel harekete, göç hareketine dönüşebilmektedir. Bu süreçte özne, sınırların olduğu her yerde bu sınırların ötesinde başka seslerin, başka bedenlerin, başka düşüncelerin, başka yaşamların ve başka dünyaların olduğunu kavramaya başlar. Arzuların peşinde koşarak sınırları aşan özne, kendi sınırlarının dışındaki dünyayı, umut ettiği dünyayı deneyimleme süreci içinde kendi akışını yaratır. Böylece yeni bir arayış, aranan yeni bir yer belirler: Bu, başka bir dünyanın, başka bir yaşamın da mümkün olduğu başka bir yer, başka bir dünya, başka bir gelecek ihtimalidir. Fakat böylesine bir göç sürecinde (diğer göç hareketlerinden farklı olarak) geri dönme fikri yoktur ya da çoktan (ya da göç sürecinde, yaşadığı deneyimlere bağlı olarak yavaş yavaş) kaybolmuştur/kaybedilmiştir. Bu kişileri göçebe olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü Deleuze'e göre bu kişileri göçebe yapan şey, fiziksel hareketlerinden öte sahip oldukları tekillikleridir; verili bir toplumsal düzende kendilerine tahsis edilen yerlere "karışıp gitmeyi reddettikleri için göçebe olurlar" (Deleuze & Guattari, 1980: 138). Aynı olmayı reddedip, kendi "farklılıklarını vurguladıkları ve bu "farklılıklardan vazgeçemedikleri için "göçebe"dirler. Sahip oldukları toplumsal konfordan vazgeçerek, yerinden olmayı tercih ederler (ya da buna razı olurlar). Tekillikleri çoğul yapıya uymaz; çoğul yapı artık rahatsız eder ve arzuladıkları hayatlara ulaşmak için kaçış çizgileri ararlar. Akış içinde düşüncede ve eylemde yer değiştirmeyi isterler (ya da yer değiştirmek bir zorunluluk haline gelir ve yerlerinden olurlar) ve böylece göçebe bir sürece dâhil olurlar. Zamanla bir arzuya dönüşen bu yer değiştirme istenci, kendine kaçış çizgileri bularak önce zihinsel olarak, sonrasında da (eğer başarabilirse) fiziksel olarak yaşadığı ortamı değiştirme amacını taşır.

Bu kaçma/ ya da arayış istenci kendine alternatif yollar bularak akışı oluşturur. Daha iyi bir yaşam ve dünya arzusunu, kişinin içinde bulunduğu /yaşadığı dünyaya karşı bir direniş, bir karşı oluş olarak tanımlamak mümkündür. Kişi yaşadığı dünyayı / hayatı değiştirmek için kendini bir hareketliliğe dâhil eder. Dâhil olduğu bu hareketlilik içinde bulunduğu kaçış çizgileri boyunca sürekli bir arayış içindedir ve onu yersiz yurtsuz kılan şey bu arayış halidir.

Bu “akış”lardan oluşan kaçış ve arayış hareketliliğini “yerinden olma” ve “yerinden edilme” olarak iki kategoriye ayırmak ve bu çerçevede değerlendirmek ve açıklamaya çalışmak gerekir. Yerinden olma ve yerinden edilme ayrımının temelinde biçimsel olarak göç hareketinin gönüllü ve zorunlu olma hali vardır. Fakat derinlemesine bakıldığında ise yerinden olma hali, yaşanılan çevrenin ve toplumsal koşulların kişiyi farkında olmadan göç etme hareketliliği içine sürüklemesidir. Dolayısıyla bireylerin bu hareketliliği ve motivasyonu, derinlemesine incelendiğinde aslında her durumda bir “zorunda kalma” haline denk düşmektedir. Yani “yerinden olma” hali de dolaylı olarak bir zorunluluğa dayanır.

Yerinden Olma ya da Gemileri Yakmak:

... (Peki) Başka Bir Hayat Mümkün (müdür?)

Göçebe düşünceyle başlayan gündelik hayatı sorgulama ve değişimi sağlayarak yerinden etme çabası, değişimin gerçekleş(e)mediği durumlarda, kişinin yer değiştirmesiyle karşımıza çıkan bir hareketliliği ortaya çıkarır. Gündelik hayatın baskılayan kuralları, algıları, davranışları, tekilliğini önceleyen birey için çekilmez hale geldiğinde, bunu değiştirme arzusu ve beklentisi belirmeye başlar. Fakat gündelik hayat içindeki kurallarının katı ve sert olması, değişimi zorlaştıran, imkânsız kılan bir etkidir. Bu değişim gerçekleşmediğinde ise bireyin bir yerden başka bir yere doğru fiziksel hareketliliği olarak tanımladığımız göç hareketliliği başlar. Yani gündelik hayatının iktidar odaklarını değiştiremeyen, yerinden edemeyen birey, kendi taşlarını oynatır ve arzuladığı değişim için yerinden olmaya razı olur. Tüm bu düşünce ve hareketlilik biçimi, başka hayatların mümkün olduğu bilgisi ve deneyimiyle ortaya çıkar. Elbette ki bu deneyim, ekonomik ve kültürel (eğitim fırsatları gibi) imkânların varlığıyla ortaya çıkabilen bir deneyimdir.

Bu çalışmanın temel sorunsalı etrafında gerek yurtiçi gerekse yurtdışında (İngiltere örneği olarak) yapılan görüşmelerdeki katılımcıların demografik özelliklerini bakıldığında büyük kentlerde yaşayan, yüksek eğitim almış, toplumsal statüde prestijli işlerde çalışan, belli bir ekonomik yapıya ve mülkiyet gücüne sahip kişilerden oluştuğu görülür. Yurtdışına dair yaşanmış deneyimleri vardır. Çok azının ise hedef ülkedeki ilişkilerine dayanan aktarılmış deneyimleri vardır. Erkekler daha kolay göç edebilmekte ya da bu göç etme fikrini gerçekleştirebilmektedir. Bekar kişiler daha kolay hareket edebilmektedir. Evli ve çocuklu olanlar ise öncelikle çocuklarının daha yaşanılabilir bir çev-

rede ve daha iyi koşullarda yaşamlarını sürdürme ve daha iyi bir eğitim alma beklentisi ile göç etmeye karar verdikleri görülür. Bunlar göç hareketliliğinin en önemli bağımsız değişkenleridir. Bu özellikler elbette yapılan görüşmecilerin sahip olduğu özellikler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Fakat yapılan görüşmelerde göç etme motivasyonlarındaki nedenlerin ve beklentilerin benzerliği, bu çalışma kapsamındaki iddiaları desteklemekte ve hipotezleri doğrulamaktadır.

Göç edeneler ve göç etme düşüncesinde olanların genel tavrı ve eleştirisi, gündelik hayat içinde önemli bir yere sahip olan ve gündelik hayatın görünmez ama bir o kadar da hayatı anlamlandıran önemli odak noktalarına dayanır. Bu odak noktalarının oluşturduğu durum ise daha yaşanabilir bir hayat algısı ve beklentisidir: İlk olarak soyut olan duygular etrafında oluşturulmuş bir algı; sonrasında ise yaşanan çevreye ve birlikteliğe dayanan bir algı. Bu doğrultuda görüşmecilerden gelen en önemli yanıt, *huzurlu, güvenli ve yaşanılabilir (hem sosyal ilişkiler açısından hem de çevresel olarak) bir yaşam beklentisi* olmuştur. Buradaki huzur ve güvenlik beklentisi sadece kişiyi çevreleyen bir beklenti olmaktan öte toplumsal bir güvenin ve huzurun sağlanması beklentisidir. Çünkü güvenlik, kişinin arzuladığı ama tek başına sağlayamadığı ve içinde yaşanan toplumun sağlayabileceği bir durumdur.

Uzun yıllar Türkiye’de (İstanbul) Bilgisayar Mühendisliği yapan erkek bir görüşmeci, İngiltere’ye yerleşmeye karar vermiş ve Ankara Antlaşmasına başvurmuş ve bunun sonucunu beklerken bir restoranda kayıt dışı olarak (yaşamını sağlamak adına) basit işler yaparak günlük ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bekar olması ise bu kararı vermesini kolaylaştırmış. Göç etme kararını, kendi algısal deneyimi üzerinden ifade ederken “huzur” ve “güven” kavramları etrafında yaşama bakışını net bir biçimde ortaya koyar:

Ben huzur arıyorum, yaşama dair kaygılı olmak istemiyorum. Buraya geldiğimden beri kendimi ruhen oldukça hafiflemiş hissediyorum. Belki çok sıradan bir iş yapıyorum ama bu bana hiç ağır ve ruhen zor gelmiyor. Çünkü burada ileriye dönük hiçbir kaygım ve güvensizliğim yok. Geleceğe /yarına dair kaygılı olmamak, bugünü daha yaşanabilir kılan bir şey. Sadece benim değil, herkesin bu duygu halinde olması ise bu duygunun burada herkesin sahip olduğu fikrini veriyor ve buna dair güvenim daha da artıyor.

Elbette bu görüşmecinin kararlığı ve her zorlukla baş edebilirim tavrı, İngiltere’ye yeni gelmiş olmanın vermiş olduğu heyecanla olan ilişkisini göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca geldiği bölgede kendinden önce göç etmiş olan yakınlarıyla da bir aradadır. Bu bir arada olma (ağ teorisine dayanarak) hali, göçün zorluklarını en aza indiren ve kişiye güç ve cesaret veren, olası zorluklara karşı (iş bulamama, dışlanma, ülkeyi özleme gibi) motive eden olumlu bir durumu ortaya koyar. Uzun bir zaman süreci içinde bakıldığında ise planladığı gibi kişinin kendi mesleğini yapma beklentisinin gerçekleşmediği durumlarda da oldukça yaygın olduğu görülüyor. Türkiye’de kimya mühen-

disi olan ve uzun yıllardır İngiltere’de yaşayan bir görüşmeci, göç eden diğer göçmeler gibi İngiltere’ye kendi mesleğini yapma beklentisiyle geldiğini, önce geçici olarak yaptığı restoran işini sürdürmek zorunda kaldığını anlatırken, toplumun sağladığı güven ortamının kendi mesleğini yapmaktan daha önemli olduğunu yaşadığına anlattığı şöyle anlatıyor:

Kendi mesleğimi yapma hayaliyle geldim. İngiltere’de kimya mühendisliği yapacaktım. Önce geçici olarak bazı işlerde çalıştım. Bu işler vasıfsız olarak kolayca bulabileceğim işlerdi. Hayata tutunabilmek için bu işleri yaptım. Bazen çok zor geliyordu, çünkü mesleğimi ve konforlu olan hayatımı bırakıp geldim ve sıfırdan başladım. Fakat yabancı olarak burada yüksek meslek gruplarına ait olan meslekleri sürdürmek ve işe kabul edilmek zor olmanın ötesinde imkânsız olduğunu fark ettiğim de ise restoran işini daha kolay yapabileceğime karar verdim. Önemli olan doğru bir yaşam sürmek olduğunu anladığımda kendi mesleğimi yapamamak zor gelmedi. Buradaki yaşamın sağladığı güven ve konfor, Türkiye’de mesleğimin sağladığı güven, konfor ve zenginlikten daha önemli olduğunu anladığımda, geri dönme düşüncesinden de tamamen vazgeçtim.

Kişinin göç etmeden önce yaşadığı ortamdaki yaşamsal güven ve huzuru sağlayamadığında yıllarca eğitimini aldığı ve bir süre yaptığı mesleğini ve imkânlarını feda edilmesi, bir şekilde kişinin yerinden olmasının önemli bir gerekçesi olarak görülüyor. Bir başka görüşmeci toplumsal yaşamdaki “güvenlik” kavramını referans alarak Türkiye’de kadın olmanın zorlukları üzerinden konuşurken yaşadıklarının göç etme (kaçma) fikrini nasıl kesinleştirdiğini ise kendi deneyimini üzerinden şöyle anlatıyor:

İstanbul’da oldukça kalabalık ve merkezi bir yerde yaşadığım taciz olayı benim için kırılma noktası oldu. Her şeyden önce bir insanın buna nasıl cesaret edebildiği düşüncesi hala aklımın almadığı bir düşünce. Fakat asıl daha kötüsü ise çevredekilerin buna ses çıkarmamaları oldu. Bu cesareti ona, adil olmayan yasalara ve buna ses çıkarmayan toplum veriyor maalesef. Oysa konu kıyafetinize, saçınıza, kararlarınıza gelince herkes karışıyor. Onu giyme, bunu yapma, onunla görüşme vs gibi.

Bu örnek her ne kadar kişinin yaşadığı tekil bir örnek olsa da, toplumsal bir alanda bunun yapılabilirliği olması ve tepkisiz kalınması, aslında toplumsal olarak ne kadar alışılmış ve sıradan olduğunun bir göstergesidir. Özellikle ülkemizde artan kadın şiddeti ve tacizlerine dair vakaların giderek artması, bu durumu normalleştiren, sıradan bir hale dönüştürmüştür. Benzer vakaları hiç yaşamamış insanları bile tedirgin eden, korkutan ve güvende olmadığı hissini veren toplumsal bir yaygınlığa da sahiptir. Bu örnek vaka ve etrafını çevreleyen genel durum, toplumsal alandaki erkek iktidarının mikro bir görünümü olarak belirginleşmekte ve yasa ile olan ilişkisi sorgulandığında (iyi hal indirimleri gibi etkenlerin, yasanın caydırıcı etkisini zedelemesi gibi) ise makro iktidarla olan ilişkisi de belirginleşmektedir. Dolayısıyla her tekil vakanın, toplumsalın içinden türeyen ve onu yansıtan bir parça olduğunu da unutmamak gerekir.

Evrensel olan yaşamsal ve duygusal gerçeklere vurgu yapan bu görüşme örnekleri, içinde buldukları topluma dair eleştirilerini ortaya koyuyorlar. Ayrıca bu beklentilerin oluşması ve bunları karşılayan toplumların varlığıyla oluşan bir algı olduğu gerçeğini de göz ardı edilmemelidir. Bu noktada görüşmecilerin hepsi, yaşamlarının belli dönemlerinde, uzun ya da kısa süreli yurt dışında bulunmuş ve bunun mümkün olabildiğini deneyimlemiş kişilerdir. Çünkü başka yaşamların, toplumların farkında olmayan kişinin bunu bir eksiklik olarak görmesi ve onu arzulaması beklenemez. Yani kişinin evrensel değerler noktasında düşünebilmesi, sorgulaması ve eleştirebilmesi, bu farkındalığın oluşmasında ve bunun beklentiye dönüşmesinde önemli bir ayrım noktasıdır. Dolayısıyla arzuyu oluşturan şey, deneyimin kendisidir. Bu durum ise kişinin deneyimlerinin karşılaşması ve çatışmasıyla, değişim ve dönüşüm beklentisini ifade eder. Yani farklı yaşam ve kültürleri deneyimleme fırsatı, kendi beklentilerini daha net bir biçimde ortaya koyabilmesini sağlar. Bu durum ise arzuyu, kaçışı, yersiz yurtsuzlaşmayı dolayısıyla başka deneyimleri beraberinde getirir, dönüşümü gerektirir ve bunu süreklileştirir.

Film sektöründe çalışan, sosyal statü ve ekonomik olarak da iyi bir konuma sahip olan bir diğer kadın görüşmeci ise kazandığı paranın ve işinin sağladığı prestijin Türkiye’de yaşamsal beklentilerini karşılamadığı düşüncesine kapılır kapılmaz, tüm imkânlarını zorlayarak İngiltere’ye yerleşme çabasını ise şöyle anlatıyor:

Uluslararası bir yapım şirketinde iyi bir pozisyonda çalışıyordum. Fakat çalışma koşullarının yoğunluğu, kendi yaşamımı ve yaşamıma bakışımı sorgulamama neden oldu. Elimde var olan birikimimle (çok yoğun çalıştığım için kazandığım parayı harcayacak zamanım olmadığı için biraz birikim yapabiliştim) göç etmeye karar verdim. Elbette bu kararımı kolaylaştıran ve cesaret veren şey, abimin de burada yaşıyor olmasıydı. Önce sektörde çok basit, sıradan işlerde çalıştım ve şimdi ise serbest olarak çalışıyorum. Yani sektörde bana ihtiyaç oldukça çalışıyorum. Temel düzeyde yaşamımı sürdürmemi sağlıyor ama hayatım bana, yaptığım işe rağmen değil rağmen değil, benimle birlikte akıyor. Buradaki çalışma koşulları ve işe/ çalışana bakış, yaşamın yaşayanın elinde olduğunu ve asıl amacın doğru ve yaşanılabilir bir hayat sürdürmenin olduğunu gösterdi bana. Bu, benim için yaşama dair bakışımı değiştiren ve farkındalığımı oluşturan bir dönüm noktası oldu.

Bu örnek doğrudan kişinin kendi yaşamını amaç edinmesi ve başkalarının amaçları için araçsallaştırılmamış olan birey kavramına denk gelen bir yaklaşımı ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla özneleşme sürecinin bir parçası olan iktidarı ve iktidar odaklarını aşma çabasındaki öznenin, kendi amacını gerçekleştirme beklentisine sahip olan böylece kendini özgürleştirme çabasındaki, yani kendi “var-oluş”unu ortaya koyma çabasındaki bir birey olarak karşımıza çıkarıyor. Ayrıca bu örnek kişinin kendisi için yaşamsal beklentilerini ortaya koyan ve bu beklentiler doğrultusunda hareket ederek bunu oluşturma sürecini gösteriyor. Elbette bu oluş sürecinin tam olarak tamamlanması söz

konusu değil ama en azından adım adım bunun gerçekleştirilebileceği, bunun mümkün olduğu bir yaşamı hayal etme ve kurgulayabilme fırsatı sunar. Ayrıca örneklerin çoğu gösteriyor ki, yaşamsal deneyimler ve bu doğrultuda oluşan yaşamsal beklentiler, bireyin kendi tekilliği etrafında oluşuyor. Böylesi bir tekillik ise ancak çoğulculuğun var olduğu bir toplum yapısı içinde anlamlı hale gelir. Bu noktada Deleuze'un "oluş" olarak kastettiği şey, verili ya da kurulu benliklerimizden sıyrılıp sonunda tam olarak kim ya da ne olacağını bilmediğimiz süreçlere imkân tanıyan potansiyel bir yaşam yaratmaktır. Bir toplum mikro politik olarak moleküler olan kaçış çizgileriyle tanımlanır (Deleuze & Guattari, 1980: 216). Bu kaçış çizgileri, tekilliklerin dayandığı deneyimle ortaya çıkar. Bir öykünme ya da özdeşleşme olmayan, hatta bunların tüm çerçevesini kaydırıp karmaşıklaştıran "oluş"un amacı, kişinin tanımlanamaz hale gelmesidir (Demirtaş, 2017: 89). Yani tüm kimliklerinin belirsizleşmesidir. Tekillikler ve fark, arzu, kaçış çizgileri, akış ve sonrasında da olayı gerçekleştiren "oluş" süreci, kişiyi kimlik politikalarından yani kişiyi tanımlayan, kişinin kendisini tanımlamasını sağlayan, ayıran ve ayrıştıran kimliklerden kurtarır.

Bireyin içinde yaşadığı toplumla kurduğu deneyimsel bağlar, sıradan ve olağan olanın eleştirilmesi ile birlikte bir farkındalığa neden olur. Bu farkındalık ise rutin sorgulanmasını ve gündelik hayatın eksik ve baskıcı yanlarının fark edilmesi ile birlikte değişimin arzulanmasına dayanır. Gündelik hayatın mekanizmalarının kent alanlarını nasıl tahrip ettiğini, gitme motivasyonuna sahip olan, fakat bir türlü fırsatlarını oluşturamayan bir görüşmeci bu konuda kendi deneyimini şöyle tanımlar:

Çocuğumla bebek arabası ile kaldırımda yürüyemiyorum. Çocuğumla sokağa çıkmaya korkuyorum. Kaldırımlar arabalar tarafından gasp edilmiş durumda ya da planlama çok kötü. Yayalar için ayrılmış kaldırımlar esnaf ve arabalar tarafından işgal edilmiş durumda. Burada yaşamak, en başından itibaren gasp edilmiş bir hayatı yaşamak gibi.

Bu örnek, kent politikalarının nasıl kentte yaşayanlara rağmen kurgulandığına ve ortaya çıkan kentin kentte yaşayanların yaşam alanlarını nasıl gasp ettiğini net bir biçimde gösterir. Bu durum, hem toplumsal alanda alışılmış ve öğrenilmiş bir durum olarak daha güçlü olanın (örneğin arabası olanın) güçsüz olanı (örneğin yaya olanı) görmezden geldiğine hem de yasanın buna nasıl izin verdiği sorusunu sorguluyor. Benzer bir biçimde bir diğer görüşmeci ise iktidarın sadece yaşamsal alanlarındaki duyguları yok etmesinden öte yaşamını doğrudan tehdit eden unsurları kaybolan "güven" duygusu ile şöyle eleştirir:

Kalitesiz yemek içme meselesi de çok önemli. Sadece restoranlarda değil, marketlerde de aldığımız en ufak ürünler hayatımızı riske atıyor. Tam bir gıda terörizmi ile karşı karşıyayız. Denetimsiz her şey. Kurumlar bu konuda o kadar denetimsiz ki, istisnai olan genele yayılıyor ve normal bir hal alıyor.

Elbette tüm bu kentsel ve insana dair tehdit edici, tekinsiz ve güvensiz olan sorunlar, içinde bulunduğumuz dünyanın genel sorunlarıdır. Elbette bu sorunlardan kaçarken, sığındığı yerde de bu sorunlarla karşılaşması oldukça olasıdır. Fakat bireysel algı, bu hareketliliğin, arayışın kendi içindeki umuda sığınan bir anlayışa sahip olduğunu gösteriyor. Bu da demek oluyor ki, göçebe düşünce sonsuz bir hareketliliğe, arayışa, kaçışa neden oluyor. Göçebe kılan şey, sonsuz bir saçılma halidir. Önce düşüncede ve ilk fırsatta da hareket halinde bir saçılma, yersiz yurtsuz olma halidir.

Bu örneklerden hareketle, bireyin içinde bulunduğu toplumla kurduğu ilişkinin güvenin kaybolduğu çatışmacı bir biçime dönüşmesi, umudun yitirilmesi ve yitirilen umutla birlikte eksik olanın arzulanmasına doğru oluşan akışlar göçebe düşünceyi ortaya koyar. Deleuze ve Guattari'ye göre arzu devrimini göçebeler yürüteceklerdir bunlar, toplumsal bilinçdışının pürüzsüz mekanını işgal eden insanlardır. Ne zaman başkaldırma, ayaklanma ya da devrim varsa, toplumsal varoluşun bir göçebe tarzı oluşur (Goodchild, 2005: 273). Burada bireysel olarak gündelik yaşam içinden çıkan mikro direniş biçimleri, toplumsal alana yayılmadığında kişileri yer değiştirme eğilimine yöneltmektedir. Böylece kişilerin bu arayışları, kendi yaşadıkları coğrafyadan kaçışa neden olduğu görülür. Başka yaşam arayışları bu kişilere "göçebe bir kimlik kazandırır. Bu durum ise kişinin kendi yaşamında gerçekleştirdiği bir devrimdir. Bu konuda kısa bir süreliğine İngiltere'de yaşamış, buradaki yaşamdan etkilenmiş ve burslu olarak buraya geldiği için geri dönmek zorunda kalan bir görüşmeci, "başka bir yaşamla" olan deneyimini şöyle açıklıyor:

Yaşamıma burada devam etmek isterim. Fakat zorunlu hizmetim olduğu için geri dönmek zorundayım. Ayrıca zorunlu olarak ödemem gereken kredilerim var. Bu zorunluluklarımdan kurtulabilirsem, buraya yerleşmek isterim. Evet "gemileri yakacağım" ama ne zaman ve nasıl cesaret edebilirim bilmiyorum. Türkiye'de insanın "zorunluluklar"ından kurtulması çok zor. Umarım döndüğüm de bu kararlılığım değişmez. Çünkü insan ne kadar dirense de bir süre sonra farkında olmadan yaşadığı yere ve o yerin insanlarına benzemeye başlıyor.

Gündelik yaşam içindeki aynı sorunlardan dolayı göç etme fikrinde olan ve göç hareketliliğini gerçekleştirilmeyen ya da bir süre bunu ertelemek zorunda kalanların önemli gerekçelerinin başında, kendilerini topluma ve sisteme bağlayan zorunlu/mecburi bağımlılıkları (ekonomik borçluluk, hizmet yükümlülüğü, ailevi sorumluluklar gibi) olduğu görülür. Göç hareketliliği içinde olmasalar da bütün yapıdan koştukları, düşünsel olarak göçebe oldukları söylenebilir. Bu zorunluluklarından kurtuldukları anda göç hareketliliğini deneyimleme sürecine dâhil olurlar.

Tekillik düşüncesi ve tekil olanın varlığı, gittikçe aynılaştan ve çoğulcu biçimi yitiren tek tipleşen toplumlarda zamanla yalnızlaşmaya, dışlanmaya, baskıya maruz kalmaya ve tekilliğini yitirmeye başlar ve böylece deneyim kaybolur. Direnemeyen ve deneyimini kaybetmeye başlayan tekil düşünce (yaşam tar-

zı), çoğunluğa benzemekten başka sadece bir şansı kalır: kaçmak. Ya çoğunluğa benzemeye başlar ya da kaçış yolları arar. Bu noktada ise mevcut toplumsal ve siyasal yapıdaki otoriterleşen durum ve sonucunda da ortaya çıkan totaliter yapı, arayışın ve kaçışın en önemli nedenidir. Türkiye’de ise bu durum, siyasal yapının seküler bir karşıtlık mı barındırdığı sorusunu beraberinde getirir. Mevcut siyasal yönetimin dini bir kimlik ve söylemle, siyasal gücünü kazanmasının yanı sıra bunun daha çok, otoriter yapısı ile söz konusu olduğu düşüncesini de unutmamak gerekir. Çünkü göç etme / kaçma düşüncesi ve eylemi, bu dönemde dini, muhafazakar kimliğe sahip olanlar arasında da gözlemlenen bir durum olması, sekülerlik karşıtlığından öte, tekil yaşamlara karşı uygulanan ya da tekil yaşamların da maruz kaldığı bir baskı sonunda da ortaya çıktığını gösteriyor.

Bu konuda kendisini dini kimliği ile tanımlayan kadın bir görüşmeci yaşadığı ve göç etmek kararında oldukça etkileyici olan kendi deneyimini ve yaşama bakışını şöyle açıklar:

Ben kendimi dindar bir birey olarak tanımlarım. Bu tanımlama kendi yaşam tarzımı açıklar. Dini kurullarla hayatımı planlarım, ibadetlerimi yerine getirmeye çalışırım ve dinimin gerektirdiği ahlak bütünlüğünü de elimden geldiğince korumaya ve bu ahlak çerçevesinde yaşamaya çalışırım. Ülkemde yaşanan ve insanların maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık bir Müslüman olarak beni çok yıpratıyor. Bunların başında çocuklara ve kadınlara karşı işlenen tacizler ve şiddet meselesi. Doğrudan maruz kalmamak bile benim gündelik hayatımı iyice çekilmez hale getirdi. Bunun her an benim de çocuğumun da başıma geleceği düşüncesi dayanılmaz bir şey. Ve sizi buna karşı koruyacak ve savunacak hiçbir şey yok...

Başka bir görüşmeci uzun yıllar çalıştıktan sonra tüm birikimini ortaya koyarak Türkiye’den zor da olsa ayrılma gerekçesini benzer nedenlere dayandırarak yaşananların nasıl sıradanlaştığını ve bunlar karşısında insanların nasıl duyarsızlaştığını, duygusuzlaştığını şöyle açıklıyor:

Şiddetle, haksızlıklarla, tacizler ve zorbalıklarla hayatınıza gasp eden bir düzen var ve siz buna zamanla alışmaya başlıyorsunuz. Bu haberleri her akşam dizi izler gibi izliyorsunuz. Üzülüyorsunuz, ağlıyorsunuz... Dizi bittiğinde de hiçbir şey olmamış gibi kendi hayatınıza dönüyorsunuz. Yani bu kadar normalleşti ve sıradanlaştı hayatımızda. Ve hiçbirimiz farkında değiliz. Sıra kendimize geldiğinde mi bir şeyler yapma gereği duyacağız. Bu nedenle kendimi ve ailemi korumak için çok sevdiğim akrabalarımın, ülkemden, arkadaşlarımdan ayrılmak zorunda kaldım. Ama aynı şeylere kendimin, eşimin, çocuğumun maruz kalmasını da göze alamazdım.

Yapılan görüşmelerin odağında göç etme düşüncesinin ve hareketliliğinin nedeni olarak gündelik hayattaki sıradanlaşan, duyarsızlaşan, hayatı tehdit eden, huzuru kaçıran, güvenin kaybolmasına neden olan, tekinsiz olan ve dışarıdan oldukça basit görülen durumların olduğu görülüyor. Göç etme isteğinde olan ve kısmen bu isteği yerine getirmiş olan (tam olarak yerleşme

henüz gerçekleşmemiş, geçiş sürecinde olan) insanların gündelik hayatlarını “güvensiz” ve “tekinsiz” hale sokan durumlardan kurtulma beklenti, arzu ve istekleri yer almaktadır. Bireyin kontrol edebildiği, tanımlayabildiği ve farklılığını ortaya koyabildiği bir gündelik yaşam pratiği söz konusudur. Bu farklılığı ortaya koyma isteği ve çabası, esas olarak gündelik yaşamın içinden bir direnişi gerektirir. Bu direnişin sebebi ise farklılığı ortaya koyabilecek mekanizmaları işler hale getirebilmek ve çoğunluk içinde homojenliğe karşı bir duruşu ifade eder. Bu durum ise zihinsel olarak bir göçebeliliğe karşılık gelir. Eğer kişi yaşadığı coğrafyada böyle bir mekanizma işletemiyorsa, bu sefer coğrafyayı değiştirme isteği, arzusuyla fiziksel olarak bir hareketliliğe geçer. Bu fiziksel hareketlilik ise artık umudun tükendiği ve gündelik yaşamı saran umutsuzluk, güvensizlik, huzursuzluk ve mutsuzluğun geldiği son noktadır ve kişi artık başka seçeneği olmadığı için gitmek ister. Elbette böylesine bir göç motivasyonunun oluşması, yaşadığı yaşamın dışında, alternatif yaşamların, başka yaşam biçimlerinin de mümkün olduğu bilgisine sahip olmasına dayanır. Bu nedenle görüşmecilerin, göç etme isteğinin temelinde, bu alternatif yaşamları bilme, farkında ve tecrübe etmiş olmaları vardır. Bu kişiler yaşamlarını belli dönemlerinde uzun ya da kısa süreli yurt dışında bulunmuş ve böylece kendi yaşamlarını ve gündelik hayatlarını sorgulama ve anlamlandırma fırsatı yakalamış kişilerdir. Burada göçe neden olan şey, kişilerin sahip oldukları tekillikler ve bu tekillikleri koruma arzusudur. Gündelik yaşamın gittikçe kısıtlanması, aynılaşması kendi tekilliklerini önemseyen ve öncelleyen kişiler için direnme nedenidir. Bu direniş, yaşadığı yerde kalıp mücadele etmek olabildiği gibi kendi tekilliğini koruyabileceği başka yerlere kaçış olarak da ortaya çıkabilir. Mücadele etmenin anlamsız ve yetersiz olduğunu düşündüğü anda kişi kaçışı seçer ya da bu tekilliğini sürdürebileceği yer arayışına girer. Bu yer sadece coğrafi bir mekan değil, aynı zamanda farklılığın / tekilliğin korunabildiği, çoğulculuğun var olabildiği siyasal ve kültürel bir mekandır. Bu nedenle göç etme arzusunda olanların daha iyi bir yaşam beklentisiyle yönlere hep batı toplumları olmuştur. Elbette bunun ilk nedeni ekonomik olarak gelişmişlik seviyesi gösterilebilir. Bağımlılık teorilerine göre göç hareketliliği her zaman çevreden merkez ülkelere, ekonomik olarak daha güçlü ülkelere doğru olmuştur. Çünkü ekonomik refah ve gelişmişlik seviyesi beraberinde toplumsal ve siyasal refahı da sağlayan bir unsurdur.

Sonuca Dair

“İyi Bir Yaşam Yaşamaya” dair bir hareketlilik

Arzuyu bir eksiklik olarak düşünmek, arzulanan şeye doğru bir akışı anlaşılır kılar. Bu ise umudu, güveni, huzuru ve bunları içinde barındıran bir yaşamı arzulamaktır. Her şeyden önce içinde yaşadığı toplumda kendine ait bir yer bulamadığını ya da ait olduğu yerden gittikçe uzaklaştırıldığını (düşünme biçimi ve yaşam tarzı olarak), dışarıda kaldığını düşünen kişi, bu ortama (sosyo-kültürel, siyasal ortama) yabancılaştığını düşündüğü andan itibaren bir

arayış içinde kendini bulur. Bu arayış ise kendi gündelik yaşamında eksikliğini hissettiği ve arzuladığı bir yaşam biçimidir. Bu dışarıda bırakılma hali, her şeyden önce bütünsel olarak toplumsal yapı içinde kendine yer bulamama ya da kendini ifade edememe halidir. Arzulanan yaşam biçimi ise öncelikle yaşamsal bir sorgulamayla ve arayışla ortaya çıkar. Elbette bu arayış kişinin yaşamsal deneyimleri ile doğrudan ilişkilidir. Başka bir yaşamı deneyimlemiş olan birey, kendi yaşam dünyasını sorgulayabilmekte ve başka yaşamlarla bunu karşılaştırabilmektedir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler göstermektedir ki, içinde yaşanılan dünyanın sorgulanması ve başka yaşamların arzulanması ile kişinin kültürel, sosyal deneyimleri ve eğitim seviyesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Toplum içindeki baskıları, mikro ve makro iktidar odakları, çevresel sorunları, toplumsal ilişkileri sorgulayabilme ve eleştirme, kişinin gündelik yaşamında doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaştığı sorunlar karşısında arzuladığı bir yaşam biçiminin eksikliğini ortaya koyar ve bu eksiklik ise bir arayışa sevk eder. Öncelikle zihinsel olarak başlayan bu arayış her şeyden önce içinde yaşadığı topluma müdahaleye ve arzulanana eksikliğin giderilme çabasına dayanır. Ancak giderek daha otoriter olan yapı buna müsaade etmediğinde ise kişi yeni arayışlara, kaçış yollarına yönelir. Bu durum ise fiziksel olarak bir hareketliliği gerektirir.

Bu göç sürecine dâhil olan kişiler, geleneksel göç hareketliliği içindeki kişilerden ve bu beklentilerinden farklı bir duruşa sahiptir. Geleneksel göç hareketliliği içindeki insanlar içinde buldukları yaşamsal koşulların zorluğundan (yoksulluk, imkânsızlık, savaş, doğal afet gibi) kaynaklı bir hareketlilik içindedirler. Hedef ülkede daha iyi bir yaşam kurma ve daha sonrasında geri dönme düşüncesi içindedirler. Fiziksel olarak göç ederler ama zihinsel olarak hala doğdukları, şimdiye kadar yaşadıkları coğrafyadadırlar. Bu çalışma kapsamında göç eden kişiler ise fiziksel olarak bir hareketliliğe girişmeden önce zihinsel olarak yaşadıkları coğrafyayı çoktan terk etmişlerdir. Fiziksel olarak terk etmek için ise uygun olan zamanı ve koşulları beklemektedirler. Bu durumu ise birçok görüşmeci "*gemileri yakmak*" tabiri ile ifade etmektedirler. Hayata dair beklentileri ve arzuları, kendi kendilerini *yerinden etmektedir*. Bu çalışmada bu durum "*yerinden olma*" ifadesi ile karşılık bulur.

Düşünce ve yaşam tarzı olarak tekil olan bireyin göç etme / gitme fikri ve motivasyonu, içinde bulunduğu gündelik hayattan ve baskıcı yapısından uzaklaşmayı ve başka yaşamların mümkün olduğu toplumları arzulamaya dayanır. Bu arayış sonucunda ortaya çıkan kaçış fikri, kendi gündelik yaşam mirası ve deneyimi içinde eksikliklere odaklanan bir yaşam tahayyülüne dayanır. Gündelik yaşam içinde eksik olanları arzulama düşüncesi, kişinin kendi yaşamsal deneyiminden doğan beklentileri içerir. Bu beklentiler ise kısaca mutluluk, huzur, güven, adil ve birlikte yaşamaya dayanan bir beklentiler çizgisini içerir. Temelde arzulanana bu duygular üzerine kurulu bir gündelik yaşam beklentisidir. Kişi, yaşadığı toplumda bu beklentilerine karşılık bulmadığında ve toplumsal alanda bunu gerçekleştirecek değişim sağlanmadığında boşluklar

ortaya çıkar. Bunları iktidar odaklarını tehdit ve tedirgin eden boşluklardır. Ülke içinde yüksek eğitim almış, nitelikli meslek gruplarına ait olan kişilerin, gündelik hayata dair umutsuzlukları ve güvensizlikleri göçebe hale neden olmakta ve bu nitelikli işgücünün göç etmesi toplumsal alanda boşluklar yaratır. Bu boşluklar topluma, iktidar odaklarına, düzene karşı eleştirilerle dolu boşluklardır. Gerçek anlamda tüm dünyada değişimi sağlayacak şey, bu boşlukların eleştirilerle dolması ve bu eleştirilerin karşılık bulmasıdır.

En nihayetinde unutmamak gerekir ki, böylesine bir tekillik ve göçebe düşünce, sonsuz bir hareketliliği, arayışı içinde barındırır. Çünkü göçebe bir anlayış sürekli bir arayışı, özlemi, arzuyu içinde barındırır. Bir kere köklerinden kurtulmak, köksüz olmak hep yeni arayışları, sorgulamaları, arzuları doğuracaktır. Bir amok koşucusu gibi bu sonsuza kadar devam edecektir.

Kaynakça

- Aksoy, A. (2007). Göçmenlik Deneyimine Kozmopolit Perspektiften Bakış. *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri*, (ss. 421-444), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beck, U. (2002). The Cosmopolitan Perspective: Sociology in the Second Age of Modernity, *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. (ss. 79-105) Oxford: Oxford University Press.
- Braidotti, R. (2017). *Göçebe Özneler*, İstanbul: Kolektif Kitap
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 67-91.
- Dahrendorf, R. (1958). Toward A Theory of Social Conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 2(2), 170-183.
- Deleuze, G. (2002). *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler 1953-1974*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1980). *Mille Plateaux*. Paris: Editions de Minuit.
- Deleuze, G. & Parnet, C. (1990) *Diyaloglar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirtaş, M. (2017). *Arzu Politikası: Deleuze ve Guattari Etkisi*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Diken, B. (2007), Göç: Eleştiri ve Politika Ötesi, *Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri*. (ss. 41-62). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Goodchild, P. (2005). *Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Maffesoli, M. (2014). *Göçebelik Üzerine: İnisiyatik Başboşluk*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Negri, A. & Hardt, M. (2011). *Ortak Zenginlik*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Özcan, E. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme, *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.

- Said, E. (1990). *Entellektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sirkeci, İ., & Göktuna, F. (2019) Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar. *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (ss. 15-39). Londra: Transnational Press London
- Stouffer, S.A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance, *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması

Rüştü Yeşil*

Ahi Evran Üniversitesi/Kırgız-Türk Manas Üniversitesi

Hasan Yılmaz**

Necmettin Erbakan Üniversitesi/Kırgız-Türk Manas Üniversitesi

Öz

Zaman kullanma stilleri konusunda bireysel farkların bilinmesi iş yaşamında verimin ve motivasyonun artırılması amacıyla alınacak önlemlerde ve yapılacak düzenlemelerde önemli kolaylıklar sağlayacağı gibi psikolojik yardım konusunda da danışmanlara yardımcı olacaktır. Yapılan araştırmanın amacı insanların zaman kullanma stillerini ortaya çıkarabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının Türk kültürüne kazandırılmasıdır. Bu amaçla Usunier ve Valette-Florence (2007) tarafından 1994 yılında geliştirilip 2007 yılında revize edilen Zaman Stilleri Ölçeğinin (The Time Styles Scale) uyarlama çalışması yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu %54'ü kadın, %46'sı erkek 145 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada verilerin analizinde açımlayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi ve madde toplam korelasyon katsayısı teknikleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda özdeğeri 1'den büyük olan dört faktör tespit edilmiş; uyum iyiliği değerlerinin de (ki-kare 314.521, sd=258 (p=.009), $x^2/sd=1.219$; NFI=.896; TLI=.976; IFI=.980; RMSEA=.040; GFI=.851; RMR=.062) iyi uyuma işaret ettiği görülmüştür. İç tutarlık katsayıları, alt boyutlardan planlı-ekonomik zaman kullanımı .899; geçmiş ve gelecek zaman baskısı .918; pasif zaman kullanımı .948; azim-ısrar .870 ve ölçeğin geneli için .884 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Sürümünün araştırmalarda ve eğitimciler için güvenle kullanılabilecek bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

zaman, zaman kullanma stilleri, ölçek uyarlama, öğretmen, öğretmen adayı

* Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi/Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ryesil40@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8839-0431

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi/Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, hasanyilmaz2001@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9069-1524

Adaptation of Time Use Styles Scale to Turkish Culture

Abstract

Knowing the individual differences in using time styles will help consultants in terms of psychological help and provide facilities in regulations and measures to be taken with the aim of increasing the productivity and motivation in work life. The study aims is to gain a valid and reliable measurement tool that can reveal the time using styles of people in Turkish culture. For this purpose, the adaptation study of the Time Styles Scale developed (1994) and later revised (2007) by Usunier and Valette-Flornance (2007) was conducted. The study group included 145 participants of which 54% and 46% were women and men. The study used exploratory factor analysis (EFA), confirmatory factor analysis and item total correlation coefficient techniques. At the end of the study, four factors with eigenvalue greater than 1 were found; goodness of fit (chi-square 314.521, $sd = 258$ ($p = .009$), $\chi^2/df=1.219$; NFI.896; TLI =.976; IFI =.980; RMSEA =.040; GFI =.851; RMR =.062) was found to indicate well conformity. Internal consistency coefficients, sub-dimensions planned-economic time use.899; past and future pressure.918; passive time use.948; determination-persistence.870 and for the general scale were found. These findings show that the Turkish Version of Time Styles Scale is a measurement tool that can be used safely for researches.

Keywords

time, time using styles, scale adaptation, teacher, candidate teacher

Extended Abstract

Introduction

Time is a priceless, the most scarce and single resource that cannot be reused, wasted when spent on certain activities, not streamed, and equal to all and utilized in all processes. People's social life and their use in business life and in their private lives directly affect their quality of life and their efficiency directly. According to researches conducted on time using styles, people who use time effectively were more productive, had less stress, had more qualified relationships, had higher levels of psychological and mental well-being, and had more opportunities for their special interests. However, there are important individualistic differences between people in terms of time using styles. On the other hand, some studies showed that ineffective time use resulted in low productivity, lack of motivation, deterioration of psychological health and personal problems in family and work life. Unplanned behaviors such as postponement, deprivation of responsibility, lack of awareness of power and competencies, multiple work, irregular work, hurry, routine and unnecessary work, behaviors and habits are considered among the individualistic reasons of ineffective time using. Knowing these differences has significant benefits at both individual and institutional levels.

Usunier and Valette-Florence developed in 1994 and later revised in 2007 the Time Styles Scale to evaluate individual differences in time styles. Unlike similar tools developed for the same purpose, this scale can perform measurements that are free from culture and have a richness of size. The structure of the scale allows individuals to acquire more detailed and objective information about their attitudes and preferences in using time without being significantly affected by cultural differentiation. The scale was translated into different languages and cultures in France, Germany, Tunisia and Vietnam and its validity and reliability test was conducted. The original scale included economic time use, unorganized time use, passive time use, past and future time anxiety, perseverance and hurrying subscales.

Objective

The study aims to adapt Time Styles Scale to Turkish language and culture, which was developed Usunier and Valette-Florence (2007). Thus, a measurement tool which can be used in researches to be conducted in many disciplines can be presented to the service of Turkish scientists.

Method

In the translation study; (1) translation into the target language, (2) translation evaluation, (3) back translation to the original language, (4) back translation evaluation and (5) expert opinion processes were followed. The study group included 145 participants of which 54% and 46% were women and men. In the adaptation study, construct validity and item total correlation coefficients were evaluated. Cronbach alpha and stability coefficients were calculated in the frame of reliability analysis. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) coefficient and Bartlett Test were used to determine the suitability of the sample to the factor analysis and the multivariate normality of the data, respectively. At the next stage, first and second level confirmatory factor analysis were performed.

Findings

The original of Time Styles Scale; each of them consists of two main factors, 4 main factors and 29 items. Translation reliability coefficient in the process of adapting the scale to Turkish language and culture was calculated as .98. Accordingly, it can be said that the scale has translation reliability. As a result of the AFA, 4 of the 29 items in the original state of the scale; factor loadings of matter have spread to different factors. It was removed from the scale due to its value below .30. According to this, the TSS showed a scale with 25 items and 4 factors. Regarding the contents of the items and the naming in the original scale, factors were named as Planned and Economic Time Use (PETU) (6 items), Past and Future Pressure (PFP) (7 items), Passive Time Use

(PTU) (7 items) and Determination-Persistence (DP) (5 items). TSS can be considered as a scale with the structural validity considering the BMI and Bartlett test values of the four-item scale structure and the eigenvalue of factors and explained variance amount (70.2%). On the other hand, first and second level DFA tests were performed based on second application data conducted on 145 participants and chi-square values was found to be 314.521, $df= 258$ ($p=.009$), $\chi^2/df= 1.219$; NFI= .896; TLI= .976; IFI= .980; RMSEA= .040; GFI= .851; RMR= .062 values were calculated. These values indicated well conformity. Internal consistency coefficients which were planned-economic time use, past and future pressure, passive time use, determination persistence and the general scale were calculated as .899, .918, .984, .870 and .884 respectively. According to the results, the TSS consisting 25 items and 4 factors validated the scale structure Total correlation coefficients calculated within the framework of validity analysis on data were found to be significant at $p<.001$. Accordingly, all items in TSS were distinctive and they served the scale at a significant level.

Result

As a result, the adapted version of the TSS to Turkish and Turkish culture was collected under 4 factors and 25 items and it is a reliable and valid scale which can be used in determining time using style of individuals. On the other hand, when the content of the factors and factors in the scale were examined, it is not possible to reach a general score from the collection of factors. Therefore, it should be noted that each factor can be scored within each factor and the comparisons can be made in terms of factors, not general scores, as indicated by Usunier and Valette-Florence (2007) who developed in 1994 the scale first and later revised in 2007. On the other hand, it should be emphasized that it would be appropriate to do this over arithmetic averages, not factor total scores when comparing factors among factors due to the fact that the number of items in the factors is different (Byrne, 1998).

Limitations and Recommendations

Turkish Version of TSS is a tool that can provide valid and reliable information with its multidimensional structure but also has some limitations. One of them is that the adaptation study was done on the 18-32 age group. The norms for different age groups and especially adults are not known. In future studies, comparisons can be made obtaining values over different age groups. The adaptation study was carried out on a sample group of 145 people. Although this sample size is considered to be statistically significant, the results of the studies to be carried out on the larger samples will add value to the scale. The group that collected data for adaptation of the scale were individuals who represented the middle cultural social and economic level according to observational findings. The scale can be standardized more with the results of the studies to be conducted based on concrete criteria with respect to socio-economic and cultural level variables.

Giriş

Zaman, olayların geçmişten bugüne gelip geleceğe doğru birbirini izlediği, bireyin kontrolü dışında kesintisiz devam ettiği, kültürel ve psikolojik boyutları olan arka arkaya dizilmiş olayların ve olguların algılanması ve olayları ölçe-bildiğimiz bir süreçtir (Kaufman-Scarborough & Lindquist, 2003: 350-352). Zaman paha biçilmez bir kaynak olup yerine konulamayan, belirli etkinliklere harcandığında yeniden kullanılmayan, akışı yavaşlatılmayan ve herkes için eşit olan ve bütün süreçlerde yararlanılan en kıt ve tek kaynaktır (Kelly, 2003: 1120). Jason, Schade, Furo, Reichler ve Brickman'a (1989: 1199) göre zamanın insan için nesnel ve öznel olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İzlenebilen, düzenli olarak değişim gösteren, doğal bazı olaylar ya da araçlar yardımıyla ölçülebilen zamana "nesnel zaman" denir. Buna "saatin gösterdiği zaman" da denilebilir. Nesnel zaman her insanda aynı hızda geçmektedir ve insanların çalışmaları sırasında eşit olarak yararlandıkları bir kaynaktır. İçinde bulunduğumuz olayların bizim için ilginçliğine, önemine ve moral düzeyimize bağlı olarak hissettiğimiz zaman ise "özel zaman" olarak adlandırılabilir. Psikolojik zaman olarak da isimlendirilen bu zaman türü duruma bağlı olarak değişebilir ve kişiden kişiye farklı algılanabilir. Bu iki sınıflamanın dışında, yaşayan tüm varlıklar, kurulu bir biyolojik saate sahiptir. İnsanlar, uyumak, yemek gibi hayati fonksiyonlarını vücut saati aracılığıyla yapar. Buna da "biyolojik zaman" ya da "biyolojik saat" adı verilmektedir.

İnsanların gerek sosyal ya da iş hayatlarında gerekse özel hayatlarında zamanlarını kullanım biçimleri yaşam kalitelerini ve verimliliklerini doğrudan etkilemektedir (Goodwin & Califf, 2007: 20). Zamanın etkin bir biçimde kullanılması, üretkenliği kolaylaştırdığı ve artırdığı gibi stresi de azaltmaktadır (Claessens et. al., 2007: 255). Bununla birlikte zaman kullanma stilleri konusunda insanlar arasında önemli bireysel farkların söz konusu olduğu belirtilmelidir (Zimbardo % Boyd, 1999: 1271-1272). Strathman ve Joireman (2005: 3-7), zamanın verimli bir şekilde kullanılmasında kişisel özellikler, sosyal ilişkiler, kültürel özellikler, yakın çevre, alışkanlıklar, hissedilen zaman baskısı gibi faktörlerin önemli rol oynadığını ifade etmektedirler.

Zaman kullanma stilleri konusunda yapılan araştırmalarda, zamanı etkin kullanan insanların; daha üretken oldukları, daha az stres yaşadıkları, daha nitelikli ilişkilere sahip oldukları, psikolojik & mental iyi oluş seviyelerinin daha yüksek olduğu ve özel ilgileri için daha fazla fırsatlara sahip oldukları tespit edilmiştir (Mudrack, 1997; Zimbardo ve Boyd, 1999; Häfner et al., 2014). Ayrıca etkili zaman kullanımının; iş performansını ve iş doyumunu artırdığı, psikolojik ve fizyolojik sağlık üzerinde olumlu ve iyileştirici etkiler meydana

getirdiği, motivasyonlarını artırdığı gözlenmiştir (Jex & Elacqua, 1999; Kearns & Gardiner, 2007).

Buna karşılık etkin olmayan zaman kullanımının ise verim düşüklüğüne, motivasyon azlığına, psikolojik sağlığın bozulmasına, aile ve iş yaşamında kişisel problemlerin yaşanmasına yol açtığına ilişkin araştırma sonuçları mevcuttur. Etkin olmayan zaman kullanımının bireysel nedenleri arasında plansızlık, erteleme alışkanlığı, sorumluluktan kaçınma, yetki ve yeterliliklerinin farkında olmama, birden fazla işle uğraşma, düzensiz çalışmak, acelecilik, rutin ve gereksiz işlerle uğraşma davranış ve alışkanlıkları sayılmaktadır (Adamson, Covic & Lincoln, 2004: 262-263 Van Beek et al., 2011: 365). Bunun yanında iş ortamından kaynaklanan ve etkili zaman kullanımını engelleyen faktörler de bulunmaktadır. Yetki ve görev tanımlarının belirsizliği, kararsızlık, verimsiz iş ve toplantılar, kurum içi çatışmalar, elverişsiz çalışma ortamı, aşırı bürokrasi ve verimsiz sekreteryaya hizmetleri bunların başında sayılmaktadır (Claessens et al., 2004: 937).

Sebepler ne olursa olsun önemli olanın, bireyler tarafından zamanın ne düzeyde etkili kullanabildiklerinin olduğu belirtilmelidir. Bir diğer önemli konu ise, bireylerin etkili zaman kullanımı konusundaki eksik ve yanlışlarının nedenleri ve bu nedenlerle sonuçlar arasındaki bağlarının belirlenmesidir. Bu çerçevede, bireylerin zamanı etkili kullanma davranış ve alışkanlıkları üzerinde belirleyici etkisi bulunan etkenlerden birinin, insanların zaman kullanma stillerinin olduğu söylenebilir. Nitekim Francis-Smythe ve Robertson, (1999), zaman kullanımı stilleri ile ilgili olarak bireysel farklılıkları ölçebilmek üzere “zaman kişiliği” kavramını ortaya atmıştır. Zaman kişiliğinin beş faktörlü bir yapıdan meydana geldiğini vurgulayan araştırmacılar, bu yapıları; boş zaman farkındalığı, dakiklik, planlama, iş yükü algısı ve sabırsızlık olarak tanımlamışlardır. Bireylerde bu yapının farklılık gösterdiği ve bu farklılıklara bağlı olarak verimliliğin ve iş doyumunun etkilendiği belirlenmiştir.

Zaman kişilikleriyle ilgili yapılan bir başka çalışmada (Kaufman-Scarborough & Lindquist, 2003) ise, bireylerin sahip olduğu “zaman kıtlığı” algısı ile zaman kullanma stilleri arasında ilişki aranmıştır. Araştırmada, zaman kıtlığı algısının, zaman kişiliğinin bir boyutu olduğu belirtilmiş; zaman kıtlığı sorunu olduğunu düşünen bireylerin zaman kullanma stillerini gözden geçirmeleri gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bireylerin zaman konusundaki tutumlarını değerlendirmek amacıyla ölçek geliştirme çalışmalarından bir tanesi de Rojas-Méndez ve arkadaşları (2002) tarafından yapılmıştır. İlgili ölçeğin; geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zaman yönelimleri, zaman baskısı ve planlama boyutlarından oluştuğu ifade edilmiştir.

Alanyazında zaman kullanımı ile ilgili çok sınırlı olmakla birlikte bazı ölçek geliştirme çalışmaları ve araştırmaları da bulunmaktadır. Göloğlu Demir ve Gelişli (2017, 2018), 35 madde ve 7 faktörden oluşan Mesleki Görevlere Yönelik Zaman Kullanımı Ölçeğini; Yorulmaz ve Gündüz (2018), okul müdür ve müdür yardımcıları örnekleme üzerinden Zaman Kullanımları Ölçeğini; Akyürek, Efe ve Akı (2018) Zamansal Memnuniyet Ölçeğini; Alay ve Koçak (2002)

ise Zaman Yönetimi Anketini geliştirmişlerdir. Köymen (1994)'ün Öğrenme ve Ders Çalışma Stratejileri Ölçeğinin 10 alt boyutundan biri de zaman kullanımını ilgilidir. Bu ölçeklerin ortak özelliği belli bir meslek grubuna yönelik geliştirilmiş olmasıdır.

Diğer taraftan uyarlaması yapılan ve Usunier ve Valette-Florence (1994) tarafından geliştirilip daha sonra da 2007 yılında revize edilen Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği, aynı amaç için geliştirilmiş benzer araçlardan önemli ölçüde farklıdır. Bireylerin zaman kullanma stillerinin kültürden arındırılmış ölçümler yapabilmesi ve boyut zenginliğine sahip olması, söz konusu aracın en önemli farklılığıdır denilebilir. Zira ölçek, 1994 yılında ilk olarak geliştirildikten sonra Fransa, Almanya, Tunus ve Vietnam'da farklı dil ve kültürlerle uyarlanmış; 2007 yılında da bu veriler ışığında yeniden revize edilmiş ve geçerlik-güvenirlik özellikleri tekrar test edilmiş bir ölçek özelliği taşımaktadır. Ölçek; ekonomik zaman kullanımı, organize edilmemiş zaman kullanımı, pasif zaman kullanımı, geçmiş ve gelecek zaman kaygısı, azim ve acelecilik boyutlarına sahiptir (Usunier & Valette-Florence, 2007).

Usunier ve Valette-Florence (2007) tarafından revize edilmiş ölçeğin bu yapısı ile bireylerin zaman kullanma konusundaki tutumları ve tercihleri hakkında kültürel farklılaşmalardan önemli ölçüde etkilenmeksizin daha ayrıntılı ve nesnel bilgiler edinmeye imkân tanıdığı söylenebilir. Yapılan çalışmanın amacı; gerekli analizleri yaparak Usunier ve Valette-Florence (2007) tarafından geliştirilen Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğini, Türk dili ve kültürüne uyarlamak; böylelikle araştırmalarında yararlanabilmeleri için Türk bilim insanlarının hizmetine sunmaktır. Diğer taraftan ölçeğin amaç ve kapsam yönüyle öğrenci, öğretmen, ebeveyn, kamu ve özel iş yerlerinde çalışan işveren, yönetici ve çalışanlara dönük kullanılabilir bir ölçek olmasının bu çalışmaya ayrı bir değer kattığı söylenebilir. Nitekim bu araştırmada, ölçek uyarlama çalışması, toplumun farklı kesimlerini kapsayacak şekilde yapılandırılmış ve yürütülmüştür. Çalışma grubu, toplumun farklı kesimlerinde ve farklı pozisyonlarda olan bireyleri kapsamaktadır.

Yöntem

Araştırma nicel özellik taşıyan bir ölçek uyarlama çalışmasıdır. Bu çalışmada, Usunier ve Valette-Florence (2007) tarafından 1994 yılındaki ilk geliştirme sonrasında, farklı ülke ve kültürlerde de test edildikten sonra 2007 yılında revize edilmiş olan "The Time Styles Scale" (Zaman Stilleri Ölçeği) adlı ölçeğin Türkçeye ve Türk kültürüne uyarlama çalışması yapılmıştır. Çalışma, alan yazında ifade edilen birtakım basamaklar izlenerek yürütülmüştür.

Alan yazında gerek ölçek uyarlama gerekse araştırma yöntembilim kitaplarında ölçek uyarlama çalışmalarının başlıca çeviri çalışmaları, örneklem grubunun belirlenmesi ve geçerlik-güvenirlik analizlerinin yapılması şeklinde özetlenebilir. Geçerlik analizleri çalışması çerçevesinde genel olarak açılımcı faktör analizi (kimi zaman aynı zamanda doğrulayıcı faktör analizi) ve

ayırt edicilik analizleri; güvenilirlik analizi çerçevesinde ise iç tutarlılık ve kararlı ölçümler yapabilmeye özellikleri incelenmiştir.

Örneklem Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme tekniğine uygun olarak tabakalı örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme, evrenin bağımlı değişkenleri etkileyebilecek potansiyel alt evrenlerden oluştuğunda bu çok sayıdaki tabakaların ve bu tabakalardan bireylerin seçkisiz olarak belirlendiği örnekleme tekniğidir (Alpar, 2011). Çalışma grubunun belirlenmesinde cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve medeni durum değişkenleri esas alınarak örneklem gruplarında tabakalar oluşturulmuştur. Bu değişkenlere göre örneklem grubunun dengeli oluşabilmesi ve daha sağlıklı verilere ulaşabilmek için profesyonel bir araştırma şirketinden anketör desteği sağlanmıştır. Araştırma şirketine, beş hafta arayla ikinci bir uygulamanın daha yapılacağı belirtilmiş ve bunun temin edilmesi istenmiştir. Diğer taraftan araştırma için örneklem grubun sayısı belirlenirken, genel olarak ölçekteki madde sayısının en az 5 katına ulaşılması önerilmektedir (Altunışık et al., 2010). Bu çerçevede bu çalışmada, madde sayısının 5 katı esas alınarak 145 katılımcıya ulaşılması amaçlanmıştır. Buna göre araştırma şirketinden iki uygulamada aynı tutulması istenilen 145 kişilik örneklem grubundaki katılımcıların bağımsız değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Değişkenler		f	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	78	53.8	145 (%100)
	Erkek	67	46.2	
Yaş	18-30	44	30.3	145 (%100)
	31-40	61	42.1	
	41-50	40	27.6	
Medeni Durum	Evli	101	67.3	145 (%100)
	Bekar	49	32.7	

Uyarlama Çalışması Yapılan Veri Toplama Aracı

Türkçeye uyarlama çalışması yapılan ölçek, orijinal adı “The Time Styles Scale” (Zaman Sitilleri Ölçeği) olan 29 madde ve 8 faktörden oluşan beşli likert tip bir ölçektir. Ölçek, ilk olarak 1991 yılında geliştirilmeye başlanmış, 1994 yılında yayınlanmış; daha sonra Fransa, Almanya, Tunus ve Vietnam’da da farklı dil ve kültürlerle uyarlandıktan sonra 2007 yılında son şekli verilmiş; bu nedenle de farklı dil ve kültürler açısından uygulanabilirliği test edilmiş bir ölçek özelliği taşımaktadır (Usunier & Valette-Florence, 2007). Diğer taraftan ölçek, bireylerin algısal zaman kalıplarından yola çıkarak zaman kullanımı si-

tillerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş psikometrik bir özellik taşımaktadır (Usunier & Valette-Florence, 2007).

Usunier ve Valette-Florence (2007) tarafından revize edilerek son şekli verilen ölçek formu 4 ana faktör altında ikişer alt boyut olmak üzere toplamda 8 alt boyuttan oluşmaktadır. Veriler üzerinde geçerlik analizi için açılımlı faktör analizi; güvenirlik analizi için ise Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı analizi yapmıştır. Faktör ve boyut isimleri ile madde sayıları, faktör yük aralıkları ve madde Cronbach alpha güvenirlik katsayısı aralıkları Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Orijinal Ölçeğin (The Time Styles Scale) Madde Sayıları, Madde Faktör Yük Aralıkları, Güvenirlik Katsayıları ve Uyum Değerleri

Temel Faktör	Alt Faktör	Madde Sayıları	Faktör Yük aralıkları	Güvenirlik Katsayıları
<i>Linearity and Economicity of Time</i> Zamanın Doğrusallığı ve Ekonomikliği	<i>Economic time</i> Ekonomik zaman	4	.57 - .86	.83 - .88
	<i>Non-organized time</i> Organize Edilmemiş zaman	3	.63 - .87	.61 - .68
<i>Temporal Orientation</i> Zamansal Uyumlama	<i>Orientation toward the past</i> Geçmiş zamana uyumlama	4	.62 - .91	.79 - .82
	<i>Orientation toward the future</i> Gelecek zamana uyumlama	4	.65 - .95	.74 - .86
<i>Obedience to Time</i> Zamana İtaat	<i>Time submissiveness</i> Zamana teslimiyet	4	.65 - .89	.70 - .74
	<i>Time anxiety (Feelings of uselessness of time)</i> Zaman kaygısı (Zamanın kullanışsızlığı duygusu)	4	.65 - .85	.69 - .78
<i>Temporal Persistence</i> Zamansal Kararlılık	<i>Tenacity</i> Azim-Sebat	3	.61 - .85	.70 - .80
	<i>Preference for quick return</i> Acecelilik	3	.57 - .93	.61 - .82
Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) Uyum Değerleri	RMSEA= .06- .065; GFI= .96 - .97; AGFI= .92 - .96			

Bunların dışında ölçeğin; Fransız, Alman, Hong Kong, Tunus ve Vietnam uyarlamaları da yapılmıştır. Vietnam'da 4 faktörlü, Tunus'ta (Fransızca) 6 faktörlü, Hong Kong'da 7 faktörlü, Almanya'da 8 faktörlü yapılara ulaşılmıştır (Usunier & Valette-Florence, 2007). Bu bulgular üzerinde karşılaştırmalı analiz yapan Usunier ve Valette-Florence (2007), farklı dil ve kültürlerle dönüştürülmesine karşılık kapsam yönüyle bireylerin zaman kullanımı stillerini belirlemeye dönük geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğun belirlemişler, buna karşılık dil ve kültürlerle göre faktörler ve faktörlerdeki maddelerde kısmi değişmelerin olağan olduğunu bildirmişlerdir.

Diğer taraftan ölçek, 4 ana faktör ve 8 boyut (alt faktör) altında toplanmış 29 maddeyi içeren beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekte yer alan maddelerin karşısında "(1) Hiçbir zaman", "(2) Nadiren", "(3) Bazen", "(4) Genellikle" ve "(5) Her zaman" seçenekleri yer almaktadır.

Uyarlama Süreci

Uyarlama çalışmalarında en önemli aşamalardan bir tanesi orijinal metnin uyarlanacak dile çevrilmesidir. Kültürler arası farklılıklar düşünüldüğünde çeviri aşamasında yapılacak hatalar daha sonraki tüm aşamaları olumsuz etkileyecek ve ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğine zarar verecektir. Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğinin çeviri aşamasında bu durum özellikle dikkate alınmış ve Türkçeye çeviri çalışmasında Brislin, Lonner ve Thorndike'nin (1973)'nin önerdiği aşamalar uygulanmıştır. Bu aşamalar şunlardır:

- i. *Hedef dile çeviri*
- ii. *Çeviriyi değerlendirme*
- iii. *Orijinal dile geri çevirme*
- iv. *Geri çeviriyi değerlendirme*
- v. *Uzman görüşü*

Çeviri çalışmalarının tamamlanmasının ardından; psikoloji, eğitim yönetimi ve eğitim ekonomisi ve planlaması alanında doçent ve profesör düzeyinde 4 akademisyenden, her bir madde için; ölçülecek özelliği temsil etme, hedef kitle tarafından anlaşılır olma ve yeteri kadar açık ifade edilmiş olma yönünden; "madde gerekli", "madde gerekli ancak uygun ifade edilmemiş" ve "madde gereksiz" şeklinde üçlü derecelendirmeye göre puanlamaları istenmiştir. Bu değerlendirmeden elde edilen uzman görüşleri arasında .94 korelasyon bulunduğu saptanmıştır. Bu aşamadan sonra ortaya çıkan Türkçe form İngiliz dili ve edebiyatı son sınıf öğrencilerinden oluşan 37 kişilik bir gruba uygulanmıştır. 21 günlük bir aradan sonra ise ölçeğin orijinal (İngilizce) form aynı öğrenci grubuna tekrar uygulanmış, ikinci uygulamaya katılmayan üç öğrenci değerlendirme dışında bırakılmıştır. İki uygulama arasında da .96 düzeyinde korelasyon bulunduğu gözlenmiştir. Yapılan bu çalışmalardan sonra ölçeğin çeviri güvenilirliğinin yüksek olduğuna karar verilmiştir.

Analiz Yöntemleri

Uyarlama çalışmasında geçerlik analizi çerçevesinde yapı geçerliği ve madde toplam korelasyon katsayıları; güvenilirlik analizi çerçevesinde ise Cronbach alpha ve kararlılık katsayıları incelemeleri yapılmıştır. Ölçeğin kararlı ölçüm yapabilme özelliği, araştırma şirketi tarafından belirlenmiş 145 kişilik grupta beş hafta aryla yapılan iki uygulama sonuçları arasındaki ilişki ile test edilmiştir. Örneklem sayısının faktör analizine uygunluğu Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı ile verilerin çok değişkenli normallik şartı ise Barlet Testi ile incelenmiştir. Daha sonraki aşamada ise açımlayıcı faktör analizi dışında birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Bulgular

Türkçeye uyarlaması yapılan ZKS ölçeğinin geçerlik analizleri çalışması çerçevesinde farklı bir kültüre ve dile uyarlanması yapıldığı için geçerlik analizi için (1) Açımlayıcı faktör analizi (AFA), (2) Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve (3) Madde toplam korelasyon katsayılarının incelenmesi yapılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi; araştırmacının araştırma yaptığı konuyla ilgili olarak değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik olarak herhangi bir fikrinin olmaması sebebiyle değişkenler arasındaki muhtemel ilişkileri ortaya koymaya çalışmasıdır. Doğrulayıcı Faktör Analizi ise, araştırmacı tarafından daha önceden belirlenen bir ilişkinin doğruluğunu test etme amacına dönüktür (Altunışık, Coşkun & Yıldırım, 2010). Madde toplam korelasyonu katsayılarının incelenmesi ise, her bir maddenin ölçeğin genel amacına hizmet etme durumunu belirlemek amacıyla yapılmaktadır (Alpar, 2011).

Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

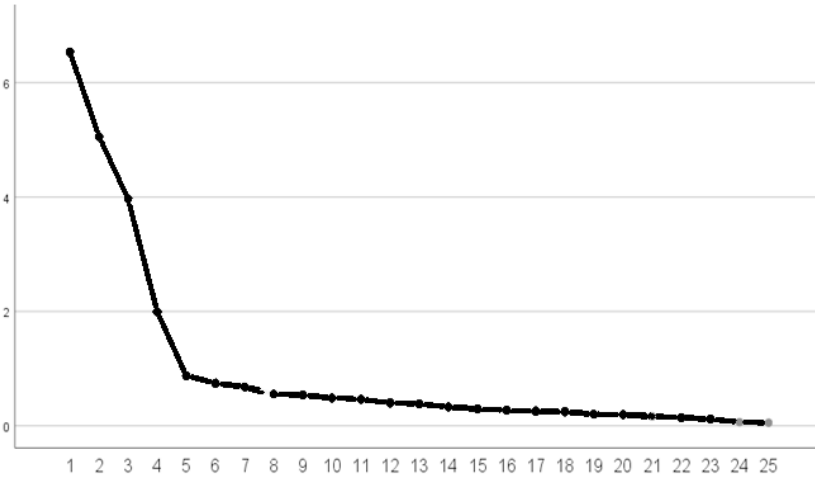
Toplanan veriler üzerinde ilk olarak açımlayıcı faktör analizinin yapılabilme durumunu test etmek üzere KMO ve Bartlett testi incelemesi yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ölçütü, gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştıran bir indekstir. KMO oranının %60'ın üzerinde olması gerekir. Oran ne kadar yüksek olursa veri seti faktör analizi yapmak için o kadar iyidir denilebilir. Bununla birlikte; .70 iyi, .80 çok iyi ve .90 mükemmel uyuma işaret etmektedir (Kalaycı et al., 2010; Büyüköztürk, 2012). Barlett testi ise, korelasyon matrisinde değişkenlerin en azından bir kısmı arasında yüksek oranlı korelasyonlar olduğu olasılığını test eder. Barlett testinin anlamlı çıkması değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu gösterir (Kalaycı et al., 2010). Tablo 3'te Zaman Kullanma Stilleri ölçeği Türkçe uyarlamasına ilişkin KMO ve Barlett testi bulguları yer almaktadır.

Tablo 3. Zaman Kullanma Stilleri KMO ve Barlett Testi Analiz Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçüm Yeterliliği		.846
Barlett Testi	Yaklaşık Ki-Kare	2847.985
	Serbestlik Derecesi	300
	Anlamlılık	.000

* $p<0.01$

Scree test grafiği (çizgi grafiği) her faktörle ilişkili toplam varyansı gösterir. Grafiğin yatay şekil aldığı noktaya kadar olan faktörler, elde edilecek maksimum faktör sayısı olarak kabul edilir (Kalaycı vd., 2010). Bu yaklaşımda, eğimin azaldığı ya da değişmez olduğu ya da çok azalan değerlere ulaştığı noktadaki özdeğer sayısı kadar faktörün dikkate alınması önerilir (Alpar, 2011:288). ZKSÖ Türkçe sürümünün yamaç grafiği Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Zaman kullanma stilleri ölçeği Türkçe uyarlaması çizgi grafiği

Şekil 1 incelendiğinde özdeğeri 1'den büyük olan dört faktörün var olduğu görülmektedir. Faktör yükleri birer korelasyon katsayısı olmakla birlikte standart hataları normal korelasyon katsayılarına göre daha büyük çıkma eğilimindedir. Bu nedenle, yüklerin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı normal korelasyon katsayısı için kullanılan yaklaşım yerine daha çok testin gücünü ve örneklem genişliğini dikkate alan bir yaklaşımla yapılmaktadır. Araştırmada $n=145$ kişi örneklem olarak alındığından dolayı güç=.80 ve $\alpha=.05$ gözlem sayıları tablosundan (Alpar, 2011) faktör yükleri için 0.45 ve üzerinin yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Altunışık, Coşkun ve Yıldırım'a

(2010) göre ise $n=145$ örneklem büyüklüğü için faktör yük değerlerinin 0.44 olması yeterlidir.

Özdeğer, her bir faktörün faktör yüklerinin kareleri toplamı, her bir faktör tarafından açıklanan varyansın oranının hesaplanmasında ve önemli faktör sayısına karar vermede kullanılan katsayıdır. Özdeğer yükseldikçe, faktörün açıklandığı varyans da yükselir (Tabachnick & Fidell, 2001). Özdeğer istatistikinde 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilir. Özdeğer istatistikinde 1'den küçük olan faktörler dikkate alınmaz (Kalaycı vd., 2010). Açıklanan varyans oranı, analize dahil değişkenlerle ilgili toplam varyansın $2/3$ 'ü kadar miktarının ilk olarak kapsandığı faktör sayısı, önemli faktör sayısı olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2012). Özdeğerlerin bulunması sonrasında "önemli özdeğer" sayısına karar vermek için varyans yüzde ölçütü kullanılır. Bu çerçevede $p \geq 2/3$ veya $p \geq 0.66$ koşulunun sağlanması önemli temel bileşen sayılı olarak belirlenir (Alpar, 2011). Tablo 2'de ZKSÖ Türkçe uyarlamasının öz değerleri ve açıkladıkları varyans yüzdeleri yer almaktadır.

Tablo 4. Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Uyarlaması Öz Değerleri ve Açıkladıkları Varyans Yüzdeleri

Faktör	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Yığılmalı Varyans Yüzdesi
1	6.538	26.153	26.153
2	5.058	20.231	46.384
3	3.968	15.871	62.255
4	1.991	7.965	70.219

Tablo 4 incelendiğinde birinci faktör ($\lambda_1=6,6$) toplam varyansın %26,2'sini, ikinci faktör ($\lambda_2= 5,1$) toplam varyansın %20,2'sini, üçüncü faktör ($\lambda_3= 4.0$) toplam varyansın %15,9'unu ve dördüncü faktör ($\lambda_4=2.0$) toplam varyansın %8'ini açıklamaktadır. Birikimli yüzde satırından da toplam varyansın %70,2'sinin dört faktör tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. ZKSÖ Türkçe uyarlaması veri seti için analiz sonuçlarında bulunan 0.70 değeri türetilen önemli faktör sayısının dört olmasının yeterli olduğunu göstermektedir.

Faktör yük değerinin, .45 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür (Büyüköztürk, 2012). Yapıyı açıklamak için genellikle; .30 ve .40 arasındaki faktör yükleri kabul edilebilir en düşük düzeydeki yükler; .50 ve üzerindeki yükler uygulama anlamlılığı olan yükler, .70 üzerinde olan yükler ise yapıyı iyi açıklayabilen yükler olarak tanımlanmaktadır (Alpar, 2011). Yapılan araştırmada faktör yük değerleri kriteri .45 & üzeri olarak kararlaştırılmıştır.

Faktör analizi için birçok döndürme yöntemi vardır. Bu araştırmada Varimax dik döndürme yöntemi kullanılmıştır. Varimax dik döndürme yöntemi, faktörlerin isimlendirilmesinde sağladığı kolaylık sebebiyle en yaygın kullanı-

lan yöntemdir. Bu yöntemde faktör eksenleri arasındaki açının dik açı (90°) olması sağlanır ve sonuçta ortaya çıkan faktörler arasındaki korelasyonların sıfır olması beklenir. Böylece her bir faktörün isimlendirilmesi kolaylaşmış olacaktır (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2010).

Faktörlerde yer alan maddelerin içerikleri ve orijinal ölçekte kullanılan isimlendirmeler dikkate alınarak faktörler şu şekilde isimlendirilmiştir: Planlı ve Ekonomik Zaman Kullanımı (PEZK), Geçmiş ve Gelecek Zaman Baskısı (GGZB), Pasif Zaman Kullanımı (PZK) ve Azim-Israrlı Zaman Kullanımı (A-IZK) şeklinde ifade edilmiştir. Tablo 5'te ZKSÖ Türkçe uyarlaması faktörlere göre sınıflanmış şekilde maddelerin faktör yük değerleri verilmiştir.

Tablo 5. Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Uyarlaması Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

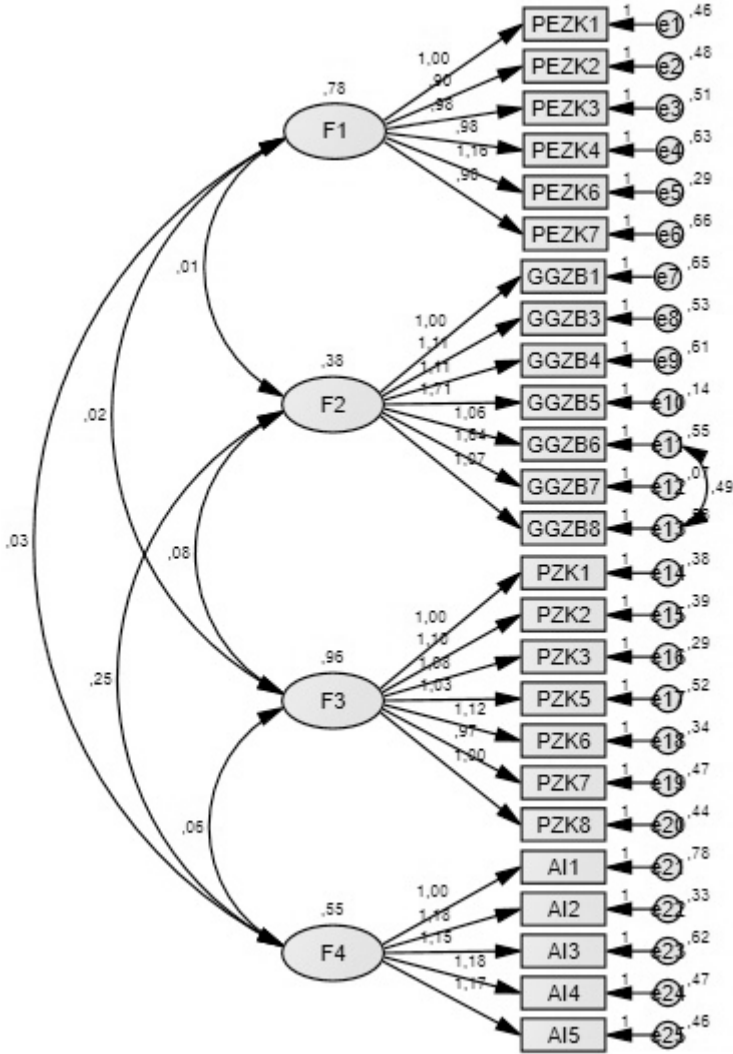
Önerme No	PEZK	GGZB	PZK	A-IZK
1	.836	.772	.870	.696
2	.802	-	.879	.862
3	.820	.746	.907	.752
4	.783	.802	-	.786
5	-	.798	.845	.775
6	.893	.786	.902	-
7	.752	.822	.843	
8		.813	.852	

Tablo 5'te incelendiğinde döndürme sonrası yük değerlerinin PEZK alt faktörü için .75 ile .89; GGZB için .77 ile .82; PZK .85 ile .91; A-IZK için .70 ile .86 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçeğin orijinalinde yer alan PEZK alt faktöründeki 5, GGZB alt faktöründeki 2, PZK alt faktöründeki 4 ve A-IZK alt faktöründeki 6 numaralı maddeler düşük faktör yük değerlerine sahip olmaları ve farklı faktörlere yüklerinin dağılmış olmaları nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Doğrulayıcı faktör analizi, genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta ve önceden belirlenmiş veya kurgulanmış bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır (Bayram, 2013; Cantürk, 2014). ZKSÖ Türkçe sürümünün çok faktörlü model birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Zaman kullanma stilleri ölçeği Türkçe sürümü çok faktörlü model birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

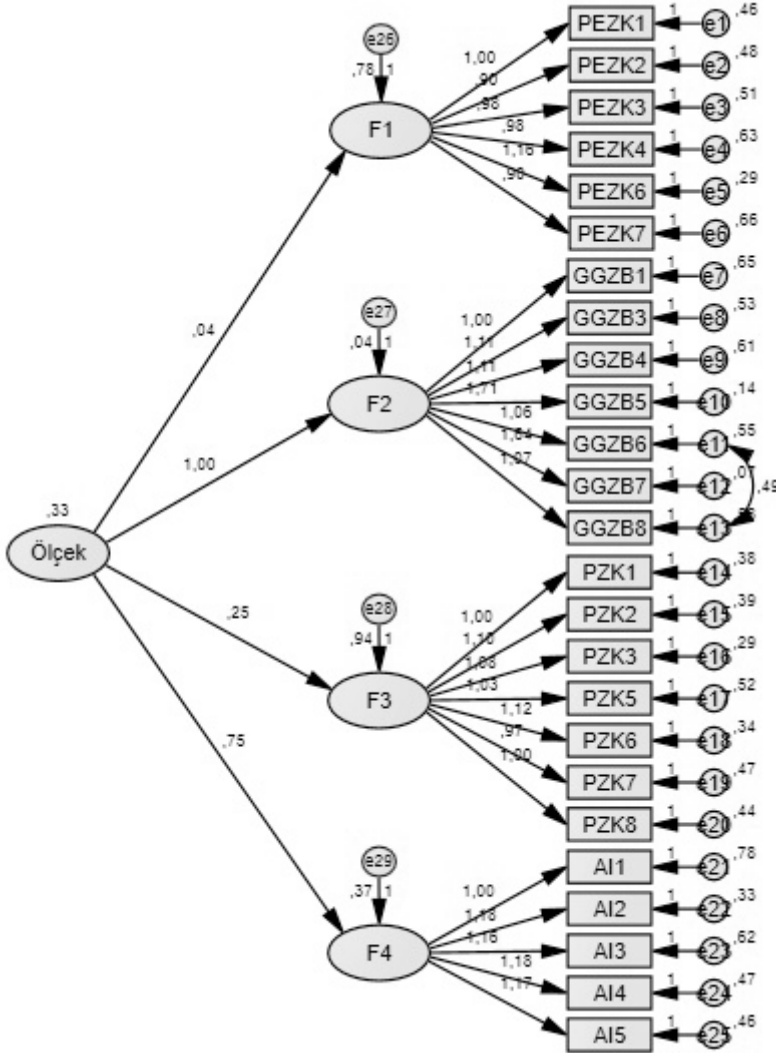

ZKSÖ Türkçe sürümünde; F1-Planlı ve Ekonomik Zaman Kullanımı (PEZK), F2-Geçmiş ve Gelecek Zaman Baskısı (GGZB), F3-Pasif Zaman Kullanımı (PZK), F4-Azım-Israr (AI) alt boyutlarını temsil etmektedir. ZKSÖ Türkçe sürümü birinci düzey uyum iyiliği sonuçları; ki-kare 314,6; serbestlik derecesi 258 ($p=.009$); $\chi^2/sd=1,22$ karşılaştırmalı uyum indeksleri NFI=.897, TLI=.976, IFI=.98 yaklaşık hataların ortalama karekökü RMSEA=.039, mutlak uyum indeksi GFI=.856, artık temelli uyum indeksi RMR=.064 olarak bulunmuştur.

Genel olarak sonuçlara bakıldığında uyum değerlerinin oldukça iyi olduğu görülmektedir (Bayram, 2013; Meydan & Şeşen, 2015; Karagöz, 2016).

ZKSÖ Türkçe uyarlaması ikinci düzey uyum iyiliği sonuçları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 3. Zaman kullanma stilleri ölçeği Türkçe sürümü çok faktörlü model ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

TLI=.976, IFI= .98, RMSEA= .04, GFI= .851, RMR= .062 olarak hesaplanmıştır. Genel olarak sonuçlara bakıldığında uyum iyiliklerinin oldukça iyi olduğu görülmektedir (Bayram, 2013; Meydan & Şeşen, 2015; Karagöz,2016).

Ayrıt Edicilik (Madde Toplam Korelasyonları Katsayısı) Analizine İlişkin Bulgular

Maddelerin, ölçeğin amacına hizmet etme düzeylerini belirlemek üzere yapılan madde-toplam korelasyonu katsayılarına ilişkin bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Madde-Toplam Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

PEZK		GGZB		PZK		A-IZK	
M. No	r	M. No	r	M. No	r	Fakt.	r
1	.828(*)	7	.778(*)	14	.866(*)	21	.751(*)
2	.801(*)	8	.795(*)	15	.885(*)	22	.854(*)
3	.820(*)	9	.785(*)	16	.904(*)	23	.808(*)
4	.889(*)	10	.848(*)	17	.850(*)	24	.825(*)
5	.792(*)	11	.818(*)	18	.901(*)	25	.824(*)
6	.761(*)	12	.874(*)	19	.845(*)		
		13	.830(*)	20	.857(*)		

*N=300; *= $p<0.001$*

Tablo 6'da görüldüğü gibi faktörlere göre madde-toplam korelasyon katsayıları PEZK faktörü için (1-6. Maddeler) .761 ile .889; GGZB faktörü için (7-13. Maddeler) .778 ile .874; PZK Faktörü için (14-20. Maddeler) .845 ile .904; A-ZK Faktörü için (21-25. Maddeler) .751 ile .854 arasında değerler almıştır. Korelasyon katsayılarının .20'den yüksek ve anlamlı olması ($p<.05$) maddenin, ölçeğin genel amacına anlamlı düzeyde hizmet edebildiğini ifade etmektedir (Pallant, 2007). Buna göre her bir maddenin ve her bir faktörün, ölçeğin genel amacına anlamlı düzeyde hizmet ettiği söylenebilir.

Ölçek Güvenilirliği

Güvenirlilik analizi, ölçmede kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir. Güvenirlilik analizleri için en sık kullanılan modellerden birisi Alfa (α) modelidir. Cronbach Alfa yöntemi, ölçekte yer alan k sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır (Ercan & Kan, 2004). Alfa (α) katsayısı; $.60 \leq \alpha \leq .80$ aralığında oldukça güvenilir ve $.81 \leq \alpha \leq 1.00$ aralığında yüksek derecede güvenilir olarak kabul edilmektedir (Kalaycı vd., 2010:405). Ölçek veri setine ilişkin güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Uyarlaması Cronbach's Alfa İç Tutarlılık Analiz Sonuçları

Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Uyarlaması Boyutlar	n	Cronbach (α)
Planlı ve Ekonomik Zaman Kullanımı	6	.899
Geçmiş ve Gelecek Zaman Baskısı	7	.918
Pasif Zaman Kullanımı	7	.948
Azım-Israr	5	.870
Ölçek Geneli	25	.884

Tablo 7'de incelendiğinde; PEZKalt faktörü için Cronbach (α)=.899; GGZBalt faktörü için .918; PZKalt faktörü için .948; Aİalt faktörü için .870 ve ölçek geneli için .884 olduğu görülmektedir. Güvenirlilik katsayısının 0.70 ve üzeri olması genel olarak yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2012: 171). Bu sonuçlar ZKSÖTürkçe sürümünün alt faktörlerinin ve ölçek genelinin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kararlı Ölçüm Yapabilme Özelliği

Ölçeğin farklı zamanlarda uygulanması durumunda aynı ölçümleri verebilmesi, kararlılık özelliği ile ifade edilmekte ve güvenilirliğin bir kriteri olarak değerlendirilmektedir (Ercan & Kan, 2004). ZKSÖ kararlı ölçümler yapabilme özelliği, test tekrar test yöntemi uygulanarak incelenmiştir. Ölçeğin 25 maddelik formu, 145 katılımcıya beş hafta ara ile tekrar uygulanmış; iki uygulamada elde edilen puanların hem her bir madde hem de faktörler ve ölçeğin geneli açısından ilişkisi incelenmiştir. Bu konuda elde edilen sonuçlar Tablo 8'de özetlenmiştir.

Tablo 8. Ölçek Maddelerinin Test-Tekrar Test Sonuçları

PEZK		GGZB		PZK		A-IZK	
M. No	R	M. No	r	M. No	r	Fakt.	r
1	.628(*)	7	.578(*)	14	.666(*)	21	.551(*)
2	.601(*)	8	.595(*)	15	.685(*)	22	.654(*)
3	.620(*)	9	.585(*)	16	.704(*)	23	.608(*)
4	.689(*)	10	.648(*)	17	.650(*)	24	.625(*)
5	.592(*)	11	.618(*)	18	.701(*)	25	.624(*)
6	.561(*)	12	.674(*)	19	.645(*)		
		13	.630(*)	20	.657(*)		

Ölçekteki maddelerin test-tekrar test korelasyon katsayıları PEZK .561 ile .689; GGZB .578 ile .674; PZK .645 ile .704; A-IZK .551 ile .654 arasında değerler almıştır. Bu ilişkilerin her biri $p < .001$ düzeyinde anlamlı ve pozitiftir. Buna göre ölçekteki her bir maddenin, iki uygulamada da değişmez ölçümler yapabilmeye özelliğini (kararlılık) taşıdığı söylenebilir. Başka bir ifade ile ölçeğin, ölçüm uygulamaları arasında zaman farklılaşması girse bile güvenilir ölçümler yapabildiği gözlenmiştir.

Tartışma

İnsanların zaman kullanma stillerini belirlemek üzere ilk olarak 1991 yılında Usunier ve Valette-Florence (1994) tarafından geliştirilmiş; daha sonra Fransa, Almanya, Tunus ve Vietnam'da uygulandıktan sonra yeniden düzenlenmiş (Usunier & Valette-Florence, 2007) Zaman Kullanma Stilleri Ölçeğinin (The Time Styles Scale) Türk dili ve kültürüne uyarlanmasını amaçlayan çalışmanın bulguları aşağıda tartışılmıştır.

Zaman Stilleri Ölçeğinin orijinali; herbiri iki alt faktörü içeren 4 temel faktör ve 8 alt faktörde toplanan 29 maddeyi kapsamaktadır (Usunier & Valette-Florence, 2007). Ölçeğin Türk diline ve kültürüne uyarlanması sürecinde ilk olarak çeviri çalışması yapılmıştır. İngilizce, Türk Dili ve Eğitim Bilimleri alanlarında uzman kişiler tarafından oluşturulmuş üç farklı grup çeviri çalışmalarında görev almış ve yapılan çalışmalar sonunda çeviri güvenilirliği katsayısı .98 olarak belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin çeviri güvenliğinin bulunduğu söylenebilir.

Geçerlik analizler çerçevesinde (1) Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), (2) Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ve (3) Ayırt Edicilik Analizi (Madde-Toplam Korelasyonu Analizi) yapılmıştır. Yapılan AFA sonunda ölçeğin orijinal halindeki 29 maddeden 4'ü; maddenin faktör yüklerinin farklı faktörlere yayılmış olması ve .30'un altında değer alması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Zira ölçeklerdeki madde faktör yüklerinin genel olarak .30'dan yüksek olması (tercihen 0,45'ten yüksek olması) ve farklı faktörlerdeki yük farklarının en az 1.00 olması gerekmektedir (Alpar, 2011; Büyüköztürk, 2012; Eroğlu, 2008). Buna göre ZKSÖ, 25 maddelik ve 4 faktör altında toplanmış bir ölçek özelliği göstermiştir. Maddelerin içerikleri ve ölçeğin orijinalindeki isimlendirmeler dikkate alınarak faktörlere; *Planlı ve Ekonomik Zaman Kullanımı (PEZK)* (6 madde), *Geçmiş ve Gelecek Zaman Baskısı (GGZB)* (7 madde), *Pasif Zaman Kullanımı (PZK)* (7 madde) ve *Azim-İsrar (AI)* (5 madde) isimleri verilmiştir. Dört faktörlü ölçek yapısının KMO ve Bartlett testi değerleri ile faktörlerin özdeğerleri ve açıklanan varyans miktarı (%70,2) dikkate alındığında ZKSÖ'nin yapı geçerliğine sahip bir ölçek olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, 145 kişilik bir katılımcı üzerinde yapılan ikinci uygulama verilerinden hareket edilerek birinci ve ikinci düzey DFA testleri uygulanmış ve sonuçta elde edilen χ^2/sd , NFI, TLI, IFI, RMSEA, GFI ve RMR değerleri, kurgulanan 4 faktörlü yapının doğrulandığını göstermiştir (Bayram, 2013; Meydan & Şeşen, 2015; Kara-

göz,2016). Buna göre 25 madde ve 4 faktörden oluşan ZKSÖ'nin ölçek yapısının doğrulandığı söylenebilir.

Veriler üzerinde geçerlik analizleri çerçevesinde yapılan ölçeğin ayırt edicilik özelliğinin incelendiği madde-toplam korelasyonu katsayılarının hesaplanması sonunda da tüm maddelerin aldığı değerlerin $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu gözlenmiştir. Buna göre ZKSÖ'nin tüm maddelerinin ayırt edici olduğu ve ölçeğin amacına anlamlı düzeyde hizmet ettiği görülmüştür.

ZKSÖgüvenirlilik özelliğinin incelenmesinde ise tutarlı ve kararlı ölçümler yapabilmek için özellikleri aranmıştır. Ölçeğinin hem her bir faktörünün hem de genel Cronbach alpha iç tutarlılık katsayılarının .70'ten yüksek olduğu; bu nedenle de tutarlı ölçümler yapabildiği belirlenmiştir. ZKS Ölçeğinin 25 maddelik formu ilk uygulamadan 5 hafta sonra 145 kişilik ikinci bir gruba uygulanmış ve iki uygulama verileri arasında test-tekrar test yöntemi çerçevesinde korelasyon katsayıları incelenmiştir. İnceleme sonunda her bir madde ve faktörden elde edilen iki farklı uygulamaya ilişkin sonuçlar arasında $p < .001$ düzeyinde anlamlı ilişkilerin bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre ZKSÖ güvenirlilik ölçütü olarak kararlı ölçümler yapabilmek için özelliğine sahip olduğu söylenebilir (Balci, 2015).

Sonuç olarak ZKSÖ'nin Türkçeye ve Türk kültürüne uyarlanmış hali 4 faktör altında toplanmış 25 maddelik; bireylerin zaman kullanımı stillerini belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ölçekte yer alan faktörler ve maddelerin içerikleri incelendiğinde faktörlerin toplanmasından bir genel puana ulaşamayacağı; bu nedenle ölçeği ilk geliştiren Usunier ve Valette-Florence, (2007) tarafından da belirtildiği gibi her bir faktörün kendi içinde puanlanabileceği ve karşılaştırmaların genel puanlar şeklinde değil faktörler açısından yapılabileceği belirtilmelidir. Diğer taraftan madde sayılarının da farklı olması nedeniyle faktörler arası karşılaştırma yapılırken faktör toplam puanları ile değil aritmetik ortalamalar üzerinden yapılmasının uygun olacağı da vurgulanmalıdır.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Zaman Kullanma Stilleri Ölçeği Türkçe Sürümü çok boyutlu yapısı ile geçerli ve güvenilir bilgiler verebilecek bir araçtır. Buna karşılık bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi uyarılma çalışmasının 18-50 yaş grubu üzerinde yapılmış olmasıdır. Daha farklı yaş grupları ve özellikle yetişkinler için normlar bilinmemektedir. Gelecek çalışmalarda farklı yaş grupları üzerinden değerler elde edilerek karşılaştırmalar yapılabilir. Uyarılma çalışması 145 kişilik bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel olarak bu örneklem büyüklüğü yeterli görülmeyle birlikte daha büyük örneklem üzerinde yapılacak çalışmaların sonuçları da ölçeğe değer katacaktır. Diğer taraftan sosyo-ekonomik ve kültürel düzey değişkeni açısından somut kriterlere dayalı oluşturulacak farklı gruplar üzerinde yapılacak çalışmaların sonuçları ile ölçek daha standart hale getirilebilir.

Kaynakça

- Adamson, B. J., Covic, T., & Lincoln, M. (2004). Teaching time and organizational management skills to first year health science students: does training make a difference? *Journal of Further and Higher Education*, 28, 261–276.
- Akyürek, G., Efe, A. & Akı, E. (2018). Psychometric properties of the Temporal Satisfaction with Life Scale among Turkish people. *Psychiatry And Clinical Psychopharmacology*, 1-8. DOI: 10.1080/24750573.2018.1445898.
- Alay, S. & Koçak, S. (2002). Zaman yönetimi anketi: Geçerlik ve Güvenirlik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22, 9-13.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., & R.M. Thorndike, R., M. (1973). *Cross Cultural Research Methods*, New York: John Willey & Sons Pub. S.182.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cantürk, Ç. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-2005.
- Claessens, B. J. C., Van Eerde, W., Rutte, C. G., & Roe, R. A. (2004). Planning behaviour and perceived control of time at work. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 937–950.
- Claessens, B. J. C., Van Eerde, W., Rutte, C. G., & Roe, R. A. (2007). A review of the time management literature. *Personnel Review*, 36, 255–275.
- Ercan İ. & Kan İ. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211–216.
- Francis-Smythe, J. ve Robertson, I. (1999). Time-Related Individual Differences. *Time & Society*, 8(2-3), 273-292. DOI: 10.1177/0961463X99008002004
- Goodwin, M. M., & Califf, M. E. (2007). An assessment of the impact of time management training on student success in a time-intensive course. *Journal on Excellence in College Teaching*, 18, 19–41.
- Göloğlu, D. C., & Gelişli Y. (2018). Sınıf öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile mesleki görevlerine yönelik ders dışı zaman kullanımları arasındaki ilişki. *Kastamonu Education Journal*, 26(2), 487-497. doi:10.24106/kefdergi.389810
- Göloğlu Demir, C., & Gelişli Y. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Görevlerine Yönelik Ders Dışı Zaman Kullanımları. *İlköğretim Online*, 16(4), 1532-1557. DOI: 10.17051/ilkonline.2017.342973.
- Häfner, A., Stock, A., Pinneker, L., & Ströhle, S. (2014). Stress prevention through a time management training intervention: an experimental study. *Educational Psychology*, 34, 403–416.

- Jason, L. A., Schade, J., Furo, L., Reichler, A., & Brickman, C. (1989). Time orientation: Past, present, and future perceptions. *Psychological Reports, 64*, 1199–1205. DOI: 10.2466/pr0.1989.64.3c.1199
- Jex, S. M., & Elacqua, T. C. (1999). Time management as a moderator of relations between stressors and employee strain. *Work and Stress, 13*, 182–191.
- Kalaycı, Ş., Albayrak, A. S., Eroğlu, A., Küçükşille, E., Ak, B., Karaathı, M. ve Sungur, O. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaufman-Scarborough, C. ve Lindquist, J. D. (2003). Understanding the Experience of Time Scarcity. *Time & Society, 12*(2-3), 349-370. DOI: 10.1177/0961463X030122011
- Kearns, H., & Gardiner, M. (2007). Is it time well spent? The relationship between time management behaviours, perceived effectiveness and work-related morale and distress in a university context. *Higher Education Research and Development, 26*, 235–247.
- Kelly, W. E. (2003). No time to worry: the relationship between worry, time structure, and time management. *Personality and Individual Differences, 35*, 1119–1126.
- Mudrack, P. E. (1997). The Structure of Perceptions of Time. *Educational and Psychological Measurement, 57*(2), 222-240. DOI: 10.1177/0013164497057002003
- Rojas-Méndez, J. I., Davies, G., Omer, O., Chetthamrongchai, P. & Madran, C. (2002) A Time Attitude Scale for Cross Cultural Research. *Journal of Global Marketing, 15*(3-4), 117-147. DOI: 10.1300/J042v15n03_06
- Strathman, A. & Jeff Joireman, eds. (2005). *Understanding Behavior in the Context of Time: Theory, Research, and Application*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics. 4th Edition*, Allyn & Bacon, Boston.
- Usunier J-C. G. ve Valette-Florence, P. (1994). Perceptual Time Patterns ('Time-Styles'): A Psychometric Scale, *Time & Society, 3*(2), 219-241 DOI: 10.1177/0961463X94003002005
- Usunier J-C. G. ve Valette-Florence, P. (2007). The Time Styles Scale: A review of developments and replications over 15 years. *Time & Society, 16* (2/3), 333-366 DOI: 10.1177/0961463X07080272
- Van Beek, W., Berghuis, H., Kerkhof, A. ve Beekman, A. (2011). Time perspective, personality and psychopathology: Zimbardo's time perspective inventory in psychiatry. *Time & Society, 20*(3), 364-374. DOI: 10.1177/0961463X10373960
- Yorulmaz, T. Ve Gündür, H.B. (2018). İlkokul Yöneticilerinin Öğretimsel Liderlik Algıları İle Zaman Kullanımları Arasındaki İlişki. *International Journal of Field Education, 4*(2), 149-171.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*(6), 1271-1288. DOI: 10.1037/0022-3514.77.6.1271

Hegemonik İdeoloji, Birey ve Psiko-Politik Etkileşimler: Persepolis Filmi Örneklığı

Burcu Şüheda Şimşek*

Sakarya Üniversitesi

Ekmel Geçer**

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Öz

Louis Althusser ideolojiyi siyasal ve toplumsal rolleri bulunan bir tasarım olarak değerlendirmiş; temel fonksiyonunu ise, toplumsal yapının ve üretim ilişkilerinin devam ettirilmesi olarak görmüştür. Birey; farkında olmadan ya da milliyet, tarihsel öğrenim, sosyo-politik ortam ve sonrasında oluşan psikolojik yaklaşımlar gibi nedenlerle doğruluğuna inanarak, ideolojik etkiye maruz kalmaktadır. Bu yönlendirme sürecinde birey, yine Althusser'in ifadesiyle, *devletin ideolojik aygıtları* olan eğitim, din, siyaset, kültür, aile, haberleşme ve sanat gibi unsurlardan etkilenir ya da mevcut bakış açısını güçlendirmek için onlardan faydalanır. Bu bağlamda elinizdeki makale; Althusser'in ideoloji kavramını, *devletin ideolojik aygıtları* çerçevesinde açıklamayı ve çağırılma aracılığıyla özneleştirilmiş bireyin ideolojiyle çevrelenmiş hayatında, söz hakkı olup olmadığını tartışmayı amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle çalışma; zamanla ideolojilerin mücadele alanı olan hegemonik süreçlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlama çabasının ürünüdür. Bu amaçla; bir animasyon filmi olan *Persepolis* örneklığında, Althusser'in *devletin ideolojik aygıtları* kuramının ne şekilde ve hangi kalıplarla yansıtıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Filmin analizi *doküman incelemesi yoluyla* yapılmış, yöntem olarak önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan olguların çalışıldığı ölçüt örnekleme metodu benimsenmiştir. Yapılan değerlendirmede; devletin, ideolojik aygıtlar aracılığıyla birey üzerinde hegemonya kurmaya çalıştığı, bireyin ise ancak Gramsci'nin alternatif hegemonya alanlarını kullanarak ve Hall'un bahsini ettiği okuma süreçlerini geliştirmesiyle bu durumdan kurtulabileceği, ancak bunun gerçekleşmesinin hegemonyanın derecesine bağlı olarak yoğun işletildiği dönemlerde çok zor olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, hegemonyanın güçlü ideolojik etkisine rağmen, egemen doktrinlerden farklı bir yaklaşıma sahibi olmanın, her koşulda mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

ideoloji, hegemonya, devletin ideolojik aygıtları, politik psikoloji, sinema

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, burcushuheda@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0010-3443

** Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ekmelgecer@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3367-2236

Hegemonic Ideology, Individual and Psycho-Political Interactions:

The Case Of Persepolis Movie

Abstract

Louis Althusser defines ideology as a design that undertakes social and political roles and states that the main function of ideology is the sustainability in social structure and production relationships. An individual either unconsciously or through her/his socio-political, nationalist and historical backgrounds and because of the adventitious-ly merging psychological approaches, intentionally is influenced by the ideologies. According to him, the individual during the process of this ideological interactions is influenced by the state apparatus such as education, religion, politics, culture, family, media and art or s/he benefits from them to empower her/his present approaches. In this regard, this study aims to examine Althusser's ideology approach within the context of ideological state apparatus and tries to find out if the individuals have right to say in an atmosphere where they have been surrounded by ideologies. In other words, this article is a study of understanding the influence of the hegemonic processes which in the long run become the battlefield of ideologies. Therefore, through the case of Persepolis, this study aims to analyse the reflections of Althusser's ideological state apparatus theory in an animated movie how and in what forms the theory is represented. The movie analysed through document analysis and the method at this review has been criterion sampling that meet some predetermined criterion of importance. The analysis suggests that the state, tries to structure a hegemony on the individuals through the ideological apparatus and the individuals, although seems quite difficult especially when and where hegemony is dominated, can only get rid of this influence by using Gramsci's alternative hegemony fields and developing the reading process which Hall points out. The inquiry also suggests that despite the powerful ideological influence of the hegemony, it is always possible to have different approaches under any circumstances.

Keywords

ideology, hegemony, ideological state apparatus, political psychology, cinema

Extended Abstract

Ideology is an issue or concept which many authors sensitively focus on. Marx, being one of them, states that those who control the visible or solid forms of the ideology also desire to control the mental forms of it (Eagleton, 2011: 168) and therefore believes that ideology is a negative cover which hides the inequalities in the society. Ideology in this context is a mistaken awareness that demolishes the link between the individual and the reality. Being one of the scholars who structure the Marxist ideology, Louis Althusser, on the other hand, defines ideology as a practice which functionalizes to re-produce all relationships. In this regard, Althusser opposes seeing the ideology as a "mis-

taken awareness” and approaches it as a life-style regarding the relationship among the individuals and the existing conditions. Having said that, he defines ideology as a design that undertakes social and political roles and states that the main function of ideology is the sustainability in social structure and production of relationships. An individual either unconsciously or through her/his socio-political, nationalist and historical backgrounds and because of the adventitiously merging psychological approaches, intentionally is influenced by the ideologies. According to him, the individual during the process of this ideological interactions is influenced by the state apparatus such as education, religion, politics, culture, family, media and art or s/he benefits from them to empower her/his present approaches (Althusser, 2010).

In this regard, this study aims to examine Althusser’s ideology approach within the context of ideological state apparatus and tries to find out if the individuals have right to say in an atmosphere where they have been surrounded by ideologies. In other words, this article is a study of understanding the influence of the hegemonic processes which in the long run become the battlefield of ideologies. The study through this way will be able to demonstrate how Althusser’s approach is successful in showing the ability of the hegemonic ideology to be that influential. The way in studying Althusser’s “ideological state apparatus” in this article is analysing a movie named *Persepolis* (2007) which is a French-American co-produced one. Through the case of *Persepolis*, this study aims to analyze the reflections of Althusser’s ideological state apparatus theory in an animated movie how and in what forms the theory is represented. On the other hand, it is better to note that the movie is capable to suggest how ideology influences an individual’s life and through which apparatus. In Stuart Hall’s approach, which is influenced by Gramsci’s counter-hegemony, this study, thereby, will be able to analyze the ability of an individual in developing a dissenting reading. Gramsci’s counter-hegemony (Damgaard, 2018: 21) in this regard defines “the way people develop ideas and discourse to challenge dominant assumptions, beliefs and established patterns of behaviour.”

With no doubt, cinema is able to influence the masses through its features such as identification and making the audience envious. While some movies want to give some precious approaches regarding any subjects, some others prefer to do this in a covered way. Hegemonic powers in this regard, in Althusser’s terms, use cinema to impose their ideologies and change the way the individuals behave or think. Yet, although cinema being one of the tools to show the audience the realities regarding some specific issues, it has mostly been misused by the powers and have not been able to get rid of being used as an ideological apparatus by them. Despite the democratic developments in the globe and the improvement in sustaining human rights; political, martial and/or economic powers still try to convey their messages through mass communication including cinema to make people have positive thoughts

about them. Thus, it will not be wrong to claim that cinema throughout its history has been using the political power vice versa. Even movies which do not have an ideological message may have a political intention such as de-politicising the audience and keep them away from the political debates. Adorno in this regard state that the productions of cultural industry are designed to keep us distracted, unable to understand ourselves and without a will to alter the political reality (Adorno, 2002: 49).

Within this context, the case of Persepolis will be able to demonstrate how a movie is capable to show the change in an individual's opinions, beliefs, and approaches. To be able to answer our research questions, the movie examined through *document analysis* and the method at this review has been criterion sampling that meets some predetermined criterion of importance. Therefore, the study has a qualitative method and the document in this analysis is the *Persepolis movie*.

Based on Althusser's *ideological state apparatus* and the debates around it in the literature such as Chomsky and Herman's *manufacturing consent* and Hall's discourse and ideology (2018), the main aim here is to examine the relationship between the individual and the ideology which is embodied in the movie. In other words, through the movie, the study will see if the movie has been able to show the practicality of ideological state apparatus which is mostly featured as media, religion, education and social norms. Of course, it is not easy to state that the Persepolis movie is a material manifestation of ideological state apparatus which includes all mentioned by Althusser. Yet the movie is capable to illustrate how ideological state apparatus is able to alter an individual's approaches, beliefs, and opinions.

Through a narrative method, the scenes of the picture analysed within the context of Althusser's approach. In this animated movie, the ideological state apparatus was gathered by the hegemonic powers and the mainstream ideology was re-told and re-produced constantly through many apparatuses which belong to the state and the powers. The analysis of the movie suggests that the state, tries to structure a hegemony on the individuals through the ideological apparatus and the persons, although seems quite difficult especially when and where hegemony is dominated, can only get rid of this influence by developing the reading process which Hall points out. The inquiry also suggests that despite the powerful ideological influence of the hegemony, it is always possible to have different approaches under any circumstances.

Giriş

İdeoloji bireylerin hayatını yönlendirme becerisiyle birçok kuramcının üzerinde hassasiyetle durduğu konular arasındadır. Van Dijk, ideolojinin ilk kez 18 yy. sonunda Fransız düşünür Tracy tarafından ortaya atıldığından beri; insanın bilişsel düzeyinin araştırıldığı “düşünce bilimi” olarak, bir grubun üyelerinin toplumsal, siyasi ve dini köklü inançlarını ifade eden “inançlar sistemi” olarak ve statükoyu meşrulaştırmak için kullanılan popüler ancak yanıltıcı inançlar olan “yanlış bilinç” olarak tanımlamalarının yapılabileceğini belirtmektedir (2015: 16-18).

Louis Althusser; Marksizmin ideoloji segmentini yeniden kurgulayan bir düşündürdür. İdeolojiyi tüm ilişkileri yeniden üretmek için işleyen bir pratik olarak değerlendirmektedir. Althusser bu görüşleriyle, ideolojinin yanlış bilinç olarak görülmesine karşı çıkmakta ve ideolojiyi bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler ile varoluş koşullarını yaşama biçimi olarak değerlendirmektedir (Althusser, 2010: 169-171).

Antonio Gramsci ise; ideolojilerin toplumsal deneyimleri açıklayacak şekilde direnç de üretebildiğini öne sürer. Bireylerde ideoloji aracılığıyla psikolojik bir geçerlik üretildiğini ve bu sayede insanların durumlarının farkına varmasını sağlayan, harekete geçiren ve savaştıran hegemonik bir mücadele alanı oluşacağını ifade eder (Gramsci, 2016: 59). Bununla birlikte Fiske’e göre ideoloji kuramları son değerlendirmede; tahakkümün sürdürülme biçimlerine, etkililiğinin derecesine ya da karşılaştığı dirençlerin boyutuna göre farklılık gösterse de temelde sınıf tahakkümünü sürdürme çabası olduğu konusunda hemfikirdirler (Fiske, 2003: 226).

Hegemonya konusunu ilk ortaya atan kendisi olmamakla birlikte, hegemonya çalışmalarındaki detaylı çözümlenmeleriyle ilk akla gelen isim Gramsci’dir. Ancak egemen ideolojinin olumsuz etkilerinin değerlendirildiği makalemizin asıl kaynağı Gramsci değil Althusser’dir. Çünkü Hall, Lumley ve McLennan de belirttiği gibi; Althusser devletin ideolojik aygıtları fikrini doğrudan Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nden alacak kadar Gramsci’den etkilenmekle birlikte, Gramsci’nin kavramlarını yeniden üretmekte, eksik gördüğü sistemleşmeyi tamamlayan farklı bir bakış açısı geliştirmektedir. Gramsci ideolojiyi her sınıfın egemenlik kurma ilişkileri içinde olumlu yönde ele alırken; Althusser Gramsci’nin yaptığı sivil toplum politik toplum ayrımını gereksiz görmekte, hepsini devletin ideolojik aygıtı olarak isimlendirmekte ve hegemonyayı

sadece egemen sınıfın tahakkümü şeklinde olumsuz değerlendirmektedir (Gramsci, 2014: 199-202).

Bu çalışmaya konu olan temel sorunsal; ideolojinin bireyle arasında gerçekleşen ilişkiyi, yanlış bilinç olarak değerlendirilen Marksist gelenekten farklı olarak, yapısalcı düşüncenin önemli temsilcilerinden biri kabul edilen Althusser'in tanımını yaptığı devletin ideolojik aygıtları (DİA) bağlamında incelemektir. Althusser'in ideoloji kuramının, egemen ideolojinin kuşatıcılığını göstermedeki başarısının yanı sıra; karşılaştığı dirençlerle giriştiği mücadeleyi görmezden geldiği üzerinde durulacaktır. Bu temel yaklaşımdan beslenerek Fransız Amerikan ortak yapımı animasyon filmi Persepolis (2007) çerçevesinde, olumsuz ideolojik yaklaşım olarak egemen ideolojinin tahakküm alanları, ideolojinin birey yaşamına hangi aygıtlar aracılığıyla nasıl tesir ettiği ve sonuçta öznenin maruz kaldığı ideolojilere, Gramsci'nin karşı-*hegemonya kavramı* ve ondan etkilenen Stuart Hall'un tanımını yaptığı şekliyle; *muhallif okuma geliştirebilme becerisi* incelenecektir. Çalışmada amaç kuramsal temelin işleyişine şahitlik etmek ve yaşanan aldatmacaya farkındalık kazanmaktır.

Bu çerçevede yapılacak analize temel oluşturacak kuramsal arka plan olarak; ideoloji, DİA'nın işleyişleri ve Althusser'in eleştirisi üzerinden hegemonik mücadele alanları üzerinde durulacaktır. Yöntem aşamasında ise filmin anlatı (narrative) yöntemi kapsamında analizi yapılacaktır.

İdeoloji: Kurgulanmış Anlam Dünyası

Althusser, ideolojiyi üst yapı segmentleri içinde değerlendirmekte ve toplumsal yapının sürekliliğini sağlamadaki rolü üzerinde durmaktadır (Zengin, 2018: 53). Çalışmaya temel alacağımız şekliyle Althusser ideoloji hakkında birbirleriyle ilintili üç önemli kurucu tez ortaya atmaktadır. Buna göre, İdeoloji gerçekliğin tam olarak temsil edilmesi olmayıp aksine bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla ilişkilerinin hayali (imgesel) bir temsildir. İdeoloji maddi bir var oluşa sahiptir. İdeoloji için bireyler özne niteliği taşımaktadır bu yüzden onları özne olarak çağırır, adlandırır (Althusser, 2010: 89-108).

İlk teze göre ideoloji; kaynağını maddi oluşumlardan alsa da gerçekliği değil bireylerin düşlediği ve tahayyül ettiği ilişkileri temsil etmektedir. Bu safhada bilinç düzeyindeki tasarımlar dâhil simgeler, mitler ve kavramlar özneye bağlı olarak yeniden tanımlanmakta ve yaşam pratiğine dönüştürülmektedir (Kazancı, 2002: 77). Diğer bir deyişle ideoloji; gerçek ilişkileri değil, bireylerden boyun eğmesi istenen gerçekle kurdukları hayali ilişkiyi tanımlamaktadır (Bank, 2016: 26). Öyleyse ideoloji maddi yaşam koşullarıyla ilişkili toplumsal bilinç biçimi değil; bireylerin kendi yaşam koşullarıyla ilişkisini hayali boyutta anlamlandırdığı bilinç ve bilinçdışı düzeyde tanıma ve/veya tanınamama biçimidir (Althusser, 2002: 18). Bu durumda ideoloji bireyi hem düşünce sistemleri hem inançları hem sosyal yaşam biçimleri gibi her alanda kuşatarak verili

ideolojilere mahkûm edecek ve özgür düşünme, özgür hareket etme yetisiyle birlikte tarafsız düşünme becerisini de köreltecektir (Sucu, 2012: 31).

İkinci tez olan ideolojinin maddi bir varoluşa sahip olması; birey üzerinde meydana getirdiği etkiyi ifade etmektedir. İdeolojinin içinde yaşayan öznenin belirli davranış kalıplarını benimseyerek, ideolojik aygıtta düzenlenmiş pratiklere katılmasını temsil etmektedir (Güngör, 2001: 226). Örneğin birey bir Yaratıcıya ya da adalete inanır. İnanca ilişkin düşünceleri kapsayan bilinç sayesinde, kurulu ideolojik düzenek bireyi; dua etme, tövbe etme ya da hukuk kurallarına tartışmasız boyun eğme, haksızlığa karşı çıkma gibi belirli davranışlara yönlendirmektedir (Althusser, 2010: 94-95). Böylece inançlar maddi gerçekliklere dönüşmektedir.

Son tezinde Althusser; ideolojik tanımanın bireyi özne haline getirmesini, çağırma metaforunu kullanarak somutlaştırmaktadır. İdeolojinin '*Hey, sen, oradaki!*' şeklinde bir seslenişi, seslenilenin bireyin dönme hareketiyle özneye dönüşmesiyle karşılık bulmaktadır (Althusser, 2008). Özne olarak çağırılma, Özne'nin çağırısına tabi olma, öznelere diğer öznelere ve kendilerini tanımlamalarını sağlayan evrensel tanıma ve uygun davranıldığı müddetçe her şeyin yolunda gideceğine inanılan mutlak güvencenin oluşturduğu dörtlü düzeninin sardığı özneler, koyuldukları yolda kendiliğinde yürümektedirler (Althusser, 2010: 104, 208). Dolayısıyla Althusser'e göre ideoloji tarihin ötesinde ve bilinç dışı işleyiş göstermesiyle özneyi doğmadan sistem içinde konumlandırmaktadır (Zengin, 2018: 54). Tarihin ötesindedir çünkü zihnin işleyiş tarzı tarih boyunca değişmemiştir (Güngör, 2001: 225). Seslenme ve cevap verme sistemin öznenin beklentisini ifade ettiği kadar, öznenin de kabul ettiği ve parçası olduğu sistemden beklentisini de göstermektedir. Althusser'in çağırma ve adlandırmadan kast ettiği tam olarak bu sisteme dâhil edilme durumudur. Çağırma süreciyle aynı amacı güden geleneklerin, göreneklerin, bireyler arası ilişkilerin etkisi de eklendiğinde, dışında bulunması çok zor olacak ideolojik bir atmosfer gerçekleşecektir (Kazancı, 2006: 12). Bu aşamada Althusser'in kavramsallaştırdığı şekliyle DİA sistematğinde incelemek yerinde olacaktır.

Devletin İdeolojik Aygıtları

Devletin ideolojik aygıtları; sınıfların var oluş koşullarından, mücadele deneyimlerinden ve pratiklerinden doğan ideolojilerin temsil alanlarıdır (Bank, 2016: 36). Toplumda mevcut bulunan sınıf çatışmaları, kendi hegemonyalarını kurmanın mücadelesi ile çoğunlukla hâkim ideolojilere başvurmaktadır. Siyasal yapılar ise muhtemel çatışmaların meydana getireceği dağılmayı önlemek ve örtmek için, hâkim ideolojiyi oluşturur ve toplumu bütünleştirici olduğunu iddia ettikleri fikirler etrafında birleştirmeyi amaçlarlar. Siyasal erk bu amacına ulaşmak için devletin baskı ve ideolojik aygıtlarını devreye sokmaktadır. Bu bağlamda, Marksist gelenek Devlet Aygıtını; zor kullanan bir

baskı aygıtı olarak ifade ederken Althusser, ideolojinin zihin tasarımları olarak belli aygıtlarda gerçekleştiğini belirtir ve Devletin Baskı Aygıtı ve Devletin İdeolojik Aygıtları ayrımını geliştirir (Althusser, 2001: 123).

Althusser'in belirttiği ayrıma göre; hükümet, ordu, polis, mahkeme, hapishane gibi kurumlar Devletin Baskı Aygıtı olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte dini, öğrenimsel, hukuki, siyasal, sendikal, kültürel, aile ve haberleşme gibi çok sayıda DİA bulunmaktadır. Baskıcı devlet aygıtları; sömürü ilişkilerinin son çare olduğu aşamada, ideolojinin yeniden üretiminin politik koşullarını meydana getirir. Devlet aygıtı ise; kendisinin yeniden üretimine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda ve her şeyden önce, hegemonik ideolojinin bekası için politik koşulları güvence altına alır (2010; 2014). Althusser DİA'ların çok sayıda ve dağınık olduğunu belirtse de egemen ideolojinin şemsiyesi altında birleşik kabul edilmeleri gerektiğini düşünmektedir (Güngör, 2001: 222).

Devletin baskı aygıtıyla ideolojik aygıtları arasındaki temel fark işleyişlerindeki önceliklerinde (baskı ya da ideoloji) kendini göstermektedir. Devletin tek bir baskı aygıtı bulunmasına karşın, birden çok ideolojik aygıt bulunmaktadır. Baskı aygıtı kamuda yer alırken DİA'ların büyük kısmı özel alanda kendini göstermektedir. Tamamıyla baskıya dayanan aygıt yoktur. Devletin baskı aygıtı önceliği zor kullanmaya vermiş olsa da ikincil olarak meşrulaştırıcı ve yeniden üretim sağlayan değerler adı altında ideolojiyi de kullanmaktadır. Aynı zamanda DİA'lar da salt ideolojiyle hareket etmemektedir. Bünyesinde hafifletilmiş hatta simgesel şekilde bile olsa baskı da içermektedirler. (Althusser, 2010: 169-171). Sonuç olarak birey, toplumsal kimliğini kurarken kendini kuşatan ideolojilerin talimatlarına yaslanacaktır. Bu durumda birey gerçekte yaşanan olağan durumla aygıtlar aracılığıyla dayatılan arasındaki ayrımı fark edemeyecektir (Sucu, 2012: 34).

Sonuç olarak; tüm DİA'ların ortak hedefinin üretim ilişkilerini ve kapitalist sömürü ilişkilerini yeniden üretmek olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ne var ki her biri bu hedefi kendine has yöntemlerle yapmaktadır. Haber aygıtı yurttaşları kitle iletişim araçları aracılığıyla milliyetçilik, şovenizm, ahlakçılık gibi donelerle günlük olarak beslemektedirken, kültürel aygıt da bu beslemeye yardım etmektedir. Dinsel aygıt bireye doğum, ölüm, nikâh gibi önemli törenler aracılığıyla yönlendirme yaparken, çocuğun etkiye en açık olduğu yıllar boyunca, aile aygıtı ve öğrenimsel aygıt egemen ideolojiyle kaplanmış bilimsel dersleri ya da sadece ahlak, felsefe, yurttaşlık eğitimi gibi katıksız egemen ideolojiyi çocukların zihinlerine işlemektedir. Böylece bireyler ilerleyen süreçlerde, eğitim durumlarına ve aile yapılarına göre üretim ilişkileri içinde profesyonel ideologlar olarak yeniden üretimi gerçekleştirmek üzere yerlerini almaktadırlar (Althusser, 2010: 179-180).

ideolojik aygıtları aracılığıyla çağrıldığı, belli kültürel formlar içinde özne olarak belirlendiğinin, dolayısıyla kendinden bekleneni gerçekleştirmek üzere kodlandığının tartışmasını yürütmüş olduk. Althusser ideolojiyi; sistemin devamlılığını sağlayan yeniden üretim bağlamında ele aldığı için, alternatif ideolojilerin adlandırma mücadelesine nasıl dâhil olabilecekleri sorusu üzerinde durmamaktadır. Bu tablo karşısında bireyin egemen ideolojiden bir kaçış hakkı bulunduğunu bir kez de bu makalede iddia etmek istemekteyiz. Burada ideolojiyle kuşatılmış bireye çözüm önerisi olarak, Gramsci'nin alternatif hegemonya alanlarını ve Hall'un okuma süreçlerini sunma niyeti içerisindeyiz. Bahsi geçen okuma süreçleri; egemen ideolojinin birey tarafından anlandırılma safhalarını içermesiyle, hegemonik bir mücadele alanı olarak, bireye egemen ideolojiden kendini gerçekleştirebileceği başka bir ideolojiye geçiş imkânı sunabilen bir paradigma olarak belirmektedir.

Althusser Eleştirisi ve Hegemonik Mücadele Alanı

Althusserci yaklaşımla ideoloji balığın içinde yaşadığı sudur. Su balığın varlık nedeni olmasıyla ayrılmazdır ve her yerdir. Balık yalnız suyu bilip suyu tanır ve zanneder ki bütün dünya suyla kaplıdır (Kazancı, 2002: 86). Bu yaklaşımıyla Althusser kuramını, kendini eleştirenlerin üzerinde durduğu şekliyle; ideolojinin dışında ideolojiden başka bir şey olmadığını üzerine kurmaktadır. Toplumsal formasyonun tüm katmanlarına egemen ideolojinin yayılması, öznelere tek öznenin çizdiği sınırlar dâhilinde hareket alanı sunmaktadır. Bireylerin sınırların dışına çıkmamaları için DİA'lar işletilmekte, yetersiz kaldığı alanlar sistemin uyumu ve devamlılığı adına devletin baskı aygıtı tarafından doldurulmaktadır. Böylece DİA'lar ve baskı aygıtının mükemmel uyumuyla sistemin devamlılığı garanti altına alınmış olmaktadır. Sözü ettiğimiz kurulu sistem bireyin ideolojinin dışına çıkmasını imkânsız değilse de neredeyse olanaksız kılmaktadır (Güler, 2014: 6038).

Gramsci'nin politik toplama diyalektik bir ilişki içinde yerleştirdiği sivil toplum alanına ait olan; özel iletişim araçları, özel okullar, sendikalar, partiler, dernekler ve spor- kültürel kulüpleri gibi özel örgütlerin tamamı (Özgüden, 2015: 38), Althusser tarafından son kertede yönetici ideoloji altında işleyiş göstermeleri nedeniyle devlet yapısı altında bütünleşik kabul edilmektedir (Hall et al., 2014: 200). Oysa Gramsci'nin tartıştığı şekliyle sivil toplum alanı ekonomik, ideolojik ve politik düzeylerin hepsinde ayrı ayrı savaş verilen, hegemonya mücadele alanıdır (Hall et al., 2014: 166). Böylece entelektüel düzeyde yeni hegemonya alanlarının doğma ihtimali her zaman olasıdır.

Gramsci'ye göre hegemonya; toplumsal düzenin gidebileceği belli yönler için rıza kazanmayı gerektirmektedir. Rıza kavramı; çelişki içermeyen homojen bir uzlaşmadan ziyade farklı çıkar ve değerlerin kesiştiği bir yelpaze olarak kullanılmaktadır (Buci-Glucksmann, 2012: 124-126). Rızanın üretimi bir dereceye kadar kültürel bir savaş olduğundan; seçim siyaseti, medya, yardım

kuruluşları, tüketici grupları, okullar, üniversiteler ve dini gruplar gibi bir dizi toplumsal kurum bu savaşa sahne olmaktadır (Wayne, 2006: 220-222).

Hall; Althusser'i en temel üç konuda eleştirmektedir. Birincisi; Althusser'in ezilen sınıfın ideolojisinin üretimine dair bir yorumda bulunmayışıdır. Oysa hayatın akışı içinde egemenler kadar ezilenler de kendilerine ait ideolojiler edinmekte ve çatışma alanları içinde bunları yeniden üreterek sürdürmektedirler. İkincisi sivil toplumda devletten özerk görece özgür çalışmalar yapan örgütlerin Althusser tarafından hâkimiyet içindeki yapı olarak tanımlanmasıdır. Bu durumda haksızlıkları yazan gazetecilerin bilinçsizce onları belirleyen ideoloji tarafından şekillenmiş olması gerekir. Gerçekte olan ise bu değildir. Hall'un üçüncü eleştirisi ise; Althusser'in özneyi merkezden uzaklaştırarak kullanmasıdır. İdeolojiyi toplumsal kurum ve örgütlerin ritüelindeki pratikler olarak değerlendirmesiyle öznesi olmayan süreçler olarak ele almaktadır. Özne kavramını Lacan'dan aldığı çağırma işleviyle incelemiştir ancak söz konusu özne yaşayan tarihsel bireyler yerine bilinçdışı ideoloji süreçleri tarafından kurulan söylemin özneleridir. Gerçekte özne *'taşıyıcı ve destekleyici'* olduğu kadar özgül ideolojilerin üreticileri de olmaktadır (2005a: 371-375).

Gramsci'nin görüşlerinden etkilenen Hall; bireyin kendi varlık koşullarını değiştirebilme gücüne diğer bir deyişle tercih etme kabiliyetine dikkatleri çekmiştir (Turner, 2016: 110). Hall çalışmalarında çağırma mekanizmasını sorgulayarak; ideolojiyi dillerin, kavramların, imgelerin ve temsillerin yer aldığı zihinsel çerçeveler olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla kitlelerin düşüncelerinin kavranarak akıl yürütme marifetiyle harekete geçirildiklerini ileri sürmektedir (2005b: 25-26). Bu noktada diğer düşünürlerden farklı olarak dikkatleri bireyin okuma sürecine çekmektedir. Okuma süreci bireye sunulan her türlü ideolojik metnin anlamlandırılma işlemi kapsamaktadır. Turner'a göre bu metinler; kültürel ürünleri, toplumsal pratikleri hatta kurumları içermektedir (2016: 105).

Hall; somut koşulların ve söylem deneyimlerinin ortaya çıkardığı hegemonya içinde konumlandırılmış öznenin, kendisini yeniden konumlandırabileceği üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır (Rehmann, 2017: 200-202). Buna göre Hall, anlam üzerine verilen hegemonik mücadelede; toplumsal ve kültürel inşa alanına dikkat çekmekte ve bireyin kendine has kod açımının önemi üzerinde durmaktadır (Oğuz, 2014: 132). Kodlama/Kodaçımı çalışmasında Hall, ideoloji ve söylem üzerine yürüttüğümüz çalışmamızın bu aşamasıyla ilgili olarak gönderen-mesaj-alıcı döngüsü içerisinde değerlendirilen mesajın; üretim, dolaşım ve tüketim süreçlerini değerlendirir. Bu çerçevede söylemin düz anlamsal boyutunda ideolojik etkiyi görece sabit olarak ele alırken, yan anlamsal düzeyini önemli bir ideolojik müdahale ve çatışma alanını olarak tanımlar. Özne olarak bireylere seslenen ideolojik söylemlerin, bireyler tarafından aynıyla kabul edilme, çözümlenebilme ya da tamamen reddedebilme şeklinde karşılık bulabileceğini savunmaktadır. Bu kapsamda özneler; ege-

men ideolojiyi aynıyla benimseyen hâkim-hegemonik okuma gerçekleştirebilecekleri gibi, müzakereci yaklaşımla metnin bazı kısımlarını reddetse de genel tanımlar üzerinde egemen ideoloji ile aynı safta yer almayı da tercih edebileceklerdir. Ancak aynı zamanda tüm düz anlamların ve yan anlamların farkında olarak, alternatif bir referans çerçevesine göre muhalif okuma da gerçekleştirebilecektir. Hall bu yaklaşımıyla özneleri yalnızca düz anlamı görmesi gereken edilgen nesne konumundan kurtararak, söylemin içindeki yan anlamları keşfedebilecek görelî özerkliğiyle yeni anlam üretecek etken rolü üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda anlamın üretim sürecine dikkatleri çekerek saydam ve sabit olmadığını altını çizmektedir (Hall, 2006).

Yukarıdaki bilgiler ışığında çalışmanın yönteminde, kavramsal çerçevenin somut örneği olarak, DİA aracılığıyla ideolojik dayatma yaşayan bireylerin, egemen ideolojiye karşılık geliştirecekleri okuma süreçleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Sinema; etkileme, özdeşleştirme, imrendirme gibi etkileri (Adanır, 2003) sayesinde toplumlar üzerinde kültürel değişime sebep olabilecek bir sanat dalı olarak kitleleri çağırmaktadır. Bu çağırıcı Althusser'in sözünü ettiği çağırmayla özdeşleştirirsek, "Hey sen oradaki! Olaylara bir de kameranın lensinden bak!" seslenişini yapmaktadır. Aynı zamanda ülkeler kendi içinde de propaganda aracı olarak sinemayı kullanmakta ve egemen ideolojilerine uygun olarak sinemanın yönlendirici etkisinden faydalanmaktadır. Bu bağlamda içeriği üzerine çalışma yürüteceğimiz Persepolis filmi; İran'ı anlatan Fransız-Amerikan ortak yapımı bir film olması ile hem DİA'nın pratikteki işleyişine tanıklık etme olanağı sağlarken aynı anda bu işleyiş gösteren sinema aracılığıyla karşı hegemonya unsurlarının aidiyetleri itibarıyla başka bir hegemonya alanı oluşturulması ile dikkate değerdir. Örneğin özgürlük heykelinin iskelet kafası formunda sunulduğu bir duvar resminin önünde, zar zor yürüyen bir motosiklet üstündeki dört çocuklu bir ailenin resmedilişi; hegemonyaya direnişin, bilinen markaya ait bir spor ayakkabı, bir kaset gibi küresel değeri olan temsiller üzerinden gerçekleştirilişi tarafsız gözükmemektedir. Bu yönleriyle Persepolis filminin Batı medeniyetinin Doğu toplumları hakkında düşünce biçimlerini ifade eden "Oryantalizm" ya da diğer adı ile "Şarkiyatçılık" başlığı altında ya da daha geniş kapsamıyla kültürel emperyalizm etrafında incelemek de mümkündür. Ancak ayrı çalışmaların kapsamına girecek bu konular makalenin ana sorunsalından uzaklaşmamak ve sınırlılıklarını göz önünde bulundurmak adına film hakkında yapılacak diğer çalışmalara bırakılmıştır.

Persepolis filminin makale için önemi; devletin ideolojik aygıtlarının yoğun işletildiği önemli bir örneği olmasından, üstelik filmin gerçek bir hayat hikâyesinden yola çıkması ile kurgudan ziyade gündelik yaşamın pratiklerini tar-

tışma imkânı sunmasından ve olumsuz ele alınan egemen ideolojiye vurgu yapmasından kaynaklanmaktadır.

Doküman incelemesi yoluyla yapılan bu çalışma nitel bir karakter taşımaktadır. Çalışmanın dokümanını Persepolis filmi oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem olarak Persepolis filminin seçiminde; çalışmanın kavramsal çerçevesiyle bağlantılı olması nedeniyle, önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan olguların çalışıldığı ölçüt örnekleme yöntemi (Yıldırım & Şimşek, 2008) benimsenmiştir. Amaç, filmde somutlaştırılan ideoloji ve birey ilişkisinin, yukarıda ileri sürülen veriler ışığında, devletin ideolojik aygıtlarının işleyişleri özelinde değerlendirilmesidir. Diğer bir deyişle incelenen kuramın pratikte işleyişine şahitlik etmektir. Bir filmde sözü geçen aygıtların tümünün bulunmaması doğal kabul edilmelidir. Çünkü sunulan verilerin hepsinin bir filmle tümüyle örtüşmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, devletin ideolojik aygıtları, film içeriğinin kısıtlılığı göz önünde bulundurularak, inceleme çerçevesi içine dâhil edilecektir.

Sinematografi sanatı, anlamın üretilmesinde ve aktarılmasında kullandığı coğrafyalar üstü görsel üstünlüğüyle, kitleler üstünde büyük etki meydana getirmektedir. Kendine has dil yapısı, izler kitle üzerinde özdeşleşme etkisi ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, sinemada geçen retorik, imge ve sembollerin işlevlerinin açıklanması; ortalama değerlendirmeye ek olarak, katmanlı anlamlarının da ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır (Mencütekin, 2010: 265). Sinema film şeridi ve imgeler aracılığıyla psikolojik ve simgesel anlam taşıyıcısıdır (Adanır, 2013: 53). Bununla beraber anlam; görünenle görünmeyen arasında devam eden ilişkiden doğmaktadır (Wayne, 2011: 164). Dolayısıyla sinema anlamların saklı olduğu bir anlatı sanatı olarak tanımlanabilir.

Diğer bütün biçimler gibi sinema anlatısı da öykü ve söylem olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Öykü; olayları, karakterleri, çevresel özelliklerini kısaca içeriği kapsarken, söylem; olay örgüsü, zaman, kurgu aracılığıyla öykünün anlatılma biçimini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle öykü filmin *nesini*, söylem ise *nasılını* oluşturmaktadır (Yaktıl, 1995, s. 125). Bu çerçevede irdelenen filmde, hakkında tartışma yürüttüğümüz kavramlara dair temalar oluşturularak, dizinin öykü ve söylem üzerinden incelendiği anlatı yöntemi (*narrative method*) aracılığıyla analizi yapılacaktır. Anlatı yöntemi, sinemasal anlatı içerisindeki neden sonuç bağlamının nasıl gerçekleştirildiğini göstermesi yönüyle tercih edilmektedir (Taş Öz, 2012: 81). Yazın alanında daha çok kullanılmakla birlikte Manfred Jahn, Jacop Lothe, Seymour Chatman ve Robert Burgoyne gibi araştırmacılar tarafından sinemaya uyarlanan bu metodolojide, sinemasal metindeki anlatı gerçekliğinin (*narrative reality*) üç yönü; anlatım eyleminin üretildiği anlatım/anlatış unsuru, içeriğin anlatıldığı öykü ve söylemine gönderme yapılan anlatının bizzat kendisi (Sözen, 2008: 578) üzerinden çözümlenmeye gidilecektir.

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu safhasında IMDB puanı 8.1 olan Persepolis¹ filmi üzerinden DİA'nın işleyişi ve birey üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Öncelikle anlatımın üretildiği anlatış unsuru üzerinde durulacaktır.

Sinemada öykü ve anlatılanlar estetik kurallar çerçevesinde izler kitleye sunulmak üzere yeniden üretilmektedir. Öykünün anlatılışı bir mantığa sahiptir ve sanatçının konuya bakış açısını yansıtmaktadır. İzler kitlenin kendine aktarılanı algılayabilmesi, ancak sözünü ettiğimiz bakış açısını biçimsel-içeriksel düzeyde kavranmasıyla mümkün olmaktadır. Bakış açısını senaryoda, kurguda, dekorda, çerçevelemede ve oyuncu yönetiminde görmek mümkündür (Adanır, 2003: 55-56). İncelediğimiz film bakış açısı yönüyle en eski anlatım biçimlerinden biri olan *trajikomik anlatım biçimi* içinde yer almaktadır.

Tablo 1. Film Bilgileri

Filmin Adı	Persepolis
Film Afişi	
Film Süresi	96 dakika
Yapım Yılı	2007
Film Dili	Fransızca İngilizce Farsça Almanca
Ülke	Fransa Amerika Birleşik Devletleri
Yönetmen	Vincent Paronnaud, Marjane Satrapi
Senaryo	Marjane Satrapi
Yapımcı	Kathleen Kennedy
Oyuncular	Chiara Mastroianni Danielle Darrieux Catherine Deneuve Simon Abkarian

1 Persepolis filmi, 2007 Cannes Film Festivali Jüri Özel Ödülü'ne layık görülürken, 2008 yılında Akademi Ödüllerinde En İyi Animasyon Film ödülüne aday gösterilmiştir. Film Cannes Film Festival'inde gösterime girmeden önce İran hükümeti tarafından, aynı zamanda "Film Ekimi"nde Türkiye'nin İran konsoloslğu tarafından yayınlanmaması için girişimlerde bulunulmuştur. Bunlara rağmen film gösterime alınmakla kalmamış, "2007 Film Ekimi"nde biletleri tükenen ilk film olmuştur.

Persepolis Filminin Konusu

Film, Marjane Satrapi'nin kendi yaşamını anlattığı aynı ismi taşıyan otobiyografisinden uyarlanmış bir animasyon filmidir. İran'da Şah'ın devrilmesinin ardından, daha demokratik bir ülke kurma hayalleri olan İranlılar, daha da sınırlandırılan özgürlükler ve kötüye giden yaşam koşulları içinde kendini bulmuştur. Dolayısıyla film çoğunlukla devrimin getirdikleriyle değil götürdükleriyle dikkati çekmektedir. Bu ortamda çocukluğunu geçiren Satrapi ergenliğini, dikkat çekici fevri tavrılarının zararlarından korunması için ailesi tarafından gönderildiği, özgürlüklerle dolu Avusturya'nın Viyana şehrinde yalnız başına geçirecektir. Avrupa, Satrapi'yi sınırsız bir özgürlükle karşılamış gibi gözükse de, Satrapi'nin kültüründen gelen ve terk edemediği aitlik hissi, daha çok yalnızlaşmasına sebep olur. Ülkesini ve ailesini özleyen Satrapi, aşk acısının ve geçirdiği ağır hastalığın verdiği duygusallıkla İran'a dönmeye karar verir. Ancak İran'da işler bıraktığından da karmaşık bir hal almıştır. Doğu ve Batı arasındaki uçurumda, birbirinden çok farklı ideolojilere kendince okuma geliştiren Satrapi, aidiyet duygusunun yokluğunda yaşadığı karmaşa ve kaygı nedeniyle hiçbir yerde mutlu olamamaktadır.

Film; İran'da devrilen Şah döneminin son günlerini, İslam Devrimini ve Irak-İran Savaşı'nı, aynı dönemde Avrupa'nın bireylere sağladığı sınırları belirsiz, faydası ve zararı tartışmalı özgürlük ortamını konu almasıyla, tarihsel geçişlerin ve sosyo-politik yönüyle farklı ülkelerin, Satrapi özelinde, bireylerde meydana getirdiği etkilerini, trajikomik yaklaşımıyla, gözler önüne sermektedir.

Persepolis Filminin İncelenmesi

Filmin adının Persepolis olması; bir zamanlar Perslerin başkenti olarak, söz konusu toprakların dünyanın en ileri medeniyetlerinden birine sahiplik ettiğine yapılan vurgu nedeniyle. Filmin gerçek coğrafyada gerçek insanlarla çekilmeyip bir animasyon halinde çekilmesindeki amaç, oluşabilecek stereotiplerden ya da karakter oyuncu uyumsuzluklarından uzak durarak, izler kitle üzerinde '*Bu ben olabilirdim*' hissini verecek özdeşleşmenin sekteye uğrayabileceği durumlardan kaçınmaktır. Şimdiki zamanın renkli, geçmiş zamanın buhranlı halini yansıtacak şekilde siyah beyaz oluşturulan film, *flashback* (geriye dönüş) kurgusuyla geçmişle bugün arasında köprü kurarak, hayat hikâyesini senaryo olmaktan çıkarmakta ve yaşandığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Özellikle Satrapi'nin dış ses olarak konuyu anlatırken takındığı yoğun mizahi yaklaşım ve destekleyen ses efektleri (sesleme) izler kitleye insani bir dokunuş sunarak onların filmle duygusal bağ kurması sağlamaktadır. Bununla birlikte olayların, yoğun baskıların yaşandığı ve korku atmosferinin yaygın olduğu savaş ortamında gerçekleştiği düşünüldüğünde, yaşanan dehşet izler kitle tarafından daha net hissedilebilmektedir.

pilan röportajda yönetmen Satrapi'yi; insanlara medyada gördüklerinin dışında farklı bir bakış açısı kazandırmaya çalışan, belli bir entelektüel amaçta 'kavgaya öncülük eden' tarihi olaylar etrafında savaş, sürgün gibi gerçekliklere dikkat çekmeye çalışan, otobiyografi yazarı olarak oldukça alçakgönüllü ve özverili biri olarak tanımlamaktadır (Lavoignat, 2007). Satrapi, hayatının biçimlendirici deneyimlerini içeren çocukluk, ergenlik ve erken yetişkinlik yıllarını açıklık, mizah, keskinlik ve duygusallıkla harmanlayarak seyirciyle buluşturmaktadır. Film, yapısı itibarıyla siyasi bir çağrı veya tarihi bir belge değil; daha geniş sonuçları olan açıkça kişisel bir vizyonu temsil etmektedir (Warren, 2010: 117, 122). Satrapi filmi yapmaktaki bir amacının da Batılıların İran'a yönelik fundamentalist algısını yıkmak olarak görmekte ve Batılı izleyicileri de eleştirecekleri İranlılar gibi 'köktenci' olmamaya davet etmektedir (Balaban, 2016: 375).

Çalışmada, teoride üzerinde durulan temeller ve çalışmanın amacı doğrultusunda anlamlı bulunan sahneler incelenmiştir. İlgili sahneler ile ilgili olarak DİA'lar çerçevesinde çözümleme yapılacaktır. Bu DİA'lar yukarıda tartıştığımız kavramsal çerçeveye de uygun olacak şekilde; Aile DİA'sı, Öğrenimsel DİA, Kültürel DİA, Dinsel DİA ve Haberleşme DİA'sıdır.

Aile DİA'sı

İdeolojik aygıtlarından bazıları diğerlerine göre daha başat konumdadır. Bu konumu aygıtın ait olduğu yapının, ideolojiyi doğallaştırma işleyişine borçludur. Hatta kimi zaman yaygın paylaşılmasıyla ve temel değerlerden sayılmasıyla ideolojiyi öylesine doğal gösterir ki; sunulan ideoloji evrensel hatta tıpkı doğanın kendisi gibi değiştirilemez ve sorgulanamaz kabul edilecektir (Fiske, 2003: 233). Aile bu konuda başı çekmektedir.

Filmde; okulda şahı sevmeyi öğrenen Satrapi, babasının okullarda öğretilenlerin yerine gerçekleri kendisinden dinlemesini söyleyerek anlattıklarıyla, bundan vazgeçmektedir ki; bu durum aile aygıtının öğrenimsel aygıtın da önüne geçerek etkili DİA olduğunun kanıtıdır. Kendini kucağında güvende hissettiği ve hep yanında olduğunu bildiği ailesi; bütün yanıltmalardan uzak bir doğrunun merkezini oluşturmakta ve Satrapi'nin hayal dünyasında büyük köşe taşlarını belirlemektedir. Ailesinin inançlarına yapılan haksızlığın kendisine yapıldığını kabul eden Satrapi, arkadaş çevresindeki işleyiş bu öğretilere göre düzenlemektedir. Bunu yaparken başvurduğu aşırılıklardan yine ailesinin müdahalesiyle geri dönmektedir. Satrapi gibi arkadaşları da, ailelerinin ideolojileri üzerinde zihin dünyası geliştirmekte ve taraflarını seçmektedir. Satrapi'nin işkence üzerine oyun kurabilmesi ve arkadaşının babasının insan öldürmesine 'komünist olmak' gibi soyut sebeplerle kendince meşruluk katabilmesi; masumiyet özelliği olan çocukların dönüşümü üzerinde aile aygıtının etkisinin kanıtları olarak karşımızda durmaktadır.

Amcası yaşananların aktarıcısı ve devamlılığın sağlayıcısı olarak yeğenin hafızasına ihtiyaç duymaktadır. Amcasının, Satrapı'yi hapisane ortamında yaşadıklarına şahit tutarak, inançlarını sevgiyle aktarması; Satrapı'nın sahip olduğu aile ideolojisini güçlendirmektedir. Annesi; okulda karşı çıktıklarıyla sürekli problem yaşayan Satrapı'ye, bakirelerin idam edilmesinin yasak olduğunu bunun için önce devrim muhafızlarıyla zorla evlendirilerek bekâretlerinin alındığını ve öyle idam edildiklerini söyler. Satrapı güven hissini kaynağı olan ailesinin korkularına da ortak olduğunda, tek başına kültürüne çok yabancı bir ülkeye gitmek gibi büyük kararlar almak zorunda kalır. Viyana'ya gidecek olan Satrapı'ye, büyükannesi, intikam ve sertliğin kötülüğüne, saygınlık ve dürüstlüğüne erdemine dair; babası ise kim olduğunu ve nerden geldiğini unutmamasına yönelik tavsiyelerde bulunur. Satrapı ailesinin tavsiyelerini yol gösterici işaretler olarak kabul edecek, hataların tespitini ve çıkış yollarını kendine verilen tavsiyeler ışığında gerçekleştirecektir. İran'a döndüğünde ise, yokluğunda yaşananların iç yüzünü ve yapılan propagandaların arka planını yine babasının anlatımıyla öğrenecek ve buna yönelik tavır geliştirecektir. Aile aygıtının meydana getirdiği bağ öylesine kuvvetlidir ki; Satrapı yaşadığı ayrılığı özgürlüğü için ödediği bedel olarak nitelendirmektedir.

Sonuç olarak; her bireyin öncelikle toplumsallaşmanın ilk çekirdeği olan ailede ideolojik şekillenmeye maruz kaldığını belirtmek hatalı olamayacaktır. Ayrıca ideolojik şekillenme, bireyin özellikle küçük yaşlarda fiziksel ve duygusal bağının en kuvvetli olduğu dönemdeki iletişimini içermesi kadar; gün içinde zamanı en çok aile içinde geçirmesi nedeniyle ve bireyin kendini en rahat ifade ettiği doğal ortamı olmasıyla da yerinde görünmektedir. Aile aygıtı Satrapı için hayatına yön vermesine izin vereceği kurucu ideolojinin kaynağı olmuştur.

Öğrenimsel DİA (Okul DİA'sı)

Filmin farklı sahnelerinde; okulda olması gereken bilimsel ve tarafsız yaklaşımın aksine, yöneticinin Tanrı tarafından seçildiğini öğretebilecek kadar egemen hegemonyanın işletildiği bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Çocuklar, küçük yaştan itibaren, kendilerini yönetenlere sevgi ve itaat beslemeleri konusunda yönlendirilmektedir. Okul DİA'sının muhatapları öğrenciler; muhalif bir ideolojiye sahip bir DİA'nın etkisine girmedikçe kendilerine sunulan ideolojiyi kabullenmektedir. Okul, başörtüsü örtmenin gerekçelerinin kabul ettirildiği, kurulan yeni düzenin meşrulaştırıldığı, bu uğurda hayatını kaybedenlerin resmî törenlerle şehit ilan edilerek yası tutulmaya mecbur bırakıldığı resmî kurumlar olarak, egemen ideolojiyi benimsetme görevi üstlenmektedir. Öyle ki din öğretmeni bile, sunmak zorunda hissettiği ideoloji uğruna, öğretmekle mükellef olduğu dini yaklaşımın yakınından geçemeyecek yalan gibi bir argümanla, gerçeklerden çok farklı bir tablo çizebilmektedir. Aynı zamanda sanat gibi evrensel değerler üzerine kurulu bir öğretinin, ideolojiler uğruna sansüre uğrayarak tahrif edilebileceği görülmektedir. Zorunlu yapı-

lan toplantılar manevi değerler sömürüsü üzerinden günlük yaşamın inşasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, Shoemaker & Reese yönetici sınıfın egemenliğini bir dizi ortak duyuşsal değer ve mekanizma aracılığıyla sürdürdüğünden bahsetmektedir. Söz konusu ortak işleyiş, sınıfların kendi rızalarıyla tahakküm altına alınmasını ve ideolojinin meşrulaşarak yeniden üretilmesini gerçekleştirecektir (2014: 112). İdeolojik aygıt olarak okul tam olarak bu mekanizma çerçevesinde işlerlik göstermektedir.

Sonuç olarak; okul evrensel değerler kazandıran, eleştirel düşünceye hâkim, bilimsel veriler üzerine kritik yapabilecek öğrenciler yetiştiren bir eğitim yuvası olmaktan ziyade; istenen, öngörülebilir ve yönlendirilebilir halk inşasında, standart düşünce ve kalıp yargılar üreten bir görev üstlenmektedir. Ancak Satrapi karakteri, aile aygıtının da etkisiyle, temel aldığı ideolojiye uygun olmayan görüşlere, eleştirel ya da muhalif okuma gerçekleştirmektedir.

Kültürel DİA

İdeoloji toplum düzeninde bir bütün olarak değil gruplar arası düzeyde anlam taşımaktadır. Çünkü ortada mücadele edilmesi gereken bir amaç, çıkar çatışması, kaynaklar üzerinde bir rekabet olmalıdır ki; bir ideolojiye ait olmak önem kazanabilsin (Van Dijk, 2015: 46-47). Kültürel işleyiş egemen ideolojinin hegemonya savaşı ile gruplara ait ideolojilerin kendince direnişleri arasında gerçekleşmektedir. Filmde söz konusu çatışma açık bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

Filmde şahın devrilmesiyle herkes kendini devrimci ilan eder. Şah hayranları bir anda şah düşmanına dönüşürken, politik toplantılarla dünün düşmanları ulusal kahramanlara dönüşür. Dolayısıyla kültürel yapıdaki egemen ideoloji değişimi; bireylerin düşünce yapılarını değişime uğratarak, sosyo-politik duruşlarını değiştirmelerine, dost düşman algılarını yeniden biçimlendirmelerine sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle kültürel yapı, genel olarak bireylerin toplum içindeki pozisyonlarını yönlendirmektedir. Bina duvarlarında görülen; askerliği kutsal görev, Batı'yı düşman, şehitliği tarihin kalbi olarak gösteren duvar resimleri hükümet tarafından halk üzerinde meydana getirmek istediği tesiri elde etmek için propaganda amaçlı kullanılmaktadır. Bu çizimler hükümetin Amerika başta olmak üzere Batı'ya karşı olan politik tepkilerini yansıtmakta ve kamuoyunu yönlendirme görevi üstlenmektedir. Böylece kültürel aygıt haberdar etme ve standart belirleme işlevi görmektedir.

Aynı zamanda filmde, sokaklarda gezen tanklar, heykellerin sökülmesi gibi toplumun çatışma içinde olduğunu ya da direndiğini gösteren sahneler bulunmaktadır. Bu göstergelerle halk üzerinde kabullenme etkisi meydana getirilmek istenmektedir. Hükümet ne kadar büyük baskılarla yasaklamaya çalışsa da dönüşen kültüre muhalif kalabilenler, küresel egemen kültürün temsilcilerini ülke içinde yaşatmaya devam etmektedir. Satrapi de onlardan biridir. Karaborsadan yasaklı bir kaset satın aldığı sırada iki çarşafı kadın tarafından,

markalı ayakkabı ile üstünde 'punk ölmedi' yazan ceket giydiği ve Michael Jackson yazan rozet taktığı için punkçu ve yoz olmakla suçlanır.² Hükümetin kaset, rozet, spor ayakkabı gibi basit nesnelere karşı takındığı yasaklayıcı tavır; kabul ettirmek istediği değerlerin, söz konusu göstergelerin aksi değerleri temsil ettiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Ailesi tarafından Viyana'ya gönderilen Satrapi, önce karşılaştığı özgürlükten hoşnut, kendini yerini bulduğuna inandırmaya çalışsa da, farklı kültürlerin etkisinde hiçbir yere ait olamaz ve sürekli yer değiştirir. Avrupa'da Ortadoğulu olmanın, söylediği kişide meydana getirdiği tepki o kadar büyüktür ki; ortamdaki etkilenen Satrapi, bir sahnede nereli olduğuna dair yalan söyleyerek aitliğini yok saymıştır. Memleketine geri döndüğünde Avrupa hakkında büyük hayalleri olan İranlılar Satrapi'ye yoğun ilgi göstererek, duymak istediklerini anlatmasını isterler ancak; Satrapi gibi onlar da aradıklarını bulamazlar. Her ne kadar kendi kültürleri aksini iddia etse de, halkın özgürlük özleminin oluşturduğu Batı hayranlığının önüne geçilemediği görülmektedir. Sevgiliyle ele ele tutuşurken devrim muhafızlarına yakalanan Satrapi'yi kurtaran babası, kendi gençliklerinde bunu yapabildiklerine ve ülkenin değişimine dikkat çeker. Bugün yasak olan olguların geçmişte özgürce yaşandığına yapılan vurgu; kültürel dönüşümünün halkın yaşam standartlarını ve algılarını nasıl değiştirdiğini göstermekle, kültürel aygıtın hayat tarzı belirleme etkisi üzerinde durmaktadır.

Sonuç olarak; incelenen sahnelerde giydikleri spor ayakkabılarının markalarından, dinledikleri müziklere, halkın üzerinde küresel kültürün etkileri fark edilmektedir. Hatta Satrapi'nin film boyunca ayağında görülen markalı ayakkabı onun mevcut kültürel aygıtına karşı duruşunun da sembollerinden biri olarak dikkati çekmektedir. Kültürel yapının dönüşümü, eskiden yaygın kullanılan ve sorun kabul edilmeyen durumların etiketleme ve yasaklama sonucu ceza sebebi olmasına yol açtığı görülmektedir. Dönüşüm için kurallar son derece katı ve korku atmosferinde uygulanmaktadır ki; muhalif seslere ve sorgulamalara yaşam hakkı tanınmamış olsun. İnsanlar sürekli diğer insanlar tarafından şikâyet edilerek dışlanma ve cezalandırılma korkusu içinde yaşadıklarından, ifade özgürlüklerini kullanmayı terk etmeyi yeğlemekte, dolayısıyla tepkisizliği içselleştirmektedir. Ancak egemen kültürel ideolojiye muhalif okuma geliştirenler, doğru olduklarına inandıkları şeyleri, bedelini göze alarak gizli saklı yollardan yapmaktadır. Kültürel aygıtın işlevini ülke bazında gösterdiği söylenecekse de; film genel olarak Satrapi ve ailesinin gözünden anlatıldığından birey bazında etkisi yadsınmasa da tam olarak gerçekleştirmediği görülmektedir.

2 Punk kültürü, 1970'lerin ortasında ifade özgürlüğü hareketi ve isyanı olarak ortaya çıkan, sistem karşıtı görülen Rock müziğe dayalı, kendi giyim tarzı, felsefesi, edebiyatı ve dansları olan bir alt kültürdür.

Dinsel DİA

Film boyunca dinsel aygıt egemen ideolojinin eril tahakkümü için kullanılmaktadır. Kadınların hayat tarzı; dinin gereği, şehitlere gösterilmesi gereken hürmet, cehennemden kurtulmasının yolu gibi dini gerekçelerle şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Yapılması gerekenler kadınlara özel ve en çok onlar içindir. Erkeklerin cinsel dürtülere maruz kalmaması için kadınların sakınması üzerine kurulan ilişkilerde erkekler, uyaran ve denetleyen rol üstlenmektedir. Örneğin erkekler için sakal zorunluluk değilken kadın için başörtüsü zorunluluktur. Erkekler istediği darlıktaki kıyafetleri istedikleri oturuş şekillerinde giyebilirken, kadınlar dar giymemeli ve sokakta koşmamalıdır. Diğer bir deyişle kadınlar erkeklerin kendilerinden etkilenebilecekleri hareketlerden uzak durmalıdır. Erkeklerin ise kadınların kendilerinden etkilenmesi konusunda endişelenmelerine gerek bile yoktur. Dolayısıyla "Yönetici bloğun hegemonyası, basitçe politik düzeyde değil, sosyal yaşantı ve düşünüşün her yönünü etkileyen bir şey olarak görülmelidir" (Hall vd., et al., 2014: 170).

Satrapı'nın dine yaklaşımının ise filmin seyri içinde değiştiği görülmektedir. Çocukluğunda, dini, daha yaşanılabilir bir dünya inşası için, kuralları olan yönetim şekli olarak tarif etmektedir. Kendisini son peygamber olacağına inanan Satrapı, herkesin; iyi huylu olmak, güzel kelimeler kullanmak, iyilik yapmak gibi zorunlulukları olan, içinde fakirlerin günde bir kez kızarmış tavuk yiyebileceği, yaşlı kadınların acı çekmeyeceği bir kurallar listesi açıklar. Hedeflerine ulaşmak için yasaklama yöntemi benimsemeyi öngörmektedir. Bu yaklaşımla dinin Satrapı üzerinde, mutluluğa ve adalete dayalı kuralcı ve yasaklayıcı bir algıya sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Satrapı kendi doğrularıyla çatıştığı dönemlerde Tanrı'yla konuşmalar gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla her fiilin arkasında denetleyen ve yöneten bir güç olarak Tanrı'nın varlığını kabul etmekte olduğu görülmektedir. Hayalinde Tanrı merhametli, bilge ve müşfik aksakallı bir dede şeklinde tezahür etmektedir ki; öğretileri de bu yöndedir. Gerçekleştirdiği hayali konuşmalar neticesinde Satrapı yanlış davranıştan vazgeçerek doğru olanı yapmak üzere eyleme geçmektedir. İlerleyen sahnelerde amcasının yaşadıklarından çok etkilenen Satrapı, Tanrı'yı olaylara müdahale etmediği için suçlar ve kendince O'nunla görüşmeyi keser. Filmin kırılma noktası olan bu sahne, Satrapı'nın din algısının zayıflamasına ve tersine bir tutum takınmasına sebep gösterilmektedir.

Yaşanan travmalar, yozlaşmalar, bağnaz tutumlar, yoğun baskı ve zorlamalar ile birleşince zoraki ve isteksiz yaşanan bir din algısı dikkati çekmektedir. Satrapı'nın annesinin arkadaşı, oğluna bir anahtar verildiğini, cepheye gidip şehit olursa, o anahtarla cennetin kapısını açabileceğini, orda kendisini kadınların ve yiyeceklerin karşılayacağını öğrettiklerini söyler. Dolayısıyla dinsel aygıtın cepheye asker kazanmak, bu yolda ölenleri yüceltmek gibi yönlendirici etkileri olduğu görülmektedir. Bunu yaparken bireylerin değerleri

kadar; karşı cinsiyet, yemek, cennet gibi zaaflarından da yararlanılmaktadır. Her fırsatta şehitlik propagandası yapılmaktadır. Çünkü rejimin önceliği iç politikada yapılanları meşrulaştırmayı yeniden üretmek ve iktidarlarını fedailer kazanarak sağlamlaştırmaktır. Kalp krizi geçiren komşularının eşine hastane idarecisi, hastanın ameliyat olması için yurt dışına çıkarken gerekli olan onayı veremeyeceğini, Allah isterse hastanın düzeleceğini söyler. Dini argümanların kullanıldığı bir yaklaşımla, bireylerin kaderlerine boyun eğmeye zorlandığı görülmektedir. Bir hastane sorumlusu olarak; görevi hastaların sağlığı için gerekeni yapmak olmalıyken dinsel aygıtın etkisiyle üzerine düşeni yapmadan sorumluluktan kaçındığı görülmektedir. Sakal bırakıp, takım elbise giymesiyle bir cam temizleyicisinin hastane idarecisi olabildiği bu sahnede izler kitle, egemen ideolojiye itaat edenlerin her kademedeki yönetimde liyakatine bakılmaksızın yer alabileceğini görmektedir. Bu durumda ideolojik itaat bireylere, bir sınıf aidiyeti verebildiği gibi; emek göstermesine gerek kalmaksızın yeni bir kariyer ve bu kariyerin gerektirdiği sorumluluğu taşımama lüksünü de verebilmektedir. Bütün bunlara rağmen, Satrapı'nın intihara kalkışacak kadar yaşadığı büyük buhrandan onu kurtaran şeyin din ve aile algısının birleşimi olduğu görülmektedir. Tanrı'yı amcasıyla birlikte hayal etmesi, amcasının ölümüyle görülen kırılmanın hayali bir uzlaşmayla onarıldığını resmetmektedir.

Sonuç olarak; dinsel aygıt ülke bazında kurumların işleyişine, bireylerin hayat tarzına hatta ülke politikasına yön verecek kadar etkili görünmektedir. Ancak Satrapı'nın genel dini ideolojiden farklı bir dini algıya sahip olması, dinin, onun yaşam pratikleri üzerinde çok etkili olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Satrapı üzerinde dinin işleyişinin; hayatında zor dönemler yaşadığı, ikilemde kaldığı ve çıkış aradığı durumlarda etkili olduğu söylenebilir.

Haberleşme DİA'sı

Filmde, *haberleşme aygıtı* kısıtlı yer almakla birlikte propaganda görevi üstlenmiş durumdadır. İktidar sahipleri, eylemlerinin meşrulaştırıcı gerekçelerini kitle iletişim araçları aracılığıyla toplum vicdanına ulaştırmaktadır. Bununla birlikte itaat edilmesi beklenen kurallar ve etmeyenlerin cezalandırılma hikâyeleri, aynı yöntemlerle bireylere duyurulmaktadır. Şehitlik, askerlik, vatan borcu, millet sevgisi gibi toplumun hassasiyet gösterdikleri kavramlarla manevi duygular sömürülerek, itaat içselleştirilmektedir.

Söylemsel alan toplumsal etkilerin inşa edildiği alandır. Dil, temsil ve anlam üzerinde iletişim pratikleri gerçekleşmektedir. Anlamın üretilmesi ve dönüştürülmesi; sağduyuyu, toplumsala ilişkin gündelik bilgiyi ve tahakküm kurma ve tabi olmaya dayanan iktidar oyununu düzenlemektedir (Hall, 2014: 92). Bu yönüyle filmde haberleşme aygıtı toplum üzerinde anlam ve etki üretme, haberdar etme, yönlendirme ve manipüle etme işlevi görmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Althusser'in ideolojiyi pratiklerde somutlaştırılmış temsil sistemleri olarak ele alması, ideolojilerin tekil fikirler halinde değil, ortak kavramlar repertuarına dayanan yan anlam ve mitler içeren söylemsel zincirler halinde işleyiş göstermesi nedeniyledir. Bu çerçevede, ideoloji ve söylemin uysal ilişkisinden doğan hegemonya; hem egemen iktidarın toplum üzerinde baskı aygıtını işletmesiyle oluşmakta hem de beraberinde toplumun rızasının da kazanıldığı bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Chomsky ve Herman'ın (1995) rızanın imalatı yaklaşımına benzer bir biçimde, egemenlerin çıkarı, toplumun çıkarı olarak kabul ettirilerek, söz konusu çıkarların yaygın kabulü sağlanmaktadır. Toplumun kendilerine sunulan başat ideolojileri meşru olarak kabul etmesi sonucu, bireylerin istenilen davranış ve duygusal kalıplara gönüllü katılımıyla rıza üretilmiş olur. İçselleştirilerek kültür formunda idealize edilen egemen ideoloji, genel geçer değerler olarak her bir birey tarafından onaylanmaktadır.

Anlatı yönteminden (narrative method) yola çıkılarak irdelenen Persepolis filminde, devletin ideolojik aygıtlarının egemen güçler tarafından bir araya getirildiği ve aynı egemen ideoloji formunun birçok aygıt aracılığıyla sürekli işlendiği görülmektedir. Böylece birey ideolojik bir kuşatmanın ortasında bırakılmıştır. Alternatif bir referansı baz alarak, egemen ideolojiden farklı bir ideolojiyi kabul edecek bireyin, oluşturulan ortak duyunun güvenli sahasından çıkması için karşılaşması olası olan riskleri göze alması gerekmektedir. Bu durum hegemonyanın derecesine göre zorluk içermektedir. Bununla birlikte, Persepolis'te gözlemleneceği üzere egemen ideolojiye muhalif okuma geliştiren Satrapı; Althusser'in ele aldığı şekliyle, balığın içinde yaşadığı suyu dışında da yaşam olabileceğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla Hall'un sözünü ettiği şekliyle bireylere sunulan ideolojik mesajlar egemen ideolojiyle okunabileceği gibi müzakereci ya da muhalif okuma şekliyle de bireyler üzerinde etki etmektedir. Bununla birlikte, yaygın olarak egemen okuma gerçekleştiren bir toplumda, tersi ya da muhalif ve bazen sadece farklı bir okuma geliştirmek korku atmosferinde büyük risklerle karşı karşıya kalma anlamı taşıyacaktır. Elinizdeki çalışmada değerlendirilen Persepolis filmi ya da diğer bir deyişle, Marjane Satrapı'nın yaşanmış hikâyesi, konunun somut örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Filmin olumsuz ideolojik yapısına uygun olarak Althusser'in değerlendirmelerinin bir doğrulamasını yapmanın mümkün olup olmadığı incelenmiştir. Sonuçta ortaya çıkan egemen sınıfın her türlü ideolojik aygıtla yaygınlaştırmaya çalıştığı ideolojisine rağmen pratikte görülen direnişler ise; alternatif ideolojilere ait egemenlikleri de ifade edebilecek olan Gramsci'nin detaylandığı hegemonya- karşı hegemonya anlayışını ve Hall'un tahakkümü yapılan ideolojilere yönelik bireye sunduğu okuma edimlerini işaret etmektedir.

Söz konusu çerçevede, Gramsci'nin karşı-hegemonyasından yola çıkarsak (Bates, 1975: 352) toplumsal değişim her zaman olası kabul edilmelidir. Do-

layısıyla, filme ait değerlendirmenin çıktısı; hegemonyasını kurmayı başarmış bir ideolojiye itaat etmemenin, büyük bedeller ödemeyi göze almayı da gerektirse, imkânsız olmadığı ve pratikte alternatif hegemonyaların da işleyiş gösterdiği.

Kaynakça

- Adanır, O. (2003). *Sinemada anlam ve anlatım*. (2. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Adorno, T. (2002). *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. London: Routledge.
- Althusser, L. (2001). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press.
- Althusser, L. (2002). *Marx için*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2008). *On Ideology (Radical Thinkers)*. New York: Verso.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. Çev. Alp Tümertekin, (4. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2014.). *On the reproduction of capitalism: ideology and ideological state apparatuses*. New York: Verso.
- Bank, B. (2016). Althusser'in Düşüncesinde Toplum ve İdeoloji. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(2), 1- 38.
- Bates, T. R. (1975). Gramsci and the Theory of Hegemony. *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Buci-Glucksmann, C. (2012). Hegemonya ve Rıza: Politik Bir Strateji. A. Showstack Sassoon (Der.) *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar* (ss. 121-133). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Chomsky, N. & Herman, E. (1995). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. London: Vintage.
- Eagleton, T. (2011). *Marx neden haklıydı*. Çev. Oya Köymen. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. Çev. Süleyman İrvan. (2. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gramsci, A. (2016). *Hapishane Defterleri*. Çev. Aycan Özüpek, Ankara: Dorlion Yayınları.
- Güler, N. (2014). İletişim, toplumsal cinsiyet ve ideoloji. *Journal of Yasar University*, 9(34), 6023- 6043.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de İdeoloji Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 221- 231.
- Gürçınar, P. (2015). Althusser ve Marks'ın ideoloji kavramlarının karşılaştırılması. *Journal of International Social Research*, 8(41), 449- 457.
- Hall, S. (2005a). Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-yapısalcı Tartışmalar. *Kitle İletişim Kuramları* (ss. 359- 394). Der. ve Çev. Erol Mutlu. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Hall, S. (2005b). The problem of ideology: Marxism without guarantees. *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* (ss. 24- 45). Londra: Routledge.
- Hall, S. (2006). Encoding/decoding. *Media and cultural studies: keywords*. UK: Blackwell.
- Hall, S. (2008). *Essential Essays: Foundations of Cultural Studies & Identity and Diaspora*. Durham: Duke University Press Books.
- Hall, S. (2014). İdeoloji ve iletişim kuramı". *Medya kültür siyaset* içinde (ss.79- 96). (3. Baskı) Haz. Süleyman İrvan. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Hall, S., Lumley, B., & McLennan, G. (2014). Politika ve ideoloji: Gramsci. *İdeoloji üzerine eleştirel ideoloji analizler* (ss. 161-226). Der. ve Çev. Can Şahan. İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, ideoloji ve iletişimin dayanılmaz ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(01), 55- 87.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, ideoloji ve ideolojiyle ilgili son söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (24), 1- 20.
- Lavoignat, J., (2007). The Filmmakers talk about PERSEPOLIS, Interviews with CoWriter and Directors Marjane Satrapi, Vincent Paronnaud, Art Director Marc Jousset, and Composer Olivier Bernet: <http://www.payvand.com/news/07/dec/1296.html>, [06.09.2019].
- Mencütekin, M. (2010). Sinema dili, film retoriği ve imgelenen anlama ulaşma. *Öneri Dergisi*, 9 (34), 259-266.
- Oğuz, H. S. (2014). Stuart Hall.... *Moment Dergisi*, 1(1), 125- 136.
- Özgüden, M. (2015). *Hegemonya ve Politik Toplum*. Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Rehmann, J. (2017). *İdeoloji kuramları yabancılaşma ve boyun eğme güçleri*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Kitap Yayıncılık.
- Satrapi, M. & Paronnaud, V. (2007). *Persepolis*. Catherine Deneu, Chiara Mastroianni ve diğer. DVD. Diaphana Films.
- Shoemaker, P. & Reese, S. D. (2014). İdeolojinin medya içeriği üzerindeki etkisi. Süleyman İrvan (Haz.) *Medya kültür siyaset* (ss. 97- 132) (3. Baskı). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Sucu, İ. (2012). Althusser'in Gözünden İdeoloji Ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya. *Selçuk İletişim Dergisi* 7 (3), 30- 41.
- Sözen, M. (2008). "Sinemasal anlatıda bakış açısı kavramı ve örnek çözümlenmeler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 577-595.
- Taş Öz, P. (2012). Sinemasal anlatıda anlatıcının konumu ve önemi. *Marmara İletişim Dergisi*, (19), 78-93.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. Çev. Deniz Özçetin ve Burak Özçetin. Ankara: Heretik Yayınları.
- Van D., Teun A. (2015). Söylem ve ideoloji: çokalanlı bir yaklaşım. *Söylem ve ideoloji* (ss. 15- 100). Haz. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınevi.

- Warren, K., (2010). Persepolis: Animation, Representation and the Power of the Personal Story, *Screen Education* 58, 117-23.
- Wayne, M. (2006). *Marksizm ve medya araştırmaları anahtar kavramlar: Çağdaş Eğitlimler*. Çev. Barış Cezar. (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Wayne, M. (2011). *Politik film: üçüncü sinema'nın diyalektiği*. Çev. Ertan Yılmaz. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yakıt, G. (1995). Anlatı kuramı açısından "Hayallerim, Aşkım ve Sen. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 13(13), 125-138.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, E. (2018) Althusser'in Düşüncesinde İdeoloji, Özne Ve Bilinç İlişkisi. *Anasay Dergisi*, 2(5), 51-70.

ADAM AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Yayıncı

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Resmi olarak 2006 yılında kurulan ADAM, aslında çok uzun zamandır bir araya gelen akademisyenlerin bir oluşumudur. Uluslararası Kongre, Konferans ve Sempozyumlar, Cuma Konferansları, İhtisas Programları, Sosyal Bilimler ve İslami İlimler Düşünce Okulu, Proje Çalışmaları, Sanat ve Dil Faaliyetleri ile çalışmalarına devam etmektedir. Faaliyetlerini başkent Ankara'nın tarihi Hamamönü bölgesinde, Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren külliyesinde (Sarı Kadı Medresesi) sürdürmektedir. Vermiş olduğu eğitimler, yapmış olduğu faaliyetler ve yürütmüş olduğu akademik projeler ile ADAM;

- *Osmanlı mirasını günümüze aktarmayı,*
- *Toplumda insan kaynaklarının niteliğini artırmayı,*
- *Üniversite öğrencilerinin ve akademisyen adaylarının akademik, kültürel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve*
- *Özellikle sosyal bilimlerde yetişmiş nitelikli akademisyen sayısını artırmayı amaçlamakta*dır.

ADAM, yaşadığımız coğrafyanın tarihsel birikimi ve derin irfanıyla donanmış kişilerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarma gayreti gösteren *bağımsız bir münevverler topluluğudur* ve çağın her alanındaki ideal insanına ulaşmak için gerekli akademik, kültürel ve sosyal altyapıyı hazırlamayı kendisine görev edinmiştir.

İletişim

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A
Hamamönü/Altındağ, Ankara/Türkiye

Tel : +90 312 324 64 84
E-posta : bilgi@adam.org.tr

Faks : +90 312 324 05 54
Web : www.adam.org.tr

Dergi

2011 yılında yayın hayatına başlayan ADAM AKADEMİ, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda bir cilt ve iki sayı olarak yayımlanan akademik araştırma, derleme makaleleri ile kitap incelemelerini kabul eden uluslararası *çift-körleme* hakemlik süreci yürüten akademik bir dergidir. Dergide Türkçe ve İngilizce yazılara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal bilimler, iktisat, ekonomi, finans, maliye, tarih, İslami ilimler, teoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji, psikoloji, teori, araştırma, Osmanlı, Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz, reform, kalkınma, kurumlar, vakıflar, İslam dünyası

Odak ve Kapsam

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi çok disiplinli ve disiplinler-arası akademik çalışmalara yer veren bir dergidir. Dergide; özellikle geçmiş, günümüz ve gelecekte Osmanlı coğrafyasını kapsayan tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmalara özel önem verilmektedir. Dergiye gönderilen yazıların Osmanlı ve İslam coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamalı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenmektedir.

Dergiye sunulan akademik çalışmaların alanında bir boşluğu dolduran, özgün nitelikte, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış (ulusal/uluslararası konferanslarda sunulmuş olan

tebliğler, bu durumu belirtmeleri halinde ve makalenin geliştirilmesi şartıyla kabul edilebilir.) veyahut yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

ADAM AKADEMİ, Osmanlı coğrafyasında tarihten bugüne kadar gelen ülkelere ve konulara odaklanır. Dergi, bu ülke ve konular ile ilgili olarak gelen çalışmaların, Osmanlı coğrafyasında tarihte ve günümüzde var olan toplumların küresel olarak araştırılması, incelenmesi ve tartışılmasını sağlayan bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu coğrafyada uluslararası ve disiplinler-arası akademik çalışmalar, araştırma bulgularının yayılımı, değişimi ve tartışılması ile bu alanda çalışan akademisyenler arasında iş birliği ve ortak yayımları teşvik etmek derginin önem verdiği konular arasındadır.

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar. ADAM AKADEMİ hakemli bir yayındır. Gelen yazıların ön kabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı **en az iki hakeme** gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı **üçüncü bir hakeme** gönderilebilir veya editör, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir. Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar. Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen çalışmalar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazının ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yazı işleri müdürü tarafından yapılır. Dergide yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı, belirli dağıtım hakları yazarda kalmak üzere ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Çalışmalarda yazı ve fotoğrafı lardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalarda başvuru, inceleme, alan editörü değerlendirmesi, hakem incelemesi, düzeltme ve yayımlanma süreci ortalama **8 ile 18 ay** arasında değişmektedir. Bu süreçler makale gönderim sistemi üzerinden takip edilir. Yazarlara başka kanallar ile bilgi verilmez.

Yazar Rehberi

ADAM AKADEMİ, **APA** atfı formatını kullanmaktadır. Bu sebeple ADAM AKADEMİ'ye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara İADE edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlenmesi talep edilir:

Genel görünüm: Çalışmalar Microsoft Word programında gönderilmelidir. Çalışma içerisinde tablo, grafik, şekil, haritalar da dahil olmak üzere Times New Roman yazı stili kullanılır. Düz metinlerin satır aralığı 1,15'tir. Paragraflar boşluk ile ayrılır ve satırbaşı yapılmaz. Tablolarda satır aralığı 1 olarak belirlenebilir. Gönderilen çalışmaların İngilizce genişletilmiş özet hariç olmak üzere en az 5.000 kelime olması beklenmektedir. Ana metin 10 puntoda yazılır.

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle ortalı olarak kelime olarak sadece baş harfleri büyük şekilde 11 punto ile yazılmalıdır. Bağlaçlar (ve, için vb.) tamamen küçük yazılmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazarın unvanı, adı, görev yaptığı kurum başlığın altında 10 punto ve ortalı olarak yer alır. Yazar adında unvan kullanılmaz ve kurum ismi ise italik yazılır. Diğer bilgiler için yazar isminin yanına * şeklinde dipnot verilir. Dipnotta sıra ile unvan, üniversite/kurum, fakülte/enstitü/yükseköğretim bölümü/anabilim dalı, e-posta adresi, ORCID ID numarası yazılır.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 200 kelimeyi geçmeyecek

şekilde Türkçe ve İngilizce, 9 punto olarak yazılmış özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir.

Genişletilmiş Özet: Çalışmaların uluslararası görünürlüğünü artırmak için en az 1.000 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makalenin ilk başvurusunda sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine iletilip tekrar değerlendirilecektir.

Tablolar, Grafikler ve Şekiller: Tablo, grafik, şekil vb. isimleri tablo, grafik ve şeklin üstüne 9 punto olarak yazılmalıdır. Tablo, grafik, şekil vb. isimler numaralandırılarak sola dayalı şekilde dik ve kalın yazılmalı ve sonuna nokta konulmalıdır. Tablo, grafik ve şeklin adı ise hemen devamına sadece ilk kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde küçük yazılmalıdır (Örnek: **Tablo 1.** Atıf verme tablosu). Çalışmada kullanılacak şekil ve grafikler siyah beyaz olarak baskıya uygun yüksek çözünürlükte hazırlanmalıdır. Kaynak ise tablo, grafik veya şeklin altına ortalı şekilde italik ve 8 punto olarak yazılmalıdır. Tablolarda kullanılacak yazının büyüklüğü en çok 9 punto olarak seçilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır. ADAM AKADEMİ, sonnot kullanılmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (9 punto) yazılmalıdır.

Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapılıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örnek: (Bulut, 2009).

Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış veya ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmış ise kaynak, sayfa numarasıyla beraber yazılır. Örnek: (Faroqhi, 1997: 67) veya aralık verilecekse (Korkut, 2020: 12-14).

Atıf verme tablosu

Atfın cinsi	Metin içerisinde konu ile sunulan atf	Parantez formatında cümle sonunda yapılan atf
Bir yazarlı	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
İki yazarlı	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Üç yazarlı	Bulut, Akkemik ve Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
Dört veya daha fazla yazarlı	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılan)	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Yazar grupları (kısaltmasız)	Hazine ve Maliye Bakanlığı (2016)	(Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2016: 15)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atıf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır ve atıflar noktalı virgül (;) ile ayrılır. Örnek: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

İnternet adreslerinde kurumlara yapılacak atıflarda kurumun ismi yer almalıdır. Örnek: (TCMB, 2020).

İnternet sitelerinde yazarı/haberleştireni belli olan yazılara yapılan atıflarda ise yazar ismi normal şekilde alıntılanmalıdır. Örnek: (Karaman, 2020).

Bir yazarın aynı tarihli eserleri şu şekilde yazılır: (Özcan, 2008a) ve (Özcan, 2008b).

Kaynakça: Çalışma esnasında kullanılan ve atıf yapılan tüm kaynaklar (klasik metinler ve kişisel görüşmeler hariç) Kaynakça'ya eklenir. Çalışmada atıf yapılmayan eserlere Kaynakça'da yer verilmemez.

Kaynakça metnin sonunda, Kaynakça başlığı da dahil olmak üzere 9 punto olarak yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlandığı tarihinin göre sıralanmalıdır.

Atıf yapılan kaynağın varsa DOI numaraları sona yazılır:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Tek yazarlı kitap

Çadircı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çok yazarlı kitap

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editörlü kitap

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Kitap içinde bölüm

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Rapor

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Dergiden makale

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

İnternet Kaynakları

Karaman, H. (2020). Dârü'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinion*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpa-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullandırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar internet sayfası üzerinden [<https://dergipark.org.tr/pub/adamakademi>] kabul edilmekte ve ön kabul, alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret, kabul işlemleri yine online olarak yürütülmektedir.

Taranma ve Dizinleme

Dünyadaki birçok saygın üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ADAM AKADEMİ, aşağıda yer alan servisler tarafından da taranmakta ve dizinlenmektedir:

- TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal Bilimler Veritabanı)
- ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- Index Islamicus
- Directory of Open Access Journals (DOAJ)
- European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

ADAM ACADEMY

Journal of Social Sciences

Publisher

Ankara Center for Thought and Research (ADAM-ACTOR)

ADAM, formally founded in 2006, is actually an organization of academics who have come together for a very long time. ADAM continues its works with international congress, conferences and symposiums, Friday Conferences, School of Social Sciences and Islamic Studies, projects, and art and language activities. ADAM holds these activities in its kulliyah at the historical Hamamönü district of Ankara, (Sarı Kadı Madrasah) which were operating as a madrasah during the Ottoman period. ADAM aims;

- *to transfer Ottoman heritage to today,*
- *to increase the quality of human resources in society,*
- *to support academic, cultural and social development of university students and academic candidates,*
- *to increase the number of qualified academicians, especially in social sciences with the trainings, activities and academic projects.*

ADAM is an independent community of intellectuals that seeks to uncover the potential of the people who are covered with historical accumulation and deep knowledge of the geography we live in. ADAM has assigned with the task of preparing the necessary academic, cultural and social infrastructure to reach the ideal people in every area of the age.

Contact

Ankara Center for Thought and Research (ACTOR)
Ankara Dusanne ve Arastirma Merkezi (ADAM)
Hacettepe Mah. Tanis Sk. No: 2/A
Hamamonu/Altindag, Ankara/Turkey

Tel : +90 312 324 64 84
E-mail : bilgi@adam.org.tr

Fax : +90 312 324 05 54
Web : www.adam.org.tr

Journal

ADAM ACADEMY, started publishing in 2011, is an international academic journal that conducts double-blind peer review process and accepts research articles, compilation articles and book reviews. ADAM ACADEMY is published in one volume and two issues per year, June and December. The articles can be written in Turkish and English.

Keywords

Social sciences, economics, finance, public finance, history, Islamic studies, theology, international relations, political science, philosophy, sociology, psychology, theory, research, Ottoman, Balkans, Middle East, North Africa, Mediterranean, Black Sea, reform, development, institutions, foundations, waqfs, Islamic world

Focus and Scope

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a multidisciplinary and interdisciplinary academic journal covering the Ottoman world and its geography. Special attention is given to the scientific researches/articles that deal with the issues on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development covering, especially, Ottoman geography covering history, present and future. It is expected that the articles sent to the journal should evaluate with a specific point of view regarding the scope, current and future problems their research questions. of the countries in the Ottoman geography.

Articles submitted for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. In order for any article to be published in ADAM ACADEMY, it should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a confer-

ence or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

ADAM ACADEMY focuses on the countries and subjects that have come to today from the Ottoman geography. The journal aims to provide a platform for the global research, analysis and discussion of the societies that existed in the Ottoman geography in the past and present. In addition, international and interdisciplinary academic work in this geography, the spread, exchange and discussion of research findings, and encouraging collaboration and joint publications among academicians are among the issues that the journal gives importance.

Publication Principles

Academic impartiality and scientific quality are the most important criteria when evaluating articles submitted to the journal. The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere. ADAM ACADEMY is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article may be sent a third referee, or the editor may make a final decision by examining the referee reports. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult. In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them. In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect. The copyright of the manuscripts accepted to be published in the journal is deemed to have been transferred to ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences. The responsibility of the opinions expressed in the published articles belongs to their authors.

The application, review, field editor evaluation, referee review, correction and publication process ranges between 8 and 18 months on average for the submitted manuscripts to ADAM ACADEMY. These processes are followed through the online article submission system. The authors are not informed through other channels.

Writing Rules

ADAM ACADEMY uses APA version reference format. Manuscripts sent to ADAM ACADEMY should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

Attention should be paid to presenting the articles sent to ADAM ACADEMY as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

General view: Manuscripts must be submitted in Microsoft Word format. Times New Roman writing style is used in the main text including tables, graphics, figures, maps. The line spacing of text is 1.15. Paragraphs are separated by a space not with a paragraph indentation. Line spacing can be set as 1 in the tables. The submitted studies are expected to be at least 5,000 words, excluding the English extended summary. The main text is written in 10 font size.

Title: It should be a title that is compatible with the content, which expresses it best and only the initials of the words should be written in bold capital letters, in 11 font size. Conjunctions (and, for, etc.) should be written completely lowercase.

Name(s) and address(es) of the author(s): The title, name and institution of the author is 10 font size and centered. The title of the author is not used, and the institution name is written in italics. For other information, a footnote is given next to the name of the author as *. The title, university/institution, faculty/institute/college, department, e-mail address, and ORCID ID are written in the footnote respectively.

Abstract: There should be an abstract written in Turkish and English, with a font size of 9 and not exceeding 200 words at the beginning of the article. The used sources, figures and table numbers should not be mentioned in the abstract. Keywords consisting of at least 3 and at most 8 words should be given in Turkish and English by leaving a blank line under the abstract.

Extended Abstract: It must be presented an English extended abstract of 1000-1500 words in order to increase the international visibility of the manuscript. This abstract can be presented with the article in submission, or it can be presented after the manuscript is accepted for publication. But in the second case, the extended English abstract will be re-transmitted to the English

editors.

Tables, Graphics and Figures: The names of tables, graphics, figures, etc. should be written on the table, graphic and figure in 9 font size. The names of tables, graphics, figures, etc. should be numbered and written perpendicular to the left and bold, with a dot (.) at the end. The name of the table, the graphic and the figure should be written in small, with only the first letter of the first word capitalized (Example: **Table 1.** Citation table). The figures and graphics to be used in the study should be prepared in high resolution suitable for printing in black and white. The source should be written in italics, 8 font size, and centered below the table, graphic or figure. The size of the text to be used in the tables should be chosen as maximum 9 font size.

Citations: Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically. ADAM ACADEMY does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation. Direct quotations should be given in quotes; Quotations less than five lines should be written between the lines, and quotations longer than five lines should be written in 1 point small (9 font size), 1.5 cm from the left and right of the line, in blocks and with 1 line spacing.

If there is a general reference in the text and reference is made to the whole text (surname, year) it is sufficient to write. Example: (Bulut, 2009).

If a page is quoted or related ideas are taken from a certain section, the source is written with the page number. Example: (Faroqhi, 1997: 67) or (Korkut, 2020: 12-14).

Citation table

Type of citation	Citations in the text	Citations in the parenthesis format
One author	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
Two authors	Lampe and Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Three authors	Bulut, Akkemik and Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
4+ authors	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Author groups can be understood with abbreviation	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Author groups (non-abbreviation)	Ministry of Treasury and Finance (2016)	(Ministry of Treasury and Finance, 2016: 15)

If more than one source is cited in the same parenthesis, the first to be written in the bibliography is written first and the citations are separated by a semicolon (;). Example: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

The name of the institution should be included in the references to the institutions in the internet addresses. Example: (CBRT, 2020).

In the citations made to the articles whose authors/reporters are known on the websites, the name of the author should be quoted as normal. Example: (Karaman, 2020).

The works of an author with the same date are written as follows: (Özcan, 2008a) and (Özcan, 2008b).

References: All references (excluding classical texts and personal interviews) used and cited during the manuscript are added to the References. The works that are not cited in the study are not included in the References.

The references should be written in 9 font including the References title at the end of the text, in alphabetical order according to the surnames of the authors. References should be listed by the date of publication if an author has more than one publication.

DOI numbers, if any, of the cited source are written at the end:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Single author book

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Multi author book

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editorial book

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Chapter in the book

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Report

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Article from journal

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Internet sources

Karaman, H. (2020). Dâru'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinon*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpp-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullanırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Submission of Manuscripts

Manuscripts prepared in accordance with the principles stated above are accepted on the website [<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademi>] and preliminary acceptance, field editor review, referee appointment, revision, rejection, acceptance procedures are also carried out online.

Abstracting and Indexing

ADAM ACADEMY, cataloged in many reputable university libraries in the world, is also abstracted and indexed by the following services:

- *TÜBİTAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)*
- *ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)*
- *EBSCOhost (Academic Search Premier)*
- *Index Islamicus*
- *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*
- *European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)*